

A
MAGYARORSZÁGI
KATHOLIKUS
EGYHÁZI VAGYON
TULAJDONJOGA.

800 KORONÁVAL JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA.

IRTA

TÖRÖK KÁLMÁN,

egri főegyházm. pap, érs. finevelőint. aligazgató.

~~~~~  
HARMADIK VÁLTOZATLAN KIADÁS.  
~~~~~

BUDAPEST, 1900.

DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KÖNYVKERESKEDÉSE.

Dr. PÁRVY SÁNDOR

EGRI APÁT-KANONOK URNAK,

A TUDÓS JOGÁSZNAK,

stb. stb.

TISZTELETE JELEÜL

AJÁNlja

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Jelen munka a magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdonjogával foglalkozik, különös tekintettel ezen vagyon különféle czimű eredetére. A tulajdoni jog igazolásában ugyanis a vagyon eredete, a szerzés gyökere az az alap, a melyre a tulajdoni jog körében fölmerülő valamennyi kérdést vissza kell vezetni, hogy a jog és igazság nyilvánvaló legyen. Ezen alap nélkül nincs anyaga a jogi ítélkezésnek, nincs helye a következtetésnek.

A mi időnkben sokan vannak, a kik a jogi ítélkezésnek és következtetésnek emez egyedül helyes módszerét, — hogy úgy mondjam: a pragmatizmust, a jog nyomozását teljesen figyelmen kívül hagyják. Ebből magyarázható meg azután az a sajnálatos könnyelműség, mely jelszavakat kiált a forrongó tömegnek, hogy az elégtelenséget csitítsa;

majd tovább megy és a szívesen hallgatott jelszavakkal már jogokat igyekszik megállapítani.

A társadalmi és nemzetgazdasági bajok nyomását milliók érzik, ezek akarnak rajta könnyíteni. Ámde vannak ez utóbbiak között egyesek, a kik a helyett, hogy a baj igazi gyökerét komoly vizsgálódás tárgyává tennék, — igen egyszerű és kényelmes mentő eszköznek, ezerjó fűnek tartják például a szekularizációt, vagyis az egyházi javak világiasítását.

Ime a jogi öntudat hiánya, mely ha általánossá válik, nemcsak veszélyezteti a jogok és törvények uralmát, hanem — a történelem tanúsága szerint, — ezen uralom megszűnését is szokta eredményezni.

Tekintve a kor szellemének a legreálisabb jogokkal szemben is észlelhető könnyelműségét, — a katolikus egyházi vagyon tulajdonjogi viszonyainak taglalásában is kiváló fontossággal bír arra az alapra felhívni különösen a figyelmet, a melyen az egyház tulajdonjoga megszületett. Nem is czélom a köznapi jelszavak ellenében jelszavakat hangoztatni, mert ha azokat hasonlókkal viszo-
noznám, a visszhang nem lehetne más, mint az, a melyet a socialista Proudhon intézett hazájá-

nak jogászaikhoz, bölcsészeihez és törvényhozóihoz. „Atyáitok — ugymond, — megrabolták a templomokat és a szerzetházakat; ti azt állítottátok, hogy jogosan tették; ti a tényeket jogoknak kereszteltétek; pedig ezen birtokok az Isten és a szegények számára voltak rendelve. Jól van; legyetek most is következetesek, ti gazdagok, s ismerjétek el, hogy a népnek hasonlóan joga van a ti birtokaitokhoz. Ne mondjátok nekünk, hogy a megrabolt papok rosszul használták birtokaikat: mert ezen fegyvernek éle ellenetek fordulna.“ Azonban megmaradok a jog alapján s nem az érzelmes elemmel igazolom az egyházi vagyontulajdonjogát, hanem e jogot saját kútfőiből meritem ki. Nem készítek mesterséges-, elméleti úton ingatag következtetési alapot önös jogi ítéletek hozatala végett, hanem a jogtörténet világító fáklyája mellett, a tényleges jogi tényezők felhasználásával, vizsgálom az egyházi vagyontulajdon jogi természetét.

Ily irányban kívánta a munka megírását az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet is, — 1894. évi július havában közzétett pályázati — hirdetésében.

Mennyiben sikerült a kitűzött czélt elérnem, — erről már nyilatkozott a hivatalos bírálat és az

Egylet t. választmánya. A nyilvánosság elé csak annyit hozok a bírálatból, hogy az némi javításokat kívánt még a munkán és ezt a 800 korona jutalomra méltónak ítélte. Komoly törekvéssel igyekeztem — tudós bírálóim s a választmány utasítása szerint, -- helyenkint hol törülni, hol pótolni. Vajha, csak némileg is oly kedvezően fogadná és méltatná a nagy közönség szerény törekvésemet, mint az első kritika!

Eger, 1897. évi júliushó 31-én.

TÖRÖK KÁLMÁN.

I.

ALAPELVEK.

Az igazság fölemeli a nemzetet.
Az Irás szavai.

Ezer éves mult van mögöttünk. A nagy időnek utolsó napjaiban, a haza földjének ormain és halmain, az ércz- és kőemlékek avató ünnepein, messze hangzó zugással zendült a magyar öröm-riadalma. . . Ez alatt a nemzet országgyűlése egy imádkozó ország érzelmeinek adott kifejezést, midőn hálával ismerte el s törvénybe iktatta, hogy az isteni Gondviselés őrizte, tartotta fenn már egy ezredéven át a magyarok hazáját.

Ime, egy ország imádsága, milliók hálája nem csak a szivekben, hanem egy nemzet törvénykönyvében is.

A századok záróköve be van illesztve. A nemzetet nevelő és éltető tényezőket a történelem véste e zárókőbe. Az új évezrednek tehát meg van adva az irány, összegezve vannak mindazon biztosítékok, melyek a multban a nemzettest alkotó részeire, — s következőleg a hazára is áldásosak voltak.

Ilyen tényező első sorban a kereszténység eszméinek kultusza, a mely mint védő

kerub lebegett mindig nemzetünk fölött; s a melyet úgy tekinthetünk, mint létünk alapkövét, mert ezek az eszmék hozták létre személyes szabadságunknak és a tulajdon sérthetetlenségének biztosítékait; ezek tették szilárdá a királyság eszméihez való törhetetlen ragaszkodást. Ezek nyitották meg nemzetünk előtt ama fényes korszakok forrását, melyekre ma, -- ezer év után, — büszkén tekintenek vissza még azok is, kik a katolikus egyház nevelő és polgárosító befolyásának emlékeit szeretnék az utókor előtt elhomályosítani.

Az idők békés és küzdelmes napjaiban bevált elvek és jogok leszűrődött alapelvekként tűnnek föl a nemzet életében. Minél idősebb az ilyen elv, annál több ok van annak a jövőben való föntartására; minél messzebb kereshető a jog tiszta forrása, annál erősebb alapon áll ma, melyet — éppen azért — a jogérzet teljes hiánya nélkül lerontani nem lehet.

Minden kétségen felül áll az az ítélet, hogy a kereszténység eszméinek kultuszán kívül a személyes szabadság és a tulajdon sérthetetlenségének nagyszerű elvei s végül a királyság eszméihez való törhetetlen ragaszkodás voltak nemzeti életünknek fentartó oszlopai. Sarokkövei ezek mai alkotmányunknak is.

Az összerződés erős alapjain fölépített magyar alkotmány a kereszténység jogeszméinek, a nemzeti törekvéseknek hatása alatt bővült s teljes kiépítését az öntudatos nemzeti élet anyagcseréje eszközölte. Így izmosodhatott meg annyira, hogy már Szent István alkotmányában az érintett négy tényező képezi a nem-

zeti élet alapját. Az arany bullában szintén tételes kifejezést nyert s ettől kezdve teljes érvényben van napjainkig.

Nyilvánvaló tehát, hogy a tulajdon sérthetetlenségét is nem csak isteni — és természeti jogon bírja a magyar, mert be van építve e jog a magyar alkotmány szikla várába, mely erős biztosítéka volt minden időn keresztül a joggal bíróknak.

A nemzet jogérzetének tudható be, hogy hazánkban a tulajdon sérthetetlenségét biztosító jogelvek és törvények állandóan kiváló figyelemben részesültek. Erről beszél a jogtörténet minden lapja; erről tesz tanúságot az a körülmény, hogy nálunk a tulajdonjog rendszere erősen kifejlődött. Kétségtelen, nagy befolyással voltak e jogrendszer fejlődésére a nemzet életében majd rövidebb, majd hosszabb ideig tartó belzavarok, háborúk, melyek számtalan alkalmat szolgáltatottak a tulajdonjog megsértésére. A fölmerült sérelmek ellenhatásaként létesültek azután azok a törvények, melyek a vagyonbiztosság tartozékait magokban bírván, — szoros viszonyba hozták egymással a tulajdonjog birlalóját és az államot.

E körülménynek is kell betudni, hogy ezredéves multunkban a magyar kath. egyház mint vértezett őre jelenik meg a hazának. Főpapjai, egyházkormányzói a zászlós urakkal, országnagyokkal, nemesekkel és vitézlő rendekkel földi javaik tekintetében is egy és ugyanazon jogokkal bírván, együtt éreztek emezekkel, mert közös jogok voltak elveszthetők, vagy megvédelmezhetők.

A jog természetében rejlik, hogy a jog bírása önbecsülést szül. Épen azért semmi sem képez erősebb

kapcsot az állam és egyedei között, mint a tulajdon-jog sértetlen föntartása; s viszont semmi sem lazítja a kettőnek egymáshoz való ragaszkodását mint oly elmélet, melynek irányzatossága az államot igyekszik feltüntetni mindannak egyetemes főtulajdonosául, amit egyedei s különösen a magyar kath. egyház körében élő jogi személyiségek törvényes czimeken valódi tulajdonul birnak.

Történelmünk bizonyítja, hogy a nemzet az alkotmány által biztosított jogaira mindig féltékeny volt, s ha a közhatalom birlalói rést akartak törni e jogai-ban, — erélyes ellentállásra találtak mindig. És ez nagyon természetes. Az alkotmány van a nemzetért s nem a nemzet az alkotmányért. Az alkotmány letéteményese az uralkodó állam, amely tehát nem önma-gáért van, mert akkor nincs czélja, nincs rendeltetése. A letéteményes állam palládium, mely a nemzetért él s ily értelemben eszköze, védője a személy szabadsá-gának, az igaz tulajdon biztosságának és megtorlója az azok ellen vétőknek. Könnyen megérthető tehát milyen jogi vonatkozásban van az állam a nemzettes-tet alkotó egyedek tulajdonával szemben? A felelet egyszerű és világos. Minthogy u. i. az állam eszköze és védője a tulajdon sérthetetlenségének:

először is megszabhatja törvényei által a tulajdon alkotásának módját és alakját, hogy a tulajdonost jogai gyakorlásában védelmezhesse és biztosithassa;

másodszor megkövetelheti, hogyan tartassék fön a tulajdon, hogy az az állam érdekkörével össze-ütközésbe ne jöjjön; de már a tulajdon lényegére, mely egyszer jogtulajdonná vált, nincs semmi joga;

abból csak annyit követelhet magának kormányzási jogánál fogva, amennyit a tulajdon biztonságáért önmaga költ az állami közigazgatás és kormányzás költségei czimén.

A tulajdon tehát csak a szerzés és fentartás külsőségeiben esik az állami joghatóság, a közjog szabályozó körébe; minden egyéb vonatkozásban magánjogi természetű s kizár minden állami intézkedést. Más szavakkal: minden jogképes alany szerezhethet tulajdont; az állam a tulajdonjogot nem teremti, hanem csak kinyilvánítja, milyen módokon szerezhethet valaki oly tulajdont, melyet az állam hivatásánál fogva megvéd; — továbbá kijelölheti a jogszerű korlátokat, amelyeken belül a tulajdon az ő alanyára nézve fenntartható. Világosan kitűnik ebből, hogy az állam a tulajdonjoggal szemben csak közjogi állást foglal el.

Minél több érv hozható fel valamely tulajdonnak magánjogi természete mellett, annál kevesebb érintkezési pontja van annak a tulajdonjognak az állammal.

A magyar jogtörténet szerint a magyarországi kath. egyházi vagyon magánjogi természetű. S midőn ezen állításunkat tételes alakban kifejezzük, — mellettünk bizonyít a jogtörténeten kívül, a vagyonnak tényleges magánjogi birlalása s megerősítik a tétel igazságát jogi íróink is, kik mindig úgy szólnak ezen egyházvagyonról mint magánjogi természetű tulajdonról. Mert az egyházi javak a magánvagyonnak minden tulajdonságaival birnak, hazánkban pedig a nemesi vagyonnak jogalapján s színvonalán állanak. Királyaink törvény szerint adományozták azokat s az adományozás jogos voltát, tekintve annak jogi körülmé-

nyeit és tartozékait, — magyar jogtudós nem is tagadhatja. Nem kevésbé jogos a magán adományok, hagyományozások vagy pénzen vett s annak szüksége idején — királyi helybenhagyást is nyert alapítványoknak birtokczime. Ezeket megtámadni annyit jelentene, mint kérdés alá helyezni Magyarország majdnem minden birtokosainak birtokczimét. Nagyszerű elvek döntetnének ez által halomra, amennyiben nemcsak az egyház jogát, hanem az ország békéjét, nemcsak a papság szükséges tekintélyét, hanem az apostoli magyar király személyes jogait is minden fokozataiban és árnyalataiban fenyegetné ¹⁾

Egyéb döntő hatásu tényezőkön kívül: a jogtörténet, a főnálló jog, az egyházvagyon jogi természete és jogi iróink állásfoglalása, oly szilárdná teszik az egyházi vagyonnak tulajdonjogát, hogy egy pillanatig sem lehet habozni ezen ítélet kinyilvánításában: Sokkal könnyebb bevitatni a magyarországi kath. egyházi vagyonban a tényleges jogalanyokat illető tulajdonjogot, mint jogilag kimutatni, hogy az egyházi vagyonban a tulajdonjog nem a fenálló jogalanyokhoz tartozik.

Tételes törvények stb. szólnak ez ítélet első része mellett, világos határvonalat huzva az enyém, tied, övé között. Az az irányzatosság pedig, mely az egyházvagyonban a tényleges jogalanyok tulajdonjogát kétségessé s vitássá teszi, — csak a mesterkélt jogelmélet s az ujkori, nem feltétlen értékű államjogi elméletek önös, kapzsi következtetéseiben nyerhet támaszt. Valósítást pedig egyedül a forradalom s erőszak jogának

¹⁾ V. ö. Religio. 1867. I. 147.

beczikkelyezésével remélhet, a midőn az önös érdek joga épül föl a valódi jog minden tartozékát magában biró jognak romjain.

Minden önálló tulajdonjog megítélésénél, midőn annak törvényességét és jogosságát kell kimutatni, — első sorban is az a kérdés merül föl: vajjon a tulajdonjog bir-e a tulajdon megszerzésének általános és elengedhetetlen kellékeivel, tartozékaival? Ezen elengedhetetlen kellékek közé tartozik:

a) hogy a tulajdon alanya a tulajdon szerzésekor jogképes, szerzőképes legyen;

b) a megszerezhető dolog; és végül —

c) a jogszerű szerzésmód, törvényes czim.

Ezen három kellék képezi legfőbb kritériumát, ismérvét, minden tulajdonjognak; mert amily ingatag minden tulajdon, mely e három kelléknek csak valamelyikét is nélkülözi, ép oly megtámadhatatlan, ahol jogrend uralkodik, az a tulajdonjog, mely létezésében visszavihető ama három kellékre, melyeknek közrehatása folytán a jog élni kezdett.

A magyarországi kath. egyházi vagyon tulajdonjogának tárgyalásában is ez a három kellék az, melynek bevitatásától függ a tulajdonjog szilárdsága vagy erőtlen ingatagsága. Vissza kell tehát menni az élő jog forrásához, eszközül használva az okleveles kútfőket, stb., lehetőleg feltüntetve az adomány levelekben stb. megnyilatkozó jogerőt, mert különösen az adomány eredetü javakban azok szolgáltatják a legbiztosabb tájékozódást. Azért mondja IV. Béla is egyik diplomájában: „Hogy a királyok adományai erejüket mindörökké megtartsák, szokásban van azokat oklevél

tanuságával megerősíteni, nehogy idő multával bármi tekintetben is kétségbe vonhatók legyenek.“¹⁾

A pártatlan ítészetnek kell földeríteni az igazságot; és ha az igazság nem kedvez azoknak, akik az egyház tulajdonjogát kétséssé vagy vitássá teszik, — az igazságot kimutató és védő érveknek kell oly döntő súlyuaknak lenni, melyek minden további kételynek és vitának útját vágják.

Nem czélunk az egyház tulajdonjogát támadókkal irányzatosan vitázni, — bár közvetve minden ellenvetésükre megfelelünk. Sokkal többet akarunk e munka keretében felölelni. Felkutatjuk az egyház tulajdonjogának forrását, vizsgáljuk a jog történetét fejlődésében. A jogot, az igazságot annak kútfőiből, az egyházjog és különösen hazai törvényeink elveinek és rendelkezéseinek nyomon követésével derítjük ki; nem követelve az egyéni felfogásnak ott semmi súlyt, ahol a tételes törvény ereje félremagyarázhatatlanul megnyilatkozik.

Az élő jognak, mely már századokon keresztül él, a létezés minden híztsitékával kell birnia.

A kitüzött czélnek — jelzett módon való — eléérése önkényt kijelöli a tárgyalás logikus berendezését. Szólani fogunk tehát a következőkben:

a) Az egyházi vagyon jogalanyáról, vagyis a vagyon tulajdonosáról, mert minden jog először is a jogosított alanyt tételezi föl.

¹⁾ „Ut donationes Regum perpetua firmitate solidentur, solent scripti patrocínio roborari, ne tempore procedente, in irritum aliquatenus valeant retractari.“ Fejér, Codex Diplom. IV./II. p. 59.

b) Az egyház vagyonszerzési jogáról, különféle jogi szempontból.

c) A kath. egyházi vagyon birtokkezimeiről, vagyis azon jogszerű és törvényes módokról, a melyeken a magyarországi kath. egyházi vagyon összefolyt.

d) A katolikus alapok- és alapítványokról.

e) Az egyházi vagyon rendeltetéséről. Végre —

f) befejezésül szólni fogunk a főkegyurnak az egyh. vagyonhoz való jogviszonyáról, s jelezzük a szekularizáció elvével szemben elfoglalt álláspontot.

Mielőtt az itt részletezett tételek tárgyalását kezdenők, szükséges még előrebocsájtani az alapfogalmak rövid meghatározását is, melyekkel munkánkban lépten-nyomon találkozunk.

Mi a vagyon? — A vagyon átalánosságban meghatározva valamely dolog és az ahhoz kötött jog, melyek együttvéve egy jogi személynek sajátját képezik. A dolog meghatározza a jog terjedékét, a jog pedig kijelöli a dolog állagát. A vagyon fogalmában tehát a jog alanyi, — a dolog pedig tárgyi értelemben veendő.

A vagyon osztályozhatása:

a) a dolog állaga szerint: ingó és ingatlan;

b) a jog alanya szerint: köz-, családi-, egyéni-, egyházi- stb. vagyon.

Mit értünk tehát az egyházi vagyon alatt?

Az egyházi vagyon alatt értjük az ingó és ingatlan dolgoknak azon állagát, mely az egyházé. Az

induktív jogi meghatározás tehát kizárja a meghatározásnak azt a formáját, mely a definícióban kiindulási pontul a vagyon célját veszi föl. E szerint jogilag meg nem állhat az ily meghatározás: Az egyházi vagyon alatt értjük az ingó és ingatlan dolgoknak azon állagát, mely az egyház céljaira szolgál. — Nem helyes ez utóbbi meghatározás főleg azért, mert nem fejezi ki azt a tartalmat, mely a sajátsági — tulajdoni — jognak alanyát is megjelölné. Már pedig a vagyon fogalmában — mint fentebb láttuk, — e három tényező szerepel: dolog, jog, személy. Következőleg a vagyon célja sem a jogi meghatározásnak alkotó részét nem képezheti, sem a meghatározásnál irányadó nem lehet.

Mínthogy a következőkben kimutatjuk és bebizonyítjuk, hogy a magyarországi kath. egyházi vagyonállag konkrét részeinek jogi alanyául a magyarországi kath. egyház körében fenálló érsekségeket, püspökségeket, káptalanokat, apátságokat, prépostságokat stb. lehet és kell tekintenünk, e helyen szükséges kijelentenünk, hogy csak rövidség okáért jelöljük meg meghatározásunkban az egyházi vagyon alanyául az egyházat. Valamint az 'egyházi vagyon' kitétel gyűjtő megjelölése az érseki-, püspöki-, káptalani-, apátsági-, prépostsági, plébániai-, zárdai-, templomi-stb. ingó és ingatlan javaknak: úgy az 'egyház' is gyűjtő megjelölése és összefoglalása a tényleges jogalanyoknak, minők pl. az érsekség, püspökség, apátság, káptalan stb.

A vagyon, illetve a czimben foglalt egyházi vagyon fogalmának meghatározása után, — állás-

pontunk körvonalozása céljából szükséges még előrebocsátani a tulajdon fogalmát.

Mit értünk a tulajdon alatt?

A vagyon fogalmának tisztázása után könnyű a felelet.

Tulajdonnak általában nevezetetik mindaz, ami vagyonunkhoz jogszerűen tartozik. Szűkebb értelemben véve a tulajdon alatt tulajdonképeni dolgokat értünk, melyek hozzánk tartoznak, s teljes jogi hatalmunkban állanak. — Okleveles kütfőinkben és a magyar magánjogban az ilyen tulajdon a „dominium, rerum dominium“ névvel nevezetetik. — E szerint a tulajdon a legterjedelmesebb korlátlan és másokat kizáró jog. Magában foglalja tehát a hazai jogelvek szerint a jogot a dolog állaga fölött minden meg nem tiltott módon rendelkezni, azt birtokolni és használni és minden külső támadást attól eltávolítani. S bár ilyképen a tulajdon természeténél korlátlan és kizárólagos jog; de úgy az egyik mint a másik tekintetben korlátozható a nélkül, hogy a tulajdonos megszűnnék tulajdonos lenni. Mert „a pozitív jogok természetében fekszik, hogy abszolút értelemben tulajdon sehol nem létezik, s hogy az államélet és társadalmi lét alapintézetei- és uralkodó eszméihez, s általában a köz- és magánérdekek viszonylagos hatásához képest, mindenütt annak különféle, hol több, hol kevesebb korlátozásával találkozunk. Ezen korlátozások, minthogy a tulajdonnak külső nyilatkozatára vonatkoznak, nem szüntetik meg annak

lényegét, hanem csak konkrét természetét határozzák meg közelebb.“¹⁾

Ily korlátozás az egyházi vagyon tulajdonjogában az elidegenítés és terhelés tilalma, mely a tulajdon lényegére nem vonatkozik, mert a tilalomellenes elidegenítés és terhelés ezeknek semmiségét vonja maga után.²⁾ Következésképpen a korlátozás csak a vagyon időszere szerint való birtalóit terheli s egyszersmind az egyházi vagyon konkrét természetét határozza meg, mely nem egyéb mint az egyházi közhasznú rendeltetés, a mely célnál fogva a szabadrendelkezés megszoríttatik. Vannak azonban az egyházi vagyonnak olyan korlátozásai is, melyek közösek más magán tulajdonnal. Ilyen korlátozás például a kisajátítási jog, a vizekre és csatornákra vonatkozó törvény vagy az erdővágások bizonyos mérvű tilalmazása.

Ha a tulajdonban fekvő jogok összege mind meg van a tulajdonosnál és ezen jogok gyakorlását másnak semmiféle, az illető dologra való joga nem gátolja, — a tulajdon teljes és szabad tulajdon. Már most nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy az egyházi vagyon szerzését feltüntető oklevelekben az egyház tulajdonába eső javak teljes és szabad tulajdonjogukak-

¹⁾ Wenzel, A Magyar Magánjog Rendszere. II. k. 35. lap.

²⁾ „A kapitányok vagy egyháziak által is némelyeknek elzálogosított egyházi birtokokat pedig ő Felsége méltóztassék egyházaiknak visszaadni, és a kik azokért pénzt kölcsönöztek, azon keressék, kinek kölcsönt adtak.“ 1567: 31. t. cz.

nak neveztetnek. Világosan bizonyítják ezen állításunkat az oklevelekben sűrűn előforduló kitételek: „pro-prietate plena, dominio pleno, teljes tulajdoni joggal, teljes tulajdonul.“ S nem is találkozunk kút-főinkben a szerzésnek olyan tárgyával, amelynél az egyháznak egyedül a nem teljes és nem szabad tulajdonjog volna biztosítva.

II.

A KATH. EGYH. VAGYON TULAJDONOSA.

— JOGALANY. —

„A kik arra vetemednek, hogy a tulajdonosokat birtokaikból kiűzzék, azok veszélyeztetik az állam alapzait; a béke és a jogegyenlőség teljesen megszűnik, ha ki-kí a magáét nem bírhatja“. ¹⁾ Cicero.

Kit kell tekinteni az egyházi vagyon tulajdonosául, jogalanyául, az iránt igen különböző elméletek léteznek, amelyek egészen ártatlanok, míg elméletek, de veszélyessé válhatnak, ha azokat a gyakorlati jogéletbe is át akarnók vinni. Az iránt, ki a tulajdonosa az egyházi vagyonnak, a kánonjog nem nyilatkozik közvetlenül és ex professo, — érdemlegesen, de megmondja szabatosan, kihez tartozik az egyházi vagyon kezelése, képviselése, kihez a ren-

¹⁾ „Qui tentant, ut possessores sedibus suis pellantur, ii labefactant fundamenta reipublicae; concordiam primum, deinde aequitatem, quae tollitur omnis, si suum cuique habere non licet.“ Cicero, Lib. II. Officiis.

delkezési-, a haszonélvezeti jog, — és ez a gyakorlati élet számára elég.¹⁾

Nekiünk egy lépéssel tovább kell mennünk, mert a tulajdonjog körében nagy fontossággal bír azon kérdés eldöntése: vajjon kit kell tekinteni az egyházi vagyon jogalanyául? — Valóban, sokszor és különböző eredménynyel vitatott kérdés, mert a különböző felfogás logikus következtetéseiben a következtetési alap nem mindig egy és ugyanaz.

A helyett, hogy a kanonistákat az elméleti vitakozás terére követnők, — tisztán gyakorlati szempontból s különösen a vagyon eredetének szem előtt tartásával és a magyar magánjog elveinek nyomon követésével tárgyaljuk az egyházi vagyon jogalanyát, tulajdonosát. Annál inkább is, mert e helyen azon jogbiztosítékok birnak első sorban fontossággal, amelyek hazai jogrendszerünkben merithetők. Ilyen értelemben tehát a tárgyalás anyagában nem annyira az egyházi közjog, mint inkább a partikuláris, részleges magyar egyházjog szabályai az irányadók. Más szavakkal: nem az egyedül a kérdés, vajjon kit tekint a kánonjog az egyházi vagyon jogalanyául? — hanem: kinek, melyik jogi személynek javára írjuk az egyházi vagyon tulajdonját, midőn az vitássá tétetik a kánonjog körén kívül.

Ez utóbbi kérdésre adandó válaszuk, abban összegeződik, hogy az egyházi javak közvetlen és legközelebbi jogalanya, tulajdonosa azon egyház, érsekség,

¹⁾ V. ö. Dr. Aschenbrier. A Kath. Egyház Autonomiája Magyarországon. 113. l.

püspökség, káptalan, intézet stb., amelynek jogszerű birtokszerzési czimen közvetlenül tulajdonába jutottak, és tulajdonosául az illető érsekség, püspökség, káptalan, intézet stb. telekkönyvileg is jegyezve van. — Ez a jogi ítélet nem sérelmes még a legszigorúbb kánonjogi felfogásra nézve sem. Mert, ha azt állítjuk, hogy N birtok X káptalané, N birtoknak jogalánya X káptalan, — csak küljogilag kell így szólunk; és ha X káptalan-nak N birtokra vonatkozó tulajdonjogát minden kétségen kívül helyezzük és bevitatjuk, ez esetben akár a kánonjog — mint beljog, — akár a szigorú elmélet hívei tekinthetik N birtokot mint olyat, amelynek jogalánya, tulajdonosa pl. maga Krisztus, az egyház misztikus testének feje. Azonban a tulajdonjog gyakorlati érvényesítésénél, a jogalany, a tulajdonos gyakorlati meghatározásánál, a midőn érveléseinket tételes jogszabályokhoz és törvényekhez fűzzük, az előbbi jogi szólásmód kétségtelenül helyesebb s ez által az egyház alkotmányának sarkalatos pontján sérelem nem történik.

Ezeknek általánosságban való előrebocsájtása után, a kellő tájékozódás végett szükséges kijelentenünk: mit értünk a jogalany, mint tulajdonjogi fogalom alatt.

Tulajdonjogi értelemben a személy, ki tulajdon-szerzésre jogosítvánnyal bir, ha szerzési képességét bizonyos tulajdonra vonatkozólag törvényes és jogszerű czimen érvényesíti, — a szerzett tulajdonnak alanyává válik, s ha mint ilyen, a jogterén megjelenik, a megszerzett tulajdonjog alanyául szerepel

Fölösleges e meghatározást e helyen bővebben részletezni, mert a következőkben tárgyaljuk az egyház vagyónképességét és a különféle birtokszerzési

czimeket. Most tehát csak az egyház körében föllépő jogi személyek jogállását kell alaposabb megítélés alá vennünk.

A személy fogalma alatt a római jog, az egyház-jog, a magyar magánjog a személy eredetleges értelmétől és fogalmától eltérőleg, nemcsak az ember természeti sajátságaival, az értelemmel és különösen az akarati képességgel fölruházott lényt érti, hanem azon sajátságot is, amelynél fogva, bizonyos intézmény testület, hivatal, vagy valamely célra szolgáló hely stb. a természeti akarat-képességnek mesterséges uton — jogköltelem, „fictio juris“ útján — való pótlása által személylyé válik, — *personae vice fungitur*. Az ember természeti sajátságaival bíró lényeket természetüknél fogva nevezzük személyeknek; az intézmény, testület, hivatal, célra szolgáló hely stb. pedig jogköltelmileg válnak személyekké. Az előbbieket tehát természetes, — az utóbbiakat költött vagy erkölcsi személyeknek nevezhetjük.

Az egyházvagyoni tulajdonjogában kizárólag a költött vagy erkölcsi személyek jönnek megítélés alá.

Általában minden jog azon oknál fogva ismeri el a költött személyeket is a vagyoni jogok szerezhetségében és birhatásában a természetes személyekkel egyenlő jogosítványuaknak, mivel bizonyos célok legbiztosabban az ily költött jogi személyek által érhetők el. A jogköltelem oka, — mondjuk: a *ratio legis* — tehát nem az emberi természetben, hanem a jogrendszer kedvezésében és az intézmények jogosultságában rejlik és gyökerezik. S bár a jogi személy fogalmával és szabályozásával — mint egyik

jogtudósunk mondja, — a magyar és erdélyi törvények általános elveket nem igen tartalmazzak, — az egyes jogi személyek mindazonáltal jogrendszerünkben nemcsak létezésükre nézve voltak elismerve, hanem gyakorlatilag szervezve is. S így keletkeztek magánjogunk számos tételei, melyek a jogi személyekre vonatkoznak. Ezen tételek országos törvények által csak ritkán, s többnyire királyi kiváltságlevelek (privilegiumok) vagy a szokás és a jogi személyek céljaiban rejlő okok folytán nyertek határozott formát, jogi személyiséget. A fenálló jog szerint a következő jogi, — erkölcsi, költött — személyeket ismerjük mint olyanokat, amelyek az államban jogok és kötelességek alanyaiképen elismerteknek: ¹⁾

a) Maga az állam, a mely helyett általában a koronát s vagyoni ügyekben különösen az államkincstárt, a királyi fiskust szokták nevezni.

b) A magyar kath. egyház, bevett felekezetek, megyék stb. ²⁾

c) Szabad királyi városok, politikai- és hitközségek stb.

d) Világi testületek és társulatok minők pl. az egyetem, akadémia, Kisfaludy-, Petőfi-társaság, kath. kör, iskolaszék, vasuti és hajózási társaságok, bankok,

¹⁾ Wenczel i. m. I. k. 235 l.

²⁾ Lásd: 1886; 21. 22. t.-cz. — A félreértések kikerülése végett megjegyzem, hogy az egyház körében fenálló jogi személyek törvényszerűségét nem egyedül hazai jogunk kedvezésének tekintem, hanem a pozitív isteni törvény gyökeres folyományának is. Épen azért tagadom a szocialisztikus Laveleye-féle elmélet jogosultságát.

biztosító társulatok, kereskedelmi- s ipartestületek, országos gazdasági egyesület, részvénytársaságok, alapítványok, közbirtokosság.

e) Egyházi testületek, intézmények, alapítványok. Ide tartoznak különösen a székes- és társkáptalanok, szerzetek, érsekségek, püspökségek, apátságok, prépostságok, plebániák, papnevelő intézetek, zárdák, egyházi intézetek és intézmények, kath. alapok és alapítványok.

Testület alatt általában, — s különösen egyházi testület alatt több fizikai-, természeti személynek tisztességes, és az egyes tagok életén túl is fenálló cél elérésére történt s a törvényes hatalom vagy a jogerős szokás által jogi személyül elismert állandó és örökös egyesületét értjük. Minthogy az ilyen egyházi testület összességében személyesítettik, a birtoki jogok terén egyes tagjai jogi személyekül nem tekinthetők, hanem összességükben válnak jogi személylyé, s következésképpen a személyesített összesség van felruházva az egyes jogi személyek vagyoni jogaival; ami azonban nem zárja ki, hogy a testület egyes tagjai ez összességből és összességben különös jogosítványoknál fogva külön jogrészszel birjanak, mint ezt péld. a káptalanokban az egyes stallumokat s azok birlalóit vagyoni tekintetben megillető jogoknál látjuk. A vagyoni jogoknak és kötelezettségeknek a személyesített összességhez való kötése, az erkölcsi személyeknek legjellemzőbb ismervét képezi. Következésképpen a testület a vagyon egyedüli birtokosa; ez mindenkorra egyesítve marad a jogi személy javára. A testületet alkotó egyedek, számban és személyben változhatnak, de a testület mint jogi sze-

mély nem változik, ki nem hal. Épen azért nem köthetők a tulajdoni jogok az egyes személyekhez, hanem az összességhez, testülethez, káptalanhoz, konventhez stb. Ez az összesség, testület, természetesen nem fizikai értelemben veendő, mert amily képtelenség volna fizikailag, ép oly szélsőségbe menő jogi következtetésekre adna alkalmat. Például: a káptalani testületet alkotó egyedeknek egyszerre bekövetkező, — mondjuk erőszakos — halálával megszűnnének a káptalani tulajdoni jogok. Ez a jogi képtelenség felforgató, zavaros időkben jogczimül szolgálna arra, hogy a káptalani javak — ily konkrét esetben, — uratlan birtok gyanánt tekintessenek.

Általában úgy a birtokos egyházi testületek, mint az érsekek, püspökök stb. érdemlegesen csak a jog bizonyos külső nyilvánulásaiban, képviselőjében a vagyon élvezetében stb. tekintetnek a tulajdoni jogok birlalójául. A tulajdoni jog gyökere a jogköltelem által fölébresztett erkölcsi személyhez fűződik, fonódik, mely a szó szoros értelmében mindig él s az idők változásai között azon czél szolgálatában áll, mely létezésének legközelebbi oka. Részletesebben befogjuk igazolni álláspontunk helyességét oklevelekkel s egyelőre csak László király 1279. évi adományleveléből, szakitjuk ki azon részletet, amelylyel a jogalanyt megjelöli:

„ . . . Flezyndorff földjét és egy másik Zelinch nevű földet . . . a pozsonyi egyház prépostságának és káptalanának adományoztuk, átruháztuk és átengedtük örök tulajdonul. És ugyanezen földeket . . . a pozsonyi egyház prépostságának és káptalanának az ősi és

régi határokkal és határjelölőkkel átadtuk és kijelöltük; magát a prépostot és káptalant a pozsonyi egyház nevében . . . azon földeken és a földek haszonvételeinek és tartozékainak testületi és kizárólagos, nyugodt és békés tulajdonába beiglatni rendeltük, hogy azok a pozsonyi egyház prépostjához és káptalanához mint igazi uraikhoz és tulajdonosaikhoz tartozzanak teljes joggal.“ ¹⁾

Elméleti fejtegetésünket igazolja rövid összegezéssel az adománylevélnek e része. Azonban hazai jogunk hasonló tárgyilagossággal fejezi ki az erkölcsi személy tulajdoni jogainak sérthetlenségét, midőn sarkalatos jogszabályul állította föl, hogy az összes főpapoknak és egyházi férfiaknak is a fejedelem az ő igaz és törvényes örökösök; de nem úgy, hogy az efféle javakat és jószágokat az egyháztól elidegenithetné, és elszakithatná; hanem amennyiben azokat, — a főpapi és egyházkormányzói székek megüresedése esetén más személynek adományozza főkegyuri jogánál fogva.

¹⁾ „ . . . terram Flezyndorff et aliam terram Zelinch nomine . . . Praepositurae et Capitulo Ecclesiae Posoniensis, donauimus, contulimus et concessimus perpetuo possidendas. Ac ipsas terras . . . Praepositurae et capitulo praedicto Posoniensis Ecclesiae tradidimus et assignauimus sub terminis et metis veteribus et antiquis, ipsos praepositum et capitulum nomine Posoniensis Ecclesiae . . . in Corporalem possessionem et tenuatam earundem terrarum et utilitatum ac pertinentiarum ipsarum quietam et pacificam fecimus introduci . . . ad Praepositum et Capitulum Posoniensis Ecclesiae utpote ad veros Dominos et possessores eadem pertineant pleno jure.“ Fejér, Cod. Dipl. V./II. p. 521.

A tulajdon jogalánya tehát maga az érsekség, püspökség stb. míg az érsekség, püspökség stb. fizikai személyesítője — a tulajdoni jogok bizonyos határok közé szorított nyilvánulásainak birlalójául tekintetik. Épen azért az ilyen javak telekkönyvi tulajdonosai és az érsekségről, püspökségről stb. neveztetnek el, amely elnevezésnek a tulajdon jogalanyának nemcsak legtörvényesebb, hanem legjogszerűbb megjelölői is.

Amit ily értelemben állitunk az érseki, püspöki, káptalani, szerzetesi, templomi, plebániái stb. javakról, ugyanazt kell mondanunk az alapítványi javakról is; melyek nem egyebek, mint oly adományok és végakarati intézkedések, amelyek bizonyos javakat, értéket, vallásos célra rendelnek s épen azért kegyes- vagy ajtatos alapítványoknak, illetőleg vallás-, tanulmányi stb. alapoknak neveztetnek. Ezen elnevezések egyként megjelölik ugy a célra szentelt vagyont mint az alapított intézményt, czélt s oly szoros viszonyban vannak egymással, hogy a vagyon és a hozzá kötött cél szolgáltat alapot a jogköltelelemnek, hogy az ilyen természetű javak tulajdonosára, jogalanyára következtessen.

Ezek után tételes alakban kifejezhetjük, hogy a magyarországi kath. egyházvagyon jogszerű és törvényes jogalapjául tekintendők a konkrét vagyonrészekre:

- a) az érsekségek ;
- b) püspökségek ;
- c) káptalanok ;
- d) javadalmas apátságok, prépostságok ;
- e) plebániák ;
- f) szerzetesek, zárdák, konventek ;

g) templomok, szemináriumok, kulturális és jótékonyági intézetek, intézmények; s végül —

h) itt meg nem nevezett minden oly alap és alapítvány, iskola, melyek fölött az intézkedési jog vagy az egyes hitközségekhez, vagy az egyházhatóságokhoz tartozik, illetve az apostoli király főkegyuri jogai jogai alá számítatik.¹⁾

Az érvek, melyek az itt felsorolt jogi személyek tulajdonjogi alanyiséga mellett bizonyítanak, távolabbi és közelebbi érvekre oszthatók. Csoportosíthatók azonban a nem hazai- és a hazai jog szempontjából is.

α. Távolabbi- vagy nem hazai jogunkból vett érvek:

1. A milánói rendelvénny visszaadni parancsolja a keresztényeknek az ő testületi jogaikhoz, vagyis az ő egyházaikhoz tartozó javakat, (res ad jus corporis eorum, i. e. ecclesiarum pertinentes.) Az egyes egyházak tehát, melyek a rendel-

¹⁾ Jegyzet. „Subjectum immediatum proprietatis am Kirchengut ist formaliter die einzelne besondere Kirche oder das specielle kirchliche Collegium oder Institut, das aber unter Vermittelung des Diöcesan — (oder Ordens —) Verbandes der allgemeinen Kirche eingegliedert und an diese Ordnung, so wie deren Konsequenzen dauernd gebunden und dadurch in der Ausübung seines Rechtes beschränkt ist; — Subjectum remotum, ausgestattet mit dem Dominium eminens, ist die allgemeine Kirche unter ihrem Oberhaupt, dem Papste. Durch die specielle Rechtsperson besitzt es zugleich die ganze Kirche, der diese unterworfen und von der sie untrennbar ist; sie besitzt es nur in wie fern sie mit dieser verbunden und geeingt, dadurch zur Kirche gehörig ist.“ Würzb. Kath. Wochenschrift. 1856. S. 151.

vény hatályánál fogva javaikat visszanyerték, jogi-, vagy erkölcsi személyekül tekintettek.

2. „Akarjuk, hogy mindaz, a mit (a fentebb említett) egyházak azelőtt birtokoltak, azoknak tulajdonául visszaadassanak.“ ¹⁾ — A részleges egyházak itt ismét jogalanyokul szerepelnek.

3. „Határoztuk, hogy ha valamelyik keresztény örökös hátrahagyása nélkül hal meg a száműzetésben, az örökség azon hely templomáé legyen.“ ²⁾

4. Honoriusz és Theodoziusz császárok a donatista-eretnekek javait az ősi keresztény valláshoz ragaszkodók egyházainak ítélték. Theodozius megparancsolta, hogy a végrendelet- vagy örökös nélkül kimult püspök, áldozár javai az egyháznak, vagy monostornak adassanak: „sacrosanctae ecclesiae vel monasteriis, cui fuerant destinata, omnifariam socientur.“

Az Egyházi Törvénytár számos idevágó szabványai közül, amelyek azt igazolják, hogy a különféle egyházi intézetek és intézmények jogi személyeknek világosan elismertetnek s mint ilyenek tulajdonnal bírhatnak, hagyományozott javakat a maguk számára birtokba vehetnek, — érvül szolgáljanak a következők:

5. „A püspökök hagyjanak, ha akarnak, örökösöknek saját és szerzeményi javaikból. De a mi az egyház ellátásához tartozik, akár föld, akár annak

¹⁾ „Volumus, ut quae praedictae ecclesiae antea possederunt, ad earundem jus omnino revertantur.“ Edictum Const. Magni ad Amul.

²⁾ „Si quis christianus in exilio mortuus haeredes non reliquerit, ecclesiam eiusque loci haereditatem adire decernimus.“ Euseb., Vita Const. Magni, II. 35.

terméke, akár jámbor adomány, mindazt az egyház tulajdonjogában megtartani parancsoljuk.“¹⁾

6. „A mi az Urnak ajánltatik föl, a papok jogához tartozik.“²⁾

7. „Ha a fejedelem ravaszsággal élve, paptól vett földet, az eladás semmis és a föld adassék vissza a püspökségnek vagy a monostornak.“³⁾

8. „Nem szabad az érseknek a joghatósága alá tartozó püspök halála után, ennek vagy az ő egyháznak javait magához venni; legyenek azok az elhalt püspök papságának őrizete alatt, mindaddig, míg másik püspök neveztetik ki.“⁴⁾

9. „Valamennyi püspököt kötelezőleg elhatározzuk, hogy egy püspök se merészeljen az egyház javaiból valamit eladományozni, cserélni vagy eladni.“⁵⁾

¹⁾ c. 19. C. XII. q. 1.: *Episcopi de rebus propriis vel acquisitis vel quicquid de proprio habent, haeredibus suis si voluerint, derelinquant. Quicquid vero de provisione suae Ecclesiae fuerit, sive de agris, sive de fructibus, sive de oblationibus omnia in jura Ecclesiae reservare censuimus.*

²⁾ c. 3. C. XII. q. 2. *Quicquid domino consecratur ad jus pertinet sacerdotum.*

³⁾ c. 19. C. XII. q. 2.: *Quod si calliditate usus fuerit, et a clerico emerit Princeps agrum, irrita sit venditio et restituatur Episcopo vel monasterio.*

⁴⁾ c. 48. C. XII. q. 2.: *Non licet alicui metropolitano, mortuo episcopo, qui sub eo est, aut res ejus, aut ecclesiae suae auferre; sed sint sub custodia cleri ecclesiae defuncti episcopi, usque dum alius ordinetur eppus.*

⁵⁾ c. 52. C. XII q. 2.: *Sine exceptione decernimus, ne quis episcopus de rebus ecclesiae suae quicquam donare, vel commutare, vel vendere audeat.*

10. „Mindazt, a mit a papok vesznek, az egyház nevére írják.“¹⁾

11. „Mindaz, a mi a monostornak adományoztatik . . . többé vissza nem vonható.“²⁾

12. „Elhatároztuk, hogy ha a püspök az egyház költségén valamit szerzett, akár a maga- akár más nevében, bármily föltétel alatt, — annak az egyháznak tulajdonába menjen a szerezmény, amelynek élén áll.“³⁾

Az egyházjog újabb forrása, a Tridentinum, szintén azon állítás mellett bizonyít, hogy az egyházi javaknak közvetlen jogalánya a jogi személyiség, mint pl. a püspökség, apátság, prépostság, káptalan stb.

A Tridentinum ugyanis az egyes javadalmak érdekeinek megóvása végett tilalmazza az egyházmegyei javadalmak egyesítését: „... Egyik egyházmegyének javadalmai . . . a másik egyházmegyének, vagy monostornak, kollegiumnak, vagy akár szent helynek javadalmával ne egyesíttessenek örökre, még az isteni tisztelet emelése-, vagy a javadalmasok számának növelése- vagy bármely más szempontnál fogva sem . . . (beneficia unius dioecesis, etiam si parochiales eccle-

¹⁾ c. 3. C. XII. q. 4.: De his, quae sacerdotes emunt, ad ecclesiae nomen scripturam faciant.

²⁾ c. 3. C. XII. q. 5.: Quae monasterio conferuntur . . . revocari non debent.

³⁾ c. 4. C. XII. q. 5.: Episcopus — quaecunque res de facultatibus ecclesiae, aut suo, aut alterius nomine, qualibet conditione comparaverit, decrevimus, . . . in ecclesiae, cui praeest jura deveniant. — Továbbá: cc. 13. 32. 33. 35. 36. 39 — 42. 27. 50. 58. C. XII. q. 2.

siae, vicariae perpetuae, aut simplicia beneficia seu praestimonia aut praestimoniales portiones fuerint, etiam ratione augendi cultum divinum aut numerum beneficiatorum, aut alia quacunque de causa, alterius dioecesis beneficio aut monasterio, seu collegio vel loco etiam pio perpetuo non uniantur.“¹⁾ E tilalomnak észleges oka a tulajdonjog természetében rejlik, mely kizár minden olyan beavatkozást, ami által a vagyonállag alanyára nézve jogszerűtlen megrövidítés származhatnék.

Ugyancsak a trienti zsinat, midőn az egyházi vagyon bitorlóira büntetést szab ki, ezen kitételt használja: „... alicuius ecclesiae seu cuiusvis saecularis vel regularis beneficii, montium pietatis, aliorumque piorum locorum . . . bona . . . et jura . . . valamely egyháznak, világi vagy szerzetes javadalomnak, ajtatos alapítványoknak és más szent helyek . . . javait . . . és jogait . . .“.²⁾ Itt tehát megjelöli a jog alanyát s a javak tulajdonosául nem a pápát, nem a szegényeket stb. tünteti föl.

A konventet jelöli meg a Tridentinum a tulajdoni jogok alanyául a következő szabványával: „Ugy a férfi- mint a nő-szerzeteseknek tiltatik bármely módon szerzett ingó vagy ingatlan vagyont mint saját tulajdont birtokolni vagy megtartani, miértis adas-

¹⁾ Sess. XIV. c. IX. de Ref.; v. ö. Sess. XXIV. c. XIII. de Ref.

²⁾ Sess. XXII. c. XI. de Ref.

sanak azok át a konvent főnökének, a konvent javai közé való bekebelezés végett.“¹⁾

Az eddig felhozott érvek kétségen kívül helyezik az egyházi intézmények és intézetek jogi személyiségét s következőleg a személyiséghez tartozó tulajdon közvetlen alanyául is ezen intézményeket és intézeteket kell tekintenünk. Ezen érvek mellett, melyek itt részletességgel igazolják a tételes alakba foglalt állítást, — még egy általános érvényű bizonyíték hozható föl. Ezt az érvet a tulajdoni jogok szerzésének tényében kell keresünk, amennyiben a tulajdonjognak a megszerezhető dolgon és jogszerű szerzési czimen kívül egyik sine qua non tartozéka maga a szerző — természeti vagy költött — jogi személy.

Mint minden tényleges tulajdon jogi megítélésénél fel kell tenni a kérdést: ki szerezte a tulajdont, hogy annak alanyát meghatározhassuk, — úgy az egyházvagyon jogalanyának meghatározásánál is nyomravezető fonalat képez az a kérdés: vajjon a már említett jogi személyek szereztek-e tulajdont? Számukra, javukra történt-e kizárólag az egyházvagyon állag egyes részeinek akár királyi, — akár magán személyek által való adományozása? — Az igenlő feleletet az egyházvagyon története fejezi ki.

¹⁾ Sess. XXV. c. II. de Ref.: Nemini igitur regularium, tam virorum quam mulierum liceat bona immobilia vel mobilia... quovis modo acquisita, tanquam propria possidere vel tenere, sed statim ea superiori tradantur, conventuique incorporentur.

Ezzel eljutottunk oda, hogy álláspontunkat közelebbi, — hazai jogunkból vett — érvekkel igazoljuk.¹⁾

β. Hazai törvényeink, midőn az egyházi vagyontól általánosságban szólnak, azt „bona ecclesiastica egyházi javak, jószágok,” majd „bona ecclesiae az egyház javai” névvel jelölik. Ez elnevezés gyűjtő fogalom, mely magában foglalja az egyes egyházaknak, egy-

¹⁾ Phillips a történeti fejlődés-, illetőleg az egyház terjeszkedése alapján magyarázza meg az egyes egyházak jogi személyiségét: „Mann muss nämlich an der Hand der Geschichte über die Vertheilung des Kirchenvermögens nach Diöcesen noch einen Schritt weiter hinausgehen, indem sich die Erscheinung der Theilung desselben noch einmal, wenn auch keineswegs in ganz analoger Weise, wiederholte. So lange in einer Diöcese ausschliesslich nur die Eine bischöfliche Kirche vorhanden war, blieb auch das Diöcesanvermögen ein in jeder Beziehung einheitliches. Allein diess liess sich auf die Dauer in dieser Weise nicht festhalten und es nahmen die Dinge vornehmlich dadurch eine veränderte Gestalt an, dass neben der bischöflichen Kirche in der einzelnen Diöcese auch noch andere Kirchen, namentlich Pfarrkirchen, Klöster und auch sonst manche verschiedene Institute entstanden. In Folge dessen wurde es nothwendig auch diesen einzelnen Instituten entsprechende Antheile an dem Diöcesankirchenvermögen zu überweisen, beziehungsweise Dasjenige, was ihnen von ihren Stiftern und andern Personen zugewendet wurde, zu belassen und als zunächst für deren locale Zwecke verwendbar anzuerkennen. Daran schloss sich dann weiter an, dass auch diese Institute eine juristische Persönlichkeit, wenn auch nur mit einer relativen Selbständigkeit erhielten.“

Lehrbuch des Kirchenrechts. Von G. Phillips. Zweite Abtheilung. S. 688.

házmegyéknek és azok területén lévő templomoknak, monostoroknak, szerzetes-házaknak, továbbá a plebániáknak, prépostságoknak, apátságoknak, káptalanoknak, püspökségeknek, érsekségeknek, alapítványoknak, intézeteknek stb. javait és jószágait. — Tehát „bona ecclesiastica“, „egyházi javak“ elnevezés rövid megjelölése azon vagyontömegnek, mely az egyház tulajdonát képezi, melynek közvetett jogalánya az egyház; közvetlen és legközelebbi alanyai pedig az egyház körében fenálló intézet, intézmény stb. mint jogi személyek. Épen úgy mint az állam polgárai közvetlen és legközelebbi alanyai birtokaiknak; közvetett és távolabbi alanya pedig azoknak az állam.¹⁾ Nem olyan

¹⁾ Az államnak ugynevezett főnhatósági joga, főuralma tulajdonjogi vagy együttbirtoklási eszmét nem foglal magában. Seneca szerint: „Omnia rex imperio possidet, singuli dominio,“ — (a király uralmánál fogva birtokosa mindennek, az egyesek a tulajdon erejénél fogva.) Cajus így értelmezi Seneca szavait: „Az, a mi a tied, nem a fejedelemé, vagy bizonyára nem a tied, mert a tulajdon egyszerre kettőé nem lehet és senki sem mondhatja, hogy azt te a fejedelemmel közösen birtoklod.“ Szent Tamás sem ismeri el, hogy a fejedelemnek tulajdonképeni értelemben vett birtokjoga van az állam tagjainak vagyona fölött: „Igaz — ugymond, — hogy minden a fejedelemé, hogy kormányozhasson, de nem azért, hogy azt magának visszatartsa vagy másoknak adja.“ Portalis a Civil Code indoklásában, ide vonatkozólag így szól: „A polgáré a tulajdon, a fejedelemé a hatalom; ez minden idők alapelve. A hatalom, melynek a fejedelmek részei, nem zárja magába az alattvalók javai felett való uralom sajátképeni eszméjét; nem egyéb az, mint kormányzási hatalom.“ V. ö. Moulart: Az Egyház és az Állam. II. k. 142. 143. l.

értelemben, mintha a közvetett alany eszményi joga sérelmes lehetne a közvetlen alanyra, mert az alanyok megkülönböztetése nem a tulajdonjog esetleges megosztására irányul, mint inkább azon magasabb eszményi fogalmat jelöli meg, mely általánosságban kifejezi az egészet. Bizonyos értelemben tehát elfogadható egyesek azon nézete, hogy a magyar kath. egyházi vagyon a magyar kath. egyház egyetemes vagyona. De nem lehet e nézetet annyira kiterjeszteni, hogy abból az egyes egyházak, intézmények külön tulajdonjogának megsemmisülése következék; mert különben a vagyonközösség a legszélsőbb értelemben helyet kívánhatna magának.¹⁾ Mint látni fogjuk úgy a királyi — mint a magán adományok és alapítványok mindig külön meghatározott helyre és célra történtek s hogy pl. a vétel czimén szerzett javakat is emlitem, kétségtelen, azokat az illető káptalan, püspökség stb. a maga tulajdonjogi személye számára szerezte. Mind ezekből következik, hogy a közvetett alanyi tulajdonjog csak általános és eszményi, a közvetlen alanyi tulajdonjog pedig részleges és reális, valóságos.

Hazai törvényeink az egyházi intézeteknek, intézményeknek, egyes egyházaknak stb. ezen közvetlen és részleges jogát kifejezik, biztosítják és védik mint valóságos jogot:

¹⁾ Néhány Szó a Congrua-Ügyhöz stb. Eger, 1890. 87. lap.

„Si quis res suas, aut praedia, uni dederit Ecclesiae, nulla interveniente causa subtrahere audeat et dare alteri.“ S. Ladisl. Lib. I. c. 23.

„Placuit Regi et communi concilio, ut dotes cuiuslibet possessionis, Monasteriis, seu Ecclesiis a Beato Stephano Rege dispositae, inconvulsae remaneant.“ Colom. Lib. I. c. 1.

„Veteres coloni ejecti, terram non habentes alibi, ad suam revertantur. Si tamen terra eorum data est Monasteriis, vel Ecclesiis, et ipsi aliam habent, hoc inviolabiliter ita permaneat.“ Colom. Lib. I. c. 19.

„Ordinamus, imo ab antiquo ordinata declaramus, ut tempore vacationis bona et possessiones Ecclesiarum non per Dominum Regem vel ab eo missum, nec per eos, qui se nominant parochianos,

„Ha valaki javait vagy jószágait egy bizonyos egyháznak adta, semmi ürügy alatt ne merészelje elvenni és másiknak adni.“ Sz. László I. K. 23. f.

„Ugy tetszett a királynak és az egész gyűlésnek, hogy a Szent István király által eszközölt bármely birtokbeli adományozás a monostorok és egyházak javára, háborítlan maradjon.“ Kálmán I. K. 1. f.

„A régi kivetett jobbagyok, kiknek máshol nincs földjük, a magukéra visszatérjenek. Ha pedig földjük a monostoroknak vagy egyházaknak adatott s ők más földet birnak, az sértetlenül úgy maradjon.“ Kálmán I. K. 19. f.

„Rendeljük, sőt régtől fogva elrendeltnek nyilatkoztatjuk ki, hogy üreseedés idején az egyházak javai és birtokai se a király ur, se az ő küldöttje, se azok által, kik magokat megyebelieknek neve-

occupentur, spolientur et laedantur in parte, vel in toto.“ 1298:26.

„Omnes Ecclesiae occupatae, et possessiones et bona earumdem, ac Praelatorum, et Baronum; et Nobilium possessiones et portiones possessionariae, similiter occupatae... remittantur usque ad quindecim dies...“ 1458:1.

„... bona omnia ecclesiastica, quocunque nomine vocentur, proventusque... item Abbatiae,... quae per laicos possidentur, . . . de manibus quorumcunque statim eliberanda esse, et his restituenda, ad quos spectant.“ 1548:8.

„Ut autem Episcopi ipsi, et eorum Ministri, Archidiaconi, Plebani, et id genus alii, rite possint exercere officium suum, omnis querelae vel tergiversationis occasione submota, videtur aequum et justum esse, ut juxta be-

zik, el ne foglaltassanak, ki ne fosztassanak, meg ne sértessenek.“ 1298:26.

„Minden elfoglalt egyház, s azoknak birtokai és javai, úgy az egyházi főrendűek, országnagyok és nemesek birtokai és hasonlóan elfoglalt birtokrészei... tizenöt nap alatt visszabocsáttassanak.“ 1458:1.

„... bármi néven nevezendő mindenféle egyházi birtokok, jövedelmek, . . . apátságok, a melyek világiak által biratnak, bárkinek kezéből is azonnal kiszabadítandók s visszaadandók azoknak, akiket illet.“ 1548:8.

„Hogy pedig a püspökök magok és azoknak segédei, a főesperesek, plebánosok és más ily hivataluak, hivatalukat pontosan, minden panaszra és tétovázásra szolgáló alkalom elkerülésével gyakorolhassák, jogosnak és

nignam adhortationem Regiae Majestatis, decimae, et alii proventus, bonaque Ecclesiarum, his, ad quos spectant, integre de omnibus reddantur, neque in eas, partemve illarum, invitis dominis, se quisquam ingerat.

Supplicantque Ordines et Status Regni Sacrae Regiae Majestati, dignetur bona et proventus Ecclesiarum, quae adhuc sunt sub inscriptione apud nonnullos Saeculares, tam Ungaros, quam externos quoscunque clementer liberare, et Praelatis Ecclesiisque ad quos ab antiquo spectant, reddere.“ 1505:17.

E hazai törvényeken kívül, melyek félremagyarázást nem tűrnek, — a Magyar Törvénytárnak majd-

igazságosnak látszik, hogy a királyi Felségnek kegyelmes intése szerint, a tizedek, más egyéb jövedelmek és az egyházak birtokai, azoknak, akiket illetnek, mindenkitől teljesen visszaadassanak, sem azokba, vagy azok részébe, urok akarata nélkül senki ne avatkozzék.

Könyörögnek az ország karai és rendei a királyi szent Felségnek, méltóztassék az egyházaknak azon birtokait és jövedelmeit, melyek még némely világiaknál, úgy magyaroknál, mint bármely külföldieknél átruházás mellett vannak, kegyelmesen kiszabadítani, és az illető főpapoknak és egyházaknak, akikhez régtől fogva tartoznak, visszaadni.“ 1550:17. ¹⁾

¹⁾ Lásd még: 1557: 11.; 1567: 31, 9, 12. §§. és I. Ferd. 1560. évi dekrétumát,

nem minden lapja igazolja, hogy az egyháztalvagyonnak közvetlen, legközelebbi és valóságos jogalánya, tulajdonosa a részleges egyház, testület, püspökség stb.

De bizonyítja a magyar magánjog s nevezetesen donacionális rendszerünk is álláspontunkat, mert az 1844. év előtt érvényben levő magyar magánjogunk szerint nemesi javakat egyedül és kizárólag birhattak:

- a) az ország szent koronája;
- b) a királyi kincstár;
- c) főpapok (érsekség, püspökség, apátság, prépostság);
- d) főurak és köznemesek;
- e) a birtokos egyházi és világi testületek általában;
- f) egyházak és egyéb kegyes- vagy közalapítványok;
- g) szabad királyi városok.¹⁾

Az itt a — g pontok alatt felsorolt jogi személyek birhatási joga nem elméleti alapon levont következtetés, hanem a jogéletnek valósága. Ennélfogva tarthatatlan és a magyar magánjoggal homlokegyenest ellenkező azon állítás, a mely szerint: donacionális rendszerünknel fogva nemesi birtokokat, — jura possessionaria, — csak egyes, névszerint megnevezett egyének lehetett adományozni, — testületnek és holt kezeknek — manus mortuae — soha sem. Az egyházi vagyon bevallott ellenségeül kell tekintenünk azt, aki a pusztá tagadás alapján így ítélkezik. Hazai jogunk-

¹⁾ V. ö. Wenzel i. m. I. k. 309. l.

nak, törvényeinknek fölülletes figyelembevétele is bárkit meggyőzhet állításunk helyességéről.

Elég volna csak utalnunk az amortizacionális, — szerzést-tiltó törvényekre! Mily okokra vezethetők azok vissza? Mit czéloztak? Mily jogokat igyekeztek azok korlátozni? Vajjon e törvényeknek pl. az ősiség szempontjából nem volt-e rációja, észleges oka? Mindezek oly kérdések, melyek felelet nélkül hagyva is bizonyitanak. Bizonyítják, hogy az egyház körében élő jogi személyiségeknek nemcsak birhatási-, hanem szerzhetési joga is volt gyökös jogon is.

Mert:

a) szerzést-tiltó törvények létalapja épen az volt, hogy a birtok a tulajdonos család kezén megmaradjon;

b) azt czélozták, hogy az egyháznak valóságos tulajdonhoz kötött jogai ne szaporittassanak;

c) épen azért korlátozták, felfüggesztették az egyház szerzési jogát;

d) ezekből tehát az következik, hogy az ősiségi alapeszmére épen az volt sérelmes, hogy az egyházi javakat az illetékes jogalanyok valóságos tulajdoni joggal bírták, s az egyházi javak eredetük-nél s rendeltetésüknél fogva nem szolgálhatták az ősiség érdekeit; más szavakkal: ezen javak nem voltak alá vetve a királyi kézbe való visszaháramlásnak s eként nem lehettek többé tárgyai újabb királyi adományozhatásnak.

A birhatásnak, a meglévő tulajdoni jogoknak már nem árthattak az amortizacionális törvények, tehát a szerzhetési jogra váltak sérelmessé. S így általában véve mondhatjuk, hogy az általános birtok-

képesség kimondásáig a kérdésben lévő jogi személyiségek azon jogi személyek körébe tartoznak, melyek egyedül és kizárólag birhattak nemesi javakat hazai jogunk és törvényeink értelmében.

Most már az adománylevelekből vett szemelvényekkel bizonyítjuk meg tételünket, amely szerint: az egyes egyházakat és egyházi intézeteket, püspökséget, székesegyházat, káptalant, szerzetesrendet, apátságot, prépostságot, konventet, plebániát, templomot stb. — mint jogi személyeket — kell tekintenünk az egyházi vagyontömeg egyes konkrét részeinek közvetlen és legközelebbi alanyául, valóságos tulajdonosául.

S ha ezen állításunkkal szemben azon ellenvetés tétetnék, hogy az adomány- és alapítólevelekben gyakran találkozunk ilyen kitételekkel: „Deo contulimus... átruháztuk az Istenre javainkat“, „dedimus sancto Adriano... javainkat szent Adriánnak adtuk“, „apostolis Petro et Paulo et beato Egidio dedit... Péter és Pál apostoloknak és szent Egyednek adta „disposui ut Christum facerem haeredem“, . . . úgy intézkedtem, hogy Krisztust tettem örökösömmé, „Christum sibi in haeredem adoptavit, . . . Krisztust fogadta örököseül“ „successorem sibi in bonis constituit gloriosam Virginem, Dei et hominis genitricem javainak örököseül a boldogságos szüzet, az Istenember anyját rendelte“ stb. — amely kitételekből az tűnik ki, hogy az adományozó javaiban Krisztust, szüz Máriát, a szenteket stb. tette adományossá, kik jogi személyekül nem tekinthetők, következőleg az adomány jogerővel nem bir; — válaszoljuk:

1. Ha az adomány- vagy alapítólevelekben találkozunk oly kifejezéssel, amely szerint az adomány- vagy alapítványjavak Krisztusnak, Szűz Máriának, vagy a szenteknek adatnak, — az ily kifejezésekkel csak nyomatékosabban, erősebb módon akarja az adományozó vagy alapító azt kifejezni, hogy adományát az Üdvözítő vagy az illető szent nevére avatott egyháznak, monostornak, püspökségnek stb. adja; szónoki alakzat által az egyház stb. helyett annak védőszentjét említvén föl s ez által is kifejezést akarván adni ama szándékának, hogy adománya által Istennek dicsőségét vagy az illető szentnek tiszteletét kívánta előmozdítani. ¹⁾

2. Ha az adomány- vagy alapítólevelekben a fentebb említett kitételek előfordulnak, egyszersmind meg van nevezve azon egyház, monostor stb. is, amelynek javára, mint tulajdonosnak, tétetett az adomány vagy alapítvány. Például a sümeghi monostor alapítólevelében olvassuk:

„Sumich . . . cum territorio suo . . . apostolis Petro et Paulo et beato Egidio dedit et ipsi abbat et successoribus suis.“ ²⁾

„Sümeget . . . területével együtt Péter és Pál apostoloknak és szent Egyednek és az apátnak magának és utódainak adta.“

¹⁾ V. ö. Várossy: A Kath. Iskolaügy Magyarországon, 26. l.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 468.

Konrád a pannonhalmi monostor javára tett adományára vonatkozólag így rendelkezik :

„ . . . disposui, ut de cunctarum mearum facultatibus Christum facerem haeredem : dedi igitur Ecclesiae beati Martini praedium Hece, praediumque Sison.“ ¹⁾

„ugy intézkedtem, hogy összesjavaimban Krisztust tettem örökösömül : adtam tehát a szent Márton egyháznak Hece és Sison jószágokat.“

Paris, Sándor fia, egyenes fiutódok hiányában, összes javait a boldogságos szűzről nevezett szigeti apáczáknak adta :

„haeredum carens solatio, Christum sibi in haeredem adoptavit, . . . omnia praedia sua, terras, villas et possessiones cessit, dedit, tradidit et donavit, abdicato a se prorsus earundem dominio, monasterio Sanctimonialibus.“ ²⁾

„egyenes fiutódok hiányában, Krisztust fogadta örökébe, összes telkeit, földjeit, falvait és birtokait átengedte, adta, átadta és adományozta az apáczák monostorának, lemondván minden tulajdoni jogairól.“

3. Az adomány- és alapítólevelekben előforduló s megnevezett kitételek a római jog és a keresztény közjog szokásaira emlékeztetnek. A rómaiaknál u. i. szokásban volt örökösül az istenek közül egyeseket megnevezni, amiről Ulpian következő szavai tesznek bizonyosságot: „Az isteneket nem tehetjük örököseinkké,

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. p. 186.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./III. p. 80.

kivéve azokat, akiknek számára szenátusi határozat és fejedelmi intézkedés alapján meg van engedve az örökhagyás, mint pl. a tarpeji Jupiternek, didimuszi Apollónak stb.“¹⁾ Ezen szokást a kereszténység első századaiban s később is föltaláljuk: midőn a hivek az Istent, a Megváltót, főangyalt, vagy a szentek valamelyikét jelölték meg örökösükül. Az ily adomány vagy hagyomány érvényes is volt, amennyiben a jogszerűség és törvényes erő minden biztosítékával hatályosított. ²⁾ S mégis, midőn sok zavarra és bizonytalanságra adott alkalmat, — Jusztinián határozott szabályokhoz kötötte az ily tartalmu végakarati intézkedések formáját a a következő rendelkezésével: „Mínthogy mostanában a legtöbb végrendeletben olyan intézkedéseket találunk, a melyek a mi Urunk Jézus Krisztust jelölik meg örökösül, nem nevezvén meg egyszersmind a kápolnát vagy templomot . . . s mínthogy ebből sok jogi bizonytalanság származik, mi ezen is javítani akarván, törvény erejével szentesítjük, hogy: ha valaki a mi Urunk Jézus Krisztust jelölte meg örökösül, — nyilvánvaló hogy az örökség azon város, falu vagy birtok területén lévő egyházat illeti meg, a melyen a hagyományozó élt . . . Ha pedig valaki végrendeleti örökösül az angyalok, vagy a tiszteletreméltó vértanúk valamelyikét nevezte meg, világos, hogy a hagyo-

1) „Deos haeredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus consulto constitutionibusque Principum instituere concessum est, sicuti Jovem Tarpejum, Apollinem Didymaeum, sicuti Martem in Gallia, Minervam Iliensem“ etc. Ulpian Lib. reg. sing. Tit. 22. §. 6. C. J. R.

2) Phillips i. m. Zweite Auflage. S. 665.

mányozó az illető angyal vagy vértanú tiszteletére szolgáló azon szenthely javára tette hagyományát, mely az ő lakóhelyén épült.“ ¹⁾

Azon tételünk bebizonyítására, — a mely szerint a magyar kath. egyházi vagyonban valóságos tulajdonosokul, jogalanyokul az egyes érsekségeket, püspökségeket, káptalanokat, templomokat stb. kell elfogadnunk, — az okmánytárakból összegyűjtött adathalmazaink közül, felsoroljuk utolsó érvel a következőket:

1252. évben, István, esztergomi érsek, atyjának Orbaz grófnak lelkiüdvéért oltárt alapított az esztergomi bazilikában és a bazilikát saját pénzén vett javakkal adományozta meg:

„... villam cum foeneto... nec non duabus vineis, quas emimus... in jus et proprietatem ipsius basilicae contulimus, concessimus et donauimus.“

„... falut a kaszálóval és két szőlővel, melyeket vettünk, a bazilikának tulajdoni jogába és birtokába ruháztuk, átengedtük és adományoztuk.“

II. Endre királyunk 1219-ben az esztergomi főkáptalannak hűségét megjutalmazandó, annak Vincz helységet adományozta:

„Canonicis... et eorum haeredibus in perpetuum possidentum.“

„... a kanonokoknak... és azok örököseinek örök tulajdonul.“

¹⁾ Codex Justin. Lib. I. Tit. II. de Scrsstis Ecclis, c. 24. — V. ö. Auth. Coll. IX. Tit. XIV. Novell. CXXXI. c. 9.

V. István 1270. évben Epel falut adományozta ugyanezen káptalannak: „Epel villam dedimus Capitulo,“ — „Epel falut adtuk a káptalannak.“

IV. László 1274-ben a Jenő helyett cserében nyert Zalka nevű falut erősíti meg az esztergomi káptalan birtokában:

„ . . . permutationem confirmamus, volentes ipsam villam Zalka beato Adalberto. et per eum Strigoniensi Capitulo . . . perhenniter conseruari et alijs bonis Strigoniensis ecclesiae incorporari perpetuo ac coniungi.“¹⁾

„a jószágcserét meg-erősítjük, akarván Zalka falut szent Adalbert és általa az esztergomi káptalan tulajdonában mindörökké fentartatni és az esztergomi egyház többi javai közé örökre bekebeleztetni és azokhoz csatoltatni.“

Midőn Örsy Imre (Emericus de Vrus) 1292-ben Örs (Vrus) birtokát az egi püspökségnek hagyományozta végrendeletileg, a jogalanyt így jelöli meg:

„ . . . possessionem suam Vrus vocatam legauit et tradidit Patri A Dei gratia Episcopo et Episcopatu Agriensi jure perpetuo possidendam.“

„Vrus nevű birtokát hagyományozta és átadta az Isten kegyelméből való egi püspök atyának és püspökségnek örök tulajdonul.“

Az igtatás szintén tanuskodik arról, hogy az illető javak, kinek a tulajdonához tartoznak. Így pl. midőn Lajos király 1343-ban Isep és Drásy helysége-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./II. p. 149; VI./I. p. 229.

gekért Nánát adta cserébe az esztergomi káptalannak, az igtatásról így szól: „ . . . In cuius possessionis corporale dominium dictum Capitulum per dominum dyonisiū mandauimus introduci, —“ „a mely birtoknak testületi közös tulajdonába a nevezett káptalant Dénes ur által beigtatni parancsoltuk.“

Moys nádor az 1270. évben gazdag adománynyal látja el az ábrahádi monostort s tulajdonosul, jogalanyul a monostort nevezi meg: possessiones nostras... monasterio B. V. de Ábrahám contulimus et donauimus.“ — „birtokainkat a boldogságos szűz ábrahádi monostorának adományoztuk és átruháztuk.“

1272. évben Sixtus mester, az esztergomi káptalan kanczellárja, Komárom megyében fekvő Hetény birtokát az esztergomi érseknek, érsekségnek adományozza: „Archiepiscopatus Strigoniensis — az esztergomi érsekségnek.“

Bakócz Tamás 1501. évben tett örökvallásában mondja:

„ . . . totales possessiones nostras Polgári et Zenth-Margitha in de Zabolch et Árokteő vocatas in Borsodiensi Comitatu et habitas, quas quidem possessiones acquisivimus de propriis rebus nostris et non de bonis Ecclesiae . . . praefato Capitulo Ecclesiae Agriensis et dun-

„Szabolcs megyében fekvő Polgár és Szent-Margita nevű, — továbbá Borsod megyében fekvő, Ároktő nevű, összes birtokainkat, a mely birtokokat pedig saját magunk pénzén és nem az egyház költségén szereztünk, — a mondott egri egyház káptalanának és csakis a

taxat Canonicis	kanonokoknak . . .
donauimus et contuli-	adományoztuk és átruház-
mus.“	tuk.“

* * *

Az egyházi vagyon jogalanyát, tulajdonosát a felhozott érvek és bizonyítékok mellett most már világosan láthatjuk. Jogi szempontból tehát nem bir jogsultsággal oly állítás, mely az egyházi vagyon jogalanyául a szenteket, pápát, vagy a szegényeket stb. tekinti. A jognak természetében rejlik ugyanis, hogy hatályát világosan kifejezi s azt pusztán elméleti alapon megdönteni nem lehet. Különben is a jog valódi alapjától való eltérés messzemenő s veszélyes szélsőségbe vezet; amennyiben a pusztá aszketikus álláspont nem képes megvédelmezni az egyházi vagyon tulajdonját pl. akkor sem, ha a szegényeket tekinti az egyházi vagyon tulajdonosául. Mert ha az állam azt mondja, hogy a szegényügy gondozása kizárólag az ő hatáskörébe tartozik, — az ily elmélet mellett követelheti az egyházi vagyont is. Más szóval az ily elmélet védőjét saját fegyverével veri meg.

A jog nem ismeri az érzelmes elemet akkor, midőn azzal magára a jogra, az igazságra válnék sérelmessé. S épen azért leghelyesebb és jogszerű az az álláspont, mely az egyházi vagyon tulajdonosául a telekkönyvileg is bejegyzett tulajdonosokat jelöli meg.

III.

A KATH. EGYHÁZ VAGYONSZERZÉSI JOGA.

A kinek joga van létezni, joga
van a létezés eszközeihez is.

Jogelv.

A ki a köznek szolgál, már a méltányosság elvénél fogva is joga van arra, hogy szolgálataiért, — különösen mint anyagi lény, — a köz részéről az életfentartás eszközeit megnyerje. Ha pl. a bíró anyagi jutalomban részesül a köz- és magánjog körében fölmerülő vétségek megtorlására irányuló működéseért, — nem lehet e jutalmat azoktól sem megtagadni, a kiknek élethivatása: a köz- és erkölcsi törvények megszilárdításában és ápolásában közremunkálni.

Ha az állam viszontszolgálatot követel alattvalóitól az ő kormányzási működéseért, továbbá a polgárok élet- és vagyonbiztonságának érdekében teljesített szolgálataiért, — méltányos az anyagi támogatása ama nagyszerű intézménynek is — értjük a kath. egyházat, — mely ható eszközeivel az embernek, az erkölcsi lénynek nem csak földi-, hanem örök életét is törekszik boldoggá tenni.

Azonban az anyagi támogatás és az anyagiak megszerzése nem csak a méltányosság alapján, hanem

jog szerint is megilleti az egyházat. Megilleti különböző jogi szempontból:

a) Minden szerves lény, mely létezik, önmagában bírja a természettől a jogot a létezhetésre. Ez a tétel a természetjognak egyik alapelve: Qui jus habet ad finem, jus habet ad media quaque; — vagyis: a kinek joga van létezni, joga van a létezhetés eszközeihez is. Az ember, mint a létezők legtökéletesebbje, — rendezett társadalomban — már bizonyos szabályozó formák körébe van szorítva, midőn létezhetésének eszközeit megszerzi. Ez az egy lépés a természetjogtól, az általános jogot szűkebb térre szorítja. Meghagyja sértetlenül a jogot a létezhetésre, de egyszersmind kijelöli a módokat a létezhetés eszközeinek megszerzésére. A szerzés módozatait az egyeddel szemben a már létező egyedek társasága szabja meg, mely csak a saját érdekeit védi akkor, midőn ily szabályozó formákat állít föl.

Az embernek tehát természeti joga a dolog szerzése, mely által létezhetik, de a szerzés módját már az erősebb egyedek társasága szabja meg.

Az ember fizikai és erkölcsi lény. Ha joga van a fizikai életre, joga van az erkölcsi életre is. De amint szüksége van a fizikai élet fentartásában eszközökre, — úgy szüksége van azokra, az erkölcsi élet élhetésében is. Az egyes ember csak közösségben érheti el az erkölcsi élet céljait. Egyede lesz tehát annak a társaságnak, mely bírja az erkölcsi élet tényezőit; — s midőn így ama társaság alkotó egyedévé válik, magával vitte oda egyszersmind a jogot is az erkölcsi élet céljainak valószínűsítésére. A fizikai ember beolvad-

ván az erkölcsi czélokéért küzdő társaságba az erkölcsi életével kapcsolatos jogokat is a társaság jogává tette, mely társaság jogilag erkölcsi személyt képez.

Ez a társaság, ez az erkölcsi személy az egyház, mely most már mint jogi személy bontakozik ki s egyszersmind feltünteti azon vonalakat is, a melyeken erősen alapozódik le a szerzés joga mindazon dolgokra nézve, a melyekre céljai elérésében érdekeinek, jogainak követelményeiben szüksége van. Az alkotó egyed természeti jogának ily átháramlása azt a következtetést föltétlenül megengedi, hogy az átháramlott jog, az átháramlásnál fogva, semmit sem veszített erejéből és jellegzetességéből. Ennélfogva a szerzés jog és a dologban nyert tulajdonjog, az egyházat először is természeti jogon illeti meg. Épen azért kell itt is nyomatékosan hangsúlyoznunk, hogy a kath. egyház szerzési joga nem egyedül a polgári törvény kedvezése, mert ez esetben a törvény kedvezésével szerzett tulajdon, a kedvezés megvonása után meg is szüntethető, a mely elv egyiránt sérelmes minden magán tulajdonra.

b) Az egyház vagyonszerzési joga továbbá az isteni jogban gyökerezik.¹⁾ Már az ó-szövetség levitái tulajdonul birtak negyvennyolcz várost a földekkel, kertekkel és legelőkkel együtt s azonfelül tizedjoguk volt mindenféle terményekben és állatokban. Szorosan a tárgyhoz ragaszkodva, az isteni jogot

¹⁾ A természeti jogból folyó megokolást azért helyeztem az isteni jog elé, mert ez utóbbi amannak szentesítése. Szerző.

illetőleg, az érvelés a következő: Az egyház független társaság az államtól. Krisztus az ő egyházát minden idők minden embere számára alapította, tekintet nélkül azoknak faji, nyelvi megoszlására, mely különbség legtöbb esetben alapul szolgál az ország, az állam határainak megvonására és azon határon belül az ugyanazon faj- és nyelvcsaládhoz tartozóknak nemzettestté való tömörülésére. A kath. egyház nem nemzeti egyház s így vérkeringésében független az államtól, a mennyiben létezését nem az államtól bírja. Eredete isteni eredetű; s hogy célját elérje és rendeltetésének megfeleljen, — már létezése forrásának kell biztosítani a jogot azon eszközök megszerzésére nézve, melyek a cél megvalósítását és a rendeltetés betöltését elősegítik és támogatják. — Nem oly értelemben veendő tehát e szavak, mintha az egyház célja és rendeltetése csak a szerzés és tulajdonjog főnállásával és tényleges gyakorolhatásával volna egyedül biztosítva. Krisztus országa nem e világról való, de — mint szent Ágoston, a nagy egyház- atya megjegyzi, — nem azt mondja Krisztus, hogy az ő országa nem ezen a világon van, hanem: nem e világról való.

Az egyház a földön él, létezik. Látható társaság, s mint ilyen külsőleg is föllép hivei előtt és azok körén kívül. Vannak elöljárói, kormányzói, tanítói, kegyserkiszolgáltatói, szertartásai. Küldetése a tanítás, a kereszténység eszméinek és tanainak fentartása és terjesztése; feladata a nyomor enyhítése; a hely és idő követelményeihez képest a szükséges vagy hasznos

intézmények létesítése . . . „Vajjon nincs-e hatalmunk, hogy együnk és igyunk? — ugymond szent Pál apostol. — Ki vitézkedik valaha maga zsoldján? Ki ültet szőlőt, hogy annak terményéből ne egyék? Ki legeltet nyáját, hogy a nyáj tejéből ne részesüljön? Vajjon csak emberileg mondom-e ezeket? Nem ezeket mondja-e a törvény is? . . . Ha mi nektek lelkieket vetettünk, nagy dolog-e, ha mi nálatok a testiekből aratunk? Nem tudjátok-e, hogy kik a szentélyben foglalkoznak, a szentélyből valókat eszik, és kik az oltárnak szolgálnak, az oltárról vesznek részt? Így rendelte az Úr azoknak is, kik az evangeliumot hirdetik, hogy az evangelium után éljenek.“ ¹⁾

Mindezek magukban birják a jogot, — s követe-lik az anyagi alapot az életföntartásra, az anyagi segílyt az egyház külső megnyilatkozhatására. Az egyház tehát épen azért, mert isteni eredetű és látható társaság, — vagyonszerzési jogát eredetében és láthatóságában birja — isteni jogon, annálinkább is, mert láthatóságának külső tartozékai is legnagyobb részben isteni eredetűek, amelyek nélkül nem lehetne az a mi. ²⁾

¹⁾ Kor. I. 9, 4. 7. 8. 10. 11. 13. 14.

²⁾ „A világot kormányzó két hatalom gyakorlása megköveteli, hogy szolgálatába emberek szegődjenek, s hogy ezek kizárólag neki szenteljék magokat; de szükségletei nem csupán erre szorítkoznak. Egyik sem érné el célját, egyik sem valósíthatná meg rendeltetését, ha feladatuk teljesítéséhez a szükséges anyagok hiányoznának. Az államnak meghatározott anyagi segédforrásokra van szüksége, hogy profán céljait megvalósíthassa, hadseregét, hivatalait, épületeit és nyilvános intézeteit fentarthassa; a miből az adófizetés kötelessége háramlik az alattvalókra; ebből folynak

c) Bizonyítja az egyház vagyonszerzési jogát az észjog is. — Minden társaság, melynek célja a szép, jó és nemes, teljes joggal létezhetik s létezésével egyzersmind célravezető eszközeinek megszerzésétől sem tiltható el. Annálkevésbbé, mert ilyen esetben az egyednek és egyedekből álló társaságnak a természeti jog is biztosítja a szerzési jogot. Márpedig: az egyház minden társaság között a legtökéletesebb, hivatása valamennyinél magasztosabb. Küldetésének teljesítésében az állam érdekeinek megóvásán is fáradozik s épen azért államjogi szempontból sem tagadható az egyház vagyonszerzési joga.

az állam jövedelmei, melyek szükségképpen szent és sérthetetlen birtokot képeznek, és a melyek kormányzása kizárólag az uralkodóknak van fentartva, mint a kikre az ország alkotmánya ezen jogot ruházta. Éppen így van a dolog az egyházzal is. Nem nélkülözheti azon anyagi eszközöket, melyek az istenitisztelet ellátásához, a papság, az épületek s vallási intézetek fentartásához szükségesek. Az ész és a tapasztalat egyaránt azt bizonyítja, hogy egy vallás sem létezhetik ily anyagi segédeszközök nélkül. Az egyház nem ezen világból való ország, hanem azért ezen világban létező ország, s ámbár a keresztény vallás nem az érzéki ember számára alapittatott, papjai még sem tiszta szellemek hanem emberek, kik az élet szükségleteinek alá vannak vetve. Azért minden kereszténynek szigorú kötelessége vagyonának egy részéről lemondani az egyház javára s azt neki szentelni. Az egyház birtoka, mely ily módon képződött, nem kevésbbé szent és sérthetetlen, mint az államé s kezelése kizárólag az egyházi előljárókhhoz tartozik, kik ezen célra rendeltettek.“ Dr. Philipps, Das Kirchenrecht in seinen allgemeinen Principien. II. B. — V. ö. Moulart id. m. II. k. 148. lap.

S minthogy minden nemes törekvésnek diadalra juttatása megköveteli, hogy az önállóan, minden idegen befolyástól menten történjék, — szükséges, hogy úgy az egyed, mint az egyedekből alakuló társaság cselekvőségének teljes szabadságában és függetlenségében legyen. Márpedig: minden szabadság, minden függetlenség és minden önálló cselekvőség az emberi érdekek között legfőbb szerepet játszó vagyonban birja hatályát. Tehát az egyház is akkor érvényesítheti magát külsőleg, ha meg van a joga a vagyon szerzésére és annak tulajdonjoggal való birására. Az egyháznak tisztán a szellemiekre való szorítása egyenlő volna működésének, hivatásának megbénításával. Más részről pedig: ha az anyagi segély megnyerésében az államra volna utalva, sem alkotmányát nem fejleszthetné, sem függetlenségét nem biztosíthatná; ekként az állandó bizonytalanság terére sodortatva nem működhetnék eredményesen hivatásában. — Az egyháznak, mint társaságnak, célja a szép, jó és nemes; ezen cél megvalósítását a józan ész követeli s épen azért az észjognál fogva is birja az egyház a célra vezető eszközökre nézve a szerzési jogot.

d) Az egyház vagyonszerzési joga mellett bizonyít továbbá a történeti jog. Vallási célokra már a legrégibb pogányok áldoztak. Diodorosz írja, hogy az egiptomi királyok az állami adó harmadrészét azoknak engedték át, a kik az isteni szolgálatnál és az iskolákban foglalatoskodtak. Liviusz szerint pedig a vesztáleszek államköltségen tartattak. Ezen vonások meg vannak a kereszténységben is. Kezdetben az egyházi jövedelem kenyér, bor, tömjén, olaj, pénz s más ily-

nemű önkéntes adományokból keletkezett.¹⁾ Tertullian írja: „Mindenki ajánl föl csekély alamizsnát a hónap első napjain, vagy midőn akar és teheti, mert arra senki sincs kötelezve, hanem mindenki önként adakozik.“²⁾ Az egyház ily módon ingó javakat is szerzett; de már a háromszázados üldözés alatt ingatlanai is voltak; — tehát akkor, a midőn a pogány állam még nem ismerte el az egyház létezési jogát. Világos e történeti tény Dioklecián egyik rendelvényéből, melyben megparancsolta, hogy a keresztények templomai földig leromboltassanak.³⁾ Tehát már Dioklecián alatt birt az egyház épületekkel, mert különben tárgytalan lett volna a császári rendelvény. Azonban Alexander Szeverusz már türelmesobb volt a keresztényekkel szemben. Nemcsak szabad vallásgyakorlatot engedett nekik, hanem midőn ezek egy alkalommal nyilvános helyet foglaltak le az istenitisztelet számára, — bele-

¹⁾ „Si quis Episcopus aut Presbyter praeter ordinationem Domini, quam de Sacrificio instituit, alia quaequam, puta aut mel, aut lac, aut pro vino siceram, aut confecta quaedam, aut aves, aut aliqua animalia, aut legumina super altare obtulerit, ut qui ordinationem Domini faciat, deponitur: excepto novo frumento, et uva opportuno tempore. Praeterea licitum non esto aliud quidpiam admoveere ad altare, quam oleum in candelabrum et incensum oblationis tempore.

Omnium aliorum pomorum primitiae Episcopo et Presbyteris domum mittuntur, non super altare. Manifestum est autem, quod Episcopus et Presbyter inter Diaconos et reliquos Clericos eas dividunt.“ §§. 1. 2. Can. Apost.

²⁾ Apolog. cap. 39.

³⁾ Euseb.: Historia Eccles. Lib. VIII. cap. 3.

egyezését is adta annak birásához.¹⁾ Özséb történetíró följegyzése szerint, midőn a méltóságától megfosztott Szamoszata Pál nem akart az egyház vagyonához tartozó épületből kiköltözni, a megfellebbezett Aurelián császár ítélete aként rendelkezett, hogy a kérdéses épület csak azokhoz tartozhatik, a kiknek tulajdonául azt az itáliai keresztény vallás püspökei — és a római püspök tartják.²⁾ Mennél nagyobb tért hódított az egyház a római birodalomban s csendesült az üldözés dühe, annál közelebb jutott azon időhöz, midőn hatalmas tényezővé válva, követelhetette létjogának elismerését. Létjogának elismerése pedig maga után vonta létezésének minden jogi következményeit. Mielőtt az egyház Nagy Konstantin alatt az állam részéről is megnyerte volna létezésének általános elismertetését, már a nyugalmasabb időket arra használta föl a terjeszkedő egyház, hogy birtokjogát is érvényesítse. S hogy valóban szerzett is az egyház ez idő alatt vagyont, bizonyítja a 313. évben kelt Konstantin és Liciniusz-féle császári rendelvény, mely a keresztényeknek — az államkincstár és magánosok által lefoglalt és elidegenített minden vagyonságát visszaadni parancsolta: „Azt pedig a keresztények iránt tanúsítandó kegyességünk jeléül határozzuk el, hogy azoknak isteni tiszteletre szánt helyei, a melyeken ők összeütlekezni szoktak, — s a melyeket államkincstárunk, vagy bárki más a maga számára lefoglalt, minden

1) Balduin: Comment. ad Edicta vet. princ. Rom. de Christian. p. 101.

2) Euseb.: Historia Eccl. Lib. VII. cap. 30.

költség és váltság összeg nélkül, magoknak a keresztényeknek késedelem nélkül visszaadassanak; ha pedig valaki ilyen helyet adományul nyert, azonnal szolgáltatassa vissza. Minthogy pedig tudvalevő dolog, hogy a keresztények nem csak azon helyeket birták tulajdonul, a melyeken összegyülekezni szoktak, hanem ezeken kívül még más javaik is voltak, a melyek nem az egyes keresztényeknek, hanem magának a testületnek tulajdoni jogaihoz tartoztak, — mindezeket is a keresztényeknek, illetve a keresztény testületnek és gyülekezetnek visszaadni parancsolt. . .”¹⁾ Nagy Konstantin, midőn az egyháznak teljes szabadságot adott, elismerve annak törvényszerű létezését az állam részéről is,²⁾

¹⁾ „Hoc autem amplius in gratiam Christianorum decernimus, ut loca ipsorum in quibus antehac convenire consueverant . . . si qui aut a fisco nostro aut ab aliquo quopiam ea emisse visi fuerint, ipsis Christianis absque ulla pecunia et sine repetitione ulla superadjecti pretii incunctanter ac sine ambage restituant, et si qui eadem loca dono acceperint, ut ea protinus Christianis reddant . . . Et quoniam iidem Christiani non solum ea loca in quibus convenire solebant, sed etiam alia possedissee noscuntur, quae non privatim ad singulos ipsorum, sed ad jus corporis pertinerent, haec omnia . . . iidem Christianis, hoc est cuilibet corpori et conventiculo ipsorum restitui jubebis . . . Jubemus, ut si quae ex illis, quae ad Catholicam Christianorum ecclesiam per singulas civitates aut in aliis locis pertinebunt, ea confestim illorum ecclesiis restitui facias, operam dabis, ut sive horti sive aedes . . . cuncta restituantur.” Edictum Licin. apud Lactant. De Mortib. persecut. c. 48.

— e ténynyel egyszersmind elismerte annak teljes érvényű vagyonszerzési jogát is.

Azonban Nagy Konstantin nemcsak hallgatagon ismerte el e jogát az egyháznak, hanem fejedelmi bőkezűségével be is bizonyította annak jogosságát. Ugyanis: az adó harmadrészét az egyház szolgálóinak ellátására fordította; fényes templomokat építtetett s azokat ingó és ingatlan javakkal gazdagon megajándékozta. A római császári székhelyet elhagyta s Péter utódainak engedte át bizonyos fekvőségekkel, melyeket később Aripertusz longobard király, majd Konstantinusz Kopronimusz s végül Pipin és mások gyarapítottak. Nagy Konstantin továbbá biztosította az egyház birtokjogát az által is, hogy az egyháznak e jogát törvénybe igtatta, megengedvén, hogy az egyház a szerzett vagyont teljes tulajdonjoggal birhassa, mert tudta, hogy lealázó az egyházra nézve az államkincstártól való függés a már említett adórész alapján. S amily bőkezű volt ő maga az egyház iránt a saját javaiból, törvényileg is biztosította mások részére is e jogot, hogy sajátjaikból végrendeletileg az egyháznak hagyományozhatnak: „E világból elköltöző minden hívőnek szabadsága legyen az ő javaiból a szentséges és tiszteletreméltó katolikus egyház számára annyit hagyományozni, amennyit akar.“¹⁾

.¹⁾ „Habeat unusquisque licentiam sanctissimo Catholico venerabilique concilio decedens bonorum, quod optaverit, relinquere.“ Cod. Just. Lib. I. Tit. II. de Sacrsstis Ecclis, cap. 1.

Ezen engedélyének tudható be, hogy a buzgó, vallásos hivek vagyonukat, birtokaikat tulajdonjoggal adományozták az egyháznak, a városokban pedig bazilikákat építettek s kolostorokat alapítottak.¹⁾ A későbbben keletkezett államok már ugy talál-
ták az egyházat, mint tökéletesen szerve-
zett társaságot, amelynek sajátos alkot-
mánya, törvényei és jogai voltak. Ezek
tehát, ha egyáltalán el akarták az egy-
házat ismerni, csak ugy ismerhették el,
amint tényleg létezett, vagyis mint egye-
temes, jogi társaságot. Velök szemben az
egyház nemcsak törvényen alapuló bir-
tokszerzési képességére hivatkozhatott,
hanem törvényesen szerzett javait ille-
tőleg, *jus quaesitum-ra* is. Különben meg-
jegyzendő az is, hogy nem az egyház lé-
pett be az államok kötelékébe, hanem az
államok léptek be az egyház közösségébe.²⁾
Ezek szerint tehát a történeti jog is bizonyít az
egyház vagyonszerzési joga mellett.

e) Egyházjogi szempontból alig szükséges vitatni
az egyház vagyonszerzési jogát, mert különben is fel-
tételveztetik annak hozzájárulása a tétel bizonyítására.
Azonban az egyházjogi álláspontot sok tekintetből nem
mellőzhetjük.

1) V. ö. Balduin: *De legibus Constant. M. Eccl. et Civ. Comment. Lib. I. p. 21.*

2) A Kath. Egyház Birtokjoga. Budapest. 1882. 11. 1.

Minthogy az egyház létjoga magában birja a vagydon tulajdonjogát, — az egyházjog hathatósan védelmezi a vagyon megszerzésének jogát is. Ide vonatkozó jogszabályai részint közvetve, részint közvetlenül szolgáltatják a bizonyító erőt. Az Egyházi Törvénytár — Corpus Juris Canonici — számos idevágó kánonja közül közvetve bizonyító erővel birnak a következők: „A ki az egyház pénzét elrabolja, úgy lakoljon mint a gyilkos.“ — A mi az Urnak ajánltatik föl, a papok jogához tartozik. — Kiközösítés alá esik, a ki az egyházi javakat megtámadja. — Szentségtörés bűnébe esik, a ki az egyházi javakat háborgatja. — A világi törvények rendelkezése szerint lakoljanak az egyházi javak pusztítói. — Közösítettessenek ki azok, a kik az elhunytak adományait az egyháztól megtagadják. („Ecclesiae pecunias auferens, velut homicida damnatur. — Quicquid Domino consecratur, ad jus pertinet sacerdotum. — Excommunicationi subjacet, qui ecclesiastica praedia invadit. — Sacrilegii crimen incurrit, qui praedia ecclesiastica vexat. — Pro tenore saecularium legum puniuntur invasores rerum ecclesiasticarum. Excommunicentur, qui defunctorum oblationes ecclesiis negant.“ ¹⁾)

Az egyházjog újabb forrása, a trienti zsinat is csak a régi jogszabályokat erősítette meg, midőn az egyházi javak megtámadói ellen az elmúlt idők kánon-

¹⁾ cc. 1. 3. 4. 5. 8. C. XII. q. 2.; c. 9. C. XIII. q. 2. Lásd továbbá: Roskoványi: Monumenta Cath. T. I. p. 129. Patres Concilii Moguntini pro jure proprietatis Ecclesiae.

jainak szigorát alkalmazza.¹⁾ Legujabban IX. Pius Apostolicae sedis kezdetű konstitúciójában vetette kiközösítés alá az egyházi javak bitorlóit és elfoglalóit azokkal együtt, a kik az egyháznak ezekre vonatkozó jogait megtámadják.²⁾

Az egyházjogból, illetve annak forrásaiból merített bizonyítékok bár nem közvetlenül, de közvetve az egyház szerzési- és tulajdonjoga mellett bizonyítanak. Mert, midőn a már nem megszerzendő, hanem a megszerzett vagyon és annak tulajdonjoga mellett száll síkra az egyház önvédelmi fegyverének legerősebbjével, — a kiközösítéssel, — egyszersmind ama észszerű következtetésre szolgáltat alapot, hogy joga volt annak a vagyonnak megszerzésére is, melynek sérthetetlenségét a tulajdon szentségének elve szerint tiszteletben tartani követeli.

Az egyházjog, midőn ily módon védelmezi az egyházi vagyont, hozzá még bőséges forrást nyit annak a beigazolására, hogy szabványaival közvetlenül is kinyilvánítja az egyház vagyonszerzési jogát minden törvényes jogczimen. Elég hivatkozni e kánonra: „Az alapítandó egyháznak egy, minden világi szolgálmánytól mentes telket kell adományozni, az egyházi terheket azonban tartozik viselni; de ha egy telken felül nyer az egyház, tartozik abból fizetni a rendes követeléseket.“ (Ecclesiae fundandae debet pro

¹⁾ Sess. XXII. c. 11. de Ref.

²⁾ L. IX. Pius Apostolicae Sedis kezdetű konstitúciójának 11. 12. pontját.

dote tribui mansus, liber a quolibet servitio temporalis: ad ecclesiasticum tamen tenetur: sed si aliquid confertur Ecclesiae ultra mansum, tenetur ecclesia ex eo solvere consueta.)“¹⁾ Az egyházi jogelvek általában a leghatározottabban érvényesnek kívánják elismerni az egyház ezen jogát. Épen azért már a lateráni, majd az 1418. évi konstanci zsínat nyolczadik ülésében Wickleff többi tévelyei között elvetette és kárhoztatta e két tételét is: „A Szentírás ellen való, hogy az egyházi férfiak jószágokat birjanak,“ — és „A világi urak tetszésük szerint elvehetik az egyháztól a földi javakat.“ — („Contra Scripturam S. est, quod viri Ecclesiastici habeant possessiones.“ És „Domini temporales possunt ad arbitrium suum auferre bona temporalia ab Ecclesia.“)²⁾

Az egyházjog álláspontja indokolt. Az egyház épen úgy mint az állam, társaság, s teljességgel nem okolható meg az az állítás, hogy az egyház földi javakat nem birhat, midőn azok, kik annak tagjait képezik vagyonképesek.

Ujabb időben, midőn a korszellem irányzatossága kétségbe kezdte vonni az egyháznak veleszületett, törvényes jogát, az egyház javainak s érdekeinek legfőbb őre nem késett kárhoztatni egyéb társadalmi és politikai tévelyekkel együtt azon tételt: „Az egyháznak nincs veleszületett törvényes joga vagyont

¹⁾ c. 1. X. de censib. III. 30.

²⁾ Hardt: Magnum Conc. Constantiense, 4. k. 152. l.

szerezni és azt tulajdonjoggal birni.“¹⁾ A vaticáni zsinat előmunkálataiban is, a téves felfogás ellenében szövegezve volt a következő előterjesztés: „Az egyetemes zsinat kimondja, hogy a polgári hatalomnak kötelessége elismerni, miszerint az egyháznak vele született joga a saját javait tulajdoni joggal birni és kezelni. — (A synodo oecumenico declaratur: potestatis civilis esse agnoscere ecclesiae jus nativum possidendi et administrandi bona sua.)“²⁾ A zsinati előmunkálatokban szövegezve van továbbá az a javaslat: mondja ki az egyetemes zsinat, miszerint az államnak gondoskodnia kell törvényei által arról is, hogy a szerzési jogot úgy az egyetemes egyház, mint egyes kánon-szerűen felállított intézetei, teljes joggal gyakorolhassák. Mert ez kiváló tiszte az egyházzal helyes viszonyban álló polgári hatalomnak; s midőn a polgári hatalom ezen tisztének eleget tesz, ne kövessen az az egyház irányában más eljárást, mint a minőt követ minden más jogi személy irányában, a melynek szerzett jogait megerősíteni és megvédelmezni az igazságosság elvei szerint köteles. Az egyháznak birtokjoga pedig nemcsak törvényesen szerzett jog, hanem vele született és lényeges joga is.³⁾

¹⁾ L. Syllabus, nro. 26: „Ecclesia non habet nativum ac legitimum jus acquirendi et possidendi.“ V. ö. Allocutio: Nunquam fore, 1856. decz. 15. és Epist. Encycl. Incredibili 1863. szept. 17.

²⁾ Jus Eccliticum Dris A. Aschenbrier; Praelectiones ab ejus auditoribus conscriptae. Tit Proprietas. Editio sec.

³⁾ L. Vehring: Lehrbuch des Kirchenrechts, 2. Ausg. §. 204. not. 2.

Épen azért, mert ez a jog az egyháznak veleszületett és lényeges joga, érvényesíti azt még azon államokban is, a hol az egyháznak, — mint ilyennek, — tulajdonjogát a törvények ereje nem biztosítja. És pedig oly módon érvényesíti, hogy az egyházi vagyon tulajdonjogát külsőleg nem köti az egyházhoz, hanem az állam törvényei által elismert jogképes személyhez. Így van ez az amerikai egyházban, ahol a Hitterjesztési Gyülekezet — Congreg de Propag. Fide — rendelete értelmében a megyés püspök az egyházi javak tulajdonosa az állam előtt. A megyés püspöknek az összes egyházi javak végrendeleti örökösül egy másik amerikai püspököt kell választani, kinek tudtára is adja, hogy örökösül van kiszemelve. A végrendelkező püspök halála után az egyházvagyon gondozása és felügyelete a végrendeleti örökös lelkiismeretbeli, szigoru kötelessége mind addig, míg az apostoli szék által az utód megválasztatván, — neki a vagyon a rendes formák betartásával átadatik.

Midőn az egyház ily módon igyekszik tulajdonjogát biztosítani, kétségen kívül csak azon jogát érvényesíti, mely létezésének természetes folyománya. Nem is lehet egyébként elképzelni, hogy az egyház az anyagi forrás és segély hiányában sikerrel küzdhessen a haladó idők szellemével. Mert a mellett, hogy hierarchikus szervezete, belső és külső berendezése, megjelenése megköveteli a szükségletek fődözésének kellő alapját, — az egyháznak egyszersmind lépést kell tartani a haladó idők szellemével, illetőleg az új idők követelményeivel is, a melyek ha az egyház életével szorosabb összefüggésbe nem is hozhatók, mégis akkor,

midőn az uralkodó korszellem a vagyoni függetlenségben is látja és keresi a tekintély alapját, — figyelmen kívül nem hagyhatók.

Az egyháznak minden erkölcsi tisztasággal bíró eszközt föl kell használni érdekeinek megvédésében és céljainak megvalósításában. Ha tehát fölhasználja azon eszközöket, melyek egy részről szükségesek, más részről kívánatosak, — csak azon jogához nyul, melyet nemcsak az egyházjog, hanem a természeti-, isteni-, ész- és történeti jog is biztosít és követel számára. És ez nagyon természetes, észszerű folyamánya az intézmények logikájának. Mihelyest ugyanis, valamely intézmény tullépi a szellemiek határát, hogy érvényesítse magát az anyagiak között, anyagi eszközökre is van szüksége. Ezt bizonyítja az egyház élete is a földön. Az a szféra, melyet szellemi tartalma megalkot, önmagában bírja és birni fogja ugyan a hatóképességet az elmúlt, létező és jövőendő idők minden emberének boldogítására, de a mint szüksége volt mindig eszközökre, úgy szüksége lesz azokra ezután is. S mennél függetlenebbül szerezheti meg eszközeit, annál szabadabban mozoghat s valósíthatja meg törekvéseit az önös érdekek figyelmen kívül hagyásával. Már pedig — ismételjük, — mint minden szabadságnak, úgy az egyház függetlenségének is legerősebb támasza és biztosítéka az önjogu tulajdon. ¹⁾

¹⁾ Jegyzet. „§. 1. Ipsae vero res in ditione singularum parochiarum Episcoporum (qui locum tenent Apostolorum) erant, et sunt usque adhuc, et futuris semper debent esse temporibus. E quibus Episcopi et fideles dispensatores earum,

f. H a z á n k b a n az egyház veleszületett vagyonszerzési joga mindjárt kezdetben elismertetett. Az a viszony, mely az ébredő, fejlődő nemzeti állam és az egyház között létesült, — a kölcsönös érdekek szövetsége volt. Az egyház segítette a hazát az európai polgárosult keresztény államok sorába emelkedni s viszont a magyar nemzeti állam elfogadván a keresztény közjogot, — mely azon idő szerint Európában a jogélet terén irányadónak tekintetett, — a szabadság, függetlenség minden biztosítékát megadta az egyháznak, hogy államnevelő, polgárosító erejét kifejthesse. Hazánk már példákat utánzott, midőn az egyházat kitüntető állásba helyezve, — elismerte annak vagyonszerzési sarkalatos jogát. Példákat utánzott, midőn állami tekintélylyel a nemesi rendek sorában előkelő helyet biztosított az egyháziaknak s ezzel együtt mindazon jogokkal is felruházta őket, a melyek az ország többi nemeseinek jogbőségét képezték.

A jog e méltánylása visszavezethető a vezérek korának utolsó idejére, a mennyiben már Géza, Szent

omnibus communem vitam degere volentibus, ministrare cuncta necessaria debent, prout melius potuerint, ut nemo in eis egens inveniatur. §. 2. Ipsae enim res fidelium oblationes appellantur, quia Domino offerantur. §. 3. Memoratis ergo augmentationibus ac cultibus in tantum Ecclesiae, quibus Episcopi praesident, Domino adminiculante creverant, et tantis maxima pars earum abundat rebus, ut nullus sit in eis, communem gerens vitam, indigens: sed omnia necessaria ab Episcopo, suisque ministris percipit. §. 4. Ideo, si aliquis exstiterit, modernis ant futuris temporibus, qui haec avellere nitatur, jam dicta damnatione feriatur.“ c. 16. C. XII. q. 1,

István atyja tényleg szentesítette az egyház vagyonszerzési jogát az által, hogy ő maga is ajándékozott tulajdont az egyháznak. Első apostoli szent királyunk pedig nem csak gazdag adományozásával ismerte el az egyház e lényeges, veleszületett jogát, hanem azt törvény által is biztosította, midőn így rendelkezett:

„Decrevimus Regali nostra potentia, ut unusquisque habeat facultatem suam dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque atque parentibus, sive Ecclesiae, nec post ejus obitum quis hoc destruere audeat.“ S. Steph. Lib. II. c. 5.

„Királyi hatalmunknál fogva határoztuk, hogy mindenkinek szabad legyen a maga javait elosztani, átadni feleségének, fiainak, leányainak és rokonainak vagy az egyháznak, és ezt halála után se merészelje valaki megsemmisíteni.“ Sz. Istv. II. k. 5. f.

Sz. István e törvénye szerint a birtokos összes javairól szabadon rendelkezhetett, következőleg valamennyi tulajdon tárgyat, anyagát képezhette az egyház javára történő adományozásnak. Kivételt csak a vármegyéhez és a már egyházhoz tartozó javak alkottak, mint elidegeníthetetlen javak:

„Consensimus igitur petitioni totius Senatus, ut unusquisque dominetur priorum, similiter et donorum Regis, dum vi-

„Beleegyeztünk az egész tanács kérelmébe, hogy mig él, ki-ki legyen ugy saját jószágainak, mint a királytól nyert adomá-

vit: excepto, quod ad	nyoknak ura, kivévn, a
Episcopatum perti-	mi a püspökséghez s a
net et Comitatum.“	vármegyéhez tartozik.“
S. Steph. Lib. II. c. 35.	Sz. Istv. II. k. 35. f.

Szent László Első Törvénykönyvének 5-ik fejezete oly hatályosnak tartja a Szent István által biztosított szerzési jogot, hogy azt még azon esetben is érvényesíteni parancsolja, midőn a megajánlott adományt az adományozó vonakodik teljesíteni: „Aki Istennek egyházat épített, és adományozást ajánlott, de azt meg nem adta, a püspöki bíróság annak teljesítését, követküldés mellett érvényesíthesse, s ha ennek valaki ellent mondana, vagy egyszersmind meg is vetné, az királyi ítélet alá adassék.“ ¹⁾ Az egyháznak adott javak tulajdonjogát pedig a Sz. István II. k. 35. fejezetében foglalt rendelkezés szellemében védte: „Ha valaki vagyonát, vagy szállásait valamely egyháznak adta, semmi ürügy alatt elvenni s másnak adni ne merje.“ ²⁾

Ime, a magyar kath. egyháznak Szent Istvántól nyert vagyonszerzési alaptörvénye. Szent

¹⁾ „Quicumque Ecclesiam Deo aedificaverit, et dotem nominaverit, nominatam vero non dederit, ad illud explendum transmissio nuncio, praevaleat Episcopale iudicium: cui si quis contradixerit, et contradicendo verberaverit, ipse Regali iudicio subiacebit.“ S. Ladisl. Lib. I. c. 5.

²⁾ „Si quis res suas, aut praedia, uni dederit Ecclesiae, nulla interveniente causa subtrahere audeat, et dare alteri.“ S. Ladisl. Lib. I. c. 23.

László csak megerősítette s annak hatályát, — hogy úgy mondjuk, — tételenen kifejezte.

E vagyonszerzési alaptörvény több-kevesebb módosítással érvényben volt a szerzést-tiltó (holt-kézi) törvények becikkelyezéséig. — Hogy a birtokjogi politika milyen hullámvázának volt alá vetve ezen alaptörvény, — annak részletezésével a magánosok adománya című fejezetünkben foglalkozunk, mert a vagyonszerzési alaptörvény korlátozásai éppen a magánadományokkal voltak legbensőbb anyagi és okozati összefüggésben. A lényeg, a szerzethetési jog megmaradt, csak annak módja változott s szorítottatott hol kisebb-hol nagyobb korlátok közé, míg a szerzést-tiltó törvények merevsége az egyház eme lényeges jogát meg nem bénította.

Kétségtelen, az egyház hazánkban öt századon keresztül szabad vagyonszerzési joggal birt s ezen jogát ma is élvezi. Nem csak Szent István, a nagy alapító, hanem a többi magyar királyok-, továbbá az ország főpapjai, főnemesei és nemesei is gazdag adományokkal halmozták el az egyházat, melynek a királyi- és magán adományok mellett fönmaradt még az a joga, hogy vagyon-állagát a többi törvényes és jogszerű szerzési módon is növelhesse. Nagyon természetes tehát, hogy a jognak ily bősége, továbbá a vallásos kor ragaszkodása az egyházhoz s végül — a kor viszonyainál fogva — az ingatlan vagyon aránylag csekély értéke, — egyként közrehatottak arra, hogy a magyar kath. egyház nagy terjedelmű, gazdag vagyonhoz jutott.

Az előadottak után látjuk, hogy a kath egyház vagyonszerzési joga nem csak a természeti-, isteni-, történeti-, ész- és egyházjogban gyökerezik, hanem biztosítja azt Szent István alaptörvénye is. Az a körülmény, hogy a magyar jogtörténetben volt olyan időszak, a midőn e szerzési jog tiltva, bénítva, korlátozva volt: nem azt jelenti, mintha hazánkban az egyház vagyonszerzési joga minden időn keresztül el nem ismertetett volna, hanem igenis a mellett bizonyít, hogy egy, magában véve merev felfogású birtokjogi politika óvó intézkedéseket követelt az ősiségi intézmény érdekeinek biztosítása végett. Célja volt: megakadályozni az egyház vagyonszerzését azon egy okfölből, nehogy az egyház a királyi adományozás alá eshető javak megszerzésével, az adomány-jogrendszeren nyugvó ősiségre sérelmes legyen.

Azonban, míg a szerzési jog ekként felfüggesztetett, meglévő javaiban az egyház teljes, háborítlan tulajdoni jogot élvezett. Tulajdonjogi sérelmei általában csak akkor voltak, midőn a köz- és jogrend megzavarásával, a jog helyét a szabadosság uralta. Nyugalmas időkben tulajdonának sérthetetlenségét az alkotmánynak sarkalatos biztosítékai oltalmazták, a melyek oltalomba vettek e hazában minden jogszerű tulajdont. Azért mondja Werbőczy is oly nyomatékosan: „Magyarországnak összes főpapjai, egyház-kormányzói, zászlós urai s egyéb nagyjai, nemesei s vitézlő rendei, mind nemességök, mind földi javaik tekintetében a szabadságnak, kiváltságnak és mentességnek egy és ugyanazon jogával birnak; és nincs

sem az urak közül senkinek nagyobb, sem a nemesek közül senkinek kisebb szabadsága. Ugyanazért mindannyian egy és ugyanazon törvény-nyel és szokással s egy és ugyanazon törvény-kezési rendtartással élnek a törvényszékeken.“¹⁾

¹⁾ H. K. I. R. 2. cz. 1. §.

IV.

A SZERZÉST-TILTÓ TÖRVÉNYEK MAGYARORSZÁGON.

Ha megszűnik a törvény
oka, nincs értelme az abból
folyó törvénynek. Jogelv.

Az a vagyonszerzési alaptörvény, a melylyel Szent István elismerte és biztosította a katolikus egyház szerző képességét, — mint már említettük, — nem tartotta meg minden időn keresztül azt a jogi hatályt, a melylyel a törvényhozó fölruházta. Alá volt vetve az események hatalmának. Az egyház ragaszkodott veleszületett jogához és öt századon keresztül meg is tudta védelmezni, míg végre kénytelen volt engedni. A szerzést-tiltó törvények elvileges diadalt ültek. És úgy látszik, hogy a tiltó törvények szerzői ennyivel is megelégedtek, mert a törvények meghozatala után is növekedett az egyházi jellegű birtokkategória és az egyház szerzési jogának ellenzéke nem tett egyebet, minthogy időnként, különösen, midőn a protestantizmus már hatalmaskodva foglalt tért, — föl-föl emelte tiltakozó szavát, a nélkül azonban, hogy annak

nagyobb súlyt kívánt volna tulajdonítani. Csak következetes akart maradni.

Lássuk a szerzést-tiltó törvényeknek történeti előzményeit.

Abban az időben, a melybe a magyar kath. egyház vagyonszerzési jogának korlátozása esik, hazánk alkotmányos monarchia alatt élt ugyan, de az alkotmányos intézmények nem voltak úgy kifejlődve mint napjainkban, csak a lényeg volt ugyanaz. Az eltérés a mai rendszertől leginkább abban mutatkozott, hogy a király nem csak uralkodott, hanem kormányzott is egyszersmind. Ily körülmények között a kormány hatalma a király személyes tulajdonaitól, személyes viszonyaitól függött.¹⁾ Az Árpád-házból származó királyok alatt szorosabb kötelék fűzte össze a királyt és nemzetet, következőleg a veszély idején a király nagyobb reménnyel várhatta a segílyt és támogatást a nemzettől. Hozzájárult a rokoni viszony előnyeihez még az a körülmény, hogy az Árpád-házból uralkodó királyok nagyszámu hiveket tudtak magoknak szerezni a várföldek adományozásával is, a melyek ugyan Szent István törvénye szerint elidegenithetetlenek voltak, de a szükség parancsolt és a nemesség a maga javáért szemet hunyt.

Azonban az Árpád-ház kihalásával a helyzet megváltozott. A folytonos belzavarok idegessé tették a nemzetet s bizalmatlanul tekintett eleinte még olyan

¹⁾ V. ö. Szalay-Baróti, A Magyar Nemzet Története, II. k. 405. l.

királyra is mint Róbert Károly, a ki pedig az ország zülalt ügyeit hatalmas kézzel rendezte.

Róbert Károly erélye nem ismerte az akadályokat. Neki a nemességre szüksége volt, mivel az Árpád-ház uralmának végén a honvédelem a legszomorubb hanyatlásnak indult. A régi alapon nem szervezhette a honvédelmet, mert ez időben a várispánsági intézmény teljesen átalakult, a mennyiben a Szent István által katonailag szervezett várszerkezet a politikai jellegű vármegyévé fejlődött; más célok-
nak szolgált, mint a multban és ezzel természetéből kivetköztetve, rendeltetésétől elvonva, uj intézménynyé vált s megszűnt a királyi had fentartásának közege gyanánt szerepelni.¹⁾ De annál kevésbbé gondolhatott az ily irányu reformokra, mivel a várföldek eladomá-
nyozásával a régi várjobbágyság is eltűnt.

Ilyen körülmények között Róbert Károly épen ugy mint később fia Nagy Lajos a főtámaszt a főuri rendben kereste, de hivei számát oly módon is igyekezett nevelni, hogy — olasz szokás szerint — czimereket és jószágokat kezdett osztogatni köteles katonai szolgálat kikötésével. Ily módon vetette meg alapját az uj honvédelmi intézménynek, a banderialis rendszernek.

Róbert Károly nyomdokain haladt utódja Nagy Lajos, és ő, atyja politikájának figyelmes szemlélője hamar belátta, hogy midőn a nemzet veleszületett hiúságának tömjénez s azt az uj honvédelmi intézmény-

¹⁾ Lásd bővebben: Hajnik, Magyar Alkotmány- és Jог-
történelem. I. k. 232. s köv. ll.

nek megnyeri, — csak féluton van. Arra kellett tehát törekednie, hogy a banderiális hadrendszer gyökeret verjen és mindenkor biztos eszköze legyen a honvédelemnek.

Ez a törekvése csak úgy érhetette el a kitűzött czélt, ha :

először a birtokos nemesi családokat javaik birtalásában fentartja s birtokaikat mintegy hozzájuk köti; másodsor, ha a szent koronának gazdagabb forrást talál az adományozásokra, a melyek uj hivekkel növelhetik a szent korona testét.

Nagy Lajos az ügyes diplomata tapintatával, biztos számításal, egy csapással elérte mind a kettőt. Az 1351. évben II. Endre arany bulláját, — az ország egyházi főrendű, zászlós és más nagyjai s nemeseihez figyelmes királyi kedvezéssel hajolván, — megerősítette: „10 §. Kivánván kérelmeket jó indulattal megelőzni és tetszésöket megnyerni, hogy őket hasonló hű munkálatoknak minden készséggel leendő gyakorlására serkentsük, azon II. Endre királynak, nagyatyánknak s kedves elődünknek, arany pecséttel megerősített, érintett levelét, mely minden gyanutól ment, szóról-szóra bevezetvén, elfogadván, helyeselvén, hasonlókép minden abban foglalt szabadságokkal megerősítvén. 11. §. (Kivévéen a fentérintett, azon szabadalomlevéiből kihagyott czikket t. i.: A mely nemes ember maradék nélkül hal meg, birtokait az egyházaknak vagy másoknak, kiknek akarják, életben vagy halálesetre adhassák, hagyhassák, eladhassák, elidegenithessék. Sőt ezeknek véghezvitelére, teljességgel semmi

hatalmuk ne legyen, hanem az ő birtokaik, azoknak legközelebbi testvéreire és azok nemzetségbelieire jogosan s törvényesen, tisztán és egyedül, más akárkinek ellentmondása nélkül háromoljanak.“¹⁾

Nagy Lajos eme korszakalkotó végezménye szerint:

1. Az örökségi jószágot az egész család és rokonság elidegeníthetetlen tulajdonának nyilvánította.

2. Ez által — az örökségi jószágból (bonum haereditarium) ősi jószágot (bonum aviticum) létesített.

3. Módot nyert a királyságnak számos hivat szerezni, a koronára több esetben vissza háromlott jószágok adományozhatása által.

4. Vagyonilag megerősítette a világi rendet s lehetővé tette, hogy a banderiális szervezet, mint állandó honvédelmi rendszer véglegesen megalakuljon. S végül: —

5. Korlátozta az egyház vagyonszerzési szabadságát, mert a szerzési jogot csak az esetleges királyi adományra szorította, a magán ado-

¹⁾ „§. 11. Excepto solummodo uno articulo praenotato, de eodem privilegio excluso, eo videlicet: Quod Nobiles homines sine haerede decedentes, possint et queant vel aliis Ecclesiis, quibus volunt, in vita, vel in morte, dare et legare possessiones eorum vendere, vel alienare. Imo ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem, sed inter fratres proximos, et in generationes eorundem, ipsorum possessiones, de Iure et legitime, pure et simpliciter, absque contradictione aliquali, devolvantur.“ Ludov. I. Decret. §. 11.

mányokat pedig királyi jóváhagyás megnyeréséhez kötötte. (1351: 20.)

Azonban a fiak nélkül való birtokos nemes szabad rendelkezési jogának megszorítása nem lévén egyértelmű az egyház szerzési képességének megtiltásával, az egyház 1351 után is zavartalanul öregbítette vagyoni erejét. Maga Nagy Lajos és anyja Erzsébet, továbbá a világi hívek — rokonaik beleegyezésével, — nagy mértékben előmozdították ez időben is az egyház vagyoni gyarapodását. Mindazonáltal Nagy Lajos 1351. évi végzezménye a birtokjog terén századokon át érvényesült hagyományos egyházi politikában kiválóan nevezetes fordulópontot jelez; egyuttal pedig mint az 1848-ig fenállott újabb birtokjogi rendszernek, az ősiségnek alapja, elsőrangú, sőt korszakot alkotó jogi reformot képez.

Az egyház vagyonszerzési jogát csak korlátozta ugyan, de e korlátozás már csirája volt az 1498. évi szerzést-tiltó törvényeknek. Siettette is ezeknek életbeléptetését most már nemcsak az ősiségi jogintézmény érdeke, hanem az az áldatlan harcz is, mely az uralkodásra nem született II. Ulászló kormánya alatt a nemesség és főpapság között nyíltan kitört. S azt lehet mondani, hogy az 1498. évi szerzést-tiltó törvények hozatalának legközelebbi oka a személyes gyűlöletben és boszuvágynak keresendő. ¹⁾ A Báthory

¹⁾ Lásd erről részletesebben: Dr. Daempf S., A Holtkezi Törvény Magyarországon. 86. s köv. ll.

István által vezetett mozgalom célzott ért, s Nagy Lajosnak a szerzést korlátozó végzése szerzést-tiltó törvényre lőn. Igaz, mint fentebb megjegyeztük az egyház vagyonszerzési joga felett nyert diadal csak elvileges volt, mert bármennyire igyekezett is a magában véve szigorú törvény az egyháznak és egyháziaknak e jogát hatályon kívül helyezni, nem volt senki, a ki azt végrehajtsa s így történt, hogy érvényében erősen meggyöngítette az ellenkező szokás. Maga Werbőczy is, a ki pedig e törvények hozatalában részt vett, nem tartja érdemesnek, hogy arról Tripartitumában, — melyet 1517-ben adott ki, — említést tegyen.

A két törvényczikk a következő:

„A püspökök s egyházi főpapok bármelyike is, saját személye s egyháza részére, világi birtokokat és birtokjogokat, a királyi Felségtől se ne nyerhesenek, sem pénzökért örök jogon ne vehessenek, s ne szerezhessenek, vagy zálogkép ne birhassanak.“
Ulászló 3: 55.

„Határozottatott: ha valamely országlakó érsekekkel vagy főpap urakkal, vagy akármelyikkel, vagy a többi egyházi férfakkal, bármely, különösen pedig a királyi Felségre hárulandó birtokok vagy birtokjogok iránt, eddig, bármi módon valamely szerződést, vagy kötelezést tett volna, vagy jövőben tenne, az ily szerződés, és az ily kötelezettség, semmi érvénnyel s állandósággal nem bír. Sőt az e felett, bármely hiteles helyeken kelt, és kiadott minden levelek, haszontalanoknak tartassanak, még ha azokra királyi jóváhagyás lenne is nyerve. Mindazonáltal kivé-

tetvén, ha talán valamelyik főpap, ily birtokokra már valami pénzt adott volna, annak az ily pénzt vissza kell adni, melynek visszaadásával azután azok a birtokok felszabadultak legyenek.“ Ulászló 3: 65.¹⁾

A szerzést-tiltó törvények megújítását sikerült keresztül vinni a protestans rendeknek az 1646/7. évi országgyűlésen. (1647: XVII.) Nem sokára ugyanez történt Erdélyben is, a hol az 1653. évi márcziushó 15-én, II. Rákóczy György erdélyi fejedelem által, az ugyanezen évi gyulafehérvári országgyűlés jóváhagyása mellett, törvényül kihirdetett és életbe léptetett *Approbatae Constitutiones Regni Transsylv-*

¹⁾ *Episcopi, et Ecclesiarum Praelati, vel eorum alter, pro persona sua et Ecclesiae suae possessiones, et jura possessionaria saecularia, nec a Regia Majestate quoquomodo impetrare, neque pecuniis eorum, perpetuo jure emere et comparare, aut titulo pignoris habere possint et valeant.*“

„Statutum est: quod, si quis Regnicolarum cum DD. Archiepiscopis, vel Ecclesiarum Praelatis, aut eorum altero, ceteris etiam viris Ecclesiasticis, in hoc Regno existentibus, ratione bonorum, et jurium possessionarium quorumcunque, et praesertim ad Majestatem Regiam devolvendorum, aliquos contractus, vel etiam aliqua obligamina, hucusque qualitercunque fecisset, vel faceret in futurum, tales contractus, atque hujusmodi obligamina nullius sint roboris et firmitatis, imo universae litterae, in quibuscunque locis credibilibus superinde emanatae et confectae, inanes habeantur, etiamsi esset consensus Regius super hoc impetratus. Hoc tamen excepto: Si quispiam fortassis Praelatorum ad hujuscemodi bona jam de facto, aliquas pecunias dedisset, et aperte de datis per eum pecuniis, constaret, tali ejuscemodi pecuniae restitui debent, quibus restitutis, bona illa tandem sint libera.“ *Uladi. Decr. III. art. 55. 65.*

vaniae et Partium Hungariae eidem annexarum czimü törvénykönyvnek I. R. VI. C. 2. cikkelye abból az indító okból, hogy: „... Sokszor praejudicál Véreknek és igaz Successoroknak s Fiscusnak is, hogy némelyek jószágokat vagy egyéb örökségeket legállyák az Ecclesiákhoz vagy Egyházi rendeknek, úgy hogy, egyről másra és in perpetuum a szerént az Egyházi rendekre maradjon“, — a következő rendelkezést tartalmazza: „... pro perpetuo Decreto concludáltatott, hogy soha senki egy privatus ember is ingatlan semminémü jókat Ecclesiákhoz sem éltében örökösképen ne adhasson, sem Testamentumban ne legálhasson és olyan adás, legálás, tellyességgel erőtlen légyen, valamely Successoroknak vagy pedig a' Fiscusnak praejudicál; egyéb-iránt ingó javaiból kinek-kinek szabados dispensatiója vagyon, ha az-is maga acquisituma.“ ¹⁾

Valamint az 1498. évi szerzést-tiltó törvényczikelyek, erőtleneknek bizonyultak, úgy hatálytalan maradt az 1647: XVII. t. cz. is, mert az egyháziak ezután is szereztek jószágokat különösen zálog czimén. Az 1715: XVI. tcz. tehát újabb intézkedéseket létesített. Ugyanis a III. Károly által kiadott 1715. évi országgyűlési végezmény XVI. cikke 4. és 5. §§-aiban akként intézkedett, hogy a lefolyt zavaros idők alatt egyházaknak és egyháziaknak zálogba vetett birtokok csakis a zálogösszeg lefizetése mellett bocsátandók ki a zálogbirtokos egyházak és egyháziak által. „Jövőre nézve azonban tartassék meg ponto-

1) Lásd még: Appr. Const. I. R. I. C. 10. cz.

san az ezuttal megújított 1647: XVII. tcz., hacsak ő felsége alóla, — mások jogainak sérelme nélkül, — különös esetekben felmentést nem adna.“

A szerzést-tiltó törvények alól tehát feloldó hatályúnak ismertetett el az 1715: XVI. tcz. 5. §-a által biztosított királyi engedély, de egyébként lényegileg fenmaradtak e törvények az ősiség eltörléséig, melynek jogrendszere a legbensőbb összefüggésben volt az egyházra sérelmes vagyonszerzési tilalommal. Azonban már az 1844: 4. tcz. kimondta az általános birtokképességet. Midőn pedig az 1848: 15. tczikben az ősiség eltörlése elvileg kijelentetett, — megszűnt egyzersmind a szerzést-tiltó törvényeknek oka, a mennyiben az ingatlan vagyon államjogi vonatkozásainak meggyérülésével, — a magánjogi elvek nyertek súlyt és váltak irányadókká a birtokjog körében.

S midőn az 1852. évi ősiségi nyiltparancs, — mely törvény erőre emelkedett, — úgy intézkedett, hogy a királyi és nádori adományozásoknak az ez előtti magyar államjog szerint létezett rendszere hatályon kívül léptetendő, és ezen rendszerből az adománylevél szerinti örökösök hiánya, — megszakadás, — s az eddig törvényekben kijelölt hűtlenség miatt származtatott háromlási jog eltöröltetik: — ez által az 1848: 15. tcz. elvi kijelentése realizáltatván, a szerzést-tiltó törvény, a *lex amortisationis* létjoga is megszűnt és föléledt az egyháznak azon joga, a melynél fogva vagyonszerzési képességét érvényesítheti. Jogelv: *cessante ratione legis, cessat etiam dispositio*, — ha

megszűnik a törvény oka, nincs értelme az abból folyó törvénynek, tehát ez is megszűnik.

Napjainkban az egyháznak vagyonszerzési jogát kétségbe vonni: indokolatlan anakronizmus. Annál inkább is, mert az egyházi javak is alá vannak vetve a közteherviselésnek s mint minden más magánjogi természetű tulajdon, szolgálják az állam érdekeit is.

Manapság már az egyháziak úgy a maguk számára mint egyházaik javára minden törvényes czimen s jogszerű módon szerezhetnek ingatlanokat teljes tulajdonjoggal. És ezen szerzett javaknak a telekkönyvi hatóságok által való akadálytalan bekebelezése az ingatlan alanyának javára, törli az előbbi szerzéstiltó törvények hatályát.

Ily értelemben nyilatkozott a legfőbb ítélőszék is 1869. évi szeptemberhó 3-án kelt 1506. sz. határozatában: „Az egyháziak és szerzetesek ingatlanra vonatkozó szerzési képessége birói határozatilag megállapíttatik. A szerzési okmány, — adásvevési szerződés — a bekebelezésre telekkönyvileg rendelt kellekkel ellátva lévén, a tulajdonjog bekebelezése meg nem tagadtathatik. Ezen telekkönyvi jogintézkvény ellenében az ősi lex amortizationis szabálya ez uton jogi vizsgálat és megítélés kiindulási pontjául nem szolgálhat.“

A jogi vizsgálatot is megtartotta a m. kir. kuria s törvényt pótló teljesülési 63. sz. polgári döntvénye a következő:

„Az egyházaknak ingatlan vagyon szerzését tiltó, úgynevezett holtkézről szóló törvények, nevezetesen az 1498. évi LV., LXV., 1647: XVII és 1715:

XVI. t. cikkek hatályban vannak-e még? és ha igen, kiterjed-e azoknak hatálya az önkormányzati joggal (autonomiával) bíró egyházakra?“ (3941./94. számhoz.)

Határozat.

Az egyházaknak, egyházi testületeknek s egyházi személyeknek ingatlan vagyon szerzését tiltó, ú. n. holtkézről szóló törvények, nevezetesen az 1498. évi LV. és LXV., az 1647. évi XVII. és az 1715. évi XVI. tcikkek és különösen az ország erdélyi részeire vonatkozóan az Apr. Const. I. rész, I. czimének 10. és I. rész 6 czimének 2. cikke a változott viszonyoknál fogva elavulván, nincsenek hatályban.

Indokok: Az 1647. évi XVII. t. cz. jóváhagyta I. Lajosnak 1351. évben II. András törvényének megerősítése alkalmával hozott törvényét, mely szerint világi birtokoknak egyháziak részére elidegenítése megtiltatott és ezzel kapcsolatosan megújítatott az 1498. évi LV. t. cz., miből nyilvánvaló, hogy a holtkézről szóló tiltó törvények eredete I. Lajos 1351. évi, II. András 1222. évi aranybulláját megerősítő végzése nyé záradékának, az ősiségi intézmény alapját képező 11. §-ára vezetendő vissza.

A holtkézi törvényeknek az ősiségi intézménnyel közös forrásból eredete e törvényeknek s intézménynek szoros összefüggésére mutat, annál fogva nem szenved kétséget, hogy az említett törvények az ősiségi intézménynek védelmére és megerősítésére szolgáltak.

De hogy a holtkézről alkotott törvényeknek főczélja az ősiségi intézménynek s a korona háramlási jogának védelme volt, bizonyítja az 1542. évi

XXXIII. t. cz. is, melylyel a királyi és szabad városoknak nemesi birtokok szerzése, az ország szent koronája sérelmére lévőknek nyilváníttatik azért, mert a községnek adományozott birtokok, örököseik soha ki nem halván, soha sem háramolhatnak a kir. ügyészre (fiskusra); valamint az ország erdélyi részére vonatkozóan az Apr. Const. I. rész 1. címének 10. és I. rész 6. címének 2. cikke is, melyekben ingatlan javaknak az egyház vagy az egyházi rendhez tartozók számára szerzése, egyenesen mint a királyi jognak vagy valamely törvényes örökösnek sérelmére levő tiltatik.

Régebb joggyakorlatunk is a holtkézről szóló törvények főczéljául, az ősiség és a királyi jog (ius regium) megóvását tekintette. Így pl. a 481. sz. döntvényben (de causis ad invalidationem fassionum ex praejudicio 48.) annak okául, hogy világi jószágok holtkezekbe ne jussanak, az mondatott ki, hogy ilyen jószágok a kir. ügyész (fiskus) örökösödése alól örökre el ne vonassanak.

Ezekből következik, hogy az ősiség s a koronát régibb törvényeink szerint illetett háramlási jog eltörlésével megszűntek azok a tényleges viszonyok, melyeknek védelme a holtkézi törvények alkotásának főindoka volt, a mi egyszersmind e törvényeknek hatálytalanná váltát is maga után vonja.

Igaz ugyan, hogy a holtkézi törvények a kir. kincstár s a vér- és jogközösségben levő családtagoknak várományi igényein s az ezekkel kapcsolatos állami érdekeken fölül annak a czélnek is szolgáltak, hogy az egyházi és világi rend közt a vagyoni

egyensúly biztosítassék; a legislativ politikai indok azonban az 1848. évi törvények által teremtetett új helyzet, s a magyar törvényeknek 1861. évben történt visszaállítása után jelentőségét veszítvén, a holtkézi törvények intézménye viszonyaink átalakulásával fejlődött mai jogrendszerünkbe nem illik többé.

Kétséget nem szenved, hogy a holtkézi törvények a katolikus egyházak, egyházi testületek s egyházi személyek birtokszerzését korlátozták, ellenben minden más, a törvényesen bevett vallásfelekezetekhez tartozó felekezet egyházainak, egyházi testületei s egyházi személyeinek birtokszerzési képessége semmiféle korlátozásnak alávetve nem volt.

Okszerűen föl nem tehető, hogy az 1847/48-ik évi törvényhozás az ugyanez évi XX. tcz. 2. §-ának azzal a nagy horderejű kijelentésével, hogy a hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítottat meg, épen a katolikus egyházzal szemben a jogegyenlőség elvét megcsontítani, s a bevett többi vallásfelekezeteket a birtokszerzés tekintetében nálánál nagyobb jogosítványokkal kívánta volna felruházni.

E föltevés nyílt ellentétben állana az 1847/48-iki törvények szellemével s az akkori nagy átalakulásokból szükségképen folyó jogfejlődéssel. És habár a most idézett törvény csak elvet jelentett ki, annak hatása már az absolut korszak alatt 1852-ben kibocsátott ősiségi nyílt parancsban is nyilvánult annyiban, amennyiben az a katolikus egyházak, egyházi testületek s egyházi személyekre nézve nem tett kivételt abban az irányban, hogy az ezeknek az 1715. évi XVI. tcz.

4. §-a alapján is kezén levő s a nyílt parancs szerint többé ki nem váltható számos elzálogosított birtokok is teljes tulajdonukká válhattak; sőt az ősiségi nyílt-parancs 20. §-a minden kivétel nélkül kimondotta, hogy az, a ki az ált. o. p. törvénykönyv hatályba lépte után végrehajtási árverés útján nemesi fekvő javakat vesz, az a megvett jószág teljes tulajdonát szerzi meg.

Az ált. o. p. törvénykönyv hatályba léptetéséről szóló nyílt parancsok utalnak ugyan egész általánosságban a magánjogokat korlátozó külön szabályokra, s ezeket, valamint az egyházközségeknek s ezek tagjainak öröklési képességére vonatkozó külön szabályokat is épségben hagyják; az absolut korszakban sem tétettek azonban megfelelő intézkedések arra, hogy a holtkézről szóló törvényeknek minden irányban érvény szereztessék, a mint 1848-ig sem gondoskodtak arról, hogy a jogsérelemből (ex praejudicio) indított kereset esetén kívül a holtkézi törvények ellenére történt szerzések hatályon kívül helyeztessenek. Sőt az 1853. és 1854. évben kibocsátott legfelsőbb urbéri nyílt parancsok, valamint a korábban érvényben volt és a későbbi törvények folytán történt birtokszabályozások alkalmazásával is a vagyonosabb volt földesurak a katolikus plébánosoknak és plébániáknak számos helyen illetőségükön felül jelentékeny ingatlanokat jutattak a nélkül, hogy az ekként eszközölt szerzések jogi érvénye bármely oldalról is kérdés tárgyává tettetett volna.

Az amortisationalis törvényeknek az 1855. évben kötött, de az ország törvényei közé be nem iktatott konkordatum által eltörlésének ténye jogilag nem bír-

hatott ugyan megszüntető hatálylyal; a hazai törvényeknek 1861. évben történt visszaállításával azonban a holtkézi törvények a visszaállított élő törvények sorába tartozóknak még sem tekinthetők:

mert, a mint ez már fentebb kifejtetett, az ősiség s a királyi jogból folyó háramlási jog eltörlésével megszűntek azok a viszonyok, melyeknek védelme ezeknek a törvényeknek főcélja volt, és

mert a hatályban föntartott ősiségi nyílt parancs, ingatlan javaknak a korábbi hazai jogunk szerint szokásban volt elzálogosítását jövőre jogérvénytelennek nyilvánítván, a telekkönyvi jelzálogrendszer behozatalával az egyházak, egyházi testületek s egyházi személyek is utalva lettek arra, hogy pénzeiket jelzálogi biztosíték mellett helyezték el; már pedig a jelzálogszerzéshez való kétségbevonhatatlan jogosultságuknak csak úgy van gyakorlati értéke, ha egyúttal azzal a jogosítvánnyal is bírnak, hogy a jelzáloggal terhelt ingatlanokat végrehajtási elárvereztetésük esetében megvehessék, a miből nyilvánvaló, hogy a jelzálogszerzési képesség szoros összefüggésben áll az ingatlanok tulajdonának szerzéséhez való képességgel.

Az ekként alakult helyzetnek a hatása alatt képződött 1861 után a telekkönyvi hatóságoknak az a gyakorlata, mely szerint a katolikus egyházak, egyházi testületek s egyházi személyek részéről történt tulajdonszerzések alapján részökre a tulajdonjogot a legfelsőbb jóváhagyás igazolása nélkül is bekebeleztették.

A felsőbb bíróságok részéről is helyesnek talált e gyakorlat alapján a katolikus egyházak, testületek

s egyházi személyek a legfelsőbb jóváhagyás kieszköz-
lése nélkül jelentékeny értékű ingatlanok telekkönyvi
tulajdonosaivá váltak a nélkül, hogy ez ellen bármely
oldalról is felszólalás történt volna; mely bevégzett
tényekkel szemben e tulajdonszerzések érvényessége,
az adott viszonyok közt többé kérdés tárgyává sem
tehető.

Fordultak elő ugyan esetek, melyekben az illető
egyházak s egyházi testületek a részükről kötött jelen-
tékenyebb adásvételi jogügyletek legfelsőbb jóváhagyá-
sát kieszközölték; ennek azonban az érvényesség
magánjogi kérdésének felvetése nélkül annyiban volt,
és jelenleg is annyiban van jelentősége, amennyiben a
jóváhagyás iránti kérelem a legfőbb kegyúri jogból,
illetve az abban foglalt főfelügyeleti és ellenőrzési
jogból folyó szempontokban találja indokát.

Végül megjegyeztetik, hogy a jelen határozat
csakis a holtkézről szóló törvényeken alapult szerzés-
képességi hiány megszűnésére vonatkozván, ezzel némely
szerzeteknek saját rendszabályaikból, vagy egyáltalában
a befogadás közjogi hiányából folyó szerzési képtelen-
sége nem érintetik.

Kelt Budapesten, a kir. Curia polgári szakosztá-
lyának 1896. február 1-én tartott teljes üléséből.
Hitelesítettett az ugyanazon évi március 28-án tartott
teljes ülésben.“¹⁾

¹⁾ Döntvénytár: 3. évf. V. köt.: LXXIII. foly. 1897.:
29--33 l.

V.

A KATH. EGYHÁZI VAGYON BIRTOKCZIMEL

A. EGYHÁZJOGI ÁLLÁSPONT.

Minden törvényes tulajdon megszerzésénél, a tulajdonjog hatályos birhatása végett, kiváló figyelmet kell fordítani azon jogszerű és törvényes módokra, melyeknek körében, a megszerzett vagyona nézve a tulajdonjog élni kezd. A szerzésmód jogszerűtlensége, törvényszerűtlensége a tulajdonjogot hatálytalanná, ingadozóvá teszi. Épen azért a szerzésmód a tulajdonjognak egyik sarkalatos ismervét képezi.

Szerzési módnak azt a tényt nevezzük, mely a czim folytán lehetővé tett szerzést közvetíti, vagyis, mely a szerzést érvényesíti.¹⁾

A magyarországi kath. egyházi vagyonnak tulajdonjogát, egyéb sarkalatos jogi követelmények birása mellett, — sérthetetlennek minősíti és igazolja azon körülmény is, hogy mindaz, a mivel a magyar kath. egyház vagyonállagában bir, jogszerű módokon vált tulajdonává. Az egyházi vagyon jogtörténete

¹⁾ V. ö. Zlinszky-Imling: A Magyar Telekkönyvi Rendtartás Mai Érvényében, ötödik kiadás, 88. l.

ugyanis kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy ezen vagyontömeg megszerzése nem csak az egyházjog által előírt és megengedett módokon történt, hanem a magyar köz- és magánjog rendszerének alapján, törvényes és jogszerű czimeken jutott ahhoz a magyar kath. egyház, melynek birlalásában már a jogszerű szerzés erejénél fogva megerősítette és védelmezte is az alkotmány minden időközön keresztül.

Ha minden tulajdonjognak a jogszerű és törvényes szerzősmód képezi egyik biztosítékát, — ami kétségtelen is, — ugy a magyarországi kath. egyházvagyon főnálló tulajdonjoga mellett az egyik legdöntőbb befolyású érvet: a szerzősmódok törvényszerűségét, jogszerűségét be kell igazolnunk.

Megbizonyítjuk tehát, hogy a jogrendszerben, tételes törvényekben gyökerező tények kizárnak minden oly föltevést, mely a jogszerűtlen szerzés móddal és birtokczimmal akarna rést ütni az egyház főnálló tulajdonjogán. Tényleges jogrendszer alapján állunk. Épen azért vissza kell utasítanunk olyan jogi ítéletet, mely a következtetésben viszonylagos és semmi esetre sem föltétlen értékű elméleti alapot vesz föl kiindulási pontul.

A szerzősmódok az egyházvagyon tulajdonjogának megítélésében sarkalatos ismérvet képezvén, — szükséges azokat jogtörténeti szempontból behatóbb vizsgálat alá venni. Ezen vizsgálódás önkényt kétféle irányt jelöl meg az egyházvagyon kettős vonatkozásánál fogva, azért tehát az egyházvagyon szerzősmódjainak megítélésében ugy az egyházjog, mint a magyar köz-, illetőleg magánjog szem előtt tartandó.

A mi a jogszerű szerzősmódokat egy házjogi szempontból illeti, kétségtelen, hogy ezen szerzősmódok alapelveit az egyházjog a római jogból kölcsönözte. De másrésről az is bizonyos, hogy az egyház mint önjogu testület, függetlenül minden idegen jogrendszer-től, törvényei által tisztán egyházjogi eredetű szerzési módokat is létesített, Legáltalánosabb szerzősmódok a következők: adományozás életben vagy halálesetre, vétel, csere, öröklés végrendelet alapján vagy a nélkül, ajtatos alapítvány, elévülés, köteles vagy önkénytes adomány.¹⁾

I. Adomány. Adományozás alatt egyházjogilag oly tényt értünk, a mely által valamely dologban a tulajdonjog az egyháznak minden kényszer és visszteher nélkül, ingyen adatik át. Azért némelyek az

¹⁾ Ujabb időben az egyház oly helyeken, a hol vagyon-szerzési joga korlátoztatott, — az egyes államokkal létrejött egyezményekben, konkordátumokban kötötte ki az egyháznak minden törvényes módon érvényesíthető szerzési jogát. Például a bajor konkordatum 8. cikkéjében: „Az egyháznak joga lesz új birtokokat szerezni, és a mit újból szerez, tulajdona lesz.” Az osztrák konkordátumban is van ide vonatkozólag biztosíték: „Az egyház szabadon érvényesítheti jogát bármely jogszerű czimen a vagyon szerzésben és mind annak a tulajdonjoga, a mit most bir, vagy a jövőben szerez, ünnepélyesen sértetlennek nyilvánítatik.” — „Ecclesia jus habebit novas acquirendi possessiones, et quidquid de novo adquisierit, faciet suum.” Concord. Bavar. Artic. 8. — „Ecclesia jure suo pollebit, novas justo quovis titulo libere acquirendi possessiones ejusque proprietas in omnibus, quae nunc possidet, vel in posterum acquirere, inviolabilis solemmiter erit.” Concord. Austr. Artic. 29.

adományt vissztehernélküli szerződésnek is nevezik. Lényegéhez tartozik, hogy az adományozó ígérete az adományostól elfogadtassék. Az adományozás a Jusztinián-féle jogban a polgári szerzésmódok közé soroztatik, bár inkább a természetes szerzés jellegével bir.

Az egyházjogban az adomány czimén való szerzés egyidejű az egyház életével. Alapja a jogerős szokás, mely minden jogfejeménynek első kiindulási pontját képezi, — a tételes egyházjogi szabványok pedig mint olyan szerzésmódot szentesítik, a melyen az egyház jogosan és törvényesen, minden korlátozás nélkül növelheti vagyontömegét.

Hogy az adományozott dologban az egyház tulajdonjoga létesüljön a következő jogi kellékekkel kell birnia:

a) Az adományozó akarata mint teljes szabad-akarati tény nyilvánuljon, menten minden erőszaktól vagy cseltől.

b) Az adományozott tulajdonnak az adományozás előtt teljes jogu és igaz tulajdonnak kell lennie a kánonjog ezen elvénél fogva: „a ki a maga igaz jószágából nyújt alamizsnát, az az alamizsna kedves az Isten előtt; . . . qui de rebus concessis et bene quaesitis eleemosynam impendit, illa placet Deo.“ ¹⁾

Az ily adományozás jogi eredménye a föléltet tulajdonjog, mely már a dolog átadása előtt, az adományozás pusztja jogi tényével átháramlik az egyházra. — Közbevetőleg megjegyezzük, hogy e tekintetben az egyházjog lényeges eltérést tüntet föl a magyar ado-

1) c. 7. C. XIV. q. 5.

mányrendszertől, a melyben a statutio, beigtatás fejezi be az adományozási jogügyletet. — Egyházjogilag a tulajdon akkor sem vonható vissza, ha az valamely kikötött, de nem teljesített teherbéli kötelezettséggel engedtetett át az egyháznak. Mert az egyháznak, illetőleg az egyház körében élő jogi személyiségek javára történő adományozások inkább a vallásosság és jámborság tényeiül tekintendők; s épen azért az adományhoz kötött teherbéli kötelezettség csak másodlagos jelentésű.¹⁾

II. Végrendelet. — Azon időtől kezdve, a midőn Nagy Konstantin kifejezetten fölruházta az egyházat a végrendelet czimén való örökölhetés jogával is,²⁾ — a kánonjog egyre határozottabb rendszerbe foglalta az egyháznak e jogszerű szerzőismódját s az ily czimen szerzett vagyont az egyház elidegeníthetetlen törvényes tulajdonai közé sorozza

Ide vonatkozó szabványainak egyrésze tisztán az egyháziak végrendelkezésére vonatkozik, más része pedig a világi hivek végakarátát illeti.

Az egyháziaknak szabadrendelkezési jogot engedtek a kánonok azon javakban, melyeket atyai örökségképen, vagy más pl. művészi foglalkozás, irodalmi — vagy tudományos munkálkodás stb. czimen szereztek; kivéve azon esetet, ha törvényes örökösök nem voltak, mert akkor kánonjogilag az egyház örökölt

¹⁾ L. Zallinger: Institutiones Juris Eccl. Lib. III. tit. XXIV. p. 212.

²⁾ c. 4. X. de Condit. apposit. IV. 5.

még ilyen javakban is.¹⁾ Azonban sem az egyházi vagyronról, sem egyházi állásukban szerzett javaikról nem végrendelkezhettek.²⁾ Kétségtelen, hogy az egyháziak végrendelkezését szabályozó kánonok az idők és körülmények változásai között jelentékeny módosulásokon mentek keresztül, melyeknek vázolása ide nem tartozik. Annyi bizonyos, hogy már a középkor végső századaiban részint a partikuláris törvény, részint a szokás által szentesített az a végrendelkezési szabadság, a melynél fogva az egyháziak összes javaikat tetszés szerint való személyre vagy célra hagyományozhatták.*)

Ezen végrendelkezési szabadságot általában véve, az egyházjogi elvek ma is megengedik s az egyháziak végintézkedési ügyeinek elintézésére illetékesnek — *pro foro externo*, — a világi bíróságot ismerik el. Mégis az egyháziak napjainkban is tartoznak az egyház javára köteleles hagyományt tenni. Az egyházi jövedelmekből szerzett vagyonukra vonatkozólag fenáll

¹⁾ „*De rebus propriis vel acquisitis Episcopi haeredibus suis derelinquant.*“ c. 19. C. XII. q. 1. Lásd továbbá: c. 4. C. XII. q. 1. c. 12. X. de Testam. III. 26. — „*Episcopus haeredem non habens, non alium, quam Ecclesiam sibi haeredem instituat.*“ c. 34. C. XII. q. 2.

²⁾ „*De bonis per Ecclesiam acquisitis, clerici non possunt testari.*“ c. 7. X. de Testam. III. 26. — „*Quaesita per Episcopum post consecrationem suam, Ecclesiae relinquenda sunt.*“ c. 3. X. de Pecul. IV. 25.

³⁾ Lásd: Kollányi, A magy. kath. alsópaps. Végrendelkezési Joga. Esztergom. 1890. — 38. s köv. ll.

a lelkiismeretbeli kötelezettség, hogy abból legalább méltányos részt juttassanak az egyháznak.

A köteles hagyományra vonatkozólag részint tartományi-, részint az egyházmegyei statutumok intézkednek kötelezőleg. Például az esztergomi főkáptalan tagjait terhelőleg, 1857. évi június hó 24-én megálapíttatott, hogy a főkáptalan minden tagja köteles hagyományként végrendeletileg hatszáz forintot biztosítani, amelyből 200 frt a bazilika javára fordíttatik, a többi 400 frt pedig arányos részben: az egyházmegyei pénztár-, a szolgálatképtelen papok pénztára-, a szemináriumi — és káptalani alap között osztatik meg. ¹⁾

A kánonjog szigorú elveinek módosulása mellett is kétségtelen, hogy az egyház vagyontömegének gyarapítására, a végrendeleti czimen való öröklés jelentékeny részt juttatott az egyháziak szerzett vagyonából. ²⁾ A vagyonállagnak ily jogszerű szerzőmódon való növekedése egyházi jogi szempontból törvényes s éppen azért az ily czimen szerzett javak tulajdoni joga sérthetetlen.

Minthogy az egyháznak végrendeleti czimen való szerzésjogát jogtörténeti szempontból tárgyaljuk, nem hagyhatók figyelmen kívül a kánonjognak azon elvei sem, melyek a világi hivek végrendelezésére vonat-

¹⁾ Lásd idevonatkozólag 43194/95. sz. igazságügyminiszt. rend. 33. §.

²⁾ Az egyháziak magán vagyona is az egyházé volt, ha az egyháziak végrendelet nélkül haltak el s vérrokonok nem maradtak törvényes örökösökül. c. 1. X. de Succes. ab intest. III. 26. — c. 7. C. XII. q. 5.

koznak. Természetesen ezen elvek manapság már — részben — túlhaladott álláspontot képeznek, de mivel az egyházvagyon eredetében annak idején jogszerű tényezők voltak, — az egyházvagyon jogi természetének, birtokczymeinek vizsgálatánál figyelembe veendők.

Az idevonatkozó főbb elvek röviden a következőkben összegezhetők:

a) Egyházjogilag minden végrendelkezési joggal bíró egyén hagyományozhat az egyháznak teljes és szabad tulajdonából.

b) A hagyományozott dolog az egyháznak valószínű tulajdonába megy át.

c) A végrendeletek külső alakiságát illetőleg, a hatodik század óta elvül fogadtatott el, hogy az oly végrendeletek, melyek az egyház javára hagyományt biztosítanak, — az alaki kellékek hiánya esetén érvényeseknek tekintettek akkor is, ha a végrendelkezőnek akarataról alapos bizonyosság létezett. Ezen elvnél fogva a szóbeli végrendelet kötelező erővel bírt. — „A hagyományt ki kell adni, még akkor is, ha a hagyományozó pusztán szóval rendelkezett. *Debetur legatum, quamvis nudis verbis a testatore sit relictum.*“ ¹⁾ Ezen elvből kifolyólag —

d) azon országokban, ahol a keresztény közjog elvei voltak irányadók, — a pápák által is megerősítve, — általános alapelvvé vált: hogy az ajtatos célokra szánt hagyományok, ha csak két vagy három

¹⁾ „*Valet ultima voluntas ad pias causas coram duobus testibus.*“ c. 11. X. de Testam. III. 26. — V. ö. 1715: 27, 5. §.

tanu előtt történt is a végintézkedés, — érvényesek legyenek. Továbbá —

e) az ily hagyományok még azon kiváltsággal is bírtak, hogy végrehajtásuk egy harmadik rendelkezése szerint történhetett. ¹⁾ Végül —

f) a gyakorlat hozott szokásba oly kiváltságot, a mely szerint abban az esetben is, midőn a végrendelet különben érvénytelen, a benne foglalt ajtatos hagyomány érvényes. ²⁾

Az egyházjog elvei szerint a világi hivek végrendeleteinek ily kiváltságos természete azt bizonyítja, hogy a végrendelet útján való szerzési czim, a világiak jóindulata folytán, egyik kiváló mód volt az egyházvagyon növelésére. S minthogy e czim jogszerű, törvényes módnak tekintetett, — a későbbi polgári törvények részben korlátozó, részben megszüntető ereje a jog természeténél fogva nem bírt oly hatással, hogy az egyházvagyon végrendeleti czimen szerzett részében, az egyháznak arra irányuló tulajdonjogát megtámadhatta volna.

III. Elévülés. — Praescriptio. Az elévülés czimén való szerzési módot az egyházjog a római jogból kölcsönözte, a hol a XII tábla törvénye engedte meg az elbirtoklást. ³⁾ Mint a római jogban, úgy az egyházjogban is, az elévülés mint szerzésmód, nem egyéb mint megszerzése, elbirtoklása valamely

¹⁾ c. 13. X. de Testam. III. 26.

²⁾ V. ö. Udvardy: Kath. Egyh. Jogtan. II. k. 139. l.

³⁾ Lásd: Mackeldey: Római jog, II. k. 32. l.; Haimburger: Jus Romanum Privatum. T. II. p. 62.

tulajdonnak, annak huzamosabb, — a törvényben meghatározott időn belül való birtokban tartása által.

Az egyházjog elvei szerint az egyház, — illetve az egyház jogi személyiségei, épen úgy mint bárki más, a ki a szerzésre jogilag képes, — elévülés által is szerezhethetnek tulajdont. A személyi képességen kívül, az elévülés czimén való tulajdon megszerzéséhez az az egyházjog a következő elveket vallja: ¹⁾

a) Minthogy az elévülés nem bir a természetes szerzés jellegével, tételes törvényre van szükség, a melyre az elbirtoklás támaszkodik. Mint említettük, az egyházjog a római jogból vette át az elévülés czimén való szerzési módot s e ténnyel azt a maga jogkörében érvényre emelte.

b) Az elévülésre alkalmas dolog mindaz, a mit az egyházjog elévülhetetlennek nem nyilvánít. Az elévülésre már a római jog alkalmatlannak nyilvánította az állam és a fejedelem jószágait, az egyházak és kegyes alapítványok ingatlan vagyonát, (res divini juris), továbbá a fölségjogokat s minden oly dolgot, melynek elbirtoklása kizárja a jóhiszeműséget. Az egyházjog ezen felül még egyéb elévülhetetlen jogot és dolgot is fentartott, — minők pl. az egyház ingó dolgai, az egyszer érvényesen meghatározott tér, a javadalom tartozékai, a lelki hatalom körébe tartozó jogok stb.

¹⁾ „Res habilis, titulus, possessio, tempus.“

²⁾ c. 6. 7, 11. 12. C. XVI. q. 3.; c. 7. X. de Praescrip. II. 26. — Mikor évülhet el a tizedjog? Lásd erre vonatkozólag c. 31. X. de Decim. etc. III. 30.; III. Incze pápa a veszprémi püspökhöz.

c) Az elévülésnek jogi tartozéka a törvényszerű czim, mely nem egyéb mint az elbirtoklónak az a vélelme, a melynél fogva jogosítva érzi magát azt hinni, hogy valóban tulajdonosa a dolognak. Ennélfogva az egyházjog elvei szerint az elévülésre nincs meg a törvényes czim, ha nem forog fenn az a jogvélelem, hogy a mit valaki elbirtokol, jóhiszeműleg birtokolja, — mintha a dolgot valami jogszerű módon szerezte volna meg.¹⁾

d) A jogszerű czimmal tehát legszorosabb összefüggésben van a jóhiszeműség, mely abban áll, hogy az elbirtokló tényleg nem tudja a szerzés jogtalanságát. Ha az elévülés jogi tartozékai közül az ilyen tényleges tévedés hiányzik, — az elévülés a jóhiszeműség hiánya folytán nemcsak polgárjogi, hanem a kánoni elvek szerint is érvénytelen. „Ugy kánonjogi, mint polgárjog szerint érvénytelen a roszhiszemű elévülés. — A roszhiszemű birtokos elévülés czimén nem szerezhet.“ „Nec in foro canonico, nec civili, valet praescriptio mala fide. — Possessor malae fidei non praescribit.“²⁾

e) Ha az elbirtoklásra alkalmas dologgal ekként össze van kötve a jogszerű czim és jóhiszeműség, — azonfelül az elbirtoklónak megszakítás nélkül birtokban kell tartani a dolgot, a melyre a teljes tulajdonjogot azután —

f) a bizonyos időn át való szakadatlan birtoklás szerzi meg. A kánoni jogszabályok az elévülés tárgya

¹⁾ c. 17. X. de Praescript. II. 26.

²⁾ c. 5. 20. u. o.

szerint különböző tartalmú időt határoznak meg. Például a püspök által harmincz éven keresztül birtokolt ingatlanra vonatkozólag határozzák, hogy az ingatlan a püspöki megye tulajdona maradjon.¹⁾ Általában a harmincz évi nyugalmas birtoklást elégnek tartják arra, hogy az elévülés czimén szerzett dologban az egyháznak megtámadhatatlan tulajdonjoga legyen.²⁾ Ezen általános szabály alól kivételt képeznek: az ingó javak, az egyházi birtokok határai, tisztán egyházi természetű jogok.³⁾

Az egyházjog a felsorolt jogszerű szerzési módokon kívül a saját jogrendszerében érvényre emelte az ajtatos alapítvány, csere,⁴⁾ vétel,⁵⁾ birói ítélet⁶⁾ és tizedjogon alapuló szerzési czimeket.

A csere, vétel, birói ítélet alapján való szerzés épen úgy megilleti az egyházat, illetőleg annak szer-

¹⁾ c. 2. C. XVI. q. 3.

²⁾ „Repeti non possunt, quae XXX annis quiete possidentur.“ c. 9. C. XVI. q. 3. — „Per quietam et sinceram possessionem triginta annorum praescribit ecclesia rem privati.“ c. 3. X. de Praescript. II. 26.

³⁾ c. 9. 10. 13. 14. X. de Praescript. II. 26.

⁴⁾ c. 1. X. de Rerum permut. III. 19.

⁵⁾ Midőn Spalato városa elhatározta, hogy a polgároknak az egyház számára ingatlant nem szabad adományozni, eladni, hagyományozni, — III. Sándor pápa 1160. évben a spalatoí érsekhez intézett levelében a határozatot „ad derogationem non modicam ecclesiasticae libertatis“ intézettnak nyilvánítja s felhívja az érseket, hogy hasson közre a határozat visszavonására. Meg is történt a visszavonás. L. Fejér: Cod. Dipl. II. p. 159.

⁶⁾ c. 1. C. XVI. q. 6.

zésre jogképes személyeit mint bárki mást. — Az egyházvagyon története szerint hazánkban is különösen vétel által jelentékenyen gyarapította az egyház vagyontömegét. A mi pedig az ajtatos alapítvány czimén való szerzést illeti, — ez a mód nemcsak a kánoni jogszabályokban, hanem azon viszonyban is birja forrását, a mely a kegyeszerekkel biró egyház és hivei között létezik. Egyébként jogi vonatkozásaiban az adomány természetével bir.

Egyházjogi- és különösen jogtörténeti szempontból a tizedjog érdemel még figyelmet azon körülménynél fogva, hogy az általános keresztény közjogi élet idejében egyik főforrása volt az egyház vagyoni fellendülésének, hazánkban pedig az újabb idők alakulásáig tulajdont képezett.¹⁾

Tized alatt egyházjogi értelemben az ingó javaknak azon részét értjük, a mely úgy az isteni mint emberi törvény rendelkezése szerint annak szolgáltatandó át, a ki erre a kettős törvénynél fogva joggal bir. „Isteni törvények parancsolták minden népnek, hogy terményeik tizedét a szent helynek adják. Ezen törvényeket a keresztények gyülekezete hosszú időközön keresztül sértetlenül megőrizte. Miértis elrendeljük, hogy a hivek a régi szokást megtartsák.“²⁾

Az egyházjog tételes rendelkezéseit az állami törvények is csakhamar jogerőre emelték s már a Karoling királyok általánosan kötelezővé tették a tizedadást

1) „Kinek Isten tiz részt nyújt évenként a tizediket adja Istennek.“ Szent Istv. II. k. 52 f.

2) Conc. Matisconense II. a. 585. sub Pelagio Pntfce, can. 5.

s így az előbb pusztán isteni törvényben gyökerező és jámbor óhajtságban, érdemszerű ajánlatképen nyilvánuló tizedadás kötelezettséggé változott. A kánonok fokozatosan szigorítják a tizedadás kötelezettségét. Előbb a lelkiismeret terhének nyilvánítják e kötelezettség elmulasztását,¹⁾ majd kimondják, hogy a tizedek követelhetők²⁾ s a követelés végrehajtására a világi hatalom beavatkozását is nemcsak megengedik, hanem erre a jogorvoslást tőle követelik.

IX. Gergely dekretálisaiban a tizednek két neme van említve: *decima personalis* és *decima praedialis*.³⁾ Az előbbi a személyes keresetre, az utóbbi a birtok jövedelmére van alapítva. A személyhez kötött tized azon egyháznak volt fizetendő, a melynek illetékességi körébe tartozott a személy; míg a birtok jövedelmére alapított tizedhez azon egyháznak volt joga, a melynek területén a birtok feküdt. A tized kötelezettsége nemcsak a haszonra és terményekre volt általános, hanem az egyház területén fekvő minden birtokot terhelte; úgy, hogy a tizedadás kötelezettsége alól még a korona javak és a zsidók sem voltak mentesek. Ez utóbbiak mégis a személyi keresetre alapított tized alól kivétettek.⁴⁾ Azonban a ker. hivek úgy a *personalis* mint

¹⁾ c. 65. C. XVI. q. 1.

²⁾ „*Decimae possunt exigi.*“ c. 14. X. de Decim. III. 30.

³⁾ „*Decima personalis debetur Ecclesiae, ubi quis percipit sacramenta, licet alibi lucrum configerit.* — *De omni fructu praedii solvendae sunt decimae.*“ c. 20. 21. X. de Decim. III. 30.

⁴⁾ Lásd idevágólag Lancelotti: *Inst. Juris Can.* Lib. 1. Tit. XXVI.

a praedialis tized kiszolgáltatására kötelezve voltak és pedig nem tetszésük szerint való egyház- vagy a szegények számára, hanem az említett joggal bíró egyházaknak.¹⁾ A beszoigáltatott tized oly arányban osztatott meg, hogy az egyház két részt, a javadalmas egyrészt nyert; a fenmaradó rész pedig mint a szegények része emberbaráti célokra fordittatott.

Az egyházjog körében érvényes jogszerű szerzősmódok, melyeknek rövid vázlatát itt adtuk az említett szerzési czimekben, — csak folyományai az egyház veleszületett vagyonszerzésének. A jogtörténet tanúsága szerint az egyház és az egyház körében jogositott személyek érvényesítették ezen jogukat; s bár az egyes szerzősmódokat az államok, melyeknek területén a partikuláris egyházak éltek, — módosították és korlátozták, azért az egyház nem adja föl soha azon elvét, hogy mint vagyonszerző személynek joga van minden jogszerű, törvényes módon vagyont szerezeni.

Különben e helyen semmi jelentőséggel nem bir azon körülmény, hogy az egyházjognak tárgyunkra vonatkozó elvei milyen módosulásokon mentek keresztül az idők folyamán az egyes ker. államokban. A kérdés azon tétel körül forog: vajjon az egyházjog vagyonszerzési jogelvei mennyiben egyeznek hazai jogelveinkkel, vagy mennyiben különböznek azoktól? — Az elvek egyezése a szerzett vagyon tulajdonjogát kétségen kívül helyezi mindkét jog szempontjából; az elvek differenciája pedig a szerint: a mint a különbség akár egyházjogi, akár hazai jogunk szempontjá-

¹⁾ c. 26. X. de Deum. III. 30.

ból vétetik megítélés alá, — a tulajdonjogra nézve nem sérelmes, mert, ha az egyházzogi elvek nem nyernek is teljes hatályt mindenben hazai jogrendszerünkkel szemben, — még mindig fönmarad a tulajdonjog javára a hazai jog biztositéka. Mindaz ugyanis, a mi a magyarországi kath. egyházi vagyon tömegéhez tartozik, oly jogszerű módokon ment át az egyház és egyháziak birtokába, tulajdonába, a melyek hazai jogunk szempontjából nem kifogásolhatók, mert törvényesek. Ekként nyilvánvaló, hogy a két jogrendszer esetleges különbsége valóban nem foglal magában semmi erőt az egyházvagyon fönálló tulajdonjogának meggyöngyítésére. S bár a méltányosság elve követeli, hogy az államnevelő és az állam fensőbb érdekeit előmozdító egyház a multban se szenvedett volna korlátozást a jogrendszerében foglalt szerzési módokra nézve, — de most már tulhaladott álláspont a fejtegetés.

Legközelebb megfejtendő kérdéseink: Mily jogszerű és törvényes czimekre, — mint forrásokra vezethető vissza a magyarországi kath. egyházi vagyon szerzése? Olyanok-e e szerzésmódok, birtokczimek, melyek az egyházvagyon fönálló tulajdonjogát kétségtelenné s minden támadással szemben a hazai jog és törvény erejével sérthetetlennek nyilvánítják?

Előbb e kérdéseket elméletileg, a jogtörténet és törvények alapján tárgyaljuk s nyomban okleveles kütfőkkel igazoljuk be a különféle szerzésmódokon összefolyt egyházvagyonnak eredetét és ezzel kapcsolatos jogi természetét.

B. HAZAI JOGUNK ÁLLÁSPONTJA.

Letűnt századoknak messze távolába kell visszamenni, hogy az egyházi vagyon eredetét, birtokczi-meit kellő világításba helyezzük, vizsgálva az eredetben azon momentumokat, melyek a vagyon eredetére s következőleg jogi természetére egyedül irányadók. Az emlékek beszélnek: szavaikban megnyilatkozik a jogérzet ereje, mely az új idők önös elméleteit leszorítja arról a térről, hol az igazság és jog foglal helyet. Tiszteletre méltó emlékei az elmúlt időknek! Mily különbség a hajdan és a ma, — midőn oly sokan megtagadják az ősök szent hagyományait, nem egyszer az elfogultság lealázó bélyegét ütve a korra, mely eszméiben, törekvéseiben felülemelkedett a köznapiságon.

Az elfogultságra hivatkoznak akkor is, midőn az egyházvagyon eredetében oly jogerős biztosítékokkal találkozunk nyomról-nyomra, a melyekkel önös céljaik valósitása — a jog és törvény határai között maradva, — kivihetetlen. Az elfogultság a mai kor-szellem divatos és legerősebb (!) érve az egyházvagyon ellen. Nem is csoda, ha az új évezred küszöbén, az eszméiben is törpe nemzedék, felvilágosodottságot szenvelegve, szánalmas gúnymosolylyal tekint arra az első magyar királyra, ki életében szent, működésében apostol s uralkodásában az uralkodó hatalmasok eszménye! Róla mondja történelmünknek egyik ünnepelt, koszorus írója emez érczbe illő, jellemző szavakat: „Despota hajlamok nélkül, önző célok nélkül mindig csak egy missiója, a vallás és haza lebegett

szeme előtt. Az országgal foglalkoztak gondolatjai, midőn az álom elnyomta. A hazára gondolt, midőn kolostorokat alapított, és a veszprém-völgyi apáczáknak meghagyta, hogy a haza üdveért imádkozzanak, és ezt még halálos ágyán is — mint utolsó gondolatát, — a boldogságos szűznek oltalmába ajánlotta.“¹⁾

Nem fogjuk védelmezni az elfogultság vádja ellen a letűnt századokat, a magyar nemzet dicsőséges szent hajdanát és emlékükben soha ki nem haló szent királyait, nagyjait, sem a jámborságban buzgó, jótevő hiveit az egyháznak. Az epigonok korának meggyengült, elernyedő idegzete s kapzsi önössége látja csak azt a hajdant s annak eszméit, törekvéseit, szereplőit az elfogultság ködébe burkolva. Azonban a kérlelhetetlen igazságú historia abból a hajdanból sugározza át nemzeti létünknek fényességét s fennenn hirdeti, hogy az az elfogult kor szilárdította meg hazánkat az államnevelő egyházzal annyira, hogy immár egy évezred bajaival szerencsésen meg tudott küzdeni.

A mit az egyház államnevelő működéseért nyert, — az az ő vagyona. Nemcsak működéseért nyerte ezt, hanem eszközül is, jutalmul is. Valamint az ország zászlósbírói, országnagyjai, nemesei és vitézlő rendei bármily állapotban és sorsban a haza érdekében kifejtett buzgó szolgálataikért és jeles érdemeikért nyertek örök ajándékozással jószágokat, — úgy a magyar kath. egyház s annak főpapjai, egyházkor-

¹⁾ Pauler Gyula: Szent István és Alkotmánya. Századok, 1879. II. füz. 122. l.

mányzói, papjai s egyházi személyei is bármely állapotban és sorsban, a haza javáért teljesített szolgálataikért, a haza érdekeinek előbbreviteleért és biztosításáért birják javaikat örök tulajdonul. Amint fönmaradt az előbbieknél az adományon kívül az önjogú szerzés szabadsága, — úgy az utóbbiak is növelheték javaikat a jogszerű és törvényes czimeken.

Minthogy kétségbevonhatatlan jogban és világos törvényekben gyökerezik az egyházvagyonnak tulajdonjoga, ennek beigazolásánál azon tényezőkre kell egyedül támaszkodni, a melyeknek kifejtése mellett a jog világos lesz. Nagyon természetes, hogy az érvek anyagából — mint előre jelezve volt, — az érzelmes elemet kizárjuk, mely csak arra való, hogy vele megindítani, — de nem győzni, lehessen. Napjainkban ugyan az egyházvagyon ellen intézett támadások épen az érzelemre akarnak hatni, midőn a szavak varázsában fel-felcsillan a hitegetés egyes társadalmi osztályok érdekeinek kielégítésére. Eszélytelen számítás és hitegetés, mert az erőszakot és a tömeg hatalmaskodását nemcsak a joggal, hanem a társadalmi érdekekkel s a nép jólétével is szembe állítja. De eszélytelen számítás azért is, mert az által, hogy az egyházi javak elvileges és tényleges csorbitását s az ezt követő átalakítását czélba veszi, oly félelmes kérdést idéz fel, mely, midőn a magyar kath. egyház ős birtokát megsérti, — a nemzet szabadságának s függetlenségének egy hatalmas támaszát, a tulajdon sérthetetlenségének megnyugtató nagy elvét, felforgatja.¹⁾

¹⁾ V. ö. Religio, 1867. I. 147..

Az ilyen irányú támadások rendelkezhetnek a szavak hatalmával; alkalmasak a tömeg kommunisztikus szenvedélyeinek felkorbácsolására; a cél elérésére mozgósíthatnak minden hatalmat, csak egy hatalom nem lesz segítségükre: a jog, az igazság. Bizonyíthatnak az egyházvagyon ellenségei mindent, csak azt nem fogják a jog és törvények némi figyelembevételével bebizonyíthatni: az egyházvagyon nem a tényleges jogalanyok valóságos tulajdonjogához tartozik.

Az erőszak és forradalom jelszava: Akarom! — Nem érvel, mert az érvelés ellene bizonyít. Azonban ott, a hol a törvények és a jog tiszteletben tartatnak, a jogot joggal kell igazolni, megkeresve az igazságot a leszűrt vizű kútforrásban. Az így nyert igazság, a bebizonyított jog azután az önérték hamis elméletével szemben reális alapra helyezkedve, mindaddig tiszteltet parancsol maga iránt, míg a benne rejlő erőnek a közhatalom érvényt tud szerezni s hivatásánál fogva palládiuma marad a tulajdon sérthetlenségének. Ez a jogállam legfőbb hivatása és kötelessége. S minthogy jogállamban élünk, az egyházvagyon tulajdonjogának tisztázása kettős fontossággal bír: az állam és egyház szempontjából. Az államnak ugyanis, mint a tulajdonjog őrének tudnia kell, hogy az egyházvagyon tulajdonjogát mint senkivel nem közös, egyedül az egyházhoz tartozó tulajdonjogot védi és oltalmazza. Az egyházra nézve pedig azért nagy fontosságú tulajdonjogának ismerete, hogy az állam által hallgatagon tűrt támadásokkal szemben, a jog garanciáival, biztosítékaival léphessen fel.

Ily értelemben feladatunk: az egyházvagyon birtokczeit, eredetének s ezzel kapcsolatos jogi természetének jogi vizsgálata, annak a beigazolása végett, hogy az egyházvagyon az egyháznak jogszerű tulajdona, mert a vagyon érvényes czimen, vagyis a szerzésre alkalmas jogalapon nyugszik.

1. KIRÁLYI ADOMÁNY.

Királyok és királynők lesznek
táplálói.
Az Irás szavai.

Az első szabad, vagy ősi nemes magyar birtok a honfoglaláskor, a vérszerződés második pontja értelmében osztályrészül jutott szállásbirtok — descensus — volt. A meghódított terület az őskori magyar államszervezet szellemében, a törzsek s azután a törzseket alkotó nemzetségek között érdem szerint osztott föl. Ezen szállásrendszer mellett az egyes családfők csak haszonélvezeti joggal birtak az osztályrészül jutott szállásbirtokban s még a haszonélvezeti jog körében is a legfőbb intézkedési jog nem a családfőkhöz, hanem a nemzetség fejéhez tartozott, ki az egész nemzetség akaratának képviselője volt.

Szent István a magyar birtoknak e közjogi természetét megváltoztatta, midőn fölmentette a szabad családokat a nemzetséghez való szoros birtokjogi függéstől és a családokat ősi szállásbirtokaikban teljes uri és tulajdonjoggal ruházta föl. Ez időtől kezdve alakult a közös nemzetségi birtokból az egyes csalá-

dok nemesi telke, melyet ősi nemesi birtok néven ismerünk, s ez időtől kezdve birja a magyar birtok inkább a magánjogi jelleget. A mily ké ségtelen tény, hogy ez a szállásbirtok volt az első magyar szabad birtok, mely mint magánbirtok Szent Istvántól nyerte meg a tulajdon erős jogát: ép oly bizonyos az is, hogy midőn ezen ősfoglalású szállásbirtokok e kitünő joggal felruháztattak, — már királyi adománybirtokok is léteztek, mert Szent István e végezménye: „Beleegyeztünk az egész tanács kérelmébe, hogy mig él, ki-ki legyen úgy saját jószágainak, mint a királytól nyert adományoknak ura,“¹⁾ — a bizonyosság minden tartozékával bir s nem egyedül a föltevésre szolgáltat csak alapot.²⁾

Az ezen időtől fogva tulajdonjoggal birt szállásbirtokok után, a királyi adománybirtokok azok, melyek a magyar birtokjog fejlődésében századokra kiható jogrendszert alkottak meg, — a mennyiben a királyi adomány a legujabb idők alakulásáig, egyik gyökere, forrása volt a vagyon szerzésének, annyira, hogy az adománybirtokok már a tizenharmadik század második felében túlsúlyt nyertek az ősfoglalású szállásbirtok fölött. Az Árpádok uralkodásának vége felé pedig a magánbirtok legnagyobb részben a királyi adományban birta gyökerét, és igen csekély részében volt kimutat-

¹⁾ S. Steph. Lib. II. c. 5.

²⁾ „A szabad birtok hazánkban e korszak alatt — Árpádok, — két forrásra volt visszavezethető, u. m.: a honfoglalásra, vagy pedig a királyi adományra.“ Hajnik id. munk. 125. l.

ható a szállásbirtok eredet. S mennél kevesebben tudták visszavezetni az ősfoglalásu birtokhoz való tulajdonjogukat, — annál fejlettebb rendszerbe foglaltatott a királyi adományozási jog. Ezen körülményben találja magyarázatát az a törekvés, hogy ez idő szerint, — az Árpád korszak vége felé, — a birtoktulajdonosok már meglévő birtokukra is királyi kiváltságlevelet igyekeztek szerezni, mely a tulajdonjog legerősebb hatályosításával birt. ¹⁾

A szent István által kezdeményezett adományozási jog, mint kiválólág királyi jog, — forrását a családi származásban és királyi méltóságban birta. „Midőn a magyar nemzet még pogány szertartással élt, és nem király, hanem vezér és kapitányok igazgatása alatt állott: ezeket illette a törvény és rendelmény szerzésének teljes joga. De miután a katholikus hitre térének és szabad akaratukból királyt választának maguknak: attól fogva úgy a törvény szerzésének, mint mindenféle birtokadományozásnak és birói hatalomnak összes joga . . . törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruháztatott át.“ ²⁾

Szent István és utódai családi származásuknál fogva, a honfoglaláskor osztályrészül jutott birtokból a jelentékenyebb részt birták, a melyből úgy Szent István mint utódai szabadon adományozhattak. A királyi hatalom és méltóság teljénél fogva pedig urai voltak a várföldeknek, az urafogyott vagyonnak és a

¹⁾ V. ö. Hajnik: Magyar Alkotmány- és Jegtörténelem. V. Magyar Jogélet az Árpádok alatt. 303. l.

²⁾ H. K. II. R. 3. cz. 1. 2. §§.

büntetésül elkobzott jószágoknak, melyek — mint ilyenek — szintén adományozhatók lévén, az ily eredetű adományt — mint említettük, — már Szent István ép oly tulajdonjoggal ruházta föl, mint az ősfoglalású szállásbirtokot.

A családi és királyi hatalom jogkörébe eső birtokból való adományozásnak ily azonosítása az ősfoglalású szállásbirtokkal, — a Szent Istvánt követő időkben is föntartatott s a tőle nyert adománybirtok tulajdonjogát úgy szent László mint Kálmán — I. k. 20. f. és az arany bulla is — nemcsak megerősítették, hanem bizonyos ünnepélyességgel különböztették meg azon adományozásoktól, melyek a Szent Istvánt követő királyoktól származtak.

Ez a megkülönböztetés a Szent István utódai által adományozott jószágok jogi hatályát nem gyöngítette, de mégis jogtörténeti szempontból nagy fontossággal bír. Mert, a mint az e korból ránk maradt királyi adományaivelekből kitűnik, — a későbbi királyok adományaiknak azt a jogerőt kívánják biztosítani, a melyel Szent István adományai birtak. E körülmény a jogi ítéletben mérhetetlen fontossággal bír.

A királyi adománybirtoknak a szállásbirtokkal való ily azonosítása, egyszersmind a tulajdonjog erős biztosságának, sérthetetlenségének kifejezője. Ily értelemben szól egyik legtekintélyesebb közjogi irónk, Bartal is,¹⁾ a ki a királyi adomány tulajdonjogának

¹⁾ Lásd: Bartal, *Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae Libri XV. Tom. I. p. 116.*

sérthetlenségét, visszavonhatatlanságát és teljes jogi biztosságát azzal okolja meg, hogy királyaink, ha a honfoglaláskor kiosztott szállásbirtokokkal egyenlő jogértékű javakat akartak adományozni, — adományaikat szállásbirtok czimmal ajándékozták. Voltak u. i. egyszerű adományos javak is, melyek bizonyos megszorításokkal adományoztattak,¹⁾ a melyektől a szállás örökségi czimmal adományozott javak abban különböztek, hogy míg amazok egyszerű ágbirtokot képeztek, melyek az ág magvaszakadtával nem szállottak át a család többi ágaira, hanem a királyra, — addig az ősi birtokok magszakadás esetén, egyenes futódok hiányában az adományos fivérei s rokonsága által voltak örökölhetők.

A szállásörökjoggal adományozott királyi adomány tehát az adománybirtokok között a legkitünőbb volt. IV. Bélának 1248-ban kelt egyik adománylevele világosan kifejezi a különbséget az ilyen czimű és az egyszerű adománybirtok között. Midőn ugyanis Béla Detriket, Mohol fiát, — ki őt a Sajónál a halálos veszedelemből megmentette, — Sáros megyében fekvő javakkal ajándékozta meg, s ily hatályos szavakkal fejezi ki ráruházott örökjogát: „Sáros megyében, a Lengyelország felé vezető utban, tul a korlátozáson, de a mi birtokunkhoz közel fekvő Bachamezey, Thurkveley és Veresalma nevű vadász területeinket minden haszonvételeivel és tartozékaival, — nem úgy mint a

¹⁾ L. Fejér: Cod. Dipl. III. I. p. 21. 464. 465. stb. — Wenzel Ujabb Árpádkori Okmánytárában szintén számos oklevél olvasható ily adományokról.

királyi kegytől engedélyezni szokott adományt, — hanem mint ősi szállásbirtokot, az említett Detriknek, Mohol fiának és örököseinek s örökösei utódainak, átruháztuk, adtuk, adományoztuk és átadtuk örökös joggal, visszavonhatatlan tulajdonul.“ ¹⁾

Ehhez hasonló olvasható V. István királyunknak több adománylevelében, a mely szerint az adományozó király szállásbirtokhoz kötött erős jogot ruház az adományos birtokra: „rájuk ruhásván annak a földnek minden tulajdoni jogát, mintha az ő szállásbirtokuk volna, Szent István, vagy Magyarország többi jeles királyainak, a mi elődeinknek idejéből“, — „*infundendo in eosdem totum jus Dominii ejusdem terrae, ac si ipsorum descensualis fuisset a tempore sancti regis Stephani, seu aliorum progenitorum nostrorum Regum Hungariae illustrium.*“ ²⁾

A királyi adomány jogrendszerében nevezetes változás történt Róbert Károly és Nagy Lajos idejében, a midőn az ősfoglalású szállásbirtokokban és az ezekkel azonosított királyi adományokban eddig főnálló

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IX./II. p. 11.: „*quaedam loca venationis nostrae ultra indagine, prope terminos terrae nostrae existentia in exitu ad Poloniam, in Comitatu de Sarus, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis eorum Bachamezey, Thurkveley et Veresalma vocata non vt donationes a regia benignitate concessas, sed vt descensum haereditarium praedicto Detrico, filio Mohol, et haeredibus suis, haeredumque successoribus, contulimus, dedimus donauimus, atque tradidimus jure haereditario ac irrevocabiliter possidendas.*“

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. V/I. p. 130.

birtokjogi állás olykép módosított, hogy mindkét eredetű birtoknak leglényegesebb joga, — a szabadrendelkezési jog, csak királyi jóváhagyás mellett volt gyakorolható. E nélkül a nemes örökségét utódain kívül senkire át nem ruházhatta. Más szavakkal: Az Árpád-korszakban úgy az ősfoglalású szállásjakban, mint a szállás című királyi adományokban, a birtokos, illetve az adományos s ezeknek családja szabadrendelkezési joggal birt, — azonban Róbert Károly idejétől azon esetre, ha a családnak magva szakadt, az adományban nem foglaltakra, a család törzsén kívül állókra nem volt átruházható sem a szállás —, sem az adományjavarok tulajdonjoga csak királyi beleegyezés és jóváhagyás mellett: „ . . . a nemesek közül senkinek nincs joga öröklött javait királyi jóváhagyás és hozzájárulás —, vagy pedig fiának beleegyezése nélkül bárkinek is oda adni, a mi országunknak joga és szokása így követelvé.” — „ . . . nemo nobilium snas hereditarias possessiones absque regis consensu, et assensu, vel filij sui, cuiquam conferedi, de jure et consuetudine regni nostri requirente, nequit habere facultatem.“ ¹⁾ Róbert Károlynak e novelláris intézkedése csak utódjának, Nagy Lajosnak uralkodása alatt vált rendes törvénytényé. Azért mondja Werbőczy is az 1351: 20. t. czikkre czélozva: „A nevezett fejedelemnek, Nagy Lajosnak ideje előtt, — bármely zászlós, országnagy, nemes és birtokos ember a maga jószágai felől, — ha örökösei nem voltak is, — tetszése szerint,

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. VIII/III. p. 619.

minden királyi jóváhagyás nélkül, teljes szabadsággal rendelkezhetett.“¹⁾

Az okleveles kútfőkben, melyek e lényeges módosításról konkrét bizonyítékot nyújtanak,²⁾ — nem téteik különbség az ősfoglalásu szállás- és királyi adomány eredetű javak között. De e módosítást mégsem lehet csak — a kétféle eredetű javak valamelyikére magyarázni, mert

a) ez időszerint már ugy a szállás- mint adományjavak egy névvel — *possessiones haereditariae*, — öröklött birtokoknak neveztettek ;

b) részben azért, mert az ősfoglalásu javak eredete nehezen volt kimutatható, részben pedig, mivel már az 1299-ik évi rákosi országgyűlés azt határozta, hogy a régi adományjavak örökségi javaknak tekintessenek, „*possessiones ab antiquo collatae pro haereditatibus habeantur*.“

c) Harmadik és legfőbb oka pedig a mindkétféle eredetű javakat illető szabadrendelkezési jog módosításának abban rejlik, hogy épen a szállásjavakhoz és az ezekkel azonosított szálláscsimű adományjavak birtoklásához volt kötve az önjogu intézkedés teljes képessége, ez pedig az ősiségre nézve volt sérelmes.

Midőn Nagy Lajos Róbert Károly intézkedését megerősítette, egyszersmind az aranybullának negyedik cikkelyét is hatályon kívül helyezte. E negyedik cikkely ugyanis jogot adott a nemesnek, hogy ha gyermeke nem volt, javainak negyedrészt leányára

¹⁾ H. K. I. R. 64. cz. 2. §.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. VIII/III. p. 619.

hagyhatta örökségül, a többiről pedig szabadon rendelkezhetett. Ha pedig a halál megakadályozza a végintézkedésben, javait hozzá legközelebb álló rokonai örökölték s csak azon esetben szállott a királyra a birtok, ha a nemes teljességgel nem hagyott hátra örökségképes nemzetségbelit. Midőn Nagy Lajos e rendelkezési szabadságot megszüntette, Róbert Károlynak a birtokviszonyokban eszközölt módosítását mint fentebb láttuk, — az ország alaptörvényei közé igtatta. S így e módosítás előbb a szokás, utóbb törvények és királyi privilegiumok által szentesítve, az Árpád-korszak adományrendszerétől eltérő rendszert léptetett életbe, mely a birtokviszonyok legújabb alakulásáig, az ősiségi jogintézményben megőrizte alapvonalait.

Ezeknek figyelembevételé után, világosan érthetővé lesz az alábbiakban az a kötelezettség, a melynél fogva még az egyház javára, — magánosok által tett adományok jogerejéhez is megkívántatott a királyi előzetes beleegyezés, vagy legalább az utólagos jóváhagyás.

A királyi adományrendszernek — tárgyunkhoz mért rövid, de nem mellőzhető — történeti áttekintése után, szükséges a királyi adománynak jogi tartalmával foglalkozni.

a) Az adomány általában valamely szabad rendelkezés alatt lévő dolognak önkénytes átadása. — Magyar magánjogi szempontból pedig a királyi adomány mint vagyonszerzési mód, nem egyéb, mint a szent korona hatóságában lévő birtoki jogoknak a törvényes fejedelem által valamely jogképes személyre

örökös joggal, kiváltságos módon és törvényes beigtatással megerősített, önkénytes átruházása.

Meg kell itt röviden jegyezni, hogy a magyar magánjog csak Róbert Károly, helyesebben Werbőczy idejétől veszi a királyi adomány tárgyát képező birtoki jogokat is a szent korona joghatósága alá. Az előbbi királyi jog ugyanis csak az Anjouk korában változott át koronajoggá, midőn a koronázás nagyobb közjogi jelentőséget nyerve, annak a politikai elvnek lett megteremtője, mely az országot és a királyi hatalmat a szent koronában központosítva s mintegy megtestesítve látja.¹⁾

A királyi adománynak adott meghatározása tehát azon időre vonatkozik, midőn az adomány jogrendszere fejlettebb alakot öltött s az adomány tárgyát képező birtoki jogokat pedig mindinkább a koronára szállott jószágok szolgáltatták.

b) A mi az adományban foglalt tulajdoni jogokat illeti, vonatkozhattak azok általában minden szabad rendelkezés alatt lévő ingatlan vagyponra, sőt a birtokhoz kapcsolt jogokra is mint pl. vásárjog, vámjog, révjog stb.

c) A királyi adomány nyerhetésére jogképes személyek voltak mindazok, a kiket ettől a törvény el nem tiltott. Mint fentebb láttuk, az egyházak és egyházi személyek az amortizacionális törvények által előbbi ötszázados vagyonszerzési jogukban megbénítottak, — s így általában véve s általánosságban szólva, királyi adományban 1498. után nem részesülhettek. De

¹⁾ V. ö. Hajnik i. m. 304—306 ll.

míg egy részről az amortizacionális törvények előtt, a királyi adomány czimén nyert javaiknak birtoki, tulajdoni jogai — az adomány jogi természeténél fogva, — sértetlenek maradtak s kimondatott, hogy azokat senki meg ne nyerhesse, sőt ha megnyerné is, az adomány érvénytelen legyen, — addig más részről az egyházak és egyházi személyek épen úgy mint a szerzéstől szintén eltiltott szabad kir. városok, községek, állami- és közhivatalnokok és a magán megbízásnál fogva mások ügyeit kezelő jogi személyek, — egyes esetekben még az amortizacionális törvények után is részesülhettek királyi adományban, ha őket erre a törvény tilalma alól fölmentő királyi engedély képekké tette. Ily engedély adása törvényeinkben gyökerezett. 1715: 16. 5. §.

A királyi adomány nyerhetésében tehát a magyar kath. egyház s annak jogi személyiségei csak viszonylagos erejű törvények által voltak korlátozva. Az amortizacionális törvények előtt pedig úgy az egyházak mint az egyház főpapjai, a káptalanok, apátságok, prépostságok, egyházi testületek stb. kivétel nélkül, jogképes személyek voltak minden korlátozás nélkül a királyi adomány megnyerhetésére, épen úgy mint az országnak nemes vagy nemesithető lakosai, családjai.

Állításunkat e helyen nem bizonyítjuk bővebben, csak egyedül az amortizacionális törvényekre hivatkozunk. Mert, ha e törvények előtt nem lehettek volna adományosok az említett jogi személyiségek, akkor az amortizacionális törvényekben teljességgel nem volna föltalálható a — ratio legis.

d. A királyi adomány által az adományos az adományozott jószágnak teljes, szabad, valóságos tulajdonjogát gyökös jogon szerezte meg örök joggal, az adománylevélben meghatározott örökösei és utódai számára. Az egyháznak királyi adomány — gyökös jog — czimén adományozott javak a több adományosok javaival szemben azon kiváló előjogokkal is bírtak, hogy míg a nemesi jószágok a magszakadás és hűtlenség esetén a fejedelem által örököltettek, — addig az egyház és egyháziak javára tett adományokban ily esetek soha nem állhattak elő, mert:

a) az egyház, illetőleg annak jogi személyiségei, -- eltekintve az adomány céljától és rendeltetésétől, — soha ki nem haló jogi személyek;

b) a visszaháramlás második neme pedig azon oknál fogva lehetetlen, mert „... az egyházak javait és jószágait a főpapok, vagy apátok, vagy prépostok, vagy más egyházi személyek közül senki saját vétkei miatt el nem vesztheti és az egyháztól nem idegenítheti el.“¹⁾ Hűtlenség esetén a főpapok és általában az egyházi javadalmasok elvesztették ugyan javadalmukat, de az ahhoz tartozó javak nem voltak háramlásnak tárgya.

Az egyházi vagyon tulajdonjogának változatlanságát fejezik ki Werbőczy e fontos szavai: „... az összes főpapoknak és egyházi férfiaknak a fejedelem az ő igaz és törvényes örökösük; de nem úgy, hogy az efféle javakat és jószágokat az egyháztól

¹⁾ H. K. II. R. 51. cz. 1. §.; v. ö. 1482.: 43.; 1498.: 55.; 1507.: 8. stb.

elvehetné és elszakíthatná; hanem a mennyiben azokat — a főpapi és egyházkormányzói székek megüresedése esetében, — az egyházzal együtt leendő kormányzás végett más személynek adományozza, épségben maradván, az érsekek és püspökök megerősítésének joga, mely csupán a szentséges római egyház hatósága alá tartozónak ismertetik.“ ¹⁾

Eltekintve attól, hogy az egyházi javakban a korona háromlási joga föltétlenül ki volt zárva, ez idő szerint ha megengednők is, hogy háromlásnak voltak alávetve, az ily föltevés nem válhatnék sérelmessé, mert az 1842. novemberhó 29. és 1853. májushó 29-iki ősiségi nyílt parancsok a jószágoknak a koronára való háromlását általában megszüntetvén, a hűtlenség eseteit, illetőleg annak következményeit is törölték.

Hazánkban az egyházi vagyon tulajdonjogát, akár királyi adomány, vagy bármely más törvényes czimen jutott ahhoz az egyház, törvényeink a jogrendszer minden biztosítékainak erejével fentartották. Az egyházi vagyonnak nemcsak teljes épségben való megőrzését követelték s tiltották annak a tömegéből, állagából való akár örök, akár ideiglenes elidegenítést, hanem a bármily módon elidegenített vagyonrésznek visszakövetelésére jogot adván, még szigorú kötelezettséget is róttak ezen jog érvényesítésében az egyházi személyekre. ²⁾

¹⁾ H. K. I. R. 10. cz. 3. §.

²⁾ Elég utalni ezen törvényczikkekre: 1545: 2; 1550: 17; 1563: 44; 1567: 31. 32; 1609: 2; 1622: 5; 1687: 7; 1715: 12.

A királyi adomány jogi hatályának ily erős biztosítása és fentartása már magában véve kizárja annak az elméletnek jogosultságát, mely a magyar adományrendszert a hűbériséggel egyenlő megítélés alá veszi. Ugy a nemesek mint az egyház és egyháziak javára tett királyi adományok, az adományosoknak valódi tulajdonát képezik. Werbőczynek félreemagyarázást nem tűrő világos szavai szerint: „Magyarországnak összes főpapjai, egyházkormányzói, zászlós urai s egyéb nagyjai, nemesi és vitézlő rendei mind nemességök, mind földi javaik tekintetében, a szabadságnak, kiváltságnak és mentességnek egy és ugyanazon jogával birnak; és nincs sem az urak közül senkinek nagyobb, sem a nemesek közül senkinek kisebb szabadsága.“ ¹⁾ Ez a jogfelfogás nem pusztán következtetésen alapul, hanem a szokásjogban, törvényekben, kiváltságokban gyökerező tényleges jogéletnek és jogviszonyoknak tételes kifejezése.

Épen azért a hazai jognak és törvényeknek ama biztosítékai, melyek a királyi adomány eredetű nemesi javakat védik, egyszersmind biztosítékait képezik a magyarországi kath. egyházi vagyon-tömeg azon részének is, melynek eredete, czime, királyi adományra vihető vissza. S viszont minden oly elmélet, mely a királyi adomány jogrendszerét a nyugat európai hűbéri viszonyokkal egyenlő jogi megítélés alá veendőnek vélelmezi, — úgy a nemesi javak, mint az egyházvagyon szempontjából kizártnak tekintendő. Ez a felfogása Wenzel Gusztáv- kiváló jogtudósunknak is, a ki

¹⁾ H. K. I. R. 2. cz. 1. §.

a Kollár-féle elmélettel szemben, föltétlenül vallja, hogy a hűbéri eszmék Magyarországon soha gyökeret nem vertek.

Mennyire lealacsonyítónak tartották nálunk Kollárnak, a Febronismus hívének, a királyi adományjavak jogi természetére is vonatkozó elméletét, kitűnik abból, hogy az 1764. évi országgyűlés bizottsága, azt a magyar nemzeti alkotmány, a köztörvények, a király, az ország rendjei, birtokosai stb. ellen intézett merényletnek minősíti. ¹⁾

Méltán, mert a királyi adományosokat javadalmasok, „beneficiarii,” néven nevezni annyi, mint a magyar alkotmány sarkalatos pontjait megtagadni; mert az a föltevés, hogy az adományosok a királyi adomány birtokokat „jure fiduciario et clientelari, lege fiduciaria” birták s mint ilyenek csak a dominium utile, a vagyon haszna fölött rendelkeztek, ellentétben van törvényeinkkel, melyek a királyi adományt valódi tulajdonnak ismerik el. Ezen tévedésnek oka —

¹⁾ Lásd: Dedek Cr. Lajos: Boncz könyve a valláskörrüli felségjogokról czimű munkájának 13—15. lapjait. — Itt egyszersmind megjegyezzük, hogy Kollár a királyi adományok jogi természetére vonatkozó elméletét, mely néhány hazai jogászt is kísértetbe ejtett, — különösen *Historiae Iurisque Publici Regni Hungariae Amoenitates* czimű könyvében fejti ki, de már *Historiae Diplomaticae Iuris Patronatus Apostolicorum Hung. Regum libri III.* és *De Originibus et Usu Perpetuo Potestatis Legislatoriae circa Sacra Apostolorum Regum Ungariae* czimű munkáiban is erős ellentétbe helyezi magát a magyar köz- és magánjoggal.

jóhiszemüleg kizárva az irányzatosságot, — nem egyéb, mint hogy úgy Kollár mint követői a tulajdon fogalmát vagy egyedül a jogbölcselet eszményi és absztrakt szempontjából magyarázzák, vagy a római jog elvei szerint határozzák meg. De az ilyen eszményi és absztrakt tulajdon pozitív jogrendszerben sehol nem található. A római jog elvei szerint pedig a tulajdon- és birtokviszonyok csak ott voltak rendezve, a hol azok a törvényhozás által elfogadtatván, kötelező törvény erejével ruháztattak föl; ez pedig Magyarországon és Erdélyben, — kivéve a százszok municipális statutumait, — soha nem történt. Általában véve a fenálló tulajdon mindenütt a létező körülményekhez képest, bizonyos megszorításoknak is alá volt vetve, s ilyenek találhatnának a római jogban is. Magyarországon, a hol az Árpád-kori birtokviszonyok az állami — és nemzeti életből fejlődtek ki és annak minden intézményei a nyugat európai birtokviszonyoktól függetlenül, önállólag és a köz- és magán-szükségletek szerint alakultak. A magyar magánjog a királyi adományost, mint tulajdonost, mindazon jogokkal fölruházta, a melyek szükségesek voltak arra, hogy ő valódi tulajdonos legyen, és még a tizenkilencedik század fölfogása is ezen jogokban a valódi tulajdont csak úgy tagadhatná, ha jogéle-tünk nemzeti jelentőségét teljességgel figyelmen kívül hagyná.¹⁾

A királyi adomány jogi tartalmának fejtegetése után, lássuk a magyar kath. egyház királyi donacio-

¹⁾ V. ö. 20. l.

nális eredetű javait. Nagyon természetes, hogy az ily birtokczimű javakat egész teljességükben fel nem sorolhatjuk, hanem kutatásainkból csak alkalmas szemelvényt állítunk össze.

Szent István, és általában az Árpád-házból származó fejedelmek vallásos bőkezűséggel gazdagították a magyar kath egyházat. Tíz püspökség sz. Istvánt vallja alapítójának ¹⁾ s ezeket az általa alapított monostorokkal és templomokkal együtt Tamás, spalatói főesperes szavai szerint „oly bőségesen javadalmazta, hogy az egyház állapota az egész világon jobban és méltóbban alig virul.“ ²⁾

Szent István, mint a magyar egyháznak apostoli főkegyura, a kánonjog szabályai szerint járt el, midőn a püspökségeket, monostorokat, templomokat stb. alapította. A glossa ³⁾ szavai szerint ugyanis: „Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus,“ — „kegyúr lesz az, a ki alapítványt tesz, épít és telket ad.“ Tehát a kegyúr megtisztelő jogai fontos teherbeli kötelezett-

¹⁾ Pauler Gyula: Századok 1887. évf. VI. füz. 481. l.

²⁾ „Gloriosissimus noster progenitor Sanctissimus Rex Stephanus Apostolus Regni Hungariae Episcopales sedes et chatedras fundavit egregias, quas ut bonis atque possessionibus dotavit magnificis, sic privilegiis et libertatibus sublimioribus condonavit.“ Koller. Hist. Eppatus Quinqueecl. I. 9.

³⁾ Glossa ad c. 26. C. XVI. q. 7. — Béla királyunk is 1137. évben kiadott oklevelében ezeket mondja: „Lex sancta jubet sponsam Dei dotare, . . . ad sustentationem fratrum . . . Deo servientium.“ Lásd Fejérmél Cod. Dipl. II. p. 87.

ségen alapulnak. Következőleg a püspökség, káptalan,¹⁾ monostor stb. alapításánál azoknak kellő javakkal való ellátása, dotációja nem pusztán bőkezűségi tény, hanem a jog követelménye s csak az a rész írható föl a bőkezűség czimére, a mely a kellő biztosítékon felül marad. Az ily dotáció, a szó szoros értelmében vett örök ajándékozás, melyért az egyház megtisztelő jogokat is biztosít — ipso facto. Mindazon javak tehát, melyeket Szent István és többi királyaink az egyháznak adományoztak, az egyház jogának sarkalatos rendelkezéseinél fogva az egyház elidegeníthetetlen tulajdonát képezik, mert különben a királyi főkegyúri jog gyakorlatának is gyökere szakadna. De nemcsak az egyházjog, hanem az alapítólevelek és mint fentebb láttuk, hazai jogrendszerünk és törvényeink is örök érvényűeknek követelik elismerni az egyházak stb. dotációit, úgy, hogy az adományozó és annak jogutódai által vissza nem vehetők, mert a jogbiztosító tényezők az adományos javak tulajdonjogát teljesen és föltétlenül átruházzák az adományosra.

¹⁾ A püspökök oldala mellett működő, ugynevezett székeskáptalanok, melyek kezdetben pusztán egyházi szerepet vittek, lassanként közjogi jelentőségre emelkedtek. A tizenharmadik században fejeződött be ugyanis a székeskáptalanoknak, — melyek eleinte püspökeikkel közös birtokosok voltak, — a birtok tekintetében való különválása. Ez időtől kezdve mint birtokos egyházi testületek a szabad, önálló birtokon alapuló közjogi szerephez jutottak.

Szent István azonkívül, hogy minden adományát a sérthetetlenség védpajzsa alá helyezte, még általános-ságban rendelkező törvénnyel is biztosította az egyházi javakat. „A ki kevélyen megveti az Isten egyházát és az Isten tiszteletére királyi oltalom mellett adományozott jószágokat megtámadja, sérteni merészeli, töröltessék ki a keresztények számából érezze a király haragját, ki törvényeinek áthágója.“ ¹⁾

Szent István idejében, — mint láttuk, a tulajdon-jog tartalmát a szállásörökjog fejezte ki, ő tehát valamint bármely adományosnak, úgy az egyháznak tett adományait is szállásörökjoggal ruházta föl. Különben az adományaihoz kötött cél megvalósíthatása sem lett volna elérhető, mely nem más mint Isten dicsőségének, a szentek tiszteletének előmozdítása, a katolikus hitnek föntartása és terjesztése, a haza javának előmozdítása, a maga és hozzátartozói lelkiüdvösségének ápolása. Ezekhez járult az egyházi személyek anyagi jólétének biztosítása, melyet az a tapasztalás tett indokolttá, hogy a szegénységet általában megvetik és az anyagi gondok nem engedik az elmét magasabb eszmék és törekvések állandó szolgálatába szegődni. Azért, midőn 1006. évben a nyitrai várát meglátogatta, s ott várakozásán felül még káptalant is talált s látta, hogy a káptalanbeliek semmi ingatlannal nem bírnak,

¹⁾ S. Steph. Decret. Lib. II. c. 1.: „Quisquis fastu superbiae elatus, domum Dei ducit contemptibilem, et possessiones Deo consecratas, atque ad honorem Dei sub Regia immunitatis defensione constitutas, inhoneste tractarit, vel infringere praesumpserit . . . excommunicetur . . . indignationem ipsius Domini Regis sentiat.“

„ne per curam conquirendi victus a divino obsequio abstraherentur, donauimus ipsis vicum cum hospitibus, intra suburbium et castrum novum, ad defluxum minoris fluminis Nitra existentibus ac directe ad nos spectantem . . . Similiter etiam donauimus vicum parvum Tormos . . . cum omnibus hospitibus et territorii ejusdem vineis, usu et dominio, cum montano jure et decimis.“ ¹⁾

„nehogy a megélhetés gondjaival küzdve, az isteni szolgálatban mulasztást kövessenek el, adományoztunk nekik egy kizárólag hozzánk tartozó helységet a vendégekkel (bevándoroltakkal) együtt a külváros környékén és az új várat, mely a Kis Nyitra folyó mentében terül el. Hasonlóképen nekik adományoztuk Tormos nevű kis helységet... minden vendégeivel és azon terület szőlőivel, a hegyi joggal és tizedekkel használatra és tulajdonul.“

Az 1009. évben a veszprémi püspökséget látta el javakkal. Adománylevele — fontosabb részleteiben, a következő:

„ . . . az Isten szent egyházának s magunk minden élő és jövőző hiveivel tudatjuk, hogy mi lelkünk üdvösségeért négy várost, t. i. Veszprémet . . . Fejérvárt, Corteu és Visegrád városokat, Szent Mihály veszprémi egyházának szolgálatára rendeljük . . . nem különben adjuk, adományozzuk s királyi kedvezéssel ajándékozzuk a mondott veszprémi egyháznak Can

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 286.

nevű falut . . . ; nem különben három falut Osi, Cari és Berent . . . és Marczalfőt; nem különben Vissegrád vármegyében egy falut . . . ; hasonlóképen Fyki nevű falut . . . minden hasznaikkal s összes hozzátartozandóságaikkal, t. i. szolgálakkal és szolgálókkal, rétekekkel, szőlőkkel, terekkel, épületekkel, mezőkkel, művelt és parlag földjeivel és szántóföldjeivel, halászattal, vadászattal, vizekkel s a vizek lefolyásaival, malmokkal, a járható és járhatatlan utakkal és csapásokkal, hogy örök érvényű legyen, a mint adományoztatott, minden birtoklásában. Legyen egyszersmind a mondott veszprémi szent Mihály egyházáé, — a mint mondottuk — az említett városoknak és falvaknak birtokai és örök tulajdoni joga; nem különben legyen az mindörökre a nevezett püspöknek, Istvánnak, — a kinek kormányzására van az egyház bizva, — és az ő utódainak hatalma alá vetve mindörökre, minden emberi ellentmondást alapjában kizárván. Végül királyi hatalmunkból folyólag parancsoljuk, hogy senki, vezér, őrgróf, főispán, püspök, érsek, alispán, bíró vagy adószedő, vagy országunknak más hatalmas vagy csekély személye rendelkezéseink ellenére tenni, az említett veszprémi szent Mihály egyházat bármely javaiban, ingó- és ingatlanaiban, szerzett és szerzendő jogaiban s mindazokban, a melyek neki az említett városokban, azoknak tartozandóságaiban és jogaiban, nem különben a neki juttatott falvakban vagy más helyeken hatalma alá vettetnek, megrövidíteni, vagy Istvánt, azon egyház püspökét és az ő utódait háborgatni ne merészeljenek. Ha pedig valaki ezen parancslevelün-

ket megsérteni bátorkodik, vagy a nevezett szent Mihály egyház jámbor püspökét és az ő utódait az itt mondott javakban és adományokban háborgatni merészkedik, tudja meg, hogy nyolcz ezer finom aranyat fizessen . . . és a háromszáztizen-nyolcz atyának átka terhelje, örök büntetést szenvedjen és a kárhozat soha nem szünő tüze gyötörje.“

„ . . . omnium sanctae Dei Ecclesiae fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum nouerit industria, quod nos, pro animae nostrae remedio, quatuor Ciuitates: nempe Vesprim . . . atque Albam ciuitatem, Corteu, et Vissegrad Ciuitates S. Michaelis Vesprimiensi subiiicimus Ecclesiae, . . . nec non concedimus, donamus atque largimur e regali nutu, atque donatione praelibatae S. Ecclesiae Vesprimiensi villam unam, nomine Can . . . , atque tres villas, nomine Osi, Cari ac Bereu . . . et Marzalfő . . . nec non in Comitatu Vissegradiensis Ciuitatis villam unam, . . . pariterque villam unam Fyki . . . cum omnibus utilitatibus, cunctisque pertinentiis, scilicet famulis, famulabusque, pratis, vineis, areis, aedificiis, campis, terris, agris, cultis et incultis, piscationibus, venationibus, aquis, aquarumque decursibus, molentinis, viis et inuiis tam exitibus, quam inexitibus, ut habeat firmitatem perpetuam, sicut est donatum, omnium possidendorum. Habeat etiam praelibata S. Michaelis Vesprimiensis Ecclesia . . . praedictarum ciuitatum, atque villarum, ut praediximus, potestatem habendi, atque usque in perpetuum possidendi; nec non praelibato Episcopo —

Stephano, -- cuius est ipsa regimini commissa, suis successoribus perpetuo subiiciendi, omnium hominum contradictione funditus remota. Regali denique iubemus potestate, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Episcopus, Archiepiscopus, Vice-Comes, Iudex vel Exactor, aut aliqua magna persona, vel parva regni nostri audeat contra statuere, prae-nominatae S. Michaelis Vespri-miensi Ecclesiae, aut surripere, de omnibus rebus suis mobilibus et immobilibus, quaeritis, vel acquirendis, cum omnibus, quae illi praelocutis ciuitatibus, earum-que pertinentiis et juribus, nec non in villis pertinenti-bus, vel iis aliquibus locis subiiciuntur, aut Stephano, illius S. Ecclesiae Episcopo, suisque successoribus ali-quid molestiae inferre praesumant. Si quis igitur huius nostri praecepti paginam frangere tentaverit, aut prae-libatae Sancti Michaelis Vespri-miensis Ecclesiae Almi-ficum Episcopum, suosque successores ex cunctis prae-notatis rebus nec non dotibus molestare conaverit, octo millia librarum auri cocti sciat se compositurum . . . tercentorumque decem et octo patrum anathe-mate feriendum atque perpetuali supplicio tradendum, jugiterque barathri, poena perpetuo fore concreman-dum.“ ¹⁾

Az adományozó sz. királynak ünnepélyesen és félremagyarázhatatlanul kinyilvánított akarata tehát oly nyomatékosan kifejezi a donáció örök időkre szóló érvényét, hogy kizár minden félremagyarázhatást s lehetetlen az ellenkezőt bizonyítani. Hasonlót olvasha-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 289. — Lásd Pray: Specimen Hier. Hung. P. I. p. 260.

tunk ki az általa alapított pécsváradi monostornak 1015. évben kelt adományleveléből, melyben még azt is kijelenti, hogy ha akár a nemesek, akár a nem nemesek közül, kik a pécsváradi monostor birtokaival szomszédosak, — valaki idők multán elidegenítene valamit a monostor birtokaiból s azt mondaná, hogy azt királyi adományból nyerte, üzessék el, mert a mit az Istennek adott, ugyanazt embernek sohasem adja. ¹⁾

1019. évben a zalai monostor számára — Ecclesia S. Adriani de Zala — ünnepélyes adománylevelet ad ki; s ugyanezen monostort 1024-ben újabb adományokkal gazdagítja s adományát „perpetuis temporibus duratura“ kitétellel követeli örök időkre a monostor birtokában hagyni. ²⁾

A veszprémvölgyi görög apáczáknak 1025. évben tett adományában, a zárdának ad „annuas nonas cum villis perpetuo possidendis.“ S hogy adományát örök időkre akarta biztosítani, — nehogy valaki az örök időket úgy értelmezze, — mintha az alatt csak határozatlan tartamu időt kellene értenünk, t. i. mig a körülmények mást nem parancsolnak, követelnek, vagy mintha azon átkok, melyekkel az általa adományozott egyházi javak megsértőit sújtja, csak az erőszakos támadókra vonatkoznának, nem pedig a vele egyenjogu királyutódokra is, azért ezen alapítólevelében elősorolván az adományozott birtokok neveit, ünnepélyesen kijelenti, hogy azok mindaddig legyenek a monodott zárdáé, mig az ég és föld fönállanak „donec

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 296.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 304. 307.

steterit coelum et terra, sint monasterii.“ S végül azt mondja: „Ha pedig valaki merészkednék abból, a mit a monostornak örökre adományoztam valamit elvenni, vagy elidegeníteni, akár az én nemzetségemből legyen, akár más, akár király, akár királyi herczeg, akár hadvezér, akár püspök, vagy bárki más, átok érje.“ ¹⁾

A bakonybéli monostor alapítólevelében — 1036. — szintén ily nyomatékos szavakkal fejezi ki sz. István örök akaratát. S hogy mennyire tisztelt volt az egyházi vagyon tulajdoni joga már az ő idejében, kitünik abból, hogy a bakonybéli monostornak adott adományára és jövőendőben szerzendő javaira oly birtoklási jogot kívánt biztosítani, a minővel fölruházta a püspöki javakat: „oly függetlenül birja, mint a püspökök birják tulajdoni jogaikat.“ — „... ita libere possideat, sicut Episcopi possident jura.“ ²⁾

1055. évben I. Endre királyunk alapította a tihanyi apátságot. Alapítólevelének záradéka:

„Haec omnia libera
donatione ad praefatum
Coenobium contulimus et
ne quis per succedentium
temporum curricula ali-
quid ex his defraudare,
vel retrahere audeat, in-
terminando detestamur “ ³⁾

„Mindezeket hatalmunk-
ban levő adományozással
az említett zárdára ru-
háztuk, s nehogy valaki
a jövőendő idők folyamá-
ban ezekből valamit el-
venni vagy eltulajdonítani
merészeljen, átokkal fe-
nyegetődzve tiltakozunk.“

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 312. — V. ö. Városhy: A Kath. Iskolaügy Magyarországon, 21. l.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 327.

³⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 388.

Ezután következik a rendelkezés áthágójának büntetése.

1075. évben Géza fejedelem a Garam melletti sz. Benedek apátságot látja el javakkal:

„ad praedictum monasterium Sancti Benedicti hereditates in terris cultis et incultis . . . contuli, dedi . . . quicunque contra hanc meam regalem institutionem ire tentaverit et quae superius sunt decreta et stabilita, infringere, seu violare conatus fuerit et monitus satisfactionem respuerit, anathematizetur a Deo, . . . et insuper solvat purissimi auri libras mille.“¹⁾

„az említett Szent-Benedek rendü monostornak, művelt és műveletlen földekben örökségeket adtam s ráruháztam . . . a ki pedig eme királyi intézkedésem ellenére mer tenni, és azokat, a melyek fentebb elhatározttak és megállapittattak, megszegni vagy megsérteni bátorodik és megintetvén, ellenáll, Isten átka érje, . . . és azonfelül fizessen ezer font tiszta aranyat.“

1082-ben, — minthogy a veszprémi püspökség javai Szent István óta növekedtek, László király színe elé a veszprémi káptalan két kananokja járult, kérvén őt, hogy határjárókat küldjön ki, a kik a veszprémi püspökség és káptalan birtokát bejárván „ . . . (a határjárók) szerezzenek alapos tudomást s mondják meg nekünk s mi azután adjunk írást arról, hogy az az egyházé volt mindig s az birtokolta. „ . . . et scirent bene et dicerent nobis, et nos postea faceremus

1) Fejér, Cod. Dipl. p. 428. Lásd U. o. II. p. 67—80.

ad litteras nostras, ut semper Ecclesia teneret et possideret.“ A király tehát bejáratta a birtokot, melyet maga is gyarapított nejével együtt s a birtoki jogokat megerősítette :

„Quicunque autem huic paginae contradixerit, vel aliquid inde nefaria praesumptione minuere voluerit: ab excelso Deo anathema sit . . . ac insuper pro temporalis poena ad fiscum regium centum aureos solidos persolvere teneatur.“ ¹⁾

„A ki pedig ennek az írásnak ellentmond, vagy azt gonosz szándékkal megrövidíteni akarná, a fölséges Isten átka érje... és azonfelül földi büntetésül a királyi fiskusnak 100 nehéz aranyat fizetni terheltségük.“

Ugyanő 1091. évben, a zalavári Szent Benedek-rendi monostor kérésére, — miután annak apátja Szent István alapító levelét is felmutatta, a zaklatások meggátlása végett, a monostort kiváltságaiában és birtokaiban megerősítette.

„Nos igitur, eiusdem sanctissimi regis Stephani vestigiis inhaerentes, concessimus in secula sanciendo . . . Ut igitur praesens nostra ordinatio et iam dudum ordinati negotii salubris innovatis robur obtineat perpetuae firmi-

„Mi tehát, Szent István király nyomdokait követvén, a századokra kihatólag szentesítve, engedélyeztük . . . Hogy tehát jelen rendelkezésünk, — sőt a már régen elrendelt dolognak üdvös megújítása örök érvénynyel birjon...

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 448.

tatis concessimus litte-
ras . . .“¹⁾

kiadtuk ezen örök érvé-
nyű levelünket kiváltság-
képen.“

Ugyanezen évben alapította a sümeghi monostort. 1093-ban újból megerősítette és adományokkal gazdagította a pannonhalmi monostort. Még ebben az évben alapította a zágrábi püspökséget, a következő évben pedig a sz. Jobb apátságot.²⁾

II. Béla királyunk 1137-ben a pannonhalmi monostornak tett adományát ezen záradékkal biztosítja:

Quod si quis contra hec
facere praesumerit, B.
Martinum et S. Regem
hic et in futuro ante
judicem vivorum et mor-
tutorum sentiat sibi ad-
versari; et auri libras
quingenta persoluat ipsi
monasterio.“

„A ki pedig ezek elle-
nében valamit tenni bá-
torkodik, Szent Mártont
és a Szent királyt tapasz-
talja ellene tanuskodni
most és a jövőben az
élők és holtak bírása
előtt; és ötven font ara-
nyat fizessen a monostor-
nak.“

1138-ban a dömösi prépostságot látja el javak-
kal. Záradéka hasonló az előbbihez.³⁾

II. Géza fekvő javakkal gazdagította a spalatói,
budai, esztergomi érsekséget és a nyitrai püspöksé-
get. Adományleveleiből főlemlítjük e nyomatékos zára-
dékot:

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. 466.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 487.

³⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. 87. 94.

„ . . . do et confirmo perpetuo possidendum; decernens auctoritate regia, ut non liceat alicui Bano, Principi, Comiti, et aliis meis ministris ipsum Archiepiscopum et eius Ecclesiam in praefata donatione et confirmatione molestare, inquietare vel defraudare . . . ipsa donatio et confirmatio suum robur obtineat perpetuae firmitatis.¹⁾

„ . . . adom és örök tulajdonul megerősitem, királyi hatalommal határozván el, hogy bánnak, herczegnek, ispánnak és más szolgálimnak tiltva legyen az érseket és az ő egyházát a megnevezett adományban és megerősítésében háborgatni, nyugtalanítani és megrövidíteni . . . ez az adomány és annak megerősítése örök érvényű legyen.“

III. Béla 1190. évben kelt diplomájában felsorolja és megerősíti a pécsi püspökség javait mint elidegeníthetetlen, valóságos és senki által meg nem támadható örök tulajdont. 1193. évben pedig anyja a fejedelmi sz. István monostort ajándékozta meg:

„ . . . perpetuis temporibus ei contulit possidendum. Unde nec in posterum huic donationi a quoquam ausu valeat contradici, eam praesentis paginae patrocinio communivinus.“²⁾

„ . . . Örök időkre annak adta tulajdonul. — És hogy a jövőben ez adománynak semmi hatalmaskodással ellentmondani ne lehessen, az adományt a jelen való oklevél tanúságával megerősítettük.“

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. p. 154.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 252. és 283.

Imre Király 1198-ban a templomosok javára tett adományát „megdönthetetlen erősségű adománynak,“ — „donatio inconcussae firmitatis“ nevezi, kimondván egyszersmind, hogy, ha valaki a templáriusok birtokait, „*possessiones, quas possident*“ bármi módon megsérti, királyi haragjával és a szokásos büntetéssel sújtja. 1201. évben odaadja az esztergomi káptalannak Esztergom városnak a kis Duna és Hévíz közti részét s kiadott oklevelében az adományt következőleg ruhazza át „adtuk, adományoztuk és átruháztuk örök és visszavonhatatlan birlalásra, megtartásra és bírásra.“ „... *dedimus, donauimus et contulimus perpetuo et irrevocabiliter pessidendum, tenendum, et habendum.*“¹⁾ A következő évben az adományozott városrészhez a közbeeső királyi udvarnokok földjét is oda-csatolja és a káptalan birtokába bocsátja: „adtuk, adományoztuk és átruháztuk örök birlalásra teljes tulajdoni joggal való megtartásra és bírásra“ — *dedimus, donauimus et contulimus perhempniter possidendum cum pleno dominio tenendum et habendum.*“²⁾ 1203-ban a ciszterci rendű sz. kereszt apátság birtokába bocsájt egy pusztát:

„*praedium, quod Bysseni quondam possidebant de Mosoniensibus, integrum cum omnibus pertinentiis suis prout Bysseni*

„egy pusztát, a melyet vilamikor a bessenyők birtak a mosoni részeken, a maga egészében, minden tartozandóságaival együtt,

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 329. 381. 421. Lásd Knauz, Monumenta II. 10.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. 391.

habuerunt, perpetuo jure possidendum.“ ¹⁾	ugy mint a bessenyők bir- ták, örök tulajdoni joggal való birásra.“
---	---

II. Endre 1217-ben Csurgót adományozza a keresztes lovagoknak, adománylevelében így szól: „ad omne jus et proprietatem et ad omnem jurisdictionem et honorem et possessionem perpetuam.“²⁾ Ugyanő 1219. évben az esztergomi káptalannak hűségét jutalmazandó, Vincz helységet adományozza: „eisdem canonicis . . . et eorum heredibus in perpetuum possidendum.“³⁾ 1234. évben Jenőn egy ekényi pörös földet adományoz az esztergomi egyháznak.⁴⁾

IV. Béla 1237. évben a ciszterciek számára az ugurdi monostort alapítja s részben a Gertrud királyné gyilkosának elkobzott javaival, részben saját pénzén vett jószágokkal adományozza meg. 1238-ban pedig a szkalkai monostornak adományozza Gesztes nevű jószág felét örök tulajdonul „ . . . mediam partem cuiusdam terrae, nomine Geztes . . . contulimus fratribus de Szkalka, libere et perpetuo possidendam.“⁵⁾ Elismeri az egyházi javak örök tulajdonjogát és elidegeníthetetlenségét az esztergomi érsekség jávára kiadott adománylevelében is:

„adományoztunk és átadtunk ugyanazon esztergomi egyháznak és érsekségnek bizonyos földeket, a

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. p. 421.

²⁾ Cziráky. Comp. Jur. Publ. R. H. I. p. 136.

³⁾ Esztergomi Káptalan okmánytára. 14. sz.

⁴⁾ Esztergomi Káptalan okmánytára 20. sz.

⁵⁾ Katona, Histor. Critic. V. p. 847.

mi birtokainkat, szüleink és a mi lelkünk üdveért . . . örökre és visszavonhatatlanul az esztergomi érseknek és érsekségnek. Akarjuk, hogy ezen örökre átadott, átruházott birtokot, földeket . . . idők multával egy érsek se darabolja szét, el ne adja, föl ne cserélje, vagy bármi módon el ne idegenítse: minthogy ezek különös hagyományok; ha valaki bármi módon elidegenítene valamit, úgy most, mint akkor, jelen adománylevelünk értelmében mint el nem idegenített vétessék, — határozzuk; sőt mindenkor épségben megmaradjanak a fentemlített birtokok, egészökben és részökben, a hozzátartozókkal s összes hasznokkal, örök és visszavonhatatlan birtoklással, hogy a mi kegy-adományunk s a kiváltságok átruházása az emberek emlékéből soha ki ne vesszen.“

„donauimus et tradidimus eidem Ecclesiae et Archiepiscopatui Strigoniensi pro remedio animarum parentum nostrorum et nostro quasdam terras seu possessiones nostras . . . perpetuo et irrevocabiliter Archiepiscopo et Archiepiscopatui Strigoniensi . . . Quas possessiones seu terras . . . perpetuo traditas et collatas, volumus, ut nullus Archiepiscoporum processu temporis distrahere, vendere, mutare, seu quovis modo valeat alienare, cum sint eleemosynae speciales, qui si quoquomodo alienauerit aliquod ex iisdem, pro non alienata, prout et nunc, sic et tunc ex vigore praesentium decreuimus habituram; sed semper saluae remaneant possessiones antedictae, tam in toto, tam in parte, cum pertinentiis et vtilitatibus earum vniversis, perpetuo et irrevocabiliter possidendis, ut nostra dona-

tio eleemosynaria et libertatum collatio de memoria hominum non euellatur.“

1244-ben a német lovagrendet adományozza meg javakkal „in perpetuam eleemosynam,“ és azt mondja, adománya senki által sem vonható vissza. 1247-ben a nagyszombati apáczáknak adományozza Barálad falut, melyet nővérétől, Konstantia cseh királynőtől vett meg és azt mondja: „ez az adományunk soha az idők folyamában érvényteleníthető ne legyen, sőt szent és sértetetlen maradjon.“ — „Haec nostra donatio nullis unquam temporibus valeat in irritum revocari, sed salua et inconcussa permaneat.“ ¹⁾

Ugyancsak IV. Béla 1248. évben Zeleu és Rendwey birtokát az esztergomi egyháznak adományozza. A szepesi egyháznak pedig Liszka-Olaszit:

„quandam terram Liszka-Olaszi nuncupatam, ad nos immediate pertinentem et vineam... contulimus, dedimus, tradidimus et donauimus Ecclesiae Beati Martini de Scepus, perpetuo donationis titulo, irreuocabiliter possidemam.“

„bizonyos Liszka-Olaszi nevű földet, mely közvetlenül hozzánk tartozik és egy szőlőt átruháztunk, adtunk, átadtunk és adományoztunk a szepesi szent Márton egyháznak örökös adomány czimén, visszavonhatatlan tulajdonul.“

1249. évben visszaadja a premontreieknek a „nyulak szigetét örök tulajdoni joggal való birtoklásra,... melyet a premontreiek birtak.“ Ujabb javakat is ado-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV/I. p. 152. 313. 469.

mányoz nekik „visszavonhatatlan örök birtokul . . . adományunk — ugymond — örök érvényű legyen.“ „insulam leporum . . . jure perpetuo possidendam, quam . . . Praemonstr. possidebant ab antiquo . . . irrenocabiliter et perennaliter possidendam . . . donatio nostra obtineat robur perpetuae firmitatis.“ Ugyancsak a premontreieknek adományozza 1252-ben Sala, (Sellye), Beke, Vduorch, Purad (Pered), Palatha, Chumboy nevű jószágokat:

„contulimus, dedimus et donauimus fratribus... ut igitur tam salubris ordinationis et donationis per nos factarum series salua, illibata et irrenocabilis . . . in posterum perseueret; praesentes praeposito et fratribus . . . ad perpetuam rei memoriam concessimus litteras, bullae nostrae aureae caractere insignitas.“

„átruháztuk, adtuk és adományoztuk a szerzetes testvéreknek . . . hogy tehát az oly üdvös rendelkezésünk és az általunk eszközölt adományozásnak rendje szent, sértetetlen és visszavonhatatlan maradjon a jövőben is; jelen adománylevelünket kiadtuk örök emlékezetül, a prépostnak és testvéreknek, arany bullánk pecsétjével megerősítvén.“

1259. évben a dominikánák zárdájának, — a melyben Margit leánya is szerzetesnő volt, több javakat adományoz: „ . . . örök alamizsnaképen falvakat adtunk és adományoztunk a monostornak, . . . örök érvényű adomány czimmal, hogy ahhoz háborítlanul tartozzék.“ — „Contulimus, dedimus et

donauimus eidem monasterio in perpetuam eleemosynam villas . . . perpetuo valiturae donationis titulo, apud idem inuiolabiliter duraturas.“ 1264-ben Nyárhid nevű jószágot, „a Cumanis propter enormes excessus ablatam,“ — a premontreieknek adja, s erős jogi biztosítékokkal ruházza a sz. Euszták monostorának birtokába: „örök alamizsnaképen átengedtük, adtuk és adományoztuk a szent Euszták monostorának . . . visszavonhatatlan tulajdonul,“ — „in perpetuam eleemosynam concessimus, dedimus et donauimus monasterio S. Eustachii, quod in insula Chuth . . . constituimus et locauimus perpetuo et irreuocabiler possidendam.“¹⁾

V. István 1270. évben Epelt adományozza az esztergomi káptalannak, hogy annak örök birtoka legyen, „ab eodem capitulo perpetuo possidendam.“ Ugyan-ebben az évben a nyulak-szigetén lévő monostort, „a hol a mi drága leányunk“ — „ubi filia nostra charissima“ mint a zárda tagja él, ajándékozza meg földbirtokkal: „donauimus, dedimus et contulimus Monasterio perpetuo et irreuocabiler possendas.“ Theluky nevű birtokot is ugyanezen monostornak adományozta királyi bőkezűséggel, örök tulajdonul. „ . . . in perpetuam eleemosynam contulimus, dedimus et donauimus et tradidimus ex munificentia regia perpetuo et irreuocabiler possidendam.“

IV. László 1274. évben Gormoth (Bormoth) nevű földet adományoz az esztergomi káptalannak mint örök

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./II. pp. 20. 43. 135. 497; IV./III. p. 184.

birtokot, „perpetualiter possidendam.“ 1278-ban pedig Pomázt adományozza a bold. Szűz monostorának, melynek főnöknője a király nővére volt :

„Regalis magnificentiae jure, perpetuo et irreuocabiliter duximus conferendam . . . nostrae donationis series salua semper et inconcussa permaneat.“

„Királyi fölségi jogunknál fogva, örökre és visszavonhatatlanul adományozandónak határoztuk . . . adományunk rendje szent és sérthetetlen maradjon.“

1279. évben a kárvallott pozsonyi káptalant adományozta meg Flezyndorff és Zelinch nevű jószágokkal,

„ . . . terram Flezyndorff et aliam terram Zelinch nomine . . . in perpetuam eleemosynam Praepositurae et Capitulo Ecclesiae Posoniensis, donauimus, contulimus et concessimus perpetuo possidendas. Ac ipsas terras . . . Praepositurae et capitulo Posoniensis Ecclesiae tradidimus et assignauimus sub terminis et metis veteribus et antiquis, ipsos praepositum et capitulum nomine Posoniensis Ecclesiae . . . in corporalem possessionem et tenuatam

„ . . . Flezyndorff földjét és egy másik Zelinch nevű földet . . . örök alalmazsnaképen a pozsonyi egyház prépostságának és káptalanának adományoztuk, átruháztuk és átengedtük örök tulajdonul. És ugyanezen földeket . . . a pozsonyi egyház prépostságának és káptalanának az ősi és régi határokkal és határjelölőkkel . . . átadtuk és kijelöltük; magát a prépostot és káptalant a pozsonyi egyház nevében . . . azon földeken és a földek haszonvételei-

earundem terrarum et utilitatem ac pertinentiarum ipsarum quietam et pacificam fecimus introduci, ... scilicet ad Praepositum et Capitulum Posoniensis Ecclesiae, utpote ad veros Dominos et possessores eadem pertineant pleno iure.“¹⁾

nek és tartozékainak testületi és kizárólagos, nyugodt és békés tulajdonába beíratni rendeltük, hogy azok a pozsonyi egyház prépostjához és káptalanához mint igazi uraikhoz és tulajdonosaikhoz tartozzanak teljes joggal.“

1283-ban, Lodomér érsek kiváló szolgálatait jutalmazandó, —

„... possessionem Oun vocatam, cum plenitudine sui juris et dominii... Domino Lodomerio Archiepiscopo et Archiepiscopatu Strigoniensi... dedimus, donauimus et contulimus perpetuo, pacifice et quiete, irrevocabiliter possidendam... nihil juris exinde nobis et successoribus nostris reservando.“

„Oun nevű birtokot jogának és a tulajdonnak teljességével... Lodomer érsek urnak és az esztergomi érsekségnek... adtuk, adományoztuk és rá ruháztuk örökösen, békés és nyugodt, visszavonhatatlan tulajdonul... semmi jogot fenn nem tartván magunknak és utódainknak.“

1285-ben pedig az esztergomi érsekségnek okozott károk jóvátétele végett, a Komárom megyei Szakálást adományozza az esztergomi érsekségnek:

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. V./I. pp. 33. 49. 64. V./II. pp. 241. 445. 521. Lásd még V./III. p. 17.

„ . . . Lodomerio D. gr.
A. Episcopo Strig. et
Archiepiscopatui et per
ipsum suis successoribus
contulimus, dedimus do-
nauimus cum omni pleni-
tudine sui juris, jure
proprietas, et perpetui
dominii immutabiliter et
irreuocabiliter possiden-
dam.“

„Az Isten kegyelméből
való esztergomi érseknek
és érsekségnek, és általa
utódainak, átruháztuk, ad-
tuk és adományoztuk a
birtok jogának teljessé-
gével, tulajdoni joggal
és megváltoztathatlan és
visszavonhatatlan örökös
uralommal.“

1288. évben a nyitrai püspöknek, ki követi minő-
ségben szerzett jeles érdemeket, Nyitra megyében
kitűnő javakat adományoz. Diplomájából kiveszszük a
következő, rendkívül fontos kitételeket:

„ . . . totales terras,
possessiones, omnia alia
iura . . . quocunque titulo
habita, possessa et acqui-
sita . . . eidem Domino
Pascasio, Episcopo Nitri-
ensi, et per ipsum eius
ecclesiae et Episcopatui
de mera liberalitate, et
regia munificentia, dedi-
mus, donauimus et tra-
didimus iure perpetuo, ir-
reuocabiliter et pacifice ac
plenariepossidendas,totum
jus et proprietatem et do-

„ . . . az összes föl-
deket, birtokokat és . . .
bármely czimen meglévő,
tulajdonilag birt és meg-
szerzett jogokat . . . neki,
Paszkázíusz urnak, a nyit-
rai püspöknek és általa
az ő egyházának és püs-
pökségének pusztá királyi
bőkezüségből és jutalma-
zásból,adtuk, adományoz-
tuk és átadtuk örökös
joggal, visszavonhatatlan
és békés, nem különben
teljes tulajdonul, a meg-

minium dictarum terrarum, possessionum, sessionum, ac aliorum iurium in eundem Dominum Pascasium Episcopum, et in Nitriensem Ecclesiam, suos perpetuos successores transferimus . . .¹⁾

nevezett földeknek, birtokoknak, telkeknek és más illetményeknek minden jogát, tulajdonát és uralmát Paszkáziusz püspök-úrra, a nyitrai egyházra és örökös püspök utódaira átruháztuk.

III. Endre adományleveleiből megemlítjük a következőket: 1291. évben Nandur nevű földet adományoz az esztergomi érsekségnek:

„ . . . dedimus, contulimus et tradidimus . . . perpetuo et irrevocabiler possidendam; plenum ius Domini in ipsum Dominum Archiepiscopum et successores eiusdem . . . transferentes.“

„adtuk, átruháztuk és átadtuk, mint örökösen és visszavonhatatlanul birtoklandót; a tulajdon teljes jogát magára az érsekre és az ő utódaira . . . ruházván át.“

Ugyancsak az esztergomi érsekségnek adományozza Rosnobana birtokot 1291. évben:

„ . . . possessionem nostram pure regalem, Rosnobana vocatam, ipsi Archiepiscopo et in ipsius persona Archiepiscopatus Strigoniensis . . . contuli-

„ . . . Rosnobana nevű tisztán királyi birtokunkat magának az érseknek és az ő személyében az esztergomi érsekségnek átadtuk és átadjuk, adomá-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. V./III. pp. 167. 290. 418.

mus et conferimus et donanimus et donamus, tradidimus et tradimus, dedimus, atque damus, pleno iure proprietatis et perpetui dominii possidendam et habendam.“¹⁾

nyoztuk és adományozzuk, átengedtük és átengedjük, adtuk és adjuk teljes tulajdoni és örökös uralmi joggal birtoklandót és birtandót.“

III. Endre király 1291. évben, koronáztatásának emlékére Némethy helységet adományozza az esztergomi káptalannak; 1297. évben pedig ugyanennek adományozza kártérítés fejében Pauld és Gormoth helységeket.²⁾

Róbert Károly 1302. évben a nyitrai püspökségnek ad javakat: „a tisztelendő püspök atyának és az ő személyben a nyitrai egyháznak és püspökségnek adtuk, adományoztuk . . . a jog teljességével és egészével,“ stb. „ . . . Venerabili Patri et per eum Ecclesiae et Episcopatus Nitriensi . . . damus, donamus, conferimus et tradimus cum omni plenitudine et integritate sui iuris . . . perpetuo et irrevocabiliter tenendum, habendum et etiam possidendum.“ 1314-ben a pécsi káptalan javára kiadott adománylevelét eme fontos szavakkal kezdi:

Karolus . . . Juris suadet ordo, consentaneumque fore videtur rati-

„Károly . . . úgy kívánja a jog rendje s az emberi felfogással is meg-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. VI./I. pp. 113. 152.; lásd még 156. 253. és VI./II. pp. 68. 147. VII./I 209. 220. 328.; VII./II. pp. 10. 66. 99.

²⁾ Esztergomi Kápt. Okmánytár, 34. 35. számú okm.

oni, vt, quod ad jus et proprietatem sacrosanctae matris ecclesiae traditur, aut donatur, id solidum et firmum debeat permanere litterarumque stabilitate fulciatur... damus, donamus conferimus auctoritate regiae excellentiae pleno jure perpetuo..¹⁾

egyező, hogy a mi az anyaszentegyházjogába és tulajdonába átadatik vagy adományoztatik, annak sértetlennek és szilárdnak kell maradni és oklevél bizonyosságával is megerősítettessék, adjuk, adományozzuk, átruházzuk királyi fölségünk tekintélyével teljes és örökös joggal...“

Lajos király 1343. évben az esztergomi káptalannak Nánát adományozza „Iure perpetuo,“ — örökös joggal.

Zsigmond király 1395. évben Tóthmiklós telket adományozza az esztergomi káptalannak:

„ . . . Tóthmiklostelke . . . que condam Laurencij Selaui hominis, vt asseritur sine heredum solacio ab luce decessi prae-fuisse, ex eoque approbatissima lege regni nostri admittente ad nostras regias manus deuenta fore perhibetur, alme Strigoniensis ecclesie, ac Capi-

„Tóthmiklós telket, . . . mely valamikor Selaui Lőrincz hivünk tulajdona volt, a ki, mint mondják, egyenes futódok hiányában mult ki e világból, és így, országunk elfogadott törvényei alapján, az ő javai királyi kezünkbe jutottak, — az esztergomi szent egyház-

¹ Fejér, Cod. Dipl. VIII./I. pp. 95. 545.

tulo loci eiusdem, et nemini alteri . . . De nostris regijs manibus nouoque nostre donacionis titulo ac omni Jure, quo eadem ad nostram regiam pertinere dinoscitur collacionem, dedimus, donauimus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus perpetuo, et irreuocabiliter per praefatum Capitulum perhennali Jure in eum — aevum — possidendam, tenendam, prout et habendam, Saluo duntaxat Jure alieno.¹⁾

nak és azon hely káptalanának és senkinek másnak . . . a mi királyi kezeinkből új adományunk czimén és mindazon joggal, a melylyel a mi adományozásunk alá esőnek ismertetik, adtuk, adományoztuk és átruháztuk, sőt adjuk, adományozzuk és átruházzuk mint az említett káptalan által tartósan és visszavonhatlanul, örökös joggal, minden időn megtartandót, valamint birandót, csak az esetleges idegen jog sértetlenségét tartván föl.“

II. Ulászló 1515. évben az egri káptalannak adományozta Egerszalóky János poroszlói és egerszalóki jószág részét, mivel rokonát, Egerszalóky Demetert megölte.

II. Lajos Tarna-Szent-Miklósnak egy részét adományozta 1521-ben ugyancsak az egri káptalannak.

I. Ferdinand 1538. évben az esztergomi káptalannak adományozta a Szent-Benedek apátság javait.

Miksa király pedig 1565. évben ugyanezen javakat új királyi adomány czímen bocsátja a káptalan

¹⁾ Esztergomi Kápt. Okmánytár, 36. sz. okm. és 38. sz. okm.

birtokába, magának hozzá semmi jogot nem tartván fenn. „ . . . Capitulo Strigoniensi . . . regiae donationis titulo iure perpetuo et irreuocabiliter tenenda, possidenda, pariter et habenda dedimus, donauimus et contulimus.“ Mária Terézia 1779. évben a dömösi prépostságot javaival együtt, a főesperesi elszakadt jövedelmek kárpótlásául az esztergomi káptalannak adományozta. ¹⁾

*

Az itt felsorolt okmánytári adatok alapján meggyőződhetünk, hogy a királyaink által adományozott javakat a magyar kath. egyház illetőleg annak jogi személyiségei valódi, teljes, tulajdoni joggal bírják. Mert:

1. A magyar adományrendszer szerint a királyi adomány az adományosoknak valódi tulajdonává vált. Ez az állítás sarkalatos tételünk minden jogi folyamánnyával együtt. Érvül szolgál állításunk mellett maga az adományrendszer, mely föltétlenül kizárja annak az elméletnek a jogosultságát, mintha a királyi adományosok csak haszonélvezeti joggal nyertek volna javakat.

2. Az egyháziak javára kiadott adománylevelekben határozottan ki van fejezve, hogy az adomány javak királyi adomány czimén, „regiae donationis titulo,“ adományoztattak.

3. Az adománylevelek külső alakjukra is egyezők a nemeseknek adott adománylevelekkel.

¹⁾ Esztergomi Kápt. okmánytár, 51. 54. 56. sz. oklev.

4. Az egyháziak adományleveleiben, az adományozási szavak ugyanazok: adtuk, adományoztuk és átruháztuk, „dedimus, donavimus, contulimus,” stb.

5. Ki van fejezve az adománylevelekben, hogy az adomány nem ideiglenesen és visszavonhatólag, hanem örökjoggal és visszavonhatatlanul „iure perpetuo et irrevocabiler” ruháztatott az adományosra.

6. Világosan ki van jelentve az adománylevelekben, hogy az adományos javaknak nemcsak haszonélvezete, hanem maga az adomány állaga is az adományosé: teljes tulajdoni és birtoki joggal, jogának egész teljességével . . . átruházzuk az egész jogot, a birtokot és tulajdont, stb. „pleno iure proprietatis et dominii,” „cum omni plenitudine sui juris, jure proprietatis et perpetui dominii,” „transferimus . . . totum jus et proprietatem et dominium.”

7. Meg van nevezve az adománylevelekben az adományos s annak utódai: „a kanonokoknak és örököseiknek,” „Canonicis et eorum haeredibus,” „adományoztuk az érseknek és érsekségnek,” stb. „donavimus Archiepiscopo et Archiepiscopatui,” „ad Praepositum et Capitulum Posoniensis Ecclesiae, utpote ad veros Dominos et possessores pertineant,” „donavimus Episcopo Nitriensi et per ipsum eius ecclesiae et Episcopatui,” „a birtok teljes jogát az érsek úrra és az ő utódaira ruházzván,” „plenum jus Dominii in ipsum Dominum Archiepiscopum et successores eiusdem transferentes.”

8. Az adomány jogi hatályának fölébredése végett elő van írva az adománylevelekben a statutio, a beigtatás, a melynek erejével az adományos az ado-

mány javak birtokába törvényesen bevezettetett. A „prépostot és a káptalant a nyugodt és békés birlalásba beigtatni rendeltük, és bevezette a gyakran említett királyi ember személyünk helyett megjelenvén.“ stb.¹⁾

Ezen jogbiztosító tényezők megítélése után, teljes határozottsággal irhatjuk ide egyik kiváló alkotmányjogi írónk szavait: „Szent István által az egyházak számára adományozott javak nemcsak névleg, de jogilag is az első valódi s természetes nemesek szállásbirtokával azonosak. Tehát ezeket örök időkre adta az egyháznak.“²⁾ Későbbi királyaink is, az egyház

1) „Ipsos praepositum et capitulum, in corporalem possessionem quietam et pacificam fecimus introduci; . . . introduxissetque saepefatus homo regius Testimonio nostro praesente praenominatos et Ecclesiam sancti Benedicti de iuxta Gron Abbatesque, et Conventum eiusdem Ecclesiae universos, ac consequenter dictum Capitulum Ecclesiae Strigoniensis vigore . . . in dominium earundem et eorundem dictique Iuris Regii in eisdem qualitercunque habiti, statuissetque easdem eadem et idem praefatae Ecclesiae sancti Benedicti de iuxta Gron, Abbatibusque et Conventui eiusdem Ecclesiae . . . neque exposit coram nobis hic in Capitulo nostro Contradictore apparente, legitimis etiam diebus eisdem Regio et nostro hominibus iuxta regni consuetudinem ibidem permanentibus et moram facientibus.“ Lásd a fentebb idézett okmánytári helyeket. Továbbá: Dr. Herczegh, A Magyar Dologbeli és Kötelmi Jog. Budapest, 1892. 99. l.

2) Bartal i. m. III. §. 24. p. 76.: „Bona per d. Stephanum collata Ecclesiis, Praedia vulgo vocabantur. Neque solo tantum nomine, sed etiam bonitate iuris, primorum, verorum et naturalium Nobilium terris aequabantur descensualibus. Haec itaque illis perpetua esse voluit.“

javára tett adományaikban Szent István példáját követték s így adományaikat ugyanazon előjogokkal ruházták fel. Örök, elévülhetetlen, elidegeníthetetlen, megtámadhatatlan javak ezek s az egyház ép oly joggal és igazsággal bírja azokat, mint az Eszterházy. Batthyányi, Vay, vagy bármely ősrégi magyar nemes család az ő szállás- vagy örök javait; mert mindkettő közös forrásból származik, királyainktól ered, kiket ezen adományozási jog — H. K. I. R. 13. 84. cz. — egyedül és kizárólagosan illetett meg.¹⁾ Valamint tehát nem lehet világi nemesektől az ily királyi adományozásból nyert örök javakat elvenni: ugy és ugyanazon okból nem szabad, nem lehet az egyháznak ily uton nyert javaira senkinek számot tartani, mert e tekintetben nemesek és egyháziak közt törvényeink nem ismertek különbséget. — K. H. I. R. 2. cz. 1. §. —

Nem szükséges tehát a királyoktól nyert egyházi javak jogosságát és tulajdonjogát azon okkal támogatni, hogy királyaink többnyire saját magán javaikból adományoztak az egyháznak,²⁾ — mert az ily természetű érvelés jogi szempontból teljesen fölösleges.

Azonban a királyi adomány eredetű javak jogi természetének gyakorlati megítélésénél, még sem hagyjuk figyelmen kívül az adományozott javak eredetleges természetét és különösen Szent István adományaira vonatkozólag határozottan állítjuk azt is, hogy ő családi javaiból adományozott az egyháznak.

¹⁾ A nádori adomány nem tartozik fejtegetéseink körébe. Szerz.

²⁾ L. Magyar Sion. VI. évf. 14. l. Knauz: Az egyházi javak.

A Szent István-féle birtokalakuláskor a korona tulajdonát képező javak két részre oszlanak, melyek jogi természetükre nézve lényegesen különböznek egymástól. A várispánsági javak jövedelme a koronát illette, ezeket elidegeníteni Szent István törvényei szerint ¹⁾ — nem lehetett. Azonban az ugynevezett királyi családi jószágokkal — bona principis patrimonialia, melyek a honfoglaláskor jutottak osztályrészül a fejedelmi családnak a vérszerződés II-ik pontja értelmében, (a közösen szerzett javakból a nemzet minden tagja igazságos osztályrészt nyerjen,) — ezekkel a korona tetszése szerint rendelkezhetett. ²⁾ A korona jószágokat Szent István idejében a királyi család magánvagyonára képezte, — ismételjük: mint a honfoglaláskor osztályrészül jutott szállásbirtok. Ezen állításunk mellett bizonyít Katona: „Meg kell mondanunk, hogy Szent István Magyarország nagy részét olykép birtokolta, hogy semmiféle idegen jogot nem sértve, szabadon adományozhatott. A Névtelennél olvassuk, hogy maga Árpád is eszközölt néhány adományozást, valahányszor új területet hódított meg; de mégis a meghódított terület legnagyobb részét magának és utódainak tartotta fön. Ezt abból következtetjük, hogy maga a Névtelen se emleget valami sok adományozást és következtetjük Szent István (gazdag) alapítványaiból, a melyeket csak a maga javaiból tehetett. Hogy Szent Istvánnak voltak magán birtokai, azt maga Hartvik

¹⁾ S. Steph. Lib. II. c. 2. Fejér, Cod. Dipl. III./I. p. 353

²⁾ Balics: A r. k. Egyház tört. Magyarországon, I. k. 390. lap.

is világosan kifejezi eme szavaival: Kezdték ugyanis az ő városait feldúlni, majorságait pusztítani, birtokait kirabolni, szolgálát legyilkolni.“ ¹⁾

Második tekintélyi érvünket — kiválóan alkotmányjogi történetirónktól, Szalaytól kölcsönözzük: „Miután a középkori álladalmak természeténél fogva a személyek állása mindig viszonyban volt a fekvő birtokkal: István mind a magáéból, mind Kopány, Gyula, Kean, Othum legyőzése után, a hadi zsákmányból s a bukottak vagyonából oly dús adományokkal látta el az egyházat s az egyház férfait, hogy ezeket a fekvő birtok szempontjából is illethette az elsőbbség.“ ²⁾

De állami javakból azért sem adományozhatott Szent István az egyház számára, mert — eltekintve attól, hogy az ilyen állami fekvőségekről a kútfők egyáltalában nem emlékeznek határozottsággal, — azok létezése ősi alkotmányunk törzsszerkezeti jellegével is alig férhetett volna össze. Ugyanis a

¹⁾ „Fatendum est, magnam Hungariae partem ita S. Stephanum possedissee, nullis ut juribus obnoxiam libere donare potuerit. Arpadum certe fecisse quidem aliquas donationes, quoties novas terras occupavit, apud Anonymum legimus; maximam tamen partem sibi suisque posteris utendam reliquisse, tum ex eiusdem Anonymi de donatis pluribus terris silentio, tum ex S. Stephani foundationibus, quas ex alieno non fecerit, colligimus. Ipse Carthuitius, habuisse S. Stephanum suos proprios fundos aperte his verbis innuit: Coeperunt enim urbes ejus desolare, praedia vastare, possessiones depraedari, servos caedere etc.“ — Katona, *Historia Critica*, T. I. p. 118.

²⁾ Szalay László, *Magyarország Története*, I. k. 111. l.

honfoglalás után a részeltetés a közös erővel szerzett haza földjében, a nemzet alkotó elemei, — a törzsek szerint történt s épen azért az ország területének felosztása csakis a törzseknek természeti határok által, egymástól elkülönített szállásai szerint képzelhető. Tehát a végek, várak és az ezekhez fentartásul rendelt várföldek bizonyára az illető nemzettség, törzs birtokához tartoztak és így a törzs közös tulajdonát képezték és egyáltalán nem tekintettek kizárólagos nemzeti tulajdonnak. Ebből az következik, hogy Szent István az ilyen javakból nem is adományozhattott, mert épen ő volt az, a ki a törzsbirtokot felosztotta és megállapította az egyéni, a magán tulajdont.¹⁾

Nem is észszerű az a föltevés, hogy akár Szent István, akár későbbi királyaink elidegeníthetetlen javakhoz nyultak volna, midőn az egyházat megadományozták. (Van ugyan erre több eset II. Endre idejében, de az ő adományait vissza is vonta IV. Béla pápai hozzájárulással és utasításra nemcsak az egyháztól, hanem a világiaktól is.)

Nem tekintve a nehézségeket, melyekkel ily elidegenítés az ország és utódoknak tartozó súlyos felelősség tekintetéből, karöltve járt volna; nem tekintve a lehetőség hiányát, hogy ily elidegenítés ellen, föltéve

¹⁾ S méltán hivatkozhatik Szent István az ő öröklött birtokaira, midőn az egyháznak adott javakat „*sicuti propriae suae haereditatis*” védelmezi. Lásd Endlichernél: *Monumenta Arpadiana* I. 1. — Hajnik id. m. 77. 78. l.

annak valóságos közbejöttét, soha senki, sem az ország-nagyok, sem pedig a koronás utódok közül szavát föl ne emelte volna: úgy az adományozás tárgya, mint annak formája, s az arra szolgáló, az oklevelekben kifejtett okok olyanok, hogy azokat szemügyre véve, bárki első pillanatra meggyőződhetik, hogy az adomány adományozható javakból származott s a magánadomány természetét épen úgy feltünteteti, mint a kath. hivek azon adományai, melyeket bizonyos szent és ajtatos célokra, pl. minden évben, meghatározott napokon mondandó misékre, a káptalanok, plebániák, kolostorok és más egyházi intézetek javára örökösen tettek és tesznek. Így a pannonhalmi apátság oklevelében az adomány okául azt hozza föl Szent István, hogy e monostort „lelkének üdveért s országának állandóságáért alapította; mert — ugymond, — ezen kolostor atyáinak imádságai által megerősítettünk; . . . azon különös segedelmet, melyben sz. Márton érdemei által gyermekségemben részesültem, az utódok emlékezetének átadni kívánván, fogadást tettem stb.“ A péterváradi monostor alapítólevelében olvassuk: „Minden hivek előtt, mind azok előtt, a kik most élnek, mind azok előtt, a kik ezentul élni fognak, tudva legyen, hogy mi az Isten segítségével, lelkünk orvosságáért, országunk fönmaradásáért, az Isten anyjának, Máriának és sz. Benedeknek tiszteletére, a Vashegy tövében monostort építeni buzgólkodunk.“ Ez indokolás még határozottabban nyilvánul a veszprém-völgyi monostor alapítólevelében, melyben azt mondja Szent István, hogy a monostort lelkének, hitvese s fia üdveért s egész Magyarország boldogságáért alapította. Hasonló okok-

nál fogva ajándékozta meg a veszprémi püspökséget is négy várossal: „lelkünk üdvéért — ugymond — és királyi szabad elhatározásunkból.“ Ezen adománylevelekben sehol nincs említés állami javakról; sőt inkább mind az alapítási szándék, mind az előforduló kitételek: „a mi pusztáinkat,“ „a mi majorságunkat,“ a mi adományainkból, *ex donativis nostris*,“ — azt bizonyítják, hogy a mit a királyok adtak, abból adományozták, a mi joguk alá esett. Vagy csakugyan feltehető Szent Istvánról, hogy idegen javakból adományozott? Hiszen épen ő volt az, a ki a vármegyéhez tartozó jószágokat elidegeníthetetlennek nyilvánította az egyházi javakkal együtt s minden más tulajdonra kiterjesztette a szabadrendelkezést!

Későbbi királyaink, az okmánytárak bizonyossága szerint, igen gyakran saját pénzükön vett javakból, majd a koronára megszakadás vagy hűtlenség esetén átháromolt birtokokból, majd elpusztult egyházi és kolostori javakból adományoztak az egyháznak. S minthogy a megszakadás és hűtlenség czimén átháromlott javak a korona szabad rendelkezése alatt állottak, a jogrendszer s törvényeink értelmében ily tárgy adományozásaik jogszerűségét kétségbe vonni nem lehet.

A mi pedig az utóbbiakat illeti, azokat nem is adományozhatták ¹⁾ másnak, mint az egyháznak.

Sajátságos tünet mindenesetre mégis, hogy újabb időben ²⁾ a korona érintett jogát sokan vagy nem akar-

¹⁾ L. Danielik: A Kath. Egyh. Javak. 8. l.

²⁾ V. ö. Dr. Barta Béla: Irányelvek a Magyarorsz. Kath. Egyház Autonomiája részére. 49. l. VI.

ják észrevenni, vagy abból olyan következtetést vonnak, mely az adományjavakat állami eredetűeknek minősíti. Ez utóbbi eljárás nem lehet jóhiszemű tévedés, hanem igenis irányzatos számítás, azok részéről, kik a magyar kath. egyházi vagyon jogi természetére már azért nem fektetnek súlyt, mert belátták, hogy ezen az uton nem képesek megingatni a kath. egyházi vagyon tulajdonjogát. Világosabban szólva: Az adományozási jogügyletből következtetnek a vagyon állami eredetére, hogy annak jogi természetét az állam javára megállapíthassák. Abból következtetnek a vagyon állami eredetére, hogy az adományozás tényét a korona hajtotta végre s így az adomány tárgyát csak állami javak képezhatték; tehát legföljebb egy kis méltatlanság elkövetésével is vissza vonhatók az adományok. (— E szerint Magyarországon az adomány jogrendszer ideje alatt nem létezett tulajdon s az adományjavak csak hűbéri tulajdon jellegével bírnak !)

Szándékosan kerültük eddig előadott fejtegetéseinkben a liberalizmus és protestantizmus emlegetését s kerülni fogjuk ezután is. De ezen pontnál mégis néven nevezhetjük a támadót. Sok jó akarattal vagyunk irányában, mert röviden kijelentjük, hogy ez a következtetés egy bizonyos, jelenleg protestáns jellegű tulajdont gyökerében támad meg. Tehát óvatosabb legyen a fegyverkezelésben, mert hátrafelé talál elsülni.

Mint tudjuk, Erdélyben, elszakadása után, a reformatio rohamosan terjedt s már Izabella fejedelemsége alatt, a katolikus egyházi javak legnagyobb

része, — t. i. a püspökségnek, a káptalannak s a szerzetes rendeknek jószágai, — elkoboztattak és ez elkobzott javak *fiscale bonum-ok* nak nyilvánítottak. A *fiscalis jószágok* vagy *bonumok* — az *Approbatæ Constitutiones Regni Transsylvaniæ et Partium Hungariæ eidem annexarum* P. II. tit. 5. art. 1. és tit. 8. art. 1—8. szerint pedig az országnak elidegeníthetetlen birtokát képezték.

Hogyan? Törvény kellett rá, hogy e javak, egyházi javak az országnak elidegeníthetetlen birtokát képezzék? — Tehát előbb csakugyan nem voltak az ország javai, nem voltak állami javak. Persze, az ilyen szerzősmód — *confiscatio* — a legkönnyebb de egy igazságos jogrendszer sem ismerheti el törvényszerűnek.

De hát végre is elidegeníthetetlen állami javakká váltak.

Mi történt azután?

Bethlen Gábor, a kegyes, jó fejedelem, a Fehérvár-Nagy-Enyedi reformatus Collegiumot az előbb elidegeníthetetlennek nyilvánított állami javakból dotálta legnagyobb részben, adományozván annak a katolikus püspökség fehérvári javadalmához tartozott birtokokat. Azt nem mondom, csak sejtem, hogy e birtokokban azok a javak is foglaltattak, a melyeket Péter, a jámbor erdélyi püspök a maga pénzén vett a Borsa-családból származott Gyula gróftól az erdélyi püspökség számára.

Tehát a Collegium ingatlan javainak nagy részét az államtól nyerte.

Menjünk tovább. A kővári uradalom is el-

idegeníthetetlen tulajdona volt az államnak s ennek nagy részét a nemzeti fejedelmek az erdélyi reformatus püspökségnek adományozták.

Haladjunk. A Királyföldön a katolikusoktól, mindjárt a reformatió kezdetén elkobzott és *fiscale bonum*-nak nyilvánított dézsmák legnagyobb részét a lutheránus szász papságnak adományozták a nemzeti fejedelmek. És ez nem valami csekélység volt; miután az 1848. évben megszüntetett dézsmákért, a lutheránus papság részére 7.860,397 frt 44 kr. fizettetett ki, míg az államnak ezen a czimen 3.026,397 frt 54 kr. jutott. Ezenfelül a szabad helyeken és a városokban lévő állami dézsmákat egészen, vagy azok nagy részét, a református parochiák javadalmazására fordították Erdély fejedelmei.

De elég ebből ennyi. Elvégre is az 1698. évi Diploma Leopoldinum második pontja biztosítja a protestánsoknak — még pedig igazságtalanul, — e javakat, „ha mindjárt egykor valamely Egyházhoz, Konventhez vagy Káptalanhoz tartoztak volna is“ Csak annyit jegyzünk még meg, hogy a katolikusoknak nincsenek olyan javaik, a melyek a protestánsoktól koboztattak volna el, oly célból, hogy állami javakká való felavattatásuk után a catholicismus érdekeit szolgálják. Kutassák csak azoknak a protestáns egyházi javaknak eredetét; állami eredetű birtokrészt az említetteken kívül biztosan találnak. Vonják le a jogi következményeket, alapítsák meg annak a vagyonnak jogi természetét és csak azután kutassanak a katolikus egyházi javak eredete után. Kezdjék meg a kutatást a Magyar Tör-

vénytárban s legyen első megoldandó kérdés részökre: Vajjon van-e a Magyar Törvénytárnak olyan Pars-a, titulus-a és articulus-a mint az Approbátáknak, a mely bizonyítaná, hogy a katolikus javak „fiscalc bonum-ok“, elidegeníthetetlen állami javak is voltak?

Visszatérünk a tételhez. A királyi adomány-eredetű egyházi javak természetéből következik, hogy azok államvagyonot sohasem képeztek.

Érveléseinket folytatólagosan a következőkben csoportosítjuk: ¹⁾

a) Mióta a magyar kath. egyház fenáll, javai állami javaknak sohasem neveztettek. Az egyház tulajdonát államvagyonnak bélyegezni, — már a közszólás móddal is ellenkezik, mely mindig különbséget tett és tesz az állami és egyházi javak között. Törvényeinkben stb. mindig az egyház javai, egyházi javak, a főpapok javai, püspökök, monostorok javai, „bona Ecclesiae, bona ecclesiastica, bona praelatorum, episcoporum, monasteriorum“ stb. néven fordulnak elő.

b) Királyaink, az országgyűlések soha ki nem jelentették, hogy az egyház javai állami javak volnának, se azokat az egyháztól vissza nem követelték. — Megemlítjük itt, hogy Kálmán királyunk Első Törvénykönyvének 15. és 16. fejezetében, — a melyekből némelyek, mint pl. Szepessy azt akarják kimagyarázni, hogy királyainknak joga volna az egyház fölösleges vagyonát elvenni, — csak halas tavakról beszél, még

¹⁾ V. ö. Hamar, Vélemény a kath. vallásalap jogi természetére kérdésében. Temesvár, 1883. 26. l.

pedig, mint II. Gézának egyik okmányából kiderül, oly halas tavakról, melyekben vizákat fogtak. A viza-halászat pedig azon időszerint tudvalevőleg a királyi kincstár kizárólagos jogához tartozott. Kálmán tehát a mondott fejezetben elrendeli, hogy az ily halas tavak az udvartartás költségeinek fedezésére, a királyi kincstárnak visszaadassanak, kivéve azokat, a melyeket Szent István adományozott. „Mert illetlen dolog volt, — ugymond, — hogy hanyatlásunkkal a királyi udvar tisztessége is velünk hátra menjen, midőn kívánatos, hogy mind mi, mind a jövők tisztességet találjanak.“ A 16. fejezetben azután hozzáteszi, hogy ezen rendeletét az egyházak és zárdák birtokában lévő halastavakra is kiterjeszti, mégis úgy, hogy a papság mindennapi halszükséglete ezután is kielégítették, és csak a felesleges halastavak adassanak vissza a királyi kincstárnak. Minthogy Kálmán általában mindennemű halastavak visszaadatását elrendeli, — kivéve a Szent István által adományozottakat, — más különbséget nem téve a papi és világi kézen levők között, mint hogy azokat föltétlenül, ezeket pedig csak a mennyiben fölöslegesek, kívánja visszaadni: világos, hogy itt vagy törvényellenes adományozások visszavételéről van szó, vagy pedig Kálmánnak oly önkényes eljárásával van dolgunk, mely homlokegyenest ellenkezik a donacionális jogfogalmakkal. S hogy Kálmán csakugyan önkényes eljárásokat is megengedett magának, kitűnik II. Gézának azon okmányából, a melynek tanúsága szerint a pannonhalmi apátságtól is elvette a vizahalászatnak harmadrészét, noha ezt a monostor Szent Istvántól kapta. Miértis Géza, ősenek ezen jogtalan

tettét jóvá teendő, a zárdát régi jogaiba vissza-helyezte.¹⁾

Mindazonáltal Kálmánnak egyházellenes érületet nem lehet tulajdonítani, annál kevésbé lehet az ő meggondolatlan tetteiből azt a következtetést vonni, hogy a király az egyház fölösleges vagyonát elveheti. Hiszen Kálmán Első Törvénykönyvének első fejezetében maga mondja, hogy a monostorok és egyházak részére Szent Istvántól tett adományozás „sértetlen maradjon.“ Ugyanezen Törvénykönyvének 18. fejezetében pedig kijelenti, hogy „az egyházaknak adott erdőket elvenni legkevésbé engedjük.“ Sőt ő volt az utolsó nagy fundator az Árpádok között, mert a nyitrai püspökség az ő alapítása.

c) Az egyházi javak nem államtulajdon, kitűnik Werbőczy Hármaskönyvének I. R. 78. cz. 2. §-ából, a mely szerint az eladott, elfoglalt és bármilyen módon elidegenített királyi javak és jószágokra nézve száz, az egyházakéira negyven, a nemesekéire harminczkét, a polgárok javaira nézve pedig tizenkét év alatt telik be a jószágok jogszerű megtartására és szerzésére törvényesen megállapított elévülési határidő. Következésképp: ha akár a korona, akár az ország az egyházi javakat az államvagyonnal valaha azonosította — és az egyházi javakat a kincstári birtok kiegészítő részeként tekintette volna, — az elévülésre fölállított jogszabályban az állami javakat az egyházi javaktól

¹⁾ L. Városi i. m. 5. l. — Endlicher, Monum. Arp. p. 362. — Fejér Cod. Dipl. II. p. 88.

meg nem különbözteti, hanem mindkettőt száz évi elévülési határidő alá helyezi.

d) Az 1514: 3. czikk a koronához tartozó javaikat tüzetesen felsorolja mint államtulajdönt, — míg az egyházi javakról említést sem tesz:

„Hogy pedig a királyi jövedelmek és birtokok és birtokjogok iránt kétség ne támadhasson, azokat itt följegyezni kívántuk:

1. §. Ugymint elsőben is nyolcz szabad város, mint Buda, Pest, Kassa, Posony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron.

2. §. Azonkívül Ó-Buda, Esztergom, Székes-Fejérvár, Lőcse, Szakolcza, Szeben és Szeged.

3. §. Szinte minden kunok és filiszteusok. (Jászok.)

4. §. Valamint Visegrád két szigettei, ugymint Visegrádon alól Megyerig fekvő Csepel és Rozs szigetekkel.

5. §. Továbbá Körmöcz, Beszterczebánya, Zólyom a többi bányavárosokkal.

6. §. És Nagybánya, Husztvár, az öt várossal és sóbányákkal.

7. §. Azután Magyar és Tótországok összes harminczadai, és minden azokban lévő sóraktár.

8. §. Ugy a munkácsi és diósgyőri vár.

9. §. Szinte Erdélyben a királyi szászok, valamennyi sóbánya és raktár, a bányahelyek Kolozsvár várossal.

10. §. És az Erdélyben behajtani szokott minden huszadok, század- és ötvenedrészek.

11. §. végre az ott fekvő Görgény, Törcs és Déva várak.¹⁾

e) Midőn az 1478: 1., 1599: 6., 1600: 3., 1604: 3. és a koronázás előtti 1608: 14. törvényczikkek a kincstári birtokokat önkéntes hadi adóval —, az 1618: 50. s az 1622: 37. törvényczikkek pedig a várak körül teljesítendő ingyen munkával rójják meg, — a korona és kincstár javai közé az egyházi javakat nem sorolják.

f) Werbőczy I. R. 10. cz. 3. §. alatt kimondja, hogy az összes főpapoknak és egyházi férfiaknak is a fejedelem az ő igaz és törvényes örökösük; de nem

¹⁾ „Ne autem super bonis et proventibus, ac juribus possessionariis Regalibus dubium suboriri possit, ea hic annotare placuit. Sunt igitur octo imprimis civitates liberae; videlicet Buda, Pest, Cassovia, Posonium, Tyrnavia, Barthfa, Eperjes et Sopronium. Praeterea Vetus Buda, Strigonium, Alba Regalis, Leuchovia, Szakolcza, Cibinium et Zegedinum. Item Comani et Philistaei omnes. Nec non Wyssegrad cum duabus insulis, Chepel scilicet et altera Ros appellatis, infra Wyssegrad usque Megyer adjacentibus. Insuper Cremnicia, Bistricia, Zolyom, cum ceteris civitatibus montanis. Ac Rivulus Dominarum (Nagy-Bánya) et castrum Huszt, cum quinque civitatibus et fodinis salium. Omnes praeterea tricesimae Regnorum Hungariae et Sclavoniae, ac omnes camerae. Nec non castra Munkács et Diósgyőr. Item in Transylvania Saxones Regii, omnes fodinae et camerae salium et loca earundem fodinarum cum civitate Kolosvariensi. Ac omnes vigesimae ac centesimae ac quinquagesimae partibus in eisdem Transylvaniensibus exigi consuetae. Deinde castra Gör-gense, Therch, et Dewa, ibidem adjacentia atque sita.“ — Lásd idevonatkozólag még az 1608: 22.; 1791: 7.; 1868: 5.; 1869: 25. és 1870: 26. törvényczikkeket.

ugy, hogy az efféle javakat és jószágokat az egyháztól elvehetné és elszakíthatná, hanem, a mennyiben azokat, — a főpapi és egyházi kormányzói székek megüresedése esetén, — más személynek adományozza.

g) Ezen kánoni jogszabálynak megfelelőleg : „Mindazt, a mi az egyház ellátására adatott, akár földekben, akár terményekben, akár magán adományokban, az egyház tulajdonjogában itéljük megtartani“, ¹⁾ — királyaink részint diplomáikban részint — s különösen — a királyi hitlevelekben, a koronázási esküben ünnepélyesen megígérik, hogy az egyházakat, és az egyháznagyokat minden szabadságaikban, jogaikban, mentelmeikben, kiváltságaikban és javaikban megőrzik és fentartják. Márpedig, ha az egyházi javak bármikor is államtulajdonul tekintettek volna, ily ünnepélyes eskü alatt, ellentmondás nélkül, nem ígérhették volna királyaink azoknak épségben és az egyház tulajdonában való fentartását. Nem mondta volna Kun László sem : „a pusztá emberi megfontolás arra int, a józan ész is azt mondja, hogy a mi igaz okoknál fogva és törvényes szerzési czimek alapján valakinek javára esik és osztályrészül jut, annak sértetlennek kell maradni; de mégis leginkább annak, a mi jámbor czélú adományozással az anyaszentegyház jogába és tulajdonába jut.“ ²⁾ Királyaink számta-

1) c. 19. C. XII. q. 1.: „Quicquid de provisione Ecclesiae fuerit, sive de agris; sive de fructibus, sive de oblationibus, omnia in jure Ecclesiae reservare censuimus.“

2) „Humanae considerationis obtutus ostendit, et demonstratio suggerit rationis, ut, quod cuique justis causis et titulis legitimis intervenientibus conceditur vel confertur, id

lan ily tartalmu nyilatkozataiból csak Róbert Károly szavait idézzük még egyik, 1335. évi diplomájából: „Királyi oltalomban kell részesíteni mindazt, a mi igaz úton az egyházak jogaiba esett; tehát azt, a miről tudvalévő, hogy az egyházé, nem hogy megkisebbiteni, sőt inkább mind örökre oltalmazni kell, mert a királyi bőkezűség úgy akarta, hogy azok a sérthetlenség biztosítékaival láttassanak el.“ ¹⁾

* * *

A magyar katolikus egyháznak királyi adomány-eredetű javaira vonatkozó fejtegetéseinket ezzel befejeztük. Láttuk, hogy az egyház, illetve annak jogi személyiségei adomány-jogrendszerünkben jogszerű és törvényes személyekül, adományosokul szerepelnek. Adományt nyertek a szerzés gyökös jogán, erre jogosítvánnyal bíró, törvényes fejedelmektől, adományozható javakból. Adományleveleinkben láttuk a jogbiztosító tényezők erős megnyilatkozását, a melyeknek alapján az egyház az államtól vagyonának mindazon garanciáit, biztosítékait követelheti, melyeket igényelhet bárki más, a ki javainak, jószágainak birtokczi-

solidum et firmum debet permanere; maxime cum aliquid in jus et proprietatem sanctae matris ecclesiae . . . pia consideratione donatur.“ Fejér, Cod. Dipl. V./III. p. 917.

¹⁾ „Ea, quae justis causis intervenientibus in jura Ecclesiarum rediguntur, regio patrocínio debeant solidari, idque, quod juris S. Matris Ecclesiae dinoscitur exstitisse, eo non defraudari, quin imo debent in aevum gratulari; Regia munificentia decrevit firmitatum adminículo stabilita roborari.“ Fejér, Cod. Dipl. VIII./IV. p. 51.

meül a királyi adomány gyökös czimét mutatja ki. Annál inkább követelheti az egyház javainak fentartását, tulajdoni jogainak sérthetetlenségét a jogállamtól, mert a telekkönyvi intézmény behozatalakor az egyházi javakat az illető érsekségek, püspökségek, káptalanok, apátságok, prépostságok, plebániák, monostorok stb. nevére, a mely jogi személyeknek a vagyon jogszerű birtokszerzési czimen közvetlenül tulajdonukba jutott, — tulajdoni joggal, minden ellentmondás nélkül bekebelezte s e jogi ténnyel a magyarországi kath. egyház javait az alkotmány újabb korszakában is a jog, a törvény oltalma alá helyezte; s ennél fogva hivatása szerint köteles is e javakat a tulajdon szentségének és sérthetetlenségének elvei szerint mint azon jogi személyek tulajdonát védeni és oltalmazni, a kiket a telekkönyvi bejegyzéskor a jogszerű birtokczimnél fogva, tulajdonosokul tekintett.

2. MAGÁNOSOK ADOMÁNYA.

„Nemcsak a dicső emlékü magyar királyok, hanem más kegyes és jámbor hívek is gazdagították az Isten egyházát.

Magyar Törvénytár.

A magyarországi egyházi vagyonnak csak egy része, — még pedig nem a legnagyobb rész, — királyi adomány-eredetű. Épen azért nem lehet az egyházi vagyon egyedüli szerzési czimeül a királyi adományt elfogadni. Érvényesült e birtokkategória létesülésében minden jogszerű és törvényes szerződmód. Azonban

mégis jelentékenyebb növekedést a magánosok, egyházi férfiak és világi hivek adományából nyert, amint I. Ferdinandnak a Magyar Törvénytárban foglalt 1560. évi dekretumában is olvasható, a hol nevezett fejedelmünk azt mondja, hogy nemcsak a dicső emlékü magyar királyok, hanem más kegyes és jámbor hivek is gazdagították az Isten egyházát javakkal, jószágokkal.

A magánosok adománya — életükben, végrendeleti úton, halálesetre, — nemcsak egyházzogi, hanem hazai jogunk és törvényeink rendelkezéseinél fogva is, az egyházra nézve a szerzés jogszerű és törvényes módját képezi. Ebből magyarázható, hogy, — amint alább látni fogjuk, az egyház meglévő vagyoniállagának tekintélyes része csakugyan a magánosok adományából folyt össze.

Asserenti incumbit proba, — aki ezt mondja, annak kötelessége a bizonyítás!

Lássuk tehát először is, hogy az egyháznak e szerzés czime valóban törvényeinkben gyökerezik-e?

Midőn Szent István a törzsszerkezet birtokjogi függését hatályon kívül helyezte, ez által a nemzeti tulajdonjogot családi tulajdonjoggá változtatta. A családi tulajdonjognak pedig természetes folyománya volt a birtok fölött való szabadrendelkezési jog. Azért minden magyar nemes akár szerzett, akár ősi ingatlan javairól szabadon rendelkezhetett, és azokat a kinek akarta, hagyhatta. Szent István Második Törvénykönyvének 5. fejezetében u. is királyi hatalmánál fogva, a következő joggal ruházta föl az családfőt: „Királyi hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy mindenkinek

szabad legyen a maga javait elosztani, átadni feleségének, fiainak, leányainak, és rokonainak vagy a z egyháznak, és ezt halála után se merészelje valaki megsemmisíteni.“ Ehhez hasonló rendelkezés van Szent István Második Törvénykönyvének 35. fejezetében is: „Beleegyeztünk az egész tanács kérelmébe, hogy míg él ki-ki legyen úgy saját jószágainak mint a királytól nyert adományoknak ura . . . És az ő élete után fiai hasonló uralomban örökösödjenek.“ Ennélfogva, ha kinek-kinek szabad volt a magáét elosztani és odaadni, és minden nemes úgy ősi javaiban mint a királyi adomány-javakban, míg élt, uralkodhatott, — önkényt nyilvánvaló, hogy bármely nemes a saját javaival szabadon rendelkezett; tehát Szent István végezményének világos szavai szerint, szabadon adományozhatott javaiból az egyháznak is, a nélkül, hogy külön királyi engedélyre szüksége lett volna. S minthogy Szent István törvényei ¹⁾ a szerzett és az ősi javak között semmi különbséget nem tesznek, — az egyház javára történő adományokra is kiterjedt a rendelkezési szabadság, vagyis a nemes úgy a szerzett, mint ősi javaiban részeltethette az egyházat.

A Szent Istvántól nyert rendelkezési szabadság teljes érvényben volt Kálmán királyunk idejéig, 1100-ig.

Kálmán a rendelkezési szabadságot akként módosította, hogy a Szent Istvántól adományozott birtok, akárkire is szállhasson, a mint az az adományozónak tetszett; rendelvén: „Szent István királytól adományozott bármely birtokban való földi örökösödés

1) A latin szöveget lásd a 72. lapon.

mindenféle örökösöket illessen.“¹⁾ Tehát illethette az egyházat is. Azonban a többi királyoktól nyert adományokra vonatkozólag azt végezte, hogy azok szálljanak az atyáról a fiura, és ha fiu nem találna lenni, akkor a tulajdonos testvérére s annak fiaira; hogyha pedig testvére, illetőleg testvérének fia nem volna, akkor az örökség a királyé legyen. A rendelkezési jognak e megszorítása alá nem foglalta Kálmán a vétel czimén birt javakat. Ezekre vonatkozólag fentartotta a Szent István által biztosított rendelkezési szabadságot: „A megvett örökség — ugymond — semmi örököstől el ne vonassék, hanem mégis bizonylattel igazoltassék.“²⁾ Kálmán uralkodása alatt tehát az egyház a magánosoknak Szent István-féle adomány javaiból és a szerzett vagyonokból nyerhetett adományt.

Kálmán királynak a Szent István után uralkodó királyoktól nyert adományokra vonatkozó korlátozása nem tetszett a nemességnek és sérelmeik orvoslását követelték is a következő királyoktól, kívánván, hogy a Szent Istvántól nyert összes szabadságaikat, következképen az összes ingatlan javakkal való szabadrendelkezést is visszaállltanák.

1) „Possessio quaelibet a S. Stephano donata, humanae Successionis quoslibet contingat haeredes, Possessio vero ab aliis Regibus data de patre descendat ad filium, qui si defuerit, succedat germanus, cujus filii, etiam post mortem illius non exhaeredentur: germanus autem praedictus, si non inveniatur, Regi haereditas deputetur.“ Colom. Lib. I. c. 20.

2) „Haereditas empticia nulli haeredi auferatur, sed tamen eadem testimonio confirmetur.“ Colom. Lib. I. c. 21.

Kéréseiket II. Endre teljesítette, ki 1222. évben alkotmányunk alaptörvényét, az arany bullát, kiadván, abban a nemeseknek nemcsak Szent Istvántól nyert szabadságait ujította meg, hanem egyszersmind annak negyedik cikkelyében a következő rendelkezést is tette: „Ha valamelyik nemes fiörökös nélkül hal meg, birtokának negyedrészt a leánya kapja: a többiről, a mint neki tetszik szabadon rendelkezék.“¹⁾ II. Endre, midőn 1231-ben az arany bullát újból kiadta, dekretumának 11-ik cikkelyében a nemesek szabadrendelkezési jogát ismét biztosította s a fiörökös nélkül elhaló nemest csak a leány-negyed épségben való tartására kötelezte; s e szerint a nemes javainak három negyed részéről magszakadás esetén is szabadon rendelkezhetett, s úgy szerzett, mint ősi javaiból tetszés szerint adományozhatott az egyháznak is.

Midőn az 1267. évben IV. Béla és fiai: István ifjabb király és Béla Szlavónia hercege megerősítették Magyarország nemeseinek Szent Istvántól nyert szabadságát, intézkedtek arra nézve is, hogy ha a nemes, a kinek nincs örököse, a királyi seregben halálozna el, „birtokai bárminő utakon szerezte azokat, ne háromoljanak királyi kézre, hanem a hadban elhunyt rokonára vagy ivadékára maradjanak és pedig úgy, hogy öröklött birtokai ivadékának jussanak, azok pedig, a melyeket maga vásárolt vagy szerzett, arra

¹⁾ „Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residuo sicut ipse voluerit, disponat.“ Bull. Aur. art. 4.

maradjanak, a kinek életében akarta adni.“¹⁾ A szabadságlevélnek ez intézkedése csak kivételes esetekre, t. i. a hadi szolgálat alatt örökös nélkül elhaltakra vonatkozott és egyáltalán nem helyezte hatályon kívül a nemeseknek ama rendelkezési szabályát, melyet ugy Szent Istvánnak alaptörvénye, mint az arany bulla is biztosított. E mellett szól a szabadságlevél záradéka: „És mindezekben és más szabadságokban, a melyeket Szent István király adott, a nemeseket sértetlenül meg fogjuk tartani és őrizni.“

E szabad rendelkezési jogfolytonosság mellett bizonyít III. Endrének 1291. évi februárhó 22-én Székesfejérvárott kelt végezménye, melynek 32-ik pontja szerint: „Ha valaki a nemesek, vagy a szászok közül örökös nélkül hal el, az ő örökös, vásárolt és szerzett jószágait semmi esetre sem lehet elkobozni. Hanem szabadsága legyen javait rokonainak, vagy rokonai valamelyikének, feleségének vagy lelke üdvéért az egyházaknak, vagy bárkinek is életben vagy halál esetre hagyni és átadni.“²⁾

¹⁾ „Si aliquis ex Nobilibus non habens haereditatem in exercitu mortuus fuerit, possessiones istius quocunque modo acquisitae ad manus Regias non devolvantur, sed cognatis vel Generationi suae remaneant, emptitiae vero vel acquisitae cuicunque in vita sua conferre voluerit, relinquuntur.“ Kovachich, Vestigia Comitior.

²⁾ „Si quis nobilium, sive Saxonum, sine haerede decesserit, possessiones sic decedentis haereditariae, emptitiae et etiam acquisitae, nullatenus debeant confiscari §. 1. Sed idem decedens propinquis suis, aut alicui propinquorum,

A mondottak szerint az egyház javára esett magán adományok jogszerűsége alapszik tehát:

1. Szent István Második Törvénykönyvének 5-ik fejezetében.

2. Kálmán Első Törvénykönyvének 20-ik, illetve 21-ik fejezetében.

3. III. Endre 1222. évi nagy szabadságlevelének (arany-bulla) 4-ik, — illetőleg annak az 1231-ben megújított és megerősített 11-ik cikkelyében.

4. IV. Béla és fiainak 1267. évi szabadságlevelében.

5. III. Endre 1291. évi végzezményének 32-ik pontjában.

A levezetett jogfolytonossággal szemben erős viszszaíhatást tüntet föl Nagy Lajosnak fentebb idézett 1351. évi megerősítő végzezménye, a melyben törölte az arany-bullának negyedik cikkelyét s a magán adományok jogszerűségét a királyi jóváíhagyás megíyeréséhez kötötte:

„Sem a püspökök, káptalanok, apátok, konventek, prépostok és más egyházi személyek, birtokokat sem nem kereshetnek, sem meg nem tarthatnak, csak a királynak, vagy királynénak, vagy a királyi fölség helyettes bíráinak kíváltságos leveleivel.“ ¹⁾

seu uxori, vel etiam Ecclesiis, pro remedio animae suae, legare in morte, et conferre in vita cuicunque liberam habeat facultatem.“ Kovachich, Sylloge Decretorum. T. I. p. 23. — Fejéírnél: Cod. Dipl. VII./II. 139. l.

¹⁾ „Episcopi, capitula, abbates, conventus, praepositi et caeterae possessionatae personae ecclesiasticae, possessi-

Közel másfél századon keresztül, 1351-től 1498-ig, vagyis aszerzést-tiltó törvények becikkelyezéseig Nagy Lajosnak ez utóbbi végezménye volt irányadó a magán adományok és hagyományok jogszerűségére. Vagyis az egyház javára eső magán adományokra és hagyományokra királyi jóváhagyást kellett kérni.

S miután a jogositványról, a melynél fogva a magánosok az egyháznak javakat adományozhattak, — meggyőződhattunk. Ezek után kétségtelen, hogy a magyar kath. egyház öt századon keresztül nemcsak az egyházjog rendelkezéseinél fogva, hanem hazai törvényeink értelmében is jogszerű módon növelhette vagyonát a magánosok, egyházi férfiak és világi hivek adományaival.

Az 1498: 55. 65. törvénycikk az ötszázados jogot szigorú korlátok közé igyekeztek ugyan szorítani; de általában el lehet mondani, hogy hatályon kívül nem helyezték, annál kevésbbé, mert a szerzést-tiltó törvények után is szerezhették az egyház királyi jóváhagyás mellett. Vannak okleveleink, a melyek bizonyítják, hogy az egyházi vagyon ez időben is nyert szaporulatot, mely fel van ruházva a jogos tulajdon minden biztosítékával.

Ezek után, midőn a magánosok adományozási jogositványát kellő világításba helyeztük, meg kell czáfolnunk némelyeknek azon vélekedését,¹⁾ hogy Szent

ones nec requirere, nec retinere possint, nisi cum litteris privilegialibus regiis, vel reginalibus, ant judicium vicem gerentium regiae majestatis.“ Ludov. I. Decr. 1351. c. 20.

¹⁾ Lásd Hajnik i. m. Magyar Jogélet az Árpádok alatt. 320. l.

István végezménye nem foglalt magában végrendekezési szabadságot, hanem csak a család körében, vagy az egyház javára, élők között való szabad rendelkezést; azért, ha valaki az egyház javára birtokot akart hagyományozni, a Szent István-féle adományozhatási jog mellett még külön királyi engedély is volt szükséges.

Először is — ismételten — hivatkozunk Werbőczy azon kijelentésére, a mely szerint Nagy Lajos ideje előtt bármely zászlós, országnagy, nemes és birtokos ember a maga jószágai felől, — ha örökösei nem voltak is, — tetszése szerint, minden királyi jóváhagyás nélkül teljes szabadsággal rendelkezhetett. Werbőczy e kijelentésében mintegy összefoglalva látjuk a fentebb felsorolt jogosítványokat.

A kik ezt el nem fogadják, azt az ellenvetést teszik, hogy Nagy Lajost, sőt a Kálmánt megelőző időkből is maradtak fel oly adománylevelek, melyek azt bizonyítják, hogy a kik javaikat a család körén kívül állókra örökösen át akarták ruházni, arra királyi jóváhagyást is kértek. Így pl. I. Endre idejében, 1057. évben Radó nádor a Benedekrendiek javára a sz. Demeter apátságot alapította, ehhez királyi engedélyt is kért, melyet az 1057. évi országgyűlés alatt meg is nyert: „Én pedig Endre király és kedves testvérem Béla herczeg, mivel hallottuk és tudjuk, hogy lelkünk üdvösségére szolgál, ha a lelkük javára rendelkező hűséges báróinknak hozzájárulásunkat adjuk; azért Radó nádornak, ki feleségével együtt hozzánk flyamodott, minden rendelkezését elfogadjuk és végrehajtani engedjük, a mint azt a nádor rendelte és királyi

pecsétünkkel megpecsételjük.“¹⁾ 1093-ban a sz. Márton apátságnak *licentia regis*, királyi engedelemmel adományoz Gyuren egy majorságot.²⁾ 1194-ben pedig Domonkos bán, másként Bors, fogadalmának beváltására nyolcz pusztát adományozott a boldogságos szüz monostorának örök tulajdonul: „*dedi octo praedia mea in perpetuum possidenda*“; s azt mondja tovább, hogy adományára megnyerte a pápa és király engedélyét s ezenfelül nejének és fiának beleegyezését, „*consentientibus simul et dantibus uxore mea et filio meo*.“³⁾ Sőt magának II. Endrének, aki az aranybullában a szabadrendelkezési jogot újból megengedte és biztosította, — van egy diplomája, a melyből azt olvassuk ki, hogy Katapán egri püspöknek megengedte, hogy Cserép nevű majorságát oda adományozhassa az egri püspökségnek. IV. Béla egyik diplomájában is azt olvassuk, hogy 1248. évben megerősített oly adományt, melyet atyja helyben hagyott⁴⁾. Több ily oklevél maradt fön Róbert Károly idejéből, ki pl. 1313-ban jóváhagyta azon jószágcserét, mely Kokoss mester és Mieko, a jeruzsálemi keresztesek prépostja között, Landek és Komlós helységek iránt a szepesi káptalan előtt történt.⁵⁾ 1320. évben helybenhagyta a lechnicei karthauzi zárdának az említett Kokoss mester által

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 394 — Koller, Hist. Eppat. Quinque Eccl. I. p. 147.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. I. p. 484. II. p. 121. p. 144.

³⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. p. 299.; lásd még u. o. IV./II. p. 118.

⁴⁾ Schmitth, Eppi Agr. I. p. 167.

⁵⁾ Wagner, Annal. Scepus. Pars I. p. 400.

való alapítását és némely javaknak odaadományozását: „A mi tetszésünkől és helybenhagyásunkból adott, adományozott, rendelt, hagyott örökös birtokul . . .“¹⁾ De nemcsak az egyház vagy egyháziak javára, hanem a világiak részére történt magán adományozásoknál is föltaláljuk a királyi jóváhagyást. Pl. Róbert Károly 1335. évben megengedte Churba Péternek, Synka mester fiának, hogy Sáros megyében — in comitatu Sarus Ujvár — fekvő Hasság nevű falut Synka Petheu nevű fiának adományozhassa: „A mi engedelmünkől, és helybenhagyásunkból és jó akaratunkból.“²⁾

Ezen ellenvetésre a következőkben válaszolunk:

A mi a Kálmántól II. Endre idejéig lefolyt időtartamot illeti, megengedjük, hogy szükség volt a királyi jóváhagyásra azon esetben, ha a magánosok akár az egyháznak, akár nemeseknek oly javakat adományoztak, a melyeket ők maguk nem Szent Istvántól, hanem más királyoktól nyertek. Kálmán ugyanis törvénynyé emelte, hogy a Szent Istvántól adományozot jószágok a földi örökösödésnek minden örököseit illethessék. Tehát világos törvényben gyökerezett a jogositvány: a Szent István-féle adomány javakból szabadon, királyi jóváhagyás nélkül adományozni.

Azonban, ha a Kálmán előtt és II. Endre után a Nagy Lajosig eltelt időt tekintjük, hározottan azt kell mondanunk, hogy az a királyi helybenhagyás, melynek eseteit fentebb elszámoltuk, — csak nagyobb

¹⁾ Wagner, Annal. Scepus. Pars. I. p. 402.

²⁾ Wagner, Diplom. Comit. Saaros. p. 326.

ünnepélyesség végett, nagyobb biztonság okáért, ad *superfluum cautelam* kéretett ki királyainktól s nem azért, mintha a királyi jóváhagyás az adomány jogerejéhez megkivántatott volna. Különben nem volna értelme Szent István, Kálmán, (Decret. Lib. I. cap. 20.) az arany bulla és az 1291: 32. törvényczikk rendelkezéseinek. Más részről pedig fölösleges lett volna Nagy Lajosnak idézett megerősítő záradékában kijelenteni, hogy a II. Endre által kiadott szabadságlevelet elfogadja és megerősíti a negyedik czikkely kivételével. Elég lett volna neki azt mondani, hogy azon törvényt, mely a királyi jóváhagyás nélkül való adományozást megtiltja, ő is elfogadja és megerősíti. De minthogy ő előtte ily törvény nem létezett, azt el nem fogadhatta, meg nem erősíthette, hanem törölve az aranybulla negyedik czikkelyét, az 1351: 20. czikk rendelkezésében behozta a magán adományozásokra a királyi jóváhagyást. Ez az álláspontja Wenzelnek és Bartalnak s ilyen értelemben nyilatkozott legujabban Vavrik Béla is a Magyar Jogászegyletben.¹⁾

A fentebbiekben beigazolva lévén az egyház és egyháziak joga magánosoktól adományt elfogadni, kijelenthetjük, hogy a mi a magánosok részéről az egyház javára történt adományoknak jogi hatályát illeti: külső és belső érvek bizonyítják, hogy az ily eredetű javaknak az egyház valóságos tulajdonosa, illetőleg az adományos jogalanyok a magánadományok fölött is

¹⁾ Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1897. XIII. k. 5. füz.

teljes tulajdonjoggal rendelkeznek. A külső érvek a magán adomány jogrendszerből, a belső érvek pedig az adománylevelekből merithetők. E két forrásból eredő érvek azon föltétlen értékű jogi ítélet megalkotására vezetnek, hogy, a mennyire csak lehet biztosítani valamely adományból származó tulajdonjogot a jog és törvény erejével, és a tulajdonjogot átruházó egyén erős, határozott, félremagyarázást nem tűrő akaratával, rendelkezésével, — úgy az egyház vagyón állagának tekintélyes részét képező magánosok adományaiban, az egyház jogi személyiségeinek tulajdonjoga, mindezen jogot élesztő, fentartó és biztosító tényezőkkel rendelkezik.

A magánosok gazdag adományai mellett bizonyít a következő szemelvény:

János esztergomi érsek a nagyszombati egyház jövedelmét és Bulsu s Mors pusztákat alapítványképen az esztergomi káptalannak adta. Róbert esztergomi érsek 1227. Szakata-földet Hadnagy Andrástól, egyháza javára örök áron megvette. Vancha István bibornok és esztergomi érsek, szintén egyháza számára Kürt-birtokot rokonától Vancha Lamperttől készpénzen megvásárolta. Benedek esztergomi érsek 1257. Muzslabirtok egy részét 36 márkáért, Bene, Jakab, Zup birtokosok ottani részét 10 márká ezüstön, Zodó-birtokot 20 márká tiszta aranyért, 1260. pedig a Garam vize melletti Kaztuk-földet szerezte meg. Fülöp esztergomi érsek 1265. Sebrid gróftól Udvard, Örs és Vért birtokokat 100 tiszta ezüst, 1269-ben pedig Chaak Domonkos baranyai gróftól Baroch jószágot 40 ezüst márkán vette egyháza számára. Lodomér érsek 1283-ban

Vancha Tamás Fornád nevű birtokát Leucha és Porostok egyházi birtokért cserélte, s ezenkívül 40 márka tiszta ezüstöt fizetett Vanchának. Mivel pedig Lodomér érsek, káptalana megegyezésével az Erzsébet idősb királyné, Kun László király anyja által még Fülöp esztergomi érsek idejében, az esztergomi egyháztól felvett 400 márka ezüstöt, Kun László királynak, a kötélevényt visszaadván, elengedte, a király, hogy az egyház ne károsuljon, s anyjának aggódó lelkiismeretét megnyugtassa, a Komárommegyében fekvő Szakál-las helységet minden javaival együtt örökre az esztergomi érsekségnek adta némi kárpótlásul. — Ezeken kívül Zozimus nagyváradai püspök, Berey nevű somogy-megyei tulajdon birtokát örökösen az esztergomi káptalannak adta 1265. Sixtus esztergomi kanonok komárommegyei Hetény jóságát minden hozzá tartozó javakkal együtt a sz.-Adalbertről címzett esztergomi egyháznak örökösen átadta, egyedül azt kötvén ki, hogy Fülöp érsek vagy utódja, már általa megkezdett sz. Anna kolostor építéséhez, ha annak bevégeztetése előtt meg találna halni, alamizsnakép 20 márka aranyat tartozzék adni. — Valentin esztergomi kanonok pedig kis-keszi magán-birtokát az esztergomi székesegyházban alapított sz.-Margit oltárának hagyta oly célból, hogy a tanítással foglalkozó két egyházi férfiú naponkint sz. misét mondjon a megholtakért azen oltárnál; ha pedig akár Fülöp érsek, akár ennek valamilyik utódja a sz.-István vértanu tiszteletére Esztergomban létező egyház mellett káptalant akarna állítani, úgy Sixtus, mint Valentin kanonok kettős alapítványukat 12 kanonoki szék megalapítására rendei-

ték fordíttatni. László esztergomi prépost 1277-ben kelt végrendeletében jószágai nagy részének örökösévé az esztergomi egyházat tette, különösen ennek hagyta Györk birtokát, a káptalannak pedig Pousa, Achilles és Markus birtokosoktól vett jószágát, a szent-Katalin-ról nevezett egyház jövedelmei gyarapítására egy malmot, végre az esztergomi sz.-Ferencziek, és Domonkosiak kolostorának bizonyos mennyiségű alapítványokat hagyományozott. Péter esztergami kanonok a Chepán László és Fábiántól vett javakat az esztergomi káptalannak hagyta.

A kalocsai érsekségben Saul érsek, a Héderváry család egyik ős tagja számos helység tizedeit a kalocsai káptalannak adta. Ugrin érsek Posega várán pénzen és örökségkép reá szállott Erdősumla tulajdon jószágán megszerezvén, ezt egyházának adta. Az e gri püspökségben Katapán püspök egyháza jövedelmeit, Cserép birtokot végrendeletileg annak hagyván, gyarapította, a káptalannak pedig 1216. Szerencs plebánia tizedét hagyta. Az erdélyi püspökség javait Péter püspök szaporította, örökre megvevén egyháza számára a Borsa családból származott Gyula gróftól Sussag föld egy részét. A pécsi püspöki egyház javait II. Endre király Boda, Nyárad és Maz földekkel 1235. azért gyarapította, mivel Bertalan püspök négy ízben járván a király ügyében Jakab arragoniai királynál követségben, tulajdon vagyonából annyit költött, hogy e miatt több jószágát kénytelen volt zálogba adni. A veszprémi püspöki megyében Fulczer veszprémi prépost Zalamegyében fekvő jószágát, és Zalavár polgáraitól vásárolt birtokát a veszprémi egyháznak hagyta.

Zalánd püspök pedig a tatárok pusztítása után, saját jószágán Tátika és Szánthó várakat építvén, ezen birtokait a veszprémi egyháznak hagyományozta. Pál püspök végrendeletében nagy kincset hagyván a veszprémi egyháznak, minthogy Kun László király az egyház kincstárából az ország szükségei fedezésére 16 márka aranyat vett fel, és egy Pál püspök által az egyháznak hagyott mintegy 500 márka értékű királyi övet tartott meg magának ezért, Zerethne földet adta a veszprémi egyháznak. A zágrábi püspöki megyében Prodanus zágrábi püspök 1172. körül Zelina, Ujtelep és Golgonisa birtokot vette meg, s a két első a káptalannak, a harmadikat pedig a templariusoknak ajándékozta. István püspök 1217-ben Pribisen, Dreucina, Odra és Scithic földeket, ugyan e tájban Balázs apát Opor; Neus prépost Keán és Duls birtokot, Cyriák prépost, testvérei egyezésével Bochoni-Cassinát, Blagussát, Száva vize mellett egy szigetet Tujrál földdel és egy új pusztát, Dolsiczát, és Kemlich birtokon levő részét; Baran kanonok végre Resneket, Sceptica Brestet Sichnek és Wreche Drivonát, s Prevalka szigetet adományozták a káptalannak. Fülöp püspök, egyháza részére megvette a Waska melletti sz.-Márton birtokot. Busán zágrábi kanonok 1272-ben Ottok helység melletti saját pusztáját a boldogságos Szűz iránti tisztelete jeléül egy naponkinti hajnali órákban mondandó sz.-misére örökös alapítványul hagyományozta. Timóth püspök Garich várát tetemes költséggel kijavíttatván és megvédvén, ezt Kun László királytól 1277. örök adománykép egyháza számára kapta. II. István püspök Csázmában 1232. prépostságot és 12

tagból álló káptalant alapított, a prépostságnak Byenik jószágát, a káptalannak pedig Chazmát, Vadichát, a a monoszlói tizedet, erdőket, halastavakat, malmokat, szőlőket ajándékozott, mely káptalani birtokot Timóth püspök 1277. Buh gróftól vett jószággal a káptalan maga pedig az Agha családból származott Pétertől megvásárolt Cozolin földdel gyarapította. A szepesi káptalannak Muthner prépost 1281. Lethon és Hejmath birtoka jövedelmének felét adta állandó alapítványúl, végrendelete szerint pedig több ingatlan javakat is hagyott; Lukács prépost a szepesi káptalanban hat kanonokságot alapított; Bertalan prépost Zeek birtoknak Almás folyó között fekvő részét 1284. minden javakkal együtt a káptalannak adta,; Jakab prépost 1290-ben alapítványt tett a sz.-márki plebániára, 1299-ben pedig Podolin és Lublyóból járó minden tizedét a káptalannak hagyta.

De a szerzetes rendek gyarapításában is élénk részt vettek az egyháziak. Nevezetesen a pannonhalmi apátságot Uros apát majd félszázadig kormányozván, nem csak 800 márka arannyal járult a tatárok elől Dalmatiába futott IV. Béla király segítségére, s a haza köz szükségei egyhítésére, hanem több jószágot készpénzen szerzett az apátság számára úgy, hogy Fuxhoffer az általa vizsgált oklevelek nyomán állítja, miszerint Uros csaknem annyi faluval gyarapította ezen apátság javait, a mennyi évig azt kormányozta. Favus apát idejében 1256-ban a pannonhalmi apátság Elek gróftól Örs birtokot 200 márkáért vette meg; 1258-ban pedig szintén Elek gróftól Dénes birtokot vásárolta meg örökre minden hozzá tartozó javakkal

együtt. Ugyanezen apát alatt IV. Béla király az apát tulajdon költségén épített Szigligetvárért a Nyitra megyébe keblezett Debreta földet adta az apátságnak. A sz.-Györgyről, később boldogságos Szűzről nevezett apátságot Csanádmegye első püspöke, sz.-Gellért alapította, melynek javai a mohácsi vész után idegen kezekre kerültek, s az apátság megszűnt. — A güssingi apátságot 1157-ben Wolfer gr. és Hervas győri püspök alapította, Smaragd pápai főesperes az általa épített kápolnával és ehhez kapcsolt birtokkal gyarapította, s a szorgalmas szerzetes férfiak az egész lakatlan s elhagyatott vidéket, fárasztó munkával kies vidékké varázsolták. Később az apátság a régi és fából épült vár helyett ujat és erőset építvén, Újvárnak, utóbb Németújvárnak neveztetett. Mivel pedig II. Endre király e vár erős és alkalmas voltát látta, azt maga részére lefoglalta azon ígérettel, hogy helyette más jószágot fog adni az apátságnak, de csak IV. Béla király váltotta be atyja ígését, Honorius pápa és Favus pannonhalmi apát kérelmére 1263-ban Újhelyt a hozzá tartozó Lubó, Zerdahely és Petrovics pusztákkal együtt a pannonhalmi apátságnak adván. — A szkalkai apátságot Trencsénmegyében Jakab nyitrai püspök alapította Isten nagyobb dicsőségére, s fentartására Weys — most Ujezdo — földet adományozta minden egyéb hozzá tartozó javakkal együtt a sz.-Benedek rendű szerzeteseknek 1224-ben; de trencsényi Csák Máté azt elpusztította. Hasonló, egyháziak által tett alapítványok e korból a már 1075. körül létezett pogrányi; a madocsai 1187. körül; a ludányi, tapolczai, kapornaki, dombói, zeber-

gényi, vaskai, arácsi, iványi, Mura melletti és vértessz. kereszti, jáki, zeeki, kolosi, babolcsai, bihari, bucsi s több más apátság.

A cisterci-rend számára Konrád, Lipót ausztriai herceg fia, Szent-Kereszten apáttá választatván, Magyarországon a czikadori apátságot, Héderváry Saul kalocsai érsek 1198-ban a bélakúti apátságot alapította, a szentgothardi apátság pedig 1183-ban III. Béla király által alapíttatván, annak birtokát Bánffy István, a zirczi rendbe lépven, örökségkép reá szállott javaival gyarapította; a pilisi apátságnak Berthold kalocsai érsek, utóbb aquilejai patriarcha Budán szőlőket és melegvizi malmokat ajándékozott; az apátfalvi apátságot Kilit egri püspök alapította, s annak előbb Beel kún eredetű nemestől vett jószágot ajándékozott, s ezt később több jószággal gyarapította, melyek a haza vészes napjaiban világi kezekre jutottak, míg azokat Czeglédy Béla apát és utódja, Ajtay János a Rákóczy családtól vissza nem váltották; I. Lipót császár azokat 30 évre az egri káptalannak adta, ez pedig az egri papnöveldeknek engedte át. Az ercsii apátság Vancha István esztergomi érseknek köszöni létezését; még több cisterci-apátság is keletkezett e korban, de alapítóik ismeretlenek; a pásztói apátságról van tudva, hogy azt a pilisi apátság alapította; de később a pásztói apátság javai világi kezekre jutván, azokat a velehrádi, Morvaországban levő apátság váltotta vissza, s ez a pilisi apátsággal együtt a morvaországi apátsághoz kapcsoltatott, de 1514-ben mind a pásztói, mind a pilisi apátságnak Zircz lőn a feje. — A premonstreiek számára

Boleszló váczai püspök a leleszi prépostságot alapítá, örök alapítványul 1214. átadván a prépostságnak Lelesz, Oylith, Paylem, Csernafalu, Kapus, Vizaka, Kanár, Hermely, Gyueres, Mikusa, Megyer, Fauchol, Kabala, Gures, Hagymás, Narher, Nikad, Bessenyő helységeket, Bors birtok két részét, Golsán 10 szőlőt, Egregyen tizenkettőt, Biharban öt-öt jobbágygyal együtt, ezenkívül házakat, palotákat, sószállító hajókat és egyéb javakat. A sághi és csornai prépostság Márton bán által alapíttatván 1292-ben Tismog helységet Hontmegyében Olivér és Konrád, Heremche István fiaitól és Ochuz Tamástól, s ennek rokonaitól hála fejében kapta, mivel adóssága letisztázása, és elzálogosított jószágai visszaváltásában segítette e nemes családot; László prépost idejében pedig Lamperttől, a Huntpáznán családból származott Kázmér fiától hatvan márka ezüstért vásárolt jószágot.

A sz.-Domonkos rendü szerzeteseknek Buzád bán, maga is e szerzetbe lépven, tulajdon vagyonát adta. Számukra a főpásztorok sok városban kolostorokat alapítának.

Remete sz.-Pál szerzetének, legelőször Bertalan pécsi püspök építtetett 1225-ben Pécshez közel, Patachon kolostort és templomot, s javakat is adott nekik. Ezután Özséb esztergomi, főrangú magyar családból származott kanonok, több rokonszemmelű társával 1250-ben Pilisre vonulván, itt szerzetes társulatot alakított, s Orbán pápától remete sz.-Pál szerzete megerősítését kieszközölte. Ennek folytán igen számos kolostor keletkezett többnyire a főpapok alapítványaiból. Nemkülönbén a sz. Ferencz rendü szerzeteseknek nagy részt

a főpapok építettek már e korban számos kolostort; úgy szintén a karthauzi szerzetesek számára András karthauzi szerzetes, Henrik lyutschai, Verner oderini, Márton izsáki és Herman lyubiczai plebánosok 1299-ben saját javaikból alapíták a „Lapis refugii“ név alatt ismert kolostort. Végre a vitéz rendeknek, vagy kereszties lovagoknak, Prodanus zágrábi püspök, három birtokot szerezhén készpénzen, ezek egyikét Golgonisát adományozta; Martyr esztergomi érsek pedig sz.-János vitéz rendét számos jótéteménnyel halmozta. Végre szintén az egyháziak alapítványaiból számos nő kolostor is keletkezett.

1305-ben Dömötör esztergomi érsek Esztergomban a „Krisztus testéről“ nevezett kápolnát alapítván, annak biztosítására több mint 24 birtok tizedeinek negyed részét, a prépostságnak pedig tulajdon házáat adta alapítványúl. Kanizsai János érsek a sz.-Istvánról nevezett esztergomi prépostságnak 1391-ben Maróth, Bajoth, Ujfalu, Tythew és Moch birtokot adta, egyedül azt tűzvén ki, hogy a királyért és érette, míg élnek, holtuk után lelkekért folytonosan isteni szolgálat tartassék, ezen alapítványt IX. Bonifác pápa is megerősítette. Ugyancsak Kanizsai érsek az esztergomi várban sz.-István első vértanu tiszteletére templomot épített, s ennek adta Budavárban létező két házáat, és Pilismegyében fekvő Ákospalota és Bayon saját birtokát, valamint az ugyan itt lévő kész pénzen megvett Zamárd birtokot a hozzá tartozó szigettel együtt, az Ipoly vizén általa épített egy malmot és más ingatlan jószágokat. Széchy Dénes érsek 1465-ben az esztergomi főegyháznak alapjából

leendő felépítésére 800 aranyat hagyott. IV. János érsek, ki mint salzburgi érsek halt meg, 1489-ben szinte tetemes kincset hagyományozott az esztergomi egyháznak. Erdődi Bakócz Tamás bibornok s esztergomi érsek diszes kápolnát emelt az angyal üdvözölte boldogságos Szűz tiszteletére, melynek belseje vörös márvány, s jelenleg a bazilika bal oldalán, ahhoz csatolva most is fennáll, s ennek 1520-ban Zynyer birtokot hagyományozta, Somogy megyében palotáját minden faluját, telkei-, szőlőhegyei- s erdeivel együtt. Ezenkívül Péter esztergomi és pozsonyi kanonok az „Üdvözítő“-ről nevezett pozsonyi egyházban örökös misére nagy alapítványt tett. Tamás és Boleszló érsek Zsolnán plebániát alapítanak, Miklós aradi prépost és esztergomi kanonok tulajdon kuriáját az épületekkel és a sz.-Erzsébet tiszteletére épített kápolnával az esztergomi káptalannak hagyta. Henrik a boldogságos Szűzről nevezett új-pusztai egyház plebánosa, sz.-Mihály főangyal tiszteletére kápolnát építvén, annak örökös alapítványul malmot, földeket s több ingatlan jószágot hagyott.

A győri püspökmegyében: Miklós püspök a remete sz. Pál szerzetesek számára a jenői, később tískevári kolostort alapította 1311-ben, Kálmán püspök 1360-ban a sz.-Ferencziek kolostorát építette és biztosította; a győri egyház örkanonokjának Körtvélyes és Köpcsény tizedeit adta alapítványul. Péter püspök 1377-ben az éneklő kanonokságra tett alapítványt. Csupor Dömötör püspök a székesegyházban sz. Dömötör tiszteletére oltárnokságot alapított, Dóczy Orbán püspök végre

— Bonfin szerint, minden jövedelmét az egyház és állam javára szentelte.

A nagyváradi püspökségben: Imre püspök a belényesi arany-bánya jövedelmének harmadrészét 1317-ben a káptalannak ajándékozta. Telegdi Csanád, mint nagyváradi prépost a nagyváradi boldogságos Szüzzről nevezett egyházban prépostságot, hat kanonokságot és három oltárnokságot alapított. Valentin püspök 1495-ben végrendeletileg három birtokot hagyott az egyháznak.

A pécsi püspökmegyében: Miklós püspök Pécssett kápolnát épített, s ennek alapítványul jószágot adott. Valentin püspök Alsóban tulajdon örökségi jószágán sz. Ferencz tiszteletére nagy költséggel templomot építtetett, s ennek alapítványt is adott. Végre Kuthas Mihály faddi plebános, mivel a török háború alkalmával két ezüst kehely és egy szentségtartó elveszett, 1472-ben tulajdon fekvő jószágát hagyományozta a templomnak.

A szerzetes rendek számára: Eberhard gróf, és Menyhért sioni plebános a sz.-Benedekieknek alapították Szegresben a boldogságos Szüzzről nevezett kolostort. István zágrábi püspök a csornai premontrei prépostságnak, mivel ősei e kolostor falai közt nyugodtak, Karach, máskép Kis-Kolozs földet és Sz.-Pály nevű saját birtokát adományozta 1373-ban; Kanizsai János pedig Báráthy, Meghe és Gyarmathi birtokát adta a csornai prépostságnak 1404-ben. Remete sz. Pál szerzete számára 1311-ben Miklós győri püspök Jenőn, máskép Tormován alapított kolostort, és gyarapította azt fekvő jószággal is. Hernád szigetén Egyed pálos rendű szerzetes, Remetén a zágrábi káptalan, Eger mellett

Miklós egri püspök alapítának kolostort, és biztosíták javakkal. A villei kolostort Ungban, egy nagyvárad kanonok s ennek testvérei alapíták. Gyulafejérvárott Golbin erdélyi püspök 1384-ben, Kápolnán Lukács nagyvárad püspök 1398-ban, Pokafalván László szombati prépost 1416-ban alapított kolostort, míg Benedek zágrábi püspök Alsó-Novák birtokot Tamás püspök Sternicze pusztát adta a pálosoknak. Tamás esztergomi érsek Visegrádon épített számukra kolostort. A szent Ferencz-rendieknek 1335-ben Telegdi érsek saját jószágán-, Kálmán győri püspök 1360-ban Szombathelyen, Kanizsay János érsek Kanizsán alapított kolostort. A Margit szigeten lévő szent Domonkos zárdának Csáky Mórócz szerzetes örökségi jószágát hagyományozta. Nagyváradon a szent Kláráról nevezett apáczáknak 1340-ben Báthory András nagyvárad püspök alapított kolostort s egy birtokot adományozott nekik; később Bene Péter és Báthory István kanonokok minden ingatlan vagyonukat e kolostornak hagyták.

Peturke, epeli Jordánnak fia 1272. évben Epelen egy ekényi örökföldet adományoz az esztergomi káptalannak. Kyurthy Miklós pedig Kyurth helységet, Nyéki János, Lőrincnek fia 1421. évben nyéki rész-birtokát, Garai Miklós nádor előtt az esztergomi káptalan birtokába bocsátja. Deedi, vagy Lábathlani Farkas László 1462. évben Berche helységet adja ugyanezen káptalannak. Dorottya, Meszes Istvánnak özvegye és ennek fia Bálint, 1464. évben a saaghi konvent előtt magok és rokonaik lelki üdvéért Dávid-réve földjüket a lethkesi templomra hagyományozott földek kivételével, az esztergomi káptalannak örökösen

átkötik. Lábatlani Gergely esztergomi várnagy, Nyitra megyében lévő Chehy és Gerenzen helységeket, lelke üdveért kiszolgáltatandó misék kötelezettsége mellett, az esztergomi káptalannak adják. A hevesmegyei Zwrdok pyspeky birtokot Margit, Nádasdy Ungor János özvegye adományozta a káptalannak. Báthori Albert, és Thekes Istvánnak neje Borbála 1486. évben az egri káptalan előtt Jobbágyi birtokukat magok és rokonaik üdveért kiszolgáltatandó misék kötelezettsége mellett, az esztergomi káptalannak örök birtokába bocsátják. Ebed mellett lévő Kewlked birtokot Thawaz Bálint, Anda Mihály és Fekete Demetertől nyerte örök birtokul. Nyéki János 1494-ben egy ház-helyet adott a káptalannak. Wesaki Gerotth neje, 1500. évben a saaghi konvent előtt Lybad helységet egyrészt maguk és gyermekeik üdveért, másrészt 2000 frt lefizetése mellett az esztergomi káptalannak örökbe vallották. Zoby Mihálytól nyerte Kollathikos Moroczfalva, Merke, Fehér-egyház , Kysyndia , Kerekthó , Baráthoz és Wyzwewlegb birtokokat. Felker János hagyományozta az esztergomi káptalannak Kápolna helységet. Czobor Gáspár 1525. évben Werbewczy István nádor előtt Checu helységben lévő birtokát. Berzencei Bornemyza János Kewkezy birtokát lelke üdveért adományozta a káptalannak. Zoby Mihály, Péternek fia, 1527. évben Felsew- és Alsó-Nyék, nemkülönben Nyeklyncz helységeken létező birtokát. Werbewczy István 1527. évben Egyházasnyéken lévő nemesi bitokát. Deesházy István 1529. évben Budán lévő két házát, szőlőjét gyümölcsösével és rétjével együtt. Werbewczy István kancellár Inafm, Zathok és Cheztwe helységeken lévő birtok-

kát. Vizkelethy Mária, Dóczy Mihálynak özvegye 1670. évben a Septenczujfalusi kastélynak egyrészét és ottani birtokát, Nagy-és Kis Regin, Bellesz, Két- Behenicz, Farkas-Dovorány és Uglacska helységeken lévő osztályrészét, mint anyai örökségét adományozta az esztergomi káptalannak.

Az egri püspökségnek végrendeletileg hagyja 1292-ben Örsy Imre Örs falut, Bocsi Péter pedig Bocson a maga birtokrészét azon kötelezettséggel, hogy hátrahagyott adósságát a püspök fizesse.

Az egri káptalannak: Katapán püspök 1216-ban a szerencsi plebánia tizedét. Telegdy Csanád mint egri püspök 1331-ben egy, saját örökségéből vásárolt birtokot ajándékozott örökösen a káptalannak. Ugyanezen évben Péter egri prépost az örökségkép rászállott Rozvág (vagy Rozvád) jószágát hagyományozta a káptalannak. Ábrán falu felét adták 1461-ben Acsádi Balázs egri kanonok, acsádi Zabó János és rokonaik lelkei üdvéért örökre. Ismét 1496-ban a maga alsó ábráni részét ajándékozta a káptalannak Sasváry Sebestény. Ároktő, Polgár és szent Margitát örökre adományozta a káptalannak 1501-ben Bakócz Tamás esztergomi érsek, azelőtt egri püspök Bakócz ezen jószágokat saját pénzen szerezte. Ároktőt Kanizsa Györgytől 1494-ben 600 magyar frtért; sz. Margitát és Polgárt 1493-ban 8000 arany frtért Jánossy Istvántól. 1478-ban Rozgonyi László négy telket adományozott a káptalannak Bábolnán. Bogács falu egy részét 1339-ben adta a káptalannak Bogách György lelke üdvéért. 1473-ban Ganthál Miklós áldozár és Ganthál Lehelnek

Ilona leánya bogácsi birtokukat adományozzák a káptalannak. Egyeket, Nagy Ivánt, Migléczet s — Pesten egy házat — kapta az egri káptalan a nagy-luchei Dóczy családtól 1492-ben Dóczy István egri püspök kivánsága szerint. Bakócz Tamás a halottakért mondanó zsolozsmáért adta a káptalannak 1511-ben Kisfalud pusztát. Montaj pusztá nagy részét Barad, Boda fia adta a káptalannak 1466-ban. Tarna-Szent-Miklós-nak egy részét s Heves-Ivánt végrendeletileg hagyta a káptalannak az 1527. évi nov. 23-án kelt donatio-lis levelében Palóczy Antal. Ennek alapján Ferdinand király a nevezett birtokokat az egri káptalannak, kanonokjainak s örököseiknek szent János apostol tiszteletére, kinek nevére az egri székesegyház alapított, adományozta azon föltétellel, hogy az elhunyt végrendelező lelki üdvéért hetenkint misét szolgálni tartoznak. Tisza-Palkonyának egy részét Dobó István elődjei még 1337. előtt, Pazsag pusztának pedig egy részét Löven Euszták atyja és elődei 1300 körül, később Lövő Pál fia Jakab is a maga pazsagi részét lelki üdvéért; Pazsag ¹/₃-át Porkoláb Péter, Miklós, Anna és Ilona halotti misékre adták a káptalannak 1510-ben. Széplak keleti részét Abauj megyében adta a káptalannak Bárczay László halotti misére 1522-ben. — Gelmeth kis pusztát kapta a káptalan a lövői Olán családtól még a XIII. számban. — Mező-Tárkány egy részét adta a káptalannak 1327-ben az Aba nemzetségből származott Leustach, Demeter gróf fia, ősei és saját lelke üdvéért. 1524-ben Horváth János egy rétet írat rá az egri káptalanra. 1507-ben Vajay László, Eger-

s Tisza-Szalókon és Szemerén lévő jószágait örökre az egri káptalannak adományozta.¹⁾

¹⁾ Az egyháznak és egyháziaknak adott magán adományozások közül utalunk még a következőkre, melyek Fejér Codex Diplomaticus-ában föltalálhatók:

Tom. I. pag. 394. 398. 399. 400. 401. 403. 406. 407. 413. 415. 444. 451. 452. 482.

Tom. II. pag. 82. 83. 84. 87. 88. 89. 120. 138. 144. 174. 299. 327. 335.

Tom. IV./I. pag. 58. 61—63. 75. 98. 192. 198. 348. 349. 398. 440. 479.

Tom. IV./II. pag. 115—117. 148. 150. 157. 159. 257. 301. 429. 476. 517.

Tom. IV./III. pag. 79. 97. 100. 179. 241. 263. 303. 315. 375. 541.

Tom. V./I. pag. 59. 85. 129. 174. 178. 188—189. 253—254. 261. 267. 275. 289. 298. 299. 300. 306.

Tom. V./II. 84—87. 129. 138. 157. 158. 159. 221. 222. 228. 287. 309. 364. 394.

Tom. V./III. pag. 78. 84. 100. 105. 214. 308. 310. 386. 392. 436. 471.

Tom. VI./I. pag. 70. 90. 142—144. 169. 170. 196. 202. 212. 228. 234. 376.

Tom. VI./II. 24, 58. 119. 122. 210—213. 298. 321. 333—337. 335. 355.

Tom. VII./I. pag. 226. 264.

Tom. VII./II. pag. 29. 178. 187.

Tom. VIII./I. pag. 71. 107. 152. 174. 194. 250. 365. 428. 520. 524. 525. 531. 549. 564. 574. 582. 592.

Tom. VIII./II. pag. 227. 255. 311. 366. 664.

Tom. VIII./III. pag. 67. 128. 261. 392. 470. 486. 487. 542. 547. 551. 647. 665. 709. 712.

Tom. VIII./IV. pag. 88. 136. 206. 211. 246. 399. 409. 476. 534. 597. stb.

A magánosok adományleveleiből közöljük a következő fontos kitételeket, melyek a jogi ítéletnél irányadók.

Midőn a Miskoch nemzetségből származó Bors gróf (de genere Miskoch; Miskolcz) az általa alapított monostornak jószágokat hagy 1236-ban, a többi között ezeket mondja:

„Relinquimus monasterio nostro, quod vocatur mons Sanctae Mariae, et eiusdem fratribus praedia Slobtchkad . . . Lothkath, cum sylua, quae nos contingit; item villam Lousloth, et villam Hirtich, item villam Pél . . . iure perpetuo possidenda. Item . . . villam magnam, quae vocatur Hetczer, cuius partem mediam a tempore parentum meorum Ecclesia possidebat . . . praedicto loco et eisdem fratribus voluntarie donauimus, item . . . praedia juxta aquam Sajov . . . quorum nomina sunt haec: duo Vodna, Iwan, Hirnovch et Karachenfelgye . . . Et ut hae nostrae

„Szüz Mária-hegyi monostorunknak és szerzeteseinek hagyjuk Slobtchkad . . . Lothkath birtokot az erdővel, mely minket illet; továbbá Lousloth és Hirtich falukat, hasonlóképen Pél falut . . . örök tulajdoni joggal. Ugyszintén . . . Hetczer nevű nagy falut, melynek felét az én szüleim idejétől az egyház birta, . . . a mondtott helynek és a szerzetes testvéreknek önkényt adományoztuk, hasonlóképen a Sajó mellett levő falukat, a melyek a következők: a két Vadna, Iwan, Hirnovch és Karachenfelgye . . . És hogy adománylevelünk rendelkezése sértetlenül maradjon,

donationis litterae inviolabiliter iuxta consuetudinem antiquorum permanent, roboravimus.“

ősi szokás szerint, megerősítettük.“

1240. évben Poth nádor és István fiai a Fertőtóhoz közel eső pusztájokat adományozták a Sz. Kereszt-apátságnak.

„ . . . Poth quondam Palatinus tertiam partem praedii Sassun, cum terra, quae est iuxta Fertentou, in comitatu Musuniensi sita, quam jure haereditario possidebat . . . contulit Ecclesiae S. Crucis; duas partes eiusdem praedii fratri suo Stephano, filio Mour, reliquit possidendas; mortuo autem Stephano, filii sui Corradus et Mour . . . dictas duas partes praedii . . . contulerant Ecclesiae antedictae.“

„Néhai Poth nádor, Sassun jószágának harmadrészét, azzal a földdel együtt, mely Moson megyében a Fertő tó mellett fekszik s melyet ő örök jogon birt, a Szent Kereszt Egyháznak adta, a birtok két harmadát pedig István testvérének, Mór fiának; István elhalálozása után, az ő fiai Konrád és Mór, a jószág két részét is átadták az említett egyháznak.“

Ekkor a konvent apátja IV. Bélától kérte, hogy az adományt királyi tekintélyével is erősitené meg.

„Nos itaque justis petitionibus inclinati, donationes praefatas tanquam juste et legitime factas

„Mi tehát igaz kérésére hajolván, az említett adományozást mint helyesen és jogszerűen történ-

duximus confirmandas...
haec a nobis facta confirmatio nullis unquam temporibus in irritum valeat revocari, sed semper salua et inconcussa permaneat.“

tet, megerősítendőnek tartottuk . . . ez a mi megerősítésünk erejét sohasse veszítse, sőt szent és sérthetetlen maradjon.“

1254. évben Moyos mester és Elek testvére a Mogorfaluban alapított Benedek-rendü monostornak adományozták Path nevű jószágukat:

„ . . . de possessionibus ipsorum haereditariis, possessionem Path vocatam . . . monasterio s. Benedicti . . . in Mogorvalu confessi sunt dedisse, locasse et donasse; immo dederunt locarunt, et donarunt jure perpetuo.“

„ . . . örökös birtokaikból Path nevű jószágot . . . Mogor faluban . . . felvallották, adták, odaadták és adományozták, sőt adták, odaadták és adományozták örökös joggal.“

1270. évben Moys nádor adományozott az ábrahádi monostornak

„ . . . possessiones nostras . . . monasterio B. V. de Abraham contulimus, donauimus et concessimus perpetuo et irrenocabiliter possidendas; . . . quae omnia praescripta pleno jure reliquimus ipsi mo-

„ . . . birtokainkat a bolds. Szűz ábrahádi monostorára ruháztuk, oda adományoztuk és átengedtük örökösen és visszavonhatatlanul; . . . mindezeket minden joggal együtt adtuk a monostornak . . .

nasterio possidere . . . huius nostrae collationis series non possit ullo unquam tempore renocari.“

s ezen adományozásunk rendje soha vissza nem vonható.“

A fejeérvári káptalan, mint hites hely 1276-ban kiadta azon adománylevelet, a mely szerint Gyung nemes asszony :

„medietatem praedii in villa Wamus . . . Vespri-
miensi ecclesiae pro salute
animae suae in eleemosi-
nam perpetuam donasset
et contulisset et dedisset
perpetuo possidendam eo
jure, quo ipsa Domina.“

„Vámos faluban lévő
birtokának felét a vesz-
prémi egyháznak, lelke
üdveéért, örök alamizsna-
képen, adományozta, át-
ruházta és átadta örö-
kösen, azzal a joggal, a
melylyel ő birta.“

1291-ben István comes de genere Hunt-Paznan, az esztergomi érsekségnek okozott kár jóvátétele végett, Eteuelen birtokát az esztergomi érsekségnek hagyományozza :

„ . . . villam suam,
Eteulen vocatam, . . .
Venerabili Patri Domino
Lodomerio , Strigoniensi
Archiepiscopo et per eum
suo Archiepiscopatu re-
liquit, legauit in perpe-
tuum possidendam.“

„ . . . Eteulen nevű
faluját . . . tisztelendő
Lodomér esztergomi érsek
urnak, és általa az ő ér-
sekségének hagyta és ha-
gyományozta örök tulaj-
donul.“

A fentebb említett nemes Örsy Imre 1292-ben :

„*possessionem suam Urus vocatam sub certis metis, prout ipse possedit ab antiquo . . . jure testamentario legavit et tradidit venerabili Patri A Dei gratia Episcopo et Episcopatuui Agriensi, jure perpetuo quiete et pacifice possidendam.*“

„Örs nevü birtokát pontos határokkal, úgy a mint ő régtől fogva birta, végrendeletileg az Isten kegyelméből egri püspök atyának és általa a püspökségnek adta és hagyományozta, örökös joggal, nyugodt és békés birtoklásra.“

1336. évben Szép nevü nemes asszony :

„*possessionem suam Stehl vocatam . . . ipsi Ecclesiae B. Adalberti Martyris et per eam Domino Chanadino, eius Archiepiscopo Strigoniensi, et per ipsum aliis in posterum suis successoribus sponte et ultronea voluntate legavit, donavit perpetuo et irreuocabiliter praesentium vigore possidendam.*“

„Stehl nevü birtokát... sz. Adalbert vértanu egyházának és általa Csanád esztergomi érseknek és általa az ő jövődő utódainak önkényt és szabad akaratból, a jelen való levél szerint, örökösen és visszavonhatatlanul hagyta és adományozta.“

Nem folytatjuk tovább. A felhozott példákból látható, hogy a magánosok adományait teljes tulajdonjoggal adományozták az egyház jogi személyiségeinek senki által el nem idegeníthető örök tulajdonul. Az adományok birják a tulajdonjog minden biztosítékát, tehát a jog, az igazság és törvény oltalma alatt van-

nak. A magánosok ugyanis törvényes jogosítványnál fogva adományozhattak s az egyház jogi személyiségei viszont nemcsak egyházjogi, hanem hazai jogunk szempontjából ítélve is meg a jogi képességet, adományosok lehettek. Ami pedig az adomány objektumát illeti, az, az adományozóknak szabad rendelkezése alatt állott s következőleg az egyház jogi személyeire nézve megszerezhető tulajdont képezett.

E szerint a magán adományokban is megtaláljuk a jogszerű és törvényes tulajdonjognak ama három ismérvét, amelyek a tulajdonjogot nemcsak fölélesztik, hanem mindenkor és mindenütt hatályosan érvényre is juttatják, a míg és a hol a jogrend uralkodik.

3. BIRÓI ITÉLET.

Már az egyház joga szigorú köteletségévé teszi az egyházi vagyon sértetlen megőrzésére első sorban hivatott egyháziaknak, hogy e vagyont minden elidegenítéstől megóvják. S ha mégis megtörténik, hogy az egyházi vagyon valamely része jogtalan bitorlók kezébe került, az egyházjog szigorú felelősség terhe alatt kötelezi az elidegenített rész visszaszerzésére az egyházi férfiakat. Még pedig oly formán, hogy minden jogszerű követelésüket ne erőszakkal, hanem birói ítélettel érvényesítsék: „Jogi úton és nem erőszakosan kell megvédelmezni az egyház javait.“¹⁾

¹⁾ c. 1. C. XVI. q. 4. : „Judicio, non manibus res ecclesiae defendantur.“

Hazánkban, hol a jogérzet erős fejlettségét törvényeink szelleme bizonyítja, — a fenállott jogrendszer nem zárkozott el sohasem oly jogos követelés megítélésétől, mely az egyesekkel szemben, az egyház érdekeit kívánta megvédeni. Az egyházvagyon birlalóit, a már megszerzett tulajdonra nézve is, a magyar köz- és magánjog egyforma megítélés alá vette az ország többi birtokosaival s minden birtoksérelem és jogos követelés szempontjából élhettek az egyháziak a jogorvoslat azon eszközeivel, melyek minden birtokosnak törvényadta jogát képezték.

Minthogy itt a birói ítéletet, mint a vagyonszerzés és birtokczim jogszerű és törvényes módját tárgyaljuk, — a kellő világosság derítése és álláspontunk jelzése végett szükséges megjegyezni, hogy a mint a jogszerűtlen tulajdon és az azzal kapcsolatos jog elenyészhet birói ítélet alapján, úgy ezen elenyésztetett tulajdon s annak joga egy másodikra nézve, ugyancsak törvényes birói ítélet erejével, tulajdonná s joggá válhatik.

Ilyen értelemben lett a birói ítélet alapja, forrása, a tulajdon szerzésének és birlalásának. Mint-hogy azonban a birói ítélet a tulajdoni keresetnek csak jogszerű és törvényes formában való ünnepélyes érvényre emelése, ha maga a kereset az ítélethez szükséges tartozékokkal bir, — önkényt nyilvánvaló, hogy a tulajdoni kereset megindításakor, a tulajdont keresőnek ha nincs is hatalmában a kereset tárgya, de alapjában jogszerű vélelmének kell lenni, hogy a rá nézve szenvedőleges tulajdon az övé. Hangsúlyoznunk kell ugyanis, hogy a birói ítélet tulajdont nem teremt,

hanem a meglévő, de nem gyakorolható, szenvedőleges, vagy vitás tulajdonjogot ünnepélyes formában gyakorolhatóvá és kétségtelenné teszi. A birói ítélet e szerint jogkötelmileg elsőleges, de valósággal másodlagos szerzési mód, a mennyiben a biróilag megítélt tulajdon, minden konkrét esetben, már előbb, valamely törvényes és jogszerű czimen ugyanannak tulajdona volt, a ki ehhez az ítéletnél fogva ismét tényleges és cselekvő jogot nyert.

A birói ítélet mint ilyen, a tulajdon jogos és törvényes szerzésének megerősítése. Azon tulajdon tehát, melyet bárki is birói ítélet alapján tart hatalmában, a tulajdonjog erősségének szempontjából minden kétségen kívül áll. Azért bármely tulajdon birtokczimének igazolásánál elég hivatkozni a birói ítéletre, mert az ilyen tulajdon pl. telekkönyvezésre is jogczim.

Van-e a magyarországi kath. egyházi vagyonban birói ítélettel szerzett rész?

Okleveles kútfők igazolják, hogy a magyarországi érsekségek, püspökségek, káptalanok stb. jogszerű és törvényes birói ítélet alapján is birnak javakat, birói ítélettel megerősített tulajdonjogot.

A birói ítélet magánjogi eseteit főlöszleges itt fölemlíteni. Elég röviden utalni — a tulajdonjogból és a körül keletkező keresetekből, eljárásokból, — a tulajdoni keresetre és határperekre, azután pedig a szintén birói ítélet tárgyát képező zálogperekre. Okleveles kútfőink u. i. bőséges anyagot nyújtanak arra, hogy meggyőződünk, miszerint az egyházi vagyon egyes birtokrészei szigorú előnyomozás után, peres eljárás s ezt követő birói ítélei alapján képezik az

egyház egyes jogi személyiségeinek tulajdonát. Ugyancsak kútfők bizonyítják, hogy az egyház-, illetve egyháziaknál elzálogosított, de ki nem váltott javak a fenállott jogrendszer és törvények szerint a zálogosoknak ítéltettek s így sok esetben az egyházi vagyon állagának növekedését előmozdították.

S ha a birói ítéletet úgy tekintjük mint a már egyszer fenállott tulajdonjognak újra érvényre emelését és megerősítését, biztosítását, úgy birói ítéletnek mondhatók a háboruk zürzavaros idejében elveszett, megrongált vagy tűz által megsemmisített s bármily más módon meg nem lévő adománylevelek megújított kiadásai is. Az ily újított adománylevelek főleg azért is birnak kiváló fontossággal, mert azoknak megnyerhetése végett, a tulajdoni keresetben igazolni kellett az érvényes czímet és a valódi módot, a melyen a tulajdont igénylő a tulajdonnak birtokába jutott.¹⁾

A legrégebb birtokperekről fönmaradt okleveles emlékeink bizonyosága szerint, az ítélet előtt vizsgálat rendeltetett el, mely alkalommal azok, a kiknek vallo-mása a leghitelesebb tanuság jellegével birhatott, mint a községbeliek, szomszédok, — vicini, commetanei, — bíróság elé idéztettek. Így 1138-ban II. Béla, midőn a pannonhalmi monostor panaszt emelt előtte, hogy a pozsonyi és nyitrai jobbágyok s várnép birtoksértést követett el azon területen „in Sala, super Vagum,” — melyet Szent István és László a monostornak adományozott, — Titili Lőrinczet határjárásra küldte ki,

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. p. 110.

megbizván, hogy a panaszolt jobbágyokat és váruépet királyi színe elé parancsolja, a helyszínén pedig a vitás birtok terület felől, a községbelieket kihallgassa. A panaszlottakat maga a király hallgatta ki s mintán meggyőződött, hogy jogtalanul igényelték a nevezett területet, Lőrinczet ismét a helyszínére küldte, hogy a birtokot hűségesen bejárja s mindenfelől határjeleket készíttessen.

Mily lelkiismeretes eljárás mellett hozattak az ily birói ítéletek, láthatjuk a következő esetből is, a midőn Arnold, zalai főispán, comes de Zala, Vizmeth nevű birtokot, Egguthu és rokonai ellenében, Mihály mesternek ítéli. „Mi tehát, — ugymond, meg akarván vizsgálni a birtokügyet, a nevezett helységbe mentünk, . . . s egybehíván minden birtokszomszédot, községbelieket s más alkalmas férfiakat és közellakó nemeseket; az ügy megítélhetése végett megkérdeztük Mihály mestert, mily czímen birtokolta a nevezett jószágokat? — Azt válaszolta, hogy vétel jogán bírja s erre vonatkozólag előterjesztette kiváltságlevelleit.“ Ezeket az összes jelenlévők hallatára szóról-szóra felolvasták, minthogy Egguthu és rokonai azt állították, hogy Mihály mester erőszakosan foglalta el a jószágot. Azután az ítélő Arnold ispán feltette a kérdést: Mihály mester igazságos és törvényes módon szerezte-e a jószágot? kiváltságlevelének felolvasása után belátják-e, hogy igazságos és törvényes úton jutott hozzá? Egguthu és rokonai nem mondtak ellen, hanem azon fölbirtokról lemondtak Mihály mester javára; úgy, hogy ő azt békén és nyugodtan birhassa, és sem ők, sem utódaik, sem utódaik örökösei nem

szállhatnak többé pörbe Mihály mesterrel vagy az ő utódaival.

Ily értelemben hozott ítéletet a főispán, — „ordine judiciario,” „s a panaszlókat az okozott kár megtérítésére is kötelezte.“ ¹⁾

A birói ítélet tárgyát képező zálogperekre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az egyházaknak is joguk volt nemesi fekvőségekre kölcsönt adni s a kölcsön fejében kamatot venni. Így pl. 1256. évben Elek, Miklós főispán fia, filius Comitiss Nicolai, Sümegh vármegyében fekvő Örs jószágát zálogba bocsátotta kétszáz márkáért a pannonhalmi monostornak három évre minden hasznaival. A harmadik év elején köteles volt a kétszáz márkát visszafizetni mértékkel, a mint ő kapta. Ha pedig — a zálogjegyzés szerint, — a kitűzött határidőben nem akarná vagy nem bírná a zálogos jószágot visszaváltani, akkor a felek becselőket választanak. A jószág megbecslése után a monostor a becsösszegnek kétszáz márkán felüli részét a zálogosnak kifizeti, a zálogos jószág pedig tulajdonába megy át. ²⁾ Ily módon az egyháziak az 1498: 55. 65. törvényczikk életbe léptetéseig tulajdont szerezhettek, ha a kölcsön visszafizetése a záloglevélben kikötött határ-

¹⁾ „... sed possessionem terrae supradictae Magistro Michaeli pacifice possidendam remiserunt; ita, ut de cetero nec ipsorum heredes, heredumque suorum successores super hac terra possent vel deberent iterato cum Magistro Michaeli vel suis successoribus causari.” Fejér, Cod. Dipl. VI./I. p. 163.

²⁾ Lásd Fejérnél, Cod. Dipl. VII./I. v. 360.

idő alatt meg nem történt. Mert ez esetben a záloglevelek szokásos záradéka szerint a zálogul lekötött birtok birói ítélettel mindig a zálogvevő tulajdonába ment át.

A magyarországi kath. egyház tehát teljes egészében érvényt szerezhetett hazánkban a fentebb idézett kánonnak: „*Judicio, non manibus res ecclesiae defendantur.*“ Mert hazai jogrendszerünk és törvényeink az egyház minden jogos tulajdoni keresetével szemben ép oly eljárást követtek, mint más birtokosok ily természetű sérelmeinek orvoslásában.

Ujabb érv az egyházi vagyon magánjogi természeté mellett.

Az 1545: 1. 2. tcz szigoruan elrendeli, hogy a háborús idők zavarában „a hatalmaskodással, erőszakosan elidegenített jószágok jogszerű tulajdonosaiknak visszaadassanak.“ Ezen rablott javak között az egyház elidegenített javai is felsoroltatnak. Az 1550: 17. tcz. ismét követeli, hogy az elidegenített dézsmák, jövedelmek és egyházi javak visszaadandók a főpapoknak és egyházaknak, a kikhez régtől fogva tartoznak. „*Praelatis Ecclesiisque, ad quos ab antiquo spectant.*“ Az 1563: 44. tcz. még azon esetben is visszatéríteni rendeli hűtlenség terhe alatt, — „*sub poena infidelitatis,*“ az ilyen javakat, ha a jogtalan bitorlók álu-takon királyi adománylevelet szereztek is rájuk. Hasonló erélylyel, szigorúsággal és jogérzettel rendelkeznek idevágólag az 1567: 31. 32.; 1609: 2.; 1622: 5.; 1715: 12. törvényczikkék. S miután e törvények az egyháznak a szenvedett sérelmek folytán támasztott tulajdoni keresetét nemcsak elismerik, hanem

a jogrend és törvények érvényesítésének minden eszkö-zével meg is valósítják, a legilletékesebb birói ítéletek kétségbevonhatatlan tényeiül tekintendők. ¹⁾

Az egyháznak birói ítélettel is megerősített javai közül felsorolunk néhányát:

1238. évben Miklós ítélőmester Zampto nevü vitás birtokrészt megítéli a Garam mellett lévő apát-ságnak, melyet Endre, filius Oltamam de Jacus, erőszakosan elfoglalt, jöllehet azt az apátság örökös jo-gon, „jure haereditario“ birta.

„Juxta nostri iudicii formam et processum, qua-tuor de testibus productis a parte aduersa electos super praemissis ad prae-standum sacramentum du-ximus judicandos; quo facto, ipse Andreas pro bono pacis, ante receptio-nem sacramenti dictae ter-rae particulam dimisit ec-clesiae jure perpetuo.²⁾

„Birói eljárás szerint, az ellenfél részéről előál-lított tanúk közül, a mon-dottak bizonyítása végett, négyet hittételre tartot-tunk ítélendőnek; a mi-nek kinyilvánítása után, Endre a békesség kedve-ért, a hittétel előtt lemondott arról a földrészről az említett egyház javára, hogy az örökösen birja...”

1253-ban Mihály, Sáros vármegye főispánja, co-mes de Sarus, visszaitélte ugyancsak a Garam mellett lévő apátságnak Apáthy jószágát, „melyet királyi ado-

¹⁾ Jegyzet. Mily eljárást követtek a tűz által megse-misített adománylevelek újabb kiadhatása végett, — láss példát Fejéرنél Cod. Dipl. IV./III. p. 520; — X. p. 343. — Továbbá Árpádkori Ujokmánytár I. 132. l.

²⁾ Fejér, Codex Dipl. IV./I. p. 143.

mány czimén birt, jogilag az egyháznak ítéltük;“ — „quam ex donatione Regis possidebat, de iure Ecclesiae eidem assignauerimus.“ ¹⁾

Ugyanő 1255. évben, a jászói prépostság javait új adománylevéllel biztosítja és megerősíti. 1256-ban ily módon erősített meg az esztergomi érsekség minden javait. Ugyanebben az évben Dénes, comes de Zonuch, a zalamegyei Valus földet, mely az al mádi egyházhoz tartozott határjelölőkkel láttatja el.

1257-ben IV. Béla a veszprémi püspökségnek Szent Istvántól nyert adománylevelét átírja és megerősíti, „ . . . tenorem eiusdem privilegii de verbo ad verbum inseri faciendo, . . . fecimus roborari.“ ²⁾

1260. évben IV. Béla a szepesi apátság oklevelét, mely tűz által pusztult el, megújítja: „azt a birtokot újból kiadott adománylevelünkkel ugyancsak a monostornak adományoztuk,“ — „ . . . eandem terram dicto monasterio, iterato nostro privilegio duximus conferendam“ ³⁾

IV. Béla 1261-ben, szeptember idusán, uralkodásának huszonhatodik évében, az egri püspökségnek és káptalannak ősi jószágait és szabadságait erősíti meg. Kiváló fontossággal bíró diplomájából közöljük a következőket :

„ . . . a Szent János apostol és evangelista pártfogása alá helyezett egri anyaszentegyháznak alapítója Szent István király, a ki a javára tett gazdag ado-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./II. p. 205.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./II. p. 430.

³⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./III. p. 21.

mányaival mindenkor csodálatot kelt; azután a példás jámborságu László király növelte javait bőséges jövedelmekkel és birtokokkal, de Magyarországnak többi királyai, a mi elődeink is különböző javakkal, halas tavakkal és sokféle kiváltságokkal ékesítették és gyarapították . . . Azonban, fájdalom! a mi időnkben a tatárok dühe és kegyetlenkedése folytán, az említett egri egyház alapjában és egészében feldúlott, felperzseltetett; az adomány- és szabadságlevelek, melyeket a szent királyok ez egyház javaira, birtokaira és kiváltságaira vonatkozólag kiadtak vala, teljesen elkalldóttak és megégtek és majdnem minden kanonokja is nyomorultan vészett el. Akarván tehát az egri egyház megsemmisült kiváltságleveleit megújítani s azt előbbi birtokaiban és szabadságaiban megerősíteni, kettős pecsétünk oltalma alatt, a püspökség minden birtokát, és a püspökségi birtokok minden szabadságait biztos tudomásunkból . . . egy kiváltságlevelünkre irattuk, nehogy az emberi emlékezetből kiesve, az egri egyház jogaiiban rövidséget szenvedjen és a szent királyoktól engedélyezett oly nagyszerű szabadságának ékessége valamikor, idők multán, az irigység fiaitól megszeplősítettessék.“ Itt elszámlálja a birtokokat és kiváltságokat s azoknak tulajdoni jogait a következőleg erősíti meg: „ . . . és mi is oda adjuk, mi is adományozzuk örökösen és visszavonhatatlanul, és minthogy a mi már egyszer Istennek szenteltetett, profán célra már nem vonható el többé, akarjuk és örökre szóló szentesítéssel megerősítjük, hogy az elszámlált szabadságok, birtokok és azok határai, a jövedelmek és halas tavak egészükben és minden részükben, úgy,

a mint azokat Magyarország szent királyai t. i. István és László, a mi szentséges elődeink az egri egyháznak adományozták, — sértetlenül és épen maradjanak, a mint azt a szent királyok az egri egyház javára örök időkre rendelték.“¹⁾

IV. Béla ezen diplomáját újból átírta és megerősítette 1271-ben V. István, minthogy a püspökség egyik szabadosa, Sámuel, Szibin fia, „Samuel, filius Sibini,“ IV. Bélának oklevelét gonoszságból megégette. V. István diplomája a hajouhalmi és hevesi országgyűlésen Lampert egri püspök tollba mondására szerkesztetett, miután a benne foglalt tulajdoni jogok és szabadságok valódisága mellett, az egri egyházmegye területén lakó huszonöt éltes nemes a feszületre megesküdött. E levél Telegdy Chanád egri püspök folyamodására I. Károly király által megerősítve, Fülöp nádorhoz küldetett, ki azt kísérő iratával együtt az illető tiz vármegyében közzétette. IV. Béla okmányát átírta Veranchich Antal egri püspök folyamodására I. Ferdinand is 1560. július 6-án Bécsben s a következő megerősítési záradékkal látta el:

„ . . . a mennyiben az ő elődei, az egri püspökök a fentirt szabadságoknak és adományoknak békés élvezetében és tulajdoni jogában voltak, és az említett jelenlegi püspök azokat most is élvezi és tulajdonilag bírja, — az újból kiadott oklevelet, — helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak itélvén, elfogadjuk, helyeseljük, megerősítjük és jóváhagyjuk — és az ugyanazon egri egyházban élő káptalani tagok s azok

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./III. p. 33.

valamennyi örököseinek javára örök érvényűleg megújítván, kegyesen megerősítjük. Sőt elfogadjuk, helyeseljük, erősítjük, jóváhagyjuk és megerősítjük, az esetleges idegen jogot föntartván.“¹⁾

1292. évben, midőn Zolat, Kayan, Damasa, Malasy nevű jószágokra nézve az esztergomi káptalan és Mihály Mester között birtokper támadt, Tamási királyi ítélőmester maga elé idézte a peres feleket. S miután a kanonokok oklevéllel beigazolták, hogy az említett jószágokat néhai László mester, esztergomi prépost adományozta a káptalannak tulajdonul, „in jus et proprietatem,“ Mihály mester pervesztesnek nyilvánítottatott s Tamás, királyi ítélőmester a jószágokat a káptalannak ítélte: „a nevezett esztergomi káptalannak ítéljük, hogy békésen és nyugalmasan birtokolja.“ — „Dicto Capitulo Strigoniensi reliquimus perpetuo possidendas, pacifice et quiete.“²⁾

1) I. Ferdinand megerősítő záradéka az egri érsekme gyei könyvtár U². V. 31. 9. jelzés alatt őrzött hiteles másolati okmányában eredeti szöveggel a következő: „... in quantum praedecessores sui Episcopi Agrienses in praescriptarum Libertatum et Donationum pacifico usu et dominio perstiterunt, modernusque praefatus Episcopus nunc quoque persistit, ratas, gratas, et acceptas habentes, acceptamus, approbamus, roboramusque, et ratificamus ac pro praenominatae Ecclesiae Agriensi, consequenterque dicto Episcopo et Capitularibus in Ecclesia eadem Agriensi degentibus, eorundemque successoribus universis innovantes perpetuo valituras gratiose confirmavimus. Imo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamusque et confirmamus Salvo Jure alieno.“

2) Fejér, Cod. Dipl. VI./I. p. 232.

1293-ban Marcellus, helyettes királyi udvarbíró, Vice-Judex Curiae Regiae, Pásztói István fiainak jószágát, az esztergomi érsekségnek ítélte:

„*possessionem Kemence vocatam, in Comitatu Hungarici existentem, cum suis utilitatibus et pertinentiis universis, in metis et terminis, quibus per eundem Ladislaum et fratres suos possedissee dinoscatur, eidem Domino Lodomerio Archiepiscopo Strigoniensi et per eum Ecclesiae suae Archiepiscopatus statui-mus, dedimus, assignavi-mus sententialiter perpetuo et irrevocabiliter possidendam.*“ ¹⁾

„ . . . Hont várme-gyében fekvő Kemence nevű birtokot, minden haszonvételeivel és tartozandóságaival együtt, azokkal a határokkal és határjelölőkkel, a melyekkel László és testvérei bírták, Lodomer esztergomi érsek urnak, és általa az ő érsekségének biróilag megítéltük, adtuk és neki ítéltük örökös és visszavonhatatlan tulajdonul.“

Biróilag ítéltetett örökre az egri káptalannak is 1338. évben Kene János egyházas-tárkányi birtokrésze. 1391-ben Kocson másfélholdnyi föld; 1402-ben tekse-szalóki két darab föld; 1569-ben Szil pusztá. Vasvári István Szőke helységben — most pusztá, — lévő birtokrésze Mátyás király ítélete erejénél fogva, zálog czímen jutott a káptalan birtokába.

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. VI./I.

Útalunk még a következő, — birói ítélettel rendelkező birtokczimekre:

- Fejér, Cod. Dipl. Tom. I. p. 481.
U. o. Tom. II. p. 46—47. 147. 156. 295. 385.
U. o. Tom. IV./I. p. 138. 146—149. 199. 296.
U. o. Tom. IV./III. p. 230. 404.
U. o. Tom. IV./III. p. 51. 58. 62. 103. 106.
111. 122. 147. 191. 195. 311. 822. 387. 495. 552.
U. o. Tom. V./I. p. 29. 31. 152. 153. 318.
U. o. Tom. V./II. p. 107. 301. 528.
U. o. Tom. V./III. p. 214. 456. 484. 156.
156. 157. 200.
U. o. Tom. VI./I. p. 219. 276.
U. o. Tom. VII./II. 19. 121. 194. 207. 208.
218. 255. 257.
U. o. Tom. VII./I. p. 201. 215. 306.
U. o. Tom. VII./II. p. 149.
U. o. Tom. VIII./I. p. 146. 197. 492.
U. o. Tom. VIII./II. p. 68. 248. 278. 336. 433.
444. 451. 464. 507. 509.
U. o. Tom. VIII./III. p. 103. 258. 274. 288.
351. 363. 364. 365. 652.
U. o. Tom. VIII./IV. p. 61. 180. 258. 284. 338.
524. 538. 541. 547. 622. 627.

4. PEREGYEZSÉG.

Hazai magánjogunk rendszere szerint, a peregyezés is, — *transactio e dubio litis eventu*, — forrása, czime lehet a vagyon szerzésének. Az egyezés általában véve oly kétoldalu szerződés, a melynek erejével valamely vitás ügy a végítélet hozatala előtt, birói

eljárás igénybevételével vagy a nélkül a felek között elintéztetik. Jogi értelemben véve pedig mint szerzési czim, oly megegyezés, a mely által némely vitás, esetleg kétes birtoki, tulajdoni jog, nem minden kötelezettség nélkül, hanem viszonylagos érték fejében, az egyik fél javára átengedtetik. Mint Werbőczy — H. K. I. R. 62. cz. — meghatározza: Az efféle egyezségnél fogva a jószág bizonyos része vagy darabja a felek egyikének a másik fél által, ki a pörös jószágot hatalmában és birtokában tartja, avagy talán arra egyébként bir hathatós jogokkal, átadatik és engedtetik; a többi rész vagy darab pedig a béke és egyetértés kedvéért nála marad és neki örök tulajdonul meghagyatik.

Tekintve az egyezés jogi tartalmát és hatályát, mely abban áll, hogy az ily módon megnyert ingatlan birtokrész ugyanazon jogerősséggel és biztosítékkal bir, mint maga a jogszerű és törvényes tulajdon, melyhez csatoltatott, s többé azon az alapon, a melyen előbb vitássá vált, meg nem támadható, s az egyezés netalán feltalált új bizonyítékok alapján fel nem bontható, — első pillanatra nyilvánvaló, hogy a peregyezés a tulajdoni jogok terén, mint szerzési mód, birtokczim, fontossággal bir. Tárgyunkra vonatkozólag pedig e fontosság azon körülményeknél fogva nyer még nagyobb súlyt, mert:

a) újabb érvet képez az egyházi vagyon magánjogi természete mellett, — a mennyiben

b) a magyarországi kath. egyházi vagyon állagának némely birtokrészei az egyezés alapján viselik a birtokczimet.

c) Érvet formál az egyházi vagyon fenálló tulajdonjoga mellett is, a mennyiben ily egyezség csak olyanok között képzelhető, a kik jogszerű és törvényes tulajdonnal bírnak.

Minthogy pedig az egyezség magánjogi rendszerünkben alappal bír és törvényeink által a multban is¹⁾ szabályozva volt, az ily czímen szerzett vagyonrész a mily jogos, ép oly törvényes tulajdont képez. A mely része tehát az egyházi vagyonnak az egyezségre, mint birtokczimre vissza vezethető, az, az egyháznak jogos és törvényes tulajdona.

Igy például 1238. évben a szent Panteleon egyház apátja, Abbas Ecclesiae S. Panteleonis, és az Odornuk nemzetség birtokperbe fogta Pousa Pétert, minthogy az odornuki földvárhoz tartozó jószágokat erőszakosan elfoglalta és bitorolta. Péter ellenben azt állította, hogy a pörös jószágokat örök joggal *jure haereditario* bírta. A létrejött egyezség szerint az apátság, az Odornuk nemzetség és Pousa Péter a jószágnak egy-egy harmadát kapta.²⁾

1244-ben Pousa fiai és a sághi prépostság között a vitás Palatha birtokra nézve oly egyezség jött létre, hogy a sághi konvent Pousa fiainak fizetett négy és fél márkát, a melyért ők a vitás birtokot a konvent örök birtokába bocsátották; „*terram relique-*

¹⁾ Uladisl. Decret. Lib. II. art. 13, Albert. Decret. art. 31., Sigismund. Decret. art. 5., Math. Decret. Lib. VI. art. 5.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./I. p. 142.

runt Monasterio de Saag pacifice perpetuo possidentam.“¹⁾

1246. évben Jób, dömösi dékán kötött egyezséget Kázmérral három ekealjnyi földre nézve.²⁾

1265-ben a szöllősi nemesek és az esztergomi érsekség között létrejött egyezés szerint, a nemesek a pörös jószágot átengedték az esztergomi érsekségnek teljes tulajdoni joggal: „Nobiles . . . villas praedictas Strigoniensi Archiepiscopo pleno jure dominii reliquerunt habendam et habendas, possidentam et possidendas pacifice et quiete.“ Az esztergomi érsekség pedig fizetett az egyezés értelmében a nemeseknek harmincz márka ezüstöt.³⁾

1329. évben az egri Káptalan és Kene János s rokonai között oly egyesség jött létre, hogy Kene János családja Egyházas- és Ol-Tárkány felét, a másik felét pedig a káptalan birja tulajdoni joggal. —

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./I.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./I. p. 442. Minthogy az okmánytári adatokban többször előfordulnak a birtok mennyiségének megjelölésére e kifejezések: ekealj, ekényi, — tájékozódás szempontjából szükségesnek tartom megjegyezni, hogy okmányaink meglehetősen kétségekben hagynak bennünket az iránt, hogy mily nagy területet jelent az ekealj vagy ekényi föld. Werbőczy (H. K. I. R. 133. cz. 33. §.) szerint egy királyi ekealj, (aratum regale,) 150 holdat jelent. Pauler szerint pedig 100-170 hold között változik. Nagyon valószínű, hogy a terület mértéket a különböző korszakokban, sőt az egyes vidékeken is különbözőképen számították. Szerintem, — a föld árából vonva következtetést, — egy ekényi föld sohasem volt kevesebb 60 holdnál.

³⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./III. p. 269.

Az 1633. évben Pyber egri püspök, illetve az egri püspökség és egri káptalan között létrejött egyezség szerint, az egri püspökség lemondott minden jogról, melyet Szihalomra nézve birt; s viszont a káptalan, melyet Maklár-, Fel-Németh-, Eger-, Tihámér s Alsó- és Felső Tárkányra nézve igényelt. Hasonló egyezségek kötöttek az egri püspökség s káptalan között Fenessy, Telekessy s Eszterházy püspök korában is. 1738-ban pedig Póta Istvánnal lépett egyezsége az egri káptalan azon heves-bátori birtokra nézve, melyet Póta István elzálogosított s az egri káptalan megváltott.¹⁾

5. JÓSZÁGCSERE.

A vagyonszerzési módoknak egyházjogi szempontból való tárgyalásánál fölemlítettük, hogy az egyházjog a maga rendszerében érvényre emelte a jószágcserét, ha ez által az egyházra, illetve az egyháziakra nézve ha nem is nagyobb, de legalább egyenlő értékű jövedelmi forrás nyerhető.²⁾ Hazai jogunk szerint³⁾ is a

1) Lásd Porubszky 229. lapon idézett füzeté 9. l. — Egyezség birtokczzimmel bíró javak találhatók még:

Cod. Dipl. IV./II. p. 56. 461. 473. 477.

U. o. IV./III. p. 53—55. 245. 271. 275.

U. o. V./II. p. 414. — V./III. p. 107. 175. 455. — VI./I. p. 188. 210. 217. 335. 338. 399.

U. o. VIII./I. p. 567. 583. 603. — VIII./II. p. 241. — VIII./III. p. 79.

2) 1. 2. X. de rerum permut. III. 19.

3) Lásd: Suhayda, A Magyar Polgári Magánjog Rendszere. 293. l. — Zlinszky-Reiner, Magyar Magánjog. Hatodik kiad. 291. l.

jószágcsere tárgya lehet minden szabad tulajdon, a szabad tulajdon tárgya. A csere tárgyainak kölcsönös átadása, egyikről a másikra való átruházása a tulajdonjogot eredményezi.

Már IV. Béla királyunk így szól egyik, 1248. évben kelt diplomájában: „Tudva lévő dolog, hogy (az egyházi) jog szerint lehetséges a fejedelmeknek és kegyuraknak a püspök és a káptalan beleegyezésével az egyházi birtokokban és azok hasznaiban cserét eszközölni, csak jobb birtokokat nyerjenek az egyházak a csere fejében s előnyösebb haszonvételei legyenek a nyugalmas birtoklással.“ ¹⁾

Ily jószág cserékről — az egyházi vagyona vonatkozólag, — okleveles kútfők tanuskodnak. A jószágcserek természetes okát főleg a birtoklás kényelmesebb és előnyösebb voltának gyakorolhatásában találjuk. A birtok távol fekvése, az ezzel járó költségtöbblet, a hatalmaskodó emberek veszélyes és erőszakos szomszédsága, a használat nagyobb kényelme, mind olyan okok voltak, a melyeknél fogva már a legrégibb időkben bármely birtokos jogosan és szabadon köthetett — legalább ránézve viszonylagosan — hasznos és előnyös cserét, a maga jószágait, javait illetőleg.

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. IV./II. p. 16. „ . . . comperimus, permissam fuisse a jure, regibus et patronis commutationes fieri posse, cum possessionibus ecclesiae et possessionum fructibus de consensu Episcopi et Capituli, dummodo meliores dentur Ecclesiis in concambium, et fructibus foecundiores ac utiliores, cum quieta possessione.“ Hasonlóképen nyilatkozik Kun László, u. o. V./II. p. 152.

A tulajdonnak és tulajdoni jogoknak ily törvényes jogügylet útján való kölcsönös átruházása jogköltelmileg mondható ugyan birtokszerzési czimnek, de alapjában véve az ily módon szerzett tulajdonnak jogszerű és törvényes eredetét, forrását és czimét képezi. A tulajdonjog beigazolásában ugyanis elég hivatkozni a jószágcsere, mint szerzési módra.

Egyébként a jószágcsere e helyen inkább a tulajdonjog, mint a szerzésmód szempontjából érdemel figyelmet. A mellett tesz ugyanis bizonyosságot, hogy midőn az egyházi vagyon valamely részében ily csere történt, — a csere tárgya az egyháznak szabad tulajdonát képezte, mert különben a jog rendelkezéseinél és követelményeinél fogva nem is lehetett volna anyaga, tárgya a cserének.

E szerint a jószágcsere is megadja a jogi következtetésnek azt az alapját, a mely minden eddig említett szerzésmódnak folyománya volt. A jószágcsere csak szabad tulajdon lehet a tárgya; hiteles okmányok igazolják, hogy a kath. egyházi vagyonban jószágcserek történtek; mindaz tehát, a mi a jószágcsereknek anyagát, tárgyát képezte, az egyháznak szabad tulajdona volt. A szabad tulajdon átruházásával szabad tulajdont s erre törvényes és jogi hatállyal bíró tulajdonjogot is nyert az egyház ezen jogelvnél fogva: „Cambium naturam cambiati induit.“ — Vagyis: A cserélt jószág a cserébe adottnak jogi minőségét veszi föl.

Jószágcserek: Az egri káptalan Csege birtokát eredetileg az egri püspökség kapta cserében a sárosi, eperjesi stb. tizedekért IV. Bélától 1248. évben. —

1483-ban Rangoni Gábor egri bibornok püspök alatt, IV. Szixtusz pápa szóbeli engedélyével csere történt úgy, hogy az egri káptalan Iklad nevű pusztája, mely Kápolna és Kis-Kompolt püspöki birtokok között feküdt, legyen az egri püspöké, a bogácsi tized pedig az egri káptalané.

Zsigmond király Rozgonyi Péter egri püspöknek adományozta a Solymosy-nemzetség birtokait, minthogy Solymosy László halála után (1425—1430. év között) a családnak magva szakadt. De a király azon kötelezettséggel terhelte az adományt, hogy Rozgonyi püspök állítsa vissza a tatárdulás idején megsemmisült, boldogs. Szü zről nevezett — egervári prépostságot. A püspök a kötelezettségnek megfelelt; azonban a kihalt Solymosy-nemzetségnek királyi adomány útján megnyert: Dobi, Kápolna, Kompolt (Felső- vagy Kis-Kompolt) és Solymos nevű birtokait a káptalan beleegyezésével elcserélte és püspökségi birtokokká tette, s azok helyett a püspökségnek Borsod megyében fekvő birtokait: Kis-Tályát és Novajt fordította az egervári prépostság alapítására. ¹⁾

Az egri püspökséghez s Csókakő várhoz tartozó Moór, fehérmegyei falu helyett, I. Károly, Csanád egri püspöknek cserébe adta Sarudot 1324. évben. Az egri káptalan Monor és Zsiger pusztákat Pest vármegyében cserébe kapta 1446-ban Maróth makoviczi bántól, a békésmegyei Veze, Pirky és fehérm. jószágaiért. Kömpöcz és Matkó pusztákat Pest megyében szintén csere

¹⁾ V. ö. Fejér, Cod. Dipl. X./VII. p. 171. és Balássy: Hevesvármegye Története. I. köt. 136. l.

czimén birja az egri káptalan, minthogy a nevezett puszták tulajdonosai, a jászárokszállásiak és jászapáthiak a hozzájuk közeledő Szent-András és Heves-Iván káptalani pusztákat birni ohajtván, a cserét ajánlották. A csere meg is történt 1749-ben, a melybe a káptalan annál szivesebben beleegyezett, mert neki a jászok sok birtokháborítást okoztak, ¹⁾

Lodomér érsek 1189. évben káptalanjával az esztergomi határban cserélt földeket. — Mutud Endre, ennek rokonai és testvérei 1270. évben az Ebeden lévő földjüket cserébe adják az esztergomi káptalannak Udvarnokon lévő birtokáért. — Paznán Lambert és fia Kázmér, Huntpaznán nemzetségből 1287. évben, Doroghon és Chauven lévő részbirtokukat elcserélik az esztergomi káptalannak Raichi pusztájáért. — Málosi Adorján 1290. évben László esztergomi préposttól Gerekynek kapott négy ekényi földjét, az esztergomi káptalannak Keeri földjéért cserébe adja. — Nyiry Aladárnak fia János és Petych, valamint rokonai is 1352. évben a budai káptalan előtt 65 márka ráfizetése mellett Nyir nevű birtokukat az esztergomi káptalan borusyenői részbirtokáért. — Lajos király 1343. évben az esztergomi káptalannak Isep és Drásy helységekért cserébe Nánát adományozta. IV. László pedig 1274. évben a Jenő (Jeneu) helyett cserében nyert Zalka birtokában erősíti meg az esztergomi káptalant.

A cserét még IV. Béla kötötte az esztergomi káptalannal, midőn Jenőt (Jeneu) a Duna szigetén (in

¹⁾ Lásd: Porubszky, A magyarországi róm. kath. püspöks., káptalanok stb. jogalanya című füzetének 9–11. ll.

insula Danubij, Nyulak-szigete,) alapított monostorának akarta adni. Minthogy azonban Jenő teljes tulajdoni joggal az esztergomi káptalanhoz tartozott, (*capitulum plenum dominium et inconcussam possessionem habuit,*) Béla csere czimén kérte Jenőt, felajánlván helyette a káptalannak Zalka falut; (*eandem villam permutationis titulo pecijt . . . offerens pro ea villam Zalka.*) „S minthogy — ugymond IV. László, a cserét megerősítő diplomában, — úgy a szent kánonok mint a törvény is megengedik, hogy az egyházi javak és birtokok a királyok és fejedelmek javaival megcserélhetők legyenek, — a káptalan is Jenő faluját átengedte Zalkáért, hogy az legyen tulajdoni joggal a monostoré, . . . a király ur pedig . . . adta, átengedte, átruházta és átadta Zalka falut, átruházván a káptalanra annak teljes tulajdoni jogát, (*in ipsum capitulum pleno jure dominij transferendo*).

Az itt kivonatossan közölt oklevél részletek megerősítik mindazt, a mit a jószágcsereéről előzőleg mondtunk. Épen azért az egyházi vagyon magánjogi természetének és tulajdoni jogának érveit méltán kereshetjük és kölcsönözhetjük a jószágcsereből, mint birtokczimből.

Állításunk igazolása végett utalunk még a következő jószágcserekre:

Fejér, Cod. Dipl. Tom. II. p. 88. 89. 171.

U. o. Tom. IV./I. p. 169. — IV./II. p. 16. 41. 56. — IV./III. p. 56. 64. 78. 116. 164. 482.

U. o. Tom. V./II. p. 151. 208. 367. 371. — V./III. 68. 198. 204. 378. 439. 447.

U. o. Tom. VI./I. p. 298. 361. 400. — VI./II. p. 50. 114. 121. 149. 231.

U. o. Tom. VIII./I. p. 236. 431. 494. — VIII./II. p. 184. 185. 217. 251. VIII./III. p. 76. 121. 199. 495. — VIII./IV. p. 51. 105. 112. 282.

Esztergomi Kápt. okmánytár, 1. 36. 70. 97. 99. 101. 102. számú okm.

6. VÉTEL.

A magyarországi kath. egyházi vagyon állagának jelentékenyebb részében az eredet, a szerzészim a vételre vihető vissza. Okleveles kútfők igazolják u. i., hogy az egyháznagyok, káptalanok, monostorok stb. a szerzésnek vétel czimén is érvényesítették vagyonszerzési jogukat. Ezen tételes kijelentésünk nemcsak tárgyi szempontból, hanem egyszersmind azon körülménynél fogva is bir fontossággal, minthogy egyenes ellentétbe helyezkedik ama szükkörű fölfogással, balvéleménynyel és tájékozatlansággal, mintha az egyházi vagyon csak királyi donációkban birná forrását és birtokczimét.

Nem érinti e kijelentésünk gyengítőleg a királyi donációk jogi természetéből folyó erős tulajdonjogát az egyháznak, — hanem arra kíván főleg napjainkban figyelmeztetni, hogy az egyházi vagyon eredetének és jogi természetének vizsgálatánál a vétel, mint szerzés-mód, el nem mellőzhető tényezőként szerepel.

A vétel mint szerzési mód, czim, a birtoknak és birtoki jogoknak örök jogon, tulajdonjoggal való megszerzése. A vétel czimén való vagyonszerzés az

egyháznak és egyháziaknak mindaddig korlátozatlan joga volt, míg a szerzéstitlító törvények ettől el nem tiltották. Mily hatályuak voltak egyébként e törvények a gyakorlati életben való végrehajtást illetőleg, — ismételve mondhatjuk, korántsem érvényesült azoknak szigora. Mert az ellenkező szokás által igazolva, tényleg a vagyonszerzés előbbi szabadságát, ezen szabadságnak folytonosságát látjuk uralkodni azon időn keresztül is, a midőn e törvények még tiltották az egyházat és egyháziakat a vagyonszerzéstől.

A törvények ellenére megerősödött szokás, gyakorlat, ama körülményben találja magyarázatát, hogy az egyháziak által — a szerzést-tiltó törvények idejében — szerzett javak nem birtak az adományeredetű javak természetével s mint ilyenek a koronára való visszaháramlás esetétől mentesek lévén, — megszerzésük sem a koronára, sem a nemességre nézve nem volt sérelmes. S különben is az 1498. évi 65. törvényczikkben különösen a koronára visszaháromlandó javak szerzése tiltatott: „Ha valamely országlakó érsekekkel . . . különösen pedig a királyi Felségre hárulandó birtokok iránt . . . szerződést vagy kötelezést tett volna“ . . . stb. „... si quis regnicolarum cum DD. Archieppis etc. ratione bonorum . . . praesertim ad Majestatem Regiam devolvendorum . . . contractus fecisset, vel faceret in futurum, tales contractus nullius sint roboris.“ Továbbá, ugy az Ulászló-féle törvény, mint ennek megújításai érintetlenül hagyták a birtokosoknak azt a szabadságát, a melynélfogva a birtokos ember, kinek fiai és leányai voltak, ezek beleegyezése nélkül, sőt akaratuk

ellenére is, a saját szolgálataival szerzett és nyert, vagy a maga pénzén szerzett és vásárolt összes vagyonáról, javairól és jószágairól teljes hatalommal, a mint akarta, rendelkezhetett, eladás esetén a család elővételi jogának fentartásával, — H. K. I. R. 57. cz. — Ezen rendelkezési szabadság mellett, tér és alkalom nyílt az egyháziaknak a vétel által javakat szerezni. Világos bizonyítéka ez annak, hogy a szerzést tiltó törvények inkább csak az egyháznak való királyi adományozhatás elé akartak korlátot emelni, hogy ilyen adományozás a nemesség világi részére ne legyen sérelmes. E mellett azonban a vétel, a legjogosabb szerzési mód, mint az egyéni szabadságnak egyik folyománya, ha tételesen nem is volt megengedve, az 1498-tól az egyháznak és egyháziaknak, — a szokás által szentesített joga. Így magyarázható meg, hogy az egyházi vagyon növelése vétel útján, 1498-tól túrt joga volt az egyháznak.

Az egyháznak vétel czimén szerzett javai között találkozunk oly vagyonrészszel is, melyet az egyháziak nem magánosoktól, hanem a királyi fiskustól, mint erre örökre szállt birtokot vettek meg. Hazai adomány jogrendszerünkben az ily szerzés vegyes adomány néven fordul elő, mely Werbőczy szerint: oly adományt jelent, a melyért bizonyos pénzösszeget is kell fizetni; és ez a szokásos kifejezéssel beírásnak neveztetik. Minthogy az ilyen esetekben eladóként tulajdonképen maga a király szerepelt, — mint az ily természetű birtoknak hazai törvényeink szerint tulajdonosa, — a birtoki jogokat a király, adománylevél útján ruházta át az egyházra mint szerző félre. Az ily adomány-

levelekben a tulajdonjog átruházása a következőleg van kifejezve: „N. vármegyében, n-i összes és egész birtokot, mely kincstárilag x frtra és krtra van becsülve, hasonlóképen az egész és összes jogunkat, a mit csak N. vármegyében n-hez keblezett birtokban bármiképen birunk, . . . a fentebb említettnek . . . örökösen és minden királyi joggal . . . vegyes adomány czimén kegyesenadtuk, adományoztuk és átruháztuk... sőt adjuk, adományozzuk és átruházzuk a fenti joggal, használatra, birtoklásra és birhatásra, csak az idegen jogot tartván fön.“¹⁾

Ily vegyes adomány czimén javainak legnagyobb részét készpénzben váltotta vissza már a magyar kath. egyház. A török kiűzése után ugyanis I. Lipót elhatározta, hogy a ki a töröktől visszafoglalt jószágait újból birni akarja, a visszanyert részekhez való jogát pénzen váltsa meg és csak úgy váljék az tulajdonává. E czélból Széchényi György esztergomi érsekhez intézett s 1689. évi decemberhó 3-án kelt leiratban felszólította az esztergomi, egri, kalocsai, zágrábi

¹⁾ „ . . . Totalem ac integram possessionem T. Comitatus T. adjacentem, . . . cameraliter ad florenos I. cruciferos T. aestimatum; totum item et omne Jus Nostrum, si quod in praedicta possessione T. Comitatus T. ingremiata etiam aliter qualitercunque haberemus supramemorato . . . perennaliter, ac cum omni jure Regio . . . Donatione mixta mediante benigne dederimus, donaverimus et contulerimus, . . . imo damus, donamus et conferimus, jure quo supra, utendum, possidendum, pariter et habendum, salvo jure alieno.“ — *Kassics de Kisfalud, Praxis Politica Civilis et Stylare Politic. II. p. 197.*

s a többi érdekelt főpapokat, miszerint, ha egyházi javaik birtokába akarnak jutni, a kitűzött pénzüsszeget fizessék be a királyi kincstárba. Ennek következtében Széchényi érsek és a királyi kincstár közt 1691. évi februárhó 1-én egyezség kötött az érsekújvári és esztergomi várak és a hozzátartozandók visszaváltása iránt; az egyezséget Lipót 1691. évi márczishó 4-én meg is erősítette. Hasonló egyezségekre léptek a királyi kincstárral a többi főpapok is; a kik pedig erre nem voltak képesek, azoknak I. Lipót a bécsi szent István templomban tett fogadása szerint — előbb királyi adomány, vagy magánosok adományai és hagyományai, illetőleg vétel czimén birt javaikat új adományozással visszaadta.

Az egyházi vagyon pénzen szerzett javai közé számítjuk azon jószágokat is, a melyeket az egyháziak a szerzéstiltó törvények ellenére, királyi jóváhagyás nélkül zálogba vettek. „Mert noha ezen birtokokat — mint Szepessy megjegyzi, — a főpapság az 1715: 102. §. 2., 1723: 96. §. 2. törvényczikkek analógiája szerint csakis zálogjoggal birhatta, de minekutána az 1852. november 20-ki ősiségi pátens értelmében az ily zálogbirtokok, ha azok kiváltása iránt a per a 22-ik §-ban megállapított idő alatt meg nem indította, a zálogtartó tulajdonává váltak.“¹⁾

Az egyháznak zálogjoggal szerzett, valamint a magánosoktól, vagy a királyi fiskustól vétel útján birt javai oly tulajdont képeznek, a melynél a szerzési

¹⁾ Vélemény a vallás stb. alapok jogi természete kérdésében. Hivat. kiadás. 54. l.

czim jogos és törvényes, a vétel tárgya pedig az eladó szabad rendelkezése alatt volt. S ha figyelembe vesszük, hogy az egyház és egyháziak a vétel idejében vagy általános, vagy kivételesen engedélyezett szerzőképeséssel birtak, kifejezhetjük azon jogszerű ítéletet, hogy a vétel útján szerzett egyházvagyon-rész magában birja azon biztosítékokat, a melyek az egyház körében szereplő jogi személyeknek, a vétel állagára irányuló tulajdonjogát a hazai jog és törvény erejével sérthetetlennek minősítik.

A tulajdonjog eme biztosítékait ama sarkalatos követelményeknek tényleges bírása szolgáltatja, a melyek ismérveit képezik minden tulajdonjognak: a megszerezhető tulajdon, jogszerű és törvényes szerzési czim és tulajdonszerzésre képes személy. Az a tulajdonjog tehát, mely eredetében eme három tényezőt magában egyesíti és birja: a mily jogszerű és törvényes volt létesülésében, ép oly hatályu jelenleg is. A meddig u. i. a jog fenáll, addig a jog anyagának természetéből levont elvek föltétlen értékűek maradnak s félremagyarázást nem tűrve, azt a jogi tartalmat követelik elismerni, a melyet a jog eredetében érvényesült sarkalatos elvek és követelmények megalkottak.¹⁾ Ez a tulajdonjog természete, mely csak akkor válhatik vitássá, a midőn alkotó elemeinek egyik vagy másik tartozéka a kellő világosságra nem hozható. Azonban az egyházvagyon tulajdonjogát az ily tényezők hiánya nem gyöngítheti, mert nem nélkülöz egyet-

¹⁾ V. ö. Hoffmann, A Római Magánjog Rendszere Mai Érvényében. Negyedik kiad. 34. l.

len biztosítékot sem, a mi jogi természetének vizsgálatában követelhető.

A bőséges adathalmazból, mely az egyházi vagyon vétel-birtokczimét igazolja, a következő szemelvényeket adjuk.

Az esztergomi főkáptalan vétel-szerzeményei:

Az esztergomi káptalan 1222. évben Zebehléb helységnek egy részét Ludeger Hervintől, és ennek Detrik ipától 90 márkáért megvette. — Detrik Zvoluni gróf, és Herdúin Beduguernek fia, 1222. évben Zebehléb földjét 1000 ezüst márkáért adták el a káptalannak, mely összegből 20 márkát alapítványi misékre ajánlanak föl. — 1247. évben Ysepi Cel Ysep földjének negyedrészt, a szigetnek felső részével öt ezüst márkáért adta el a káptalannak. — 1250-ben a muzslaiak Ebeden lévő birtokukat az esztergomi káptalannak részint eladományozták, részint eladták. — 1255. évben Máté leánya, Jób felesége földjét két márká és egy fertóért adta el a káptalannak. — Miután Cel az esztergomi káptalannak 24 ezüst márkán elzálogosított Isep földjét a kitűzött időre vissza nem válthatta, 26 ezüst márkának ráfizetése mellett, a káptalannak örökre átengedte. — Ortelf, Emberhalt fia, nagyszombati polgár, 1258. évben a városi hatóság előtt földjét egy fél márkáért és egy lat finom ezüstért adta el a káptalannak. — Epeli Dömötör, Enchydnek fia, 1271-ben szőlőit adta el a káptalannak. — Epeli Peturke 1271-ben az epeli Lázhegyen lévő szőlőjét adta el a káptalannak három fertó árán és egy lat ezüstért. — Gyulazumburi nemzetségből származott Erdev, Zendeni Sebridnek fia, 1297. évben,

miután az esztergomi káptalantól 200 márkát fölvelt, Nempty helységhez való jogáról lemond és a káptalan örök birtokába bocsátja. — Rosd nemzettségéből származott Mykocha, Eleknek fia 1320. évben Chewy helységet az esztergomi érseknek és káptalannak 50 márkáért adta el. — Hunt Péternek fia 1332-ben Zalasunban lévő 20 ekényi földjét az esztergomi káptalannak 20 ezüst márkáért adta el. — Charlunkuzi Péter, Jánosnak fia, és Charlunkuzi Péter, Andrásnak fia, 1391-ben nemesi telküket Mártonnak, az esztergomvári társas káptalan prépostjának adták el 22 márká denáron. — Salygowi Rufus Miklósnak leánya, Erzsébet, Kyrthi Miklósnak özvegye 1399. évben a nyitrai káptalan előtt bevallja, hogy férje által lelke üdveért az esztergomi káptalannak adományozott jószágból neki járandó jegybér fejében, a káptalantól kapott 50 márká átvételével tökéletesen kielégítettett. — Mwzlai Jánosnak nyéki birtokát a káptalan 60 forintért vette meg mint zálogbirtokot 1414-ben. — III. János esztergomi érsek, 1418-ban az általa zálogban birt Chew helységet 700 forintnyi zálogösszegben engedte át a káptalannak. — 1426. évben a káptalan Kis-Tatha és Kis-Patach birtokokért 1500 forintot fizetett. — Biró Miklós és Gywky Mihály, 1428-ban Miklós kanonoknak 100 forintért adták el szőlőjüket. — Kysthatha Orsola, Kysthatha helység negyed-részt 80 arany forintért adta el a káptalannak. — Mérgesy Péter 1444. évben Berche pusztának fele-részt 32 arany forintért örökösen felvallotta a káptalannak. — Berchei Simon 1455. évben az ő és Márton testvérének Nyék helységi birtokát 40 arany

forintért adta el a káptalannak. — Hangoni Preselth János 1458. évben Chew helységnek öt illető negyed-részt az esztergomi káptalannak 135 arany forintért adta el. — 1468-ban a káptalan Bernecei Nemes Mihálytól a Bernece helységben lévő nemesi telket 300 arany forintért vette meg. — Kezep-Beeli Mihály 1469. évben a budai káptalan előtt, Kezep-Beel helységnek fele részét tartozékaival együtt, csupán egy nemes telket és néhány földet tartván meg magának, 500 jó értékű forintban a boldog-ágos Szűz kápolnája részére, az esztergomi káptalannak örökösen felvallja. — Thawae Bálint, Anda Mihály és Fekethew Demeter Kewlked pusztájakat 16 arany forintért adták el a káptalannak. — 1500. évben a káptalan Lybád jószágért 2000 forintot fizetett le. — 1507. évben Lestah András a saághi konvent előtt Bernece helységi birtokát, részint az esztergomi káptalan által tapasztalt jótétemények fejében, részint pótlólag 800 arany forint lefizetése mellett a káptalanra iratta. — Bernecei Agchán Tamás Ilona nejével 1509. évben a budai káptalan előtt Bernece helységben lévő nemesi telkét 150 arany forintért adta el az esztergomi káptalannak. — Pani Kristóftól 1511. évben Bawon helységnek fele részét 400 magyar aranyforintért vette meg a káptalan. — 1528. évben pedig Révai Ferencz és Réwai István, Báthory István nádor előtt Felsewnyék, Alsónyék és Egházasnyék helységekben az őket illető részjószágukat 1500 uj magyar forintért adják el a káptalannak.¹⁾ — Borsiczki István 1661. évben a

¹⁾ Vétel a nádor előtt! — a szerzést-tiltó törvények idejében.

Garam melletti sz. Benedek apátság konventje előtt Héderváry Istvánnénak Nemcsényben lévő részbirtokát, melyet 1000 forintban zálogban tartott, ezen összegnek letétele mellett, az esztergomi káptalannak eladta. 1858. évben pedig báró Babarczy Antal és neje Brünek Eufémiának a komárommegyei Csúz helységben lévő 715 holdas birtokát 89250 forintért vette meg az esztergomi káptalan.¹⁾

Róbert, esztergomi érsek vett Endrétől, Miklós nógrádi hadnagy fiától Lakata nevű birtokot 1227-ben. Nemes Vass Mária a maga és neje nevében eladta 1309. évben Zamard nevű birtokát 50 márka finom ezüstért Tamás esztergomi érseknek. Gábor kalocsai érsek Hethes, Banzrka birtokát s Gergelylaka és Aranyad jószágokat a bazini grófoktól pénzen vette meg s a kalocsai káptalannak adományozta. Péter, erdélyi püspök Susság birtok felét vette Borsai Gyulától 1259. évben 12 márka ezüstért, az eladó „perpetuum ei dominium dedit et concessit, abdicando a se omne jus, quod habebat.“ Valamelyik egri püspök még 1281. év előtt vette Sztenholm-Budát (Szihalom-Buda, most Kis-Buda, Füzes-Abony mellett). I. Károly új oklevéllel erősítette meg ezen birtokban a püspökséget 1324-ben.²⁾

Az egri káptalan vétel czimén szerzett javaiból a következőket soroljuk föl: Álsó-Ábrán egy részét olyformán szerezte 1504-ben belzei Zelenay György-

¹⁾ Lásd: Esztergomi Kápt. Okmánytár, 34.; 153—159.; 161. 162.; 165—176.; 178—182.; 186—189.; 191. 200. 201. számok alatt közlött okmányait.

²⁾ Fejér, Cod. Dipl. Tom. III./II. p. 115.; VIII./I. p. 362. VI./I. p. 366. és Katona, Eccl. Coloc. I. p. 451.

től, hogy az általa végperceiben megnevezett egyénnek 200 arany forintot fizetett; — a tárkányi kartauziak ábráni birtokát 400 arany frtéért vette meg 1507-ben; — Tisza-Bábolnának és Montaj pusztának egy részét Czaya Pál paptól és ennek Péter s Benedek testvéreitől 300 aranyért vette 1497-ben; Deregyei Mihály és András bogácsi birtokait 300 aranyért, 1480-ban; Bocsnak és Butaj pusztának egy részét 300 aranyért 1480-ban; — ismét Bocsnak egy részét a pókatelki Konde családtól 300 aranyért 1494-ben; — ismét a butaji puszta egy részét pynchi Jonhos Pál-, István- és Balázstól 310 aranyért 1484-ben; pókatelki Konde György butaji birtokait 200 magyar arany forintért 1480-ban. — Sajó-Galgócson 1504-ben Járdánházy Boldizsár bevallotta a káptalannak két telkét részint mint misedíjat, részint 32 arany forintért. Mellette Tamás fia, Antal, pap, 42 aranyért adott el a káptalannak egy telket 1505-ben. — A Kocs nevű pusztán, Eger mellett Liptay György és János egész birtokukat eladták a káptalannak 200 tiszta arany forintért 1489-ben. — Laksó puszta egy negyedrészt megvette a káptalan Homokterenyei Lászlótól 1482-ben 67 aranyért; Doby László és György alsó-palkonyai birtokait 170 aranyforintért 1450-ben. — Szomolyán hat telket adtak Nagy Bálint, János és Borbála részint lelkük üdveért, részint a káptalantól főlvet 300 aranyforintért, 1529-ben; 1702-ben szomolyai Nagy Pál felvévén a káptalantól 480 forintot, örökre átengedte minden jogát, melylyel felső-szomolyai jószágára nézve birt; Nagy Ferencznek pedig 4000 forintot fizetett a káptalan a tulajdoni jogok

átengedéseért 1757-ben. — Szőke pusztának felét a pálosoktól vette meg a káptalan 1481-ben. — 1318-ban zalóki Theek János özvegye és fiai tekse-szalóki földjökből másfél holdat eladtak a káptalannak 10 márkáért; Egerszalóky Ferencz leánya Adviga, szintén Egerszalóky Döme, Péter és Orsolya Eger- és tekse-szalóki birtokukat eladták a káptalannak 1506-ban; Demeter 400 aranyért, Adviga pedig 60 aranyért. 1509-ben az egri ágostoniak egerszalóki birtokát vette meg a káptalan 500 aranyforintért. 1510-ben az alsószőláthi nemesek 100 arany forintért adták el egerszalóki birtokukat a káptalannak. — A kovaszói erdőt Alsószőláthi Györgytől és Bálinttól vette a káptalan 50 aranyforintért. Eger-Szalókon vett a káptalan 1501-ben Egerszalóky Péter-, Orsolya- és Demetertől öt pusztá jobbágytelket 110 arany forintért; ismét ugyanazoktól két telket 50 arany forintért; Egerszalóky Orsolya leányától három telket 72 arany forintért; Egerszalóky Demetertől egy telket 22 arany forintért, egy erdőrészt 40 aranyért, két jobbágytelket 50 és $\frac{1}{2}$ arany forintért, egy rétet 25-, s ismét egy jobbágytelket 25 arany forintért. — Urajon, (Gömör m.) vett a káptalan 1224-ben Bolyky Sebestyéntől két jobbágytelket 80-, Bolyky Demjéntől egy jobbágytelket 40-. Bolyky János egész birtokát pedig 90 arany forintért, ez részben alapítvány. Villó pusztát, (Heves m.) kapta a káptalan sz. mise alapítványképen és pénzért; Sissári Jánosnak fizetett érte 1526-ban 124, szenterzsébeti Bazsó Balázsnak pedig 24 arany forintot. Ismét egy részt vett ott a káptalan 1529-ben Buda György egri kanonoktól 10 arany forintért. A mádi házhelyet és

kis házat vette a káptalan 1652-ben Kádár Istvántól 53 magyar forintért; a mádi szőlőt 1679-ben Holló Zsigmondtól 4600 magyar forintért.

Az egyházi vagyon vétel-birtokczimü javei találhatók még a

Fejér, Cod. Dipl. Tom. II. p. 188. 327.

U. o. Tom. IV./I. p. 307. — IV./II. p. 25. 83. 84. 117. 118. 119. 120. 224. 285. 330. 332. 434. 441. 517. — IV./III. p. 27. 83. 304. 309. 310. 348. 443. 534.

U. o. V./I. p. 298. 300. — V./II. 182. 265. (donatio mixta). — V./III. p. 82. 390. 392.

U. o. VI./I. p. 189. 340. 441. 399. — VI./II. 159. 174.

U. o. VII./I. p. 309.

U. o. VIII./I. p. 243. 476. 503. — VIII./II. p. 190. 265. — VIII./III. p. 221. 261. 660. 775. — VIII./IV. p. 130. 161. 166. (donatio mixta) 277. 416. 662. stb.

7. ELÉVÜLÉS.

A magyar kath. egyház nemcsak az egyházjog tételes rendelkezéseinél fogva, hanem hazai jogrendszerünk alapján is szerezhett vagyont elévülés, elbirtoklás czimén, mert általában véve jogosított volt s jelenleg is jogosított minden törvényes módon vagyonállagát növelni. S így a polgári szerzősmódra, az elbirtoklásra is mindenkor hivatkozhatik mint birtokczimre. Az elévülés mint jogszerű és törvényes szerzősmód, nagy jelentőséggel bír az egyházvagyon tulajdonjogában, mert ha egyéb birtokczimre nem is

lehetne hivatkozni mint egyedül erre, jogilag már az elévülés magában elegendő, hogy az egyházvagyon tulajdonjoga jogszerű és törvényesnek ismertessék el.

Föltéve ugyanis, hogy a szerzést-tiltó törvények óta az egyházvagyon semmi szaporulatot nem nyert, a multban szerzett javakra visszamenőleg, 1498-tól napjainkig 400 éve van az egyháznak s következőleg törvényeink értelmében, a kir. kincstár ellen négyszer és az egyházat illető negyvenévi elévülési időtartamot véve alapul, — tizszer birtokolta már el az egyház azokat a javakat, melyeket 1498-ig, vagyis a szerzést tiltó törvények hozataláig szerzett, s e szerint az elévülésre megkívánt idő többszörösen túl van haladva.

Hazai jogunk szerint ugyanis az elévülés oly polgári szerzésmód, a mely által az elévült jog valamely vagyonra nézve, a törvényes birtoklásnál fogva, idegen birtokba jut.¹⁾ Világosabban — H. K. I. R. 13. cz. 1. §. — az elévülés a jószágok jogszerű megtartására és szerzésére törvényesen megállapított határidőnek betöltése.

A szerző-elévülés (*praescripto acquisitiva*) jogszerűségének megítélésénél figyelembe kell venni a tulajdonos személyi minőségét, a ki ellen az elbirtoklás érvényesülhet, az elbirtokló jogi képességét és az elbirtoklott vagyon minőségét, a birtoklást és birtokcizmet s végül az időtartamot. — Tárgyunkra vonatkozólag általánosságban csak maga az elévülési jog, vagy inkább az elbirtokló jogi képessége jó kérdés

¹⁾ V. ö. Ökröss B., Magyar Polgári Magánjog. 164. §. 87. l.

alá, melyet így lehet fölteni: Szerezhettek-e az egyháziak vagyont elbirtoklás czimén? Fentebb kijelentettük, hogy e szerzési czim joga volt s ma is joga az egyháznak. Sőt ezen állításunkkal szemben, még a szerzést-tiltó törvények sem hozhatók fel ellenvetésül.¹⁾ Mert ezeknek az ellenvetését az elévülés természete is kizárja. Különbön pedig a szerzést-tiltó törvények, — eltekintve attól, hogy mennyiben enyhítette azoknak szigorát az ellenkező jogszokás, — csak bizonyos időre vonatkoznak; a magyar kath. egyház pedig kilencz évszázadot jegyez immár lapjaira.

* * *

A fentebbiekben vázolt birtokczimek, mint jogszerű és természetes szerzésmódok, a magyar kath. egyház vagyonszerzési képességének természetes folyományát képezik.

A magyar kath. egyház 1498 előtt úgy a természetes mint a polgári szerzésmódokat teljes joggal érvényesíthette a maga javára. Ezen állítással szemben a jogtörténet semmi ellenkező erejű bizonyítékot nem tud felmutatni. Sőt Werbőczy Szokásjoga — mint láttuk — 1498 után sem tesz említést a szerzést-tiltó törvényekről, pedig ma is nagy tekintélyű munkája csak 1517-ben jelent meg. Hallgatása azt bizonyítja,

¹⁾ Ezen álláspont helyességét igazolja a királyi Curiának 1801. évi szeptemberhó 10-én hozott Dacsó-féle ítélete is, melyben az esztergomi főkáptalan az ellene támasztott tulajdoni kereset alól, az elévülésre való hivatkozás alapján fölmentetett, mert — ugymond az ítélet, — ezt a törvény (a lex amortisationis) nem tiltja.

hogy az 1498. évi törvények nemcsak a köztudatba nem mentek át, hanem egyáltalán erőtlének voltak a fenállott törvények és jogszokás rombadöntésére. Ez az oka, hogy Werbőczy nyomatékosan emeli ki az egyházi és világi rendek egyenlőségét a földi javak tekintetében is. Márpedig, ha az ő korában oly nagy horderejűnek tekintették volna e tiltó törvényeket, — nem mellőzhette volna a különben oly nevezetes fordulópontot jelző változást. Egyébként érvelésünk e törvényeknek nem betűje, hanem hatálya ellen irányult. S hogy csakugyan nem tudták tiltó erejüket érvényre juttatni, ama körülményből válik nyilvánvalóvá, hogy az egyházi javak épen a szerzéstiltó törvények ideje alatt nyertek jelentékeny növekedést nemcsak királyi és magán adományok czimén, hanem vétel s zálog útján is.

Ha elfogadjuk kiindulási pontul a jognak ama sarkalatos követelményét, hogy a valóságos tulajdon megszerzésében első kellék a vagyonképesesség, — akkor, ha a vagyonképesesség beigazolt, önkényt következik a képesesség érvényreemelése a különféle — természetes és polgári — módokon való szerezhetés által. Márpedig az egyház, illetőleg az egyháziak vagyonképességét tagadásba venni annyi, mint a jogtörténet tételes bizonyítékaival és a tényleges vagyonképeségi állapottal szemben, a merő tagadás erőtlen fegyvereihez nyulni. Maga az a körülmény, hogy idők folytán tételes törvények igyekeztek az egyházat vagyonszerzési jogában korlátozni, egyesegyedül elegendő bizonyíték arra, hogy a magyar kath. egyház nemcsak vagyonképes, hanem mint ilyen, képességéből folyó többi jogait is érvényesíthette.

Eltekintve attól, hogy a vagyonképeség és szerzés az egyháznak veleszületett joga, elegendő ezen jogát hazai jogrendszerünkben kifolyónak tekinteni. S ha már e jogrendszer elismerte az egyház vagyoni jogát, önkényt érthető, hogy nemcsak a következetlenség, hanem a méltánytalanság terére is rálépett a törvény, mely a szerzést eltiltotta. Igaz, e tilalom csak különleges adományrendszerünk, illetve az ősiség javára történt, a mi kitűnik abból, hogy ezek megdőltevel, a tilalom további fentartását semmi észszerű ok nem kívánja, hanem a vagyonképeség konzekvenciái hatályt nyertek.

Minthogy tehát a különféle birtokczimet beigazolva látjuk, a szűkkörű felfogás és tájékozatlanság rovására kell irnunk azt a vélekedést, mely az egyházi vagyon eredetét egyedül a királyi donációkra vezeti vissza. Nem is lehet elképzelni, hogy egy életképes intézmény, a minő az egyház és az egyház körében élő, működő egyesek és testületek, — ne éltek volna azon jogukkal, mely nekik a vagyonszerzésre különféle czimet szolgáltatott. Az a törekvés, mely rugóit magasabb érdekek diadalra juttatásában bírja, minden téren eszközöket keres, a melyek által hatni képes. Ezen eszközök közül először is azokat válogatja ki, a melyek az emberekkel való érintkezésben — emberi tekintetelnél fogva, — tekintélyt és függetlenséget biztosítanak. Ezt a pszichológiai tényezőt látjuk működni az egyházvagyon történetében is, midőn az egyháziak és világi hívek vetélkedve gazdagítják az egyházat, hogy e gazdagsága eszköz legyen érdekeinek előbbrevitelére és megóvására, másrésről pedig sok-

szerü tevékenységének anyagi forrását képezze. Az egyház külső megnyilatkozása ugyanis, épen úgy megköveteli ezen anyagi forrást mint magasabb rendü érdekei, a melyek csak akkor őrizhetők meg minden idegen s káros befolyástól, ha az egyház rendelkezik a szabadságnak, önállóságnak és függetlenségnek azzal a fegyverével, mely elég biztosíték arra, hogy ennek birásával is megvalósíthatja céljait, a nélkül, hogy magasabb érdekeit cserben hagyná s esetleg a gyámkodni szerető állam érdekeinek alá rendelné.

Azért tehát: ha egy társaság, a minek az egy házat tekintjük, --- céljai elérésében, külső eszközül, minden jogszerű és törvényes módon igyekszik növelni vagyoni állagát, kizárja az önösségnek köznapi vádját.

A vagyon csak az egyházé, de a haszna millióké; s nem létezik az a magán tulajdon, mely a haza érdekeit is jobban szolgálná. A mit gyümölcsözik, a mi hasznot hajt, átmegy a nemzet testébe, itt marad ezen a földön, nem megy idegenbe. A nemzeti mívelődés egyik hatalmas oszlopa, az emberbaráti intézmények forrása s az új népeket, társadalmakat teremtő kereszténység eszméinek terjesztésében és meggyökereztetésében az az eszköz, melyet a józan nemzetek nem megingatni, hanem mindenkor megszilárdítani törekedtek.

Különben megjegyzem, hogy a vagyon élvezete, a vagyon használata tulajdonjogi szempontból csak másodrendü jelentőségű; mert a vagyon hasznainak hovafordítása a tulajdonjognak csak egyik jogosítványa, folyománya. Épen azért a vagyon hasznainak miként való élvezete tulajdonjogi tekintetből

csak részleges ismérvet képez. Nagyon gyöngé — mondjuk támadás az egyházi vagyon tulajdonjoga ellen tehát az, mely — szinte jóakaratulag — azzal érvel, hogy e vagyon használata nem felel meg minden tekintetben az egyház érdekeinek; s ily módon az egyházi vagyon jelen birlalót szivesen juttatná az állam kegyelem kenyerére. Megengedve, hogy egyesek a vagyon előnyeit nem az egyház szellemében használják föl, — csak annyit jegyzek meg, hogy az egyházi vagyon tulajdonjogára nem hat gyöngítőleg a vagyon előnyeinek oly kivételes használata, mely talán az egyház szellemével ellentétben áll. A vagyon használata — mint fentebb említettük, a tulajdonjognak csak egyik jogositványa, folyománya. Ámde azért nem szabad a tulajdonjogot olykép felfogni, hogy ez egyes jogositványok összegéből áll, mert ez esetben, mihelyt e jogositványok egyike nem úgy érvényesül, a mint a tulajdon célja kívánja, a tulajdonjog már nem léteznék. Lehet valakinek fegyvere az életbiztonság céljából, de ugyanazzal a fegyverrel az illető saját életét is kiolthatja; a miből nem következik, hogy a fegyver nem az övé volt, sem az, hogy mindenki ugyanazt cselekszi vele, de az sem következik, hogy a fegyver nem való más embernek. Szóval a tulajdonjog nem összege minden, — egy dolgon képzelhető — jognak, hanem a jogok egysége, melynek mint minden egységnek, egyes részeivel szemben önálló léte van; tehát e részek egyike hiányozhat, de azért a tulajdonjog nem szűnik meg.¹⁾

¹⁾ V. ö. Zlinszky-Imling id. m. 78. l.

VI.

KATH. ALAPOK ÉS ALAPITVÁNYOK.¹⁾

1. KATH. VALLÁSALAP.

A magyar kath. egyházi vagyonnak jelentékeny részét képezi a vallásalap. Sok szempontnál fogva külön kell tárgyalnunk olyan keretben, a minő tanulmányunk terjedelmébe beilleszthető.

A kath. egyházi vagyon jogi természetére nézve általánosságban és részletesen kifejtett elvek után ismétlésekbe esnénk, ha tanulmányunk e részében is a magyar birtokviszonyok fejlődését s a szerzésmódokat vennők első sorban szemügyre, vizsgálva: vajjon milyen birtokczimei vannak a vallásalapot képező vagyoni állag egyes részeinek? Elég azt tudnunk, hogy jelentéktelen kivétellel, a vallásalap vagyonállaga eredetlegesen, — tehát mielőtt mint vallásalap szerepelt volna, — már kath. vagyon volt.

¹⁾ Vesd össze: Várossy i. m. 31. 34. 39. ll.; A Magyarorsz. Kath. Vallási és Tanulmányi Alapok És Alapítványok. Gróf Apponyi Albert és Apáthy István jelentései.; Hamar Pál i. m.

Mit értünk a vallásalap alatt?

A vallásalap elnevezés megjelöli először magát az intézményt, melynek czélja és rendeltetése általában az ajtatos, kegyeletes és közhasznú czélok előmozdítása, részletesen és első sorban a szegény kath. papok jobb javadalmazása; a magyar korona területén lévő, szegényebb javadalmu latin és görög szertartásu kath. érsekségeket, püspökségeket, káptalanokat, lelkeszségeket, papnevelőintézeteket, segélyben részesíteni; templomokat, egyházi épületeket felállítani és fentartani; úgy ezeket, mint a kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévő szerzetes házakat és elaggott papokat segélyezni; a kath. vallás tanításáról gondoskodni, a kath. tanulókat tanulmányaikban ösztöndíjakkal segélyezni s ekként a kath. vallás érdekeit minden irányban előre vinni és biztosítani.

A vallásalap elnevezés megjelöli másodszer az ingó és ingatlan vagyonnak azt a tömegét, a mely a vallásalapé, mint jogi személyiségé. Tulajdonjogi szempontból és szűkebb értelemben ez utóbbi meghatározás az irányadó.

A vallásalapnak, mint jogi személynek jellegére következtetünk abból a rendeltetésből, a melynek szolgálatában áll az alapító által megjelölt különös intézkedések értelmében; a vallásalapnak mint vagyonállagnak jellegére pedig következtetünk annak eredetéből, mert a tulajdoni jogok kérdésében, mindenkor a tulajdonnak gyökeréhez kell visszamenni.

A mi a vallásalap jogi személyiségét illeti, kétségtelen, hogy ez csak fogalmi léttel bír jogköltelem útján (*fictio juris*), külső létezési alapjául pedig a

czélra szánt birtokkategória, a javak összege szolgál. Ily jogállást biztosít a vallásalapnak a magyar magánjog, mely épen úgy mint a római jog, általános jogszabály által ismeri el a jogilag hatályos intézkedések által tett alapítványok magánjogi személyiségét.

A vallásalap állaga — ismételve megjegyezzük, — eredetlegesen kath vagyon, leszámítva néhány vitás jellegű magánalapítványt és a III. Ferdinand, I. Lipót és III. Károly királyok által megajánlott 16000 forintnyi alapítványszerű kincstári járulékot, mely az 1868. évtől kezdve nem folyósított a vallásalap javára, mert az országgyűlés pénzügyi bizottsága ugyanazon év aug. 5-én e járulékot az állami költségvetésből törölte.

Nem vonja kétségbe senki, hogy a vallásalaphoz tartozó vagyon legnagyobb részben az elpusztult és megszüntetett káptalanok, kolostorok, zárdák birtokaiból, továbbá az érsekségi, püspökségi, apátsági, prépostsági jószágok jövedelmeiből alakult, s mint ilyen, legalább megközelítőleg, a káptalanok, zárdák, püspökségek stb. alapítóinak szándékát törekszik megvalósítani. A vallásalap itt jelzett eredetét elismeri a vallásalap jogi természetéről véleményadás végett kiküldött országgyűlési bizottság is 1872. évi ápril hó 8-án kelt jelentésében.

A mi a vallásalap törzsvagyonát illeti, azt a következők alkotják:

1. Azon 16000 forintnyi alapítványszerű járulék, mely III. Ferdinandnak, I. Lipót s III. Károly királyoknak rendeletére, a kamarai jövedelmekből évenként a lelkészek pénztárába befizettetett.

2. Magánalapítványok: a) Mária Terézia alapítványa a budai Szent István ünnepély tartására: 7500 frt.; b) Janisch-féle alapítvány — 26000 frt. — a budapesti központi papnöveldében két fogarasi növénydeképap ellátására; c) a pesti dömések eltörlése után, a Kincze Mária-féle hagyatékából a pesti szegényintézetnek 2000 frt.; d) a pozsonyi káptalannak a Ferdinand-féle alapítványból misékre és iskolai ajándékokra bizonyos évi illetékek, valamint ugyanannak a szegény gyermekek közt kiosztandó iskolai könyvekre, a Póky-féle 2000 frt. tőke után járó kamatok. e) A pozsonyi gimnázium, papi pályára készülő két ifju számára, a Gyulaffy Liszt-féle 2000 frt. tőkéből a kamatokat; valamint a pozsonyi leányiskola igazgatója tanári működéseért; a győri árvaintézet a növendékei által végzendő ajtatoskodásokért; a munkácsi fegyintézeti várkápolna, a Becker Rozália, Pelenka Regina, Ebner Anna és Lautner Erzsébet-féle alapítványokból; f) a nezsideri lelkész és kántor a Fischbach György-féle alapítványból; g) a lipótvárosi lelkész a Grosbrintes Jeromos-féle 2000 frt. alapítványból, hetenként három misére; h) a rónaszéki lelkész a község által alapított 200 frtból elhunytakért négy misére; i) a mercidorfí lelkész az olvasóról nevezett testvérület 638 frt. alapítványából évenként 64 misére; j) a velkapolai lelkész mint iskolaigazgató ajándékokra; k) a bazini lelkész szegény tanulók javára tett 1000 frtos; nemkülönben az otti küldérségi egyházakban kiosztandó ajándékokra a Palusnay-féle alapítványból; l) a bazini és pozsonyi kapucinusok a Ferdinand-féle 16000 frtos alapítványból; m) a nagyváradi kapucinusok a

latin szert. püspökség által évenként kifizetett 8500 frt. tőkéből alamizsna czimen; végre n) a pozsonyi ferencesek a Török Terézia-féle alapítványból mindannyian bizonyos évi összegeket huznak.¹⁾

3. A vallásalap törzsvagyonához tartozik az ugynevezett bizottsági — commissariaticus — alap, mely nem egyéb, mint a palesztinai szent helyek fenntartására szolgáló pénzekből a bosnyák papnövendékek neveltetésére II. József által kirendelt, s a vallásalapba 118,601 frt 31 krnyi összegben bekebelezett maradványalap.

4. A József császár által eltörölt pálosok, karthauziak, kamalduliak, trinitáriusok, jeromosok, terciáriusok, kamillánok, karmeliták stb szerzetesrendeknek a vallásalapba olvasztott ingó és ingatlan javainak tömege, értéke, (kivéve a Ferencz király intézkedésével visszaállított bencés, premontrei s cistercita rendeknek a vallás-alapból visszaszolgáltatott jószágait.) A vallásalap ingatlanai: 1. czeglédi-uradalom, 2. a püspökladányi uradalom, 3. a tinójárasi uradalom. 4. a sajóládi uradalom, 5. a nagy köveresi uradalom, 6. a csákovai uradalom, 7. a szemlaki uradalom, 8. a somlyóvásárhelyi uradalom, 9. a magócsi uradalom, 10. vaiszlói uradalom, 11. a pilismaróthi uradalom. 12. a kolosi uradalom és 13. a máriacsaládi uradalom, továbbá a harczi és pozsonyi részbirtokok.

5. Azon ingatlan javak, melyek az eltörölt, de vissza nem állított szerzetesrendek után, közvetlenül

¹⁾ Vallásalapi okmánytár, 52. sz.

vagy a királyi kincstárral eszközölt jószágcsere folytán a vallásalap tulajdonába mentek.

6. Az eltöröltött szerzetesrendeknek a vallásalap tulajdonába jutott, de az elvesztett urbériségekért kiutalványozott földtehermentesítési kötvények.

7. Az ugyanezen javak után járó szőlődézsma s egyéb uri jogok váltságául nyert papírok.

8. Azon 184000 pfrtnyi földtehermentesítési tőke, melyet a nagyváradi latin szert. püspök, a püspökséghez tartozó béli és vaskói uradalmak 23000 vfrt örökhaszonbére megváltásául fizetett.

9. A három millió p. forintnyi alapítvány, melyet 1857-ben a magyarországi javadalmas egyházirend: az érsekek, püspökök, káptalanok, apátok, prépostok földtehermentesítési kötvényekben a lelkeszkedő papság szükségeinek fedezésére és a papnevelő intézetek esetleges segélyezésére tettek. Ezen alapítványba az érsekek-püspökök 1,852 000, a káptalanok 1,086 000, az apátok és prépostok pedig 62000 p. frtot fizettek. Végül —

10. A vallásalap törzsvagyonához tartoznak a megüresedett egyházi javadalmaknak időközi (intercalaris) jövedelmi-járulékai.

A mi most már a vallásalapnak jogi természetét illeti, a törzsvagyon azon részére vonatkozólag, a melyet a vallásalap 1791-ig nyert, minden kétséget kizárólag állítjuk, hogy a vallásalap katolikus vagyon. A mi pedig az 1791. év után nyert szaporulatot illeti, leszámítva a jelentéktelen vitássá tehető összeget, szintén kath. jellegű, mert azok részint az 1791. év előtt létesült törzsvagyonnak járulékai,

részint a kath. egyházirend befizetett tőkéi. Fölösleges a vallásalap birtoka körül keletkezhető bármely jogi kérdést megvitatás alá venni, mert van alkotmányunknak egy sarkalatos törvénye, mely örök időkre megoldotta azt a kérdést: vajjon kath. alap-e a vallásalap? Ez a sarkalatos törvény az 1791: 26. tczikk.¹⁾ Alaptörvénye alkotmányunknak, alaptörvénye a katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt: „Mindkét felekezetű evangélikusok az ekképen alkotott és örökké tartandó törvény rendeleténél fogva, szabad vallásgyakorlatuk iránt, templomaik, iskolák, paplakjaik és alapítványaik megtartásáról mindenkép biztossá tétetvén, azok között és a római katolikus vallást követő országalakók közt a békének és egyetértésnek bővebb megállapítása végett, elhatároztatik: hogy a mondott templomok, iskolák, paplakok és alapítványok tulajdoni

1) „*Evangelicis utriusque confessionis penes conditae hac ratione ac perpetuo duraturae legis provisionem circa liberum religionis suae exercitium, conservationem item templorum scholarum et parochiarum suarum nec non fundationum omni ratione securis redditus pro amplius confirmanda inter illos ac rom. cath. religionem profitentes regnicolas pace et concordia statuitur: ut quoad proprietatem dictorum templorum, scholarum, parochiarum et fundationum (salva tamen quoad fundationes Sirmayanam, et Hrabovszkyanam uti et Apafyanam in quantum illam probis fulcire possent, pro Evangelicis praetensione) status possessionis actualis utriusque pro cinosura ea ratione adsumatur, ut fundationes catholicorum pro catholicis, evangelicorum autem pro evangelicis deinceps convertantur, adeoque ab alteriori harum repetitione pro futuro ab utrinque praescindatur*“. 1791: 26. t. cz. 12.

jogára nézve, (a Szirmay, Hrabovszky és Apaffy alapítvány iránt az evangélikusok követelése, a mennyiben azt bizonyítványokkal támogathatnák, épségben hagyatván,) a tényleges birtokállapot akként vétessék fel zsinórmértékül mindkét részről, hogy a kath. alapítványok a katolikusok —, az evangélikusoké pedig az evangélikusok javára fordittassanak; ennélfogva ezeknek a jövőben való visszakövetelése mindkét részről megszüntetessék.“

A tényleges birtoklási állapotnak ily szentesítése mellett, az 1790/1: 26. tcz. 12. §-a a vallásalap kath. jellegét mindenkorra biztosította s minden ekkörül támadható jogi kétely kizárásával megerősítette és szentesítette.

Ezen örök érvényű törvényen kívül a vallásalap katolikus jellegét bizonyítják még a következők:

Ha a vallásalap tulajdonjogának erejét és érvényét a szerzés gyökere után itéljük meg, be kell látnunk, hogy a megszüntetett szerzetesrendek vagyona egyházi vagyon volt. Senki sem tagadja. Egyházi vagyont pedig egyházi rendeltetésétől hazai jogunk és törvényeink rendelkezése szerint elvonni nem szabad. Werbőczy Hármaskönyvének I. R. 10. cz. 3. §. kötelezi a királyt, hogy az egyházi javakat el ne idegenítse, hanem az egyháznak adományozza akkor is, ha azok üresedés esetén rá háromoltak. Az 1298: 26. 27.; 1435: 21.; 1439: 21.; 1498: 55. §. 1. 1536: 13.; 1537: 19.; 1542: 3. 12. 13. törvénycikkek mellőzésével csak az 1548: 12. törvénycikkre hivatkozunk, mely azt rendeli, hogy az elpusztult és eltörölt monostorok, zárdák birtokai és jövedelmei katolikus lelkészségek

és iskolák felállítására s katolikus lelkészek és tanítók képzésére szolgáljanak alapul. S királyaink ily javak felett való intézkedéseikben ezen törvények határai között tartoztak maradni s következőleg még az elpusztult egyházi intézetek javait sem fordíthatták más, mint egyházi célokra.

A vallásalap katolikus jellegét bizonyítják fejedelmeink:

III. Ferdinánd 1650. évi augusztushó 6-án kelt diplomájában, alapítólevelében, az intézkedés céljául a szegény lelkészek segélyezését tüzi ki; az intézkedés jogi természetét pedig, mint örök alapítványt, jelöli meg. „Megalapítottuk és elrendeltük — ugymond, -- hogy magyar kamarai kincstárunk jövedelmeiből ezen-tul a plebánosok részére és szükségleteikben gyámoli-tásukra, évenként biztosan és csálhatatlanul hat ezer forint fizettség ki.“¹⁾ Márpedig az alapítványi cél és alapítványi vagyon, felbonthatatlan jogi kapcsolat-ban állanak egymással.

I. Lipót 1677. évi juliushó 30-án kelt rendeleté-ben, ismételten kiemeli Ferdinand intézkedésének ala-pítványi jellegét. „Legkegyelmesebben kijelentjük, hogy az e célra kitűzött és alapított hat ezer forintot, semmi másra nem, mint kegyes emlékezetű Atyánk jámbor alapítványi szándéka szerint egyedül a szűkül-

¹⁾ „Instituimus ac ordinavimus, ut deinceps ex Cama-rae Nostrae Hungaricae proventibus, quotannis pro parochis, eorumque necessitatibus sublevandis pendantur infallibiliter et certo floreni sex mille.“

ködő plebánosok javára kell minden hiány nélkül és egészben fordítani.“ ¹⁾)

III. Károly 1733. évi marcziushó 7-én kelt leiratában a Ferdinand-féle alapítványnak mintegy testet és külsőleg fölismerhető állandó létezést adott, midőn Pozsonyban a „Cassa Parochorum“, Plebánosok Pénztára név alatt ismert főpénztárt alkotta és annak kezelését e czélból alakított bizottságra ruházta. „A magyarországi egyházak és plébánosok szükségletei által sürgetve, egy bizonyos általános pénztárt fentartani s ama szükségletekről gondoskodni akarunk; s parancsoljuk és kegyelmesen elrendeljük, hogy az ugynevezett Ferdinand-féle alapítványnak évi 6 ezer forintot tevő kamatai, s ezenkívül a felszaporodott hátralékok fejében még más 4 ezer forint évenként ama pénztárba fiztessenek; és mivel elhatároztuk, hogy atyáinknak a plebániái egyházak építésére, ugyszintén plébániák felállítására és megfelelő ellátással javadalmazására nézve ünnepélyesen tett fogadalmát teljesítjük, az előzőleg már kiutalt 10 ezer frton felül még más 6 ezer forintot rendelünk a mondott pénztárba befizettetni.“ ²⁾)

¹⁾ „Benignissime declaramus, destinatos hunc in finem et fundatos sex mille finos non in alium ullum, quam juxta mentem piae foundationis piissimi quondam Genitoris Nostri, dumtaxat in similium egentium parochorum usum absque omni defectu et integre — assignari debere“

²⁾ „Urgente ecclesiarum ac parochorum Hungariae necessitate, certam Cassam Generalem — servari... eiusmodi necessitati competenter provideri benigne volumus, et mandamus, clementerque disponimus, ut ad eandem cassam

II. József 1782. évi szeptemberhó 10-éről kelt, a magyar királyi helytartótanácsához intézett leiratában, mely a vallásalap alapító okmányának nevezhető, elősorolja mindazon intézkedéseket, melyeket előbb Mária Terézia, azután ő maga a róm. kath. vallás érdekeinek előmozdítására tett, vagy tenni szándékozik, és a következő szavakba foglalja azon intézkedést, mely a vallásalap mai törzsvagyonának eredetét képezi: „Hogy pedig e kegyes czélu intézményekre és legfőképen is a plébániák szaporítására és jobb javadalmazására az alap ne hiányozzék, az eltörölt klastromok összes javait is ugyanerre a célra fordítottuk, s a már meglévő plébánosok pénztárához csatoltuk.“¹⁾ E szavakból mindenekelőtt világos az, hogy az eltörölt szerzetes rendek vagyonát II. József kizárólag a kath. vallás fentebb kijelentett érdekeinek előmozdítására akarta alkalmazni. S minthogy az alapítványi cél szoros jogi kapcsolatban van az alapítványi

census foundationis Ferdinandae dictae, ex annuis sex mille flnis constans, — ac praeterea in sortem accretarum — restantiarum alii 4 mille flni — annue solvantur... et siquidem votum etiam illud, quod Genitor Noster super parochialibus ecclesiis — item erigendis ac competente Parochiis sustentatione dotandis — solemniter emisit, debite adimplere decrevissemus — ultra praevis iam resolutos annuos 10 m. fl. alios sex mille flnos ad antelatum cassam solvi et pendi jussimus.“

¹⁾ „... ne fundus pro his piis institutis cumprimis autem augendarum et melius dotandarum parochiarum desit, universam etiam abolitorum claustrorum massam eundem in finem contulimus atque praeexistenti cassae parochorum adjecimus.“

vagyonnal, emennek jellege minden kétségen felül áll még akkor is, ha a megjelölt célra alapítványozott vagyon nem is lett volna már előbb katolikus vagyon. De ez utóbbi föltevés meg nem engedhető, mert a vallásalap vagyona előbb is kath. egyházi vagyon volt s a II. József által eltörölt szerzetes rendek vagyontömege, a törlés ténye által nem vesztette el kath. jellegét. Következőleg: az eltörölt szerzetesrendek vagyontömegéből alkotott vallásalapot nemcsak azért kell kath. vagyonnak tekintenünk, mert II. József azt a kath. egyház érdekeinek előmozdítására akarta fordítani, hanem főleg azért, mert kath. egyházi vagyonból áll, melyet törvényeink az egyháztól elvonni tiltanak, mely tehát más, mint katolikus célokra nem is volt fordítható.

A vallásalap jogi természetét meghatározó tényezőkül szolgálnak még:

a) az 1790/1: 23. tcz.: „Ő szent felsége, mint az egyházak legfőbb védura, Isten egyházait jogaiban megtartandja, és bármely nevü alapítványt az alapítók kívánata szerint fog kezeltetni.“¹⁾

b) E mellett bizonyít az 1827. évi országos bizottság kijelentése: „Mind az ugynevezett plebánosok pénztára, mind a vallásalap akkép van a plebánosok javadalmazására rendelve, hogy más célra semmi

1) „Majestas sacratissima ut supremus Ecclesiarum patronus, Ecclesias Dei in suis Juribus conservabit, et fundationes cujuscunque nominis, ad mentem fundatorum administrari faciet.“

űrügy alatt sem fordíthatók, s valamennyi latin és gör. szert. kath. plebánosoknak, azok kivételével, kik létező alapítványokból, mint törvényes jövedelmeikből eléggé javadalmazva vannak, állásuknak s a helyi körülményeknek megfelelő tisztességes ellátást abból kell nyerniök.“¹⁾

c) a vallásalap az eltörült szerzetesrendek vagyonát száztizenhárom év óta, a birtoklás jogosságának kétségsbevonása nélkül bírja; következőleg a vagyonrészét jogszerű és törvényes czimen megszerezte az elbirtoklással is.

d) Végül a vallásalap sérthetetlen tulajdonjoga mellett bizonyít a telekkönyvezés, mely ugy az ingatlanokban, mint azok tartozékaiban, (földtehermentesítési és szőlőváltásági tőkék), a vallásalapot tünteti föl tulajdonosul.

Ezek szerint tehát nemcsak a vallásalap eredetleges vagyoni minősége, hanem más jogszerű és törvényes tényezők is igazolják, hogy a vallásalap katólikus vagyon.

¹⁾ „Tam cassam sic dictam parochorum, tam fundum religionis . . . pro dotatione parochorum sic destinari, ut nullo sub praetextu alium in scopum converti possint, indeque omnibus tam latini, quam graeci ritus parochis catholicis, praeter eos, qui secus e praeexistentibus foundationibus, tanquam legalibus eorundem proventibus sufficienter dotati forent, competentem provisionem ad vitam pro sua conditione et localium adjunctorum necessitate honeste sustentandam suppeditatum iri.“

2. KATH. TANULMÁNYI ALAP.

Mit értünk a tanulmányi alap elnevezés alatt?

E kérdésre szintén kettős szempontból válaszolhatunk, a szerint, a mint magát az intézményt vagy annak vagyoni állagát tekintjük.

A tanulmányi alap oly intézmény, melynek célja és rendeltetése a köznevelés és a magasabb művelődés előmozdítása, valamint a katolikus jogakadémiák, középiskolák és tanítóképzőintézetek segélyezése vagy fentartása. — De a tanulmányi alap elnevezés megjelöli egyszersmind az ingó- és ingatlan vagyonnak azon tömegét is, mely a tanulmányi alapé mint intézményé.

A tanulmányi alap katolikus intézmény és katolikus vagyon. A kettő elválaszthatatlan jogi kapcsolatban van egymással. — Ennek rövid megokolása: feladatunk.

Az első tényező, a mely ítéletünknek alapul szolgál, a tanulmányi alapnak, mint vagyonállagnak eredetleges kath. vagyoni minősége. A tanulmányi alap ugyanis a következő részekből áll:

1. A Jézus-társaság feloszlata után bevont tőkékből, házakból, épületekből, polgári földterületekből, gazdasági felszerelésekből s egyéb ingó vagyonnál alakult pénzürtékeknek azon része, melyet Mária Terézia tulajdoni joggal a tanulmányi alapra ruházott.¹⁾

2. Azon ingatlan javak, melyek a Jézus-társaság eltörlésével ugyancsak Mária Teréziának 1780. évi marcziushó 25-én kelt adományozása folytán köz-

¹⁾ Lásd a VII. fejezet idevonatkozó részletezéseit.

vetlenül, vagy a királyi kincstárral kötött jószágcsere következtében, a tanulmányi alap birtokába átmentek. A tanulmányi alap ingatlanai: a mizslyei, a kiskfaludi, a szkalkai, a csákovai, a szegszárdi és a vörösberenyi uradalmak.

3. Az ezen ingatlan javak után, az elvesztett urbériségekért kiutaltványozott földtehermentésítési kötvények.

4. Az ugyanezen javakra vonatkozó szőlőváltási papirok.

Ha ezen javak eredetét vizsgáljuk, meggyőződünk, hogy azoknak az a része, mely a jezsuitáknak adományoztatott, és ezeknek megszüntetése után a tanulmányi alapnak átengedett, — ezen átengedés ideje előtt és után kizárólag katolikus egyházi célokra szolgált.

Katolikus javak voltak az 1548: 12. t. cz. keletkezése előtt, tehát, mielőtt a jezsuiták birtokába kerültek: a turóczi és mizslyei prépostságok; a szegszárdi, lébényi, veszprémvölgyi, pornói és szkalkai apátságok; a menedékkői, hrabkói és a Krisztus testéről nevezett zárdákhoz tartozó javak. Nem szüntek meg katolikus javak lenni akkor sem, midőn az 1548: 11. 12. tczikkek rendelkezése szerint: iskolák felállítására, tudós és jámbor tanárok alkalmazására stb. fordítottak. Mert, hogy a jezsuitarend meghonosítása és javakkal ellátása katolikus egyházi célból történt, azt minden kétségen felül igazolja I. Rudolfnak 1586. évi májushó 19-én kelt és a turóczi prépostságra vonatkozó adománylevele, a melyben a király, — előrebocsájtva a katolikus egyház hanyatlását és az

eretnekség terjedését, ennek okát azon körülményben találja, hogy a kath. iskolák, a melyekben az ifjúság a papi pályára neveltethetnék, az igazi és régi isteni tiszteletre taníttathatnék, részint megfogytak, részint a szükséges fentartási alap hiányában, kellően nem látogattatnak. Hogy tehát az ifjúságnak mód és alkalom nyujtassék arra, hogy a kath. vallást nyíltan vallhassa és a tudományokat elsajátíthassa, — a király a jezsuita rendnek Magyarországra való behozatalát határozta el.

A tanulmányi alap jogi természetének eldöntésénél kiváló fontossággal bír Rudolfnak eme diplomája, mert ebből félremagyarázhatatlanul kitűnik, hogy az elpusztult, elhagyott és megürült egyházi javak, a jezsuitáknak, a katolikus istenitisztelet terjesztése, a papnevelőintézetek berendezése, alkalmas lelkészek képzése, továbbá a hazai ifjúságnak a katolikus vallás szellemében való oktatása és nevelése tekintetéből adományoztattak.

Midőn Rudolf ily módon igyekezett a katolikus vallás érdekeit előmozdítani, az 1548. évi törvények szellemében járt el; mert e törvényeknek is legfőbb tárgyát „az igazi ősi vallásnak“ megvédése, másrészt pedig a „hamis eretnek tanok“ kiirtása képezi. Ugyanis: az ezen évi czikkek a katolikus vallás visszaállításáról és a vallási ujítások meggátolásáról a következőleg intézkednek:

„5. tcz.: Különösen a vallásügyre nézve az ország karai és rendei egy szóval úgy éreznek: hogy az isteni tisztelet és vallás, korábbi módjára visszaállí-

tandó és az eretnekek mindenünnen eltörlendő, ő királyi felségének intése szerint.

6. tcz.: Ugy vélik pedig, hogy az helyesen akkép történhetik, hogy minden egyház főpapjai, mind a püspökök, prépostok, apátok, mielőbb egyházi s tudományokkal ékeskedő férfiakból előállittassanak; kik mind magok is a rájuk bizott nyáját szóval és példával tanítsák, mind helyetteseiket s alájok rendelt papokat hivatalukban működni parancsolják:

1. §. Küldjenek pedig haladék nélkül minden részekbe espereseket s alespereseket s másokat, kiknek kötelességük a népet tanítani:

2. §. Kik ha talán magok nem elegendők, jó szónokok adassanak hozzájuk, hogy a régi vallás, és korábbi istenitisztelet mindenütt helyreálltassék.

3. §. Minden városban és helységben papokat is olyanokat tegyenek, kik az igaz tudományt vallják és azt tanítsák, a szentségeket kiszolgáltassák, a kath. szentegyház szertartása szerint.

4. §. Ugyanazon főpapok tehetségökhöz képest iskolákat állítsanak, melyekben a jó tudományok és igaz vallás taníttassék; hogy ekkép a rossz hittanok napról napra inkább eltöröltessenek, és a régi vallás felnevekedjék, és a jó szónokok az országban elterjesztessenek.

5. §. Papokká pedig csak próbás életű és tudományu tétessék, az egyházi méltóságok és javadalmak csak ezeknek adományoztassanak.

7. §. Hogy pedig a jámbor és tudós férfiak az országban könnyebben elterjesztessenek, méltóztassék a királyi felség a gymnasiumi tanulókról kegyelmesen

gondoskodni, hogy tanulmányaikat folytathassák s tökéletesithessék.“

Ilyen szellemü a 8. 9. 10. 11. tcz. is. A 12. tcz. az előbbiekhöz hasonlólag szintén az ősi igaz vallás föntartására célzó intézkedéseket tartalmaz és így hangzik: „Továbbá az elhagyott monostorok, kolostorok javai — kivéve a bélavárit és járu-lékait, melyeket ő felsége, mig neki tetszeni fog, Tahy Ferencznek eltartására ideiglenesen átengedett, — tanult plebánosok és Isten igéje őszinte hirdetőinek ellátására, kik a népet az ősi, orthodox, igaz katholikus hitben és vallásban megtartani, és azokat, kik ettől ez országban netalán elpártoltak, hozzá ismét visszavezetni iparkodjanak; nemkülönbén a vidéki iskolák megnyitására és felállítására és az iskolamestereknek, kik jámborok és tanultak legyenek, élelmezésére: és végre a jóreményű és tehetségű ifjak helyes tanulmányainak előmozdítására és segélyezésére alkalmaztassanak, hogy így jó és tanult férfiak neveltessenek. §. 1. Az előrebecsajtottak szabatos végrehajtására, és a mondott jövedelmeknek az említett célra való fordítására, mindegyik főpap saját egyházmegyéje területén gondot viseljen, s ahol szükségesnek mutatkozik, ebbeli eljárásáról ő Felségének számot adjon.“

Ugyanily tartalmu az 1560. 45. t. cz. Ebben a rendek emlékeztetvén a királyt az 1548. évi tizenkét törvényczikk határozatára, kéri őt, hogy az elpusztult egyházak javait minden halogatás nélkül, az iskolák alapítására és tanult férfiak ellátására fordítsa

és nyomban utána teszik kérelmöknek indokát: „hogyan tanult férfiak képzése és iskolák fölállítása által az isteni tisztelet és ősi vallás felvirágozzék.“ Épen azért már a törvényczikk 15-ik §-ában Ferdinand megengedi a püspököknek, hogy az elpusztult egyházaknak kezeiken lévő javait megtartsák s abból oly iskolákat állítsanak föl, melyekben a gyermekek nem eretnek, nem gyanus, hanem katolikus tanító vezetése alatt a keresztény vallásban oktatást nyerjenek.

Az eddig mondottakat, a következtetés előkészítése végett, a következőkben összegezzük:

a) Az elpusztult egyházak javai katolikus vagyont képeztek. Ennek bővebb bizonyítása azért fölösleges, mert senki sem vonhatja kétségbe a valóságnak megfelelő állításunkat.

b) Az 1548: 12. tcz. és az 1550: 19. tcz. az elpusztult egyházak stb. javait kizárólagosan a kath. vallás és tanügy érdekeinek előmozdítására kívánták fordítani; nem állami, nem felekezetenküli iskolákat akartak létesíteni, hanem katolikus tanintézetek felállításáról gondoskodtak; mert különben az ezekre való felügyeletet sem bízták volna a püspökökre. Mindezeket a törvényeknek világos, szabatos, félreagyarázást nem tűrő szavai igazolják. Nemcsak azok szelleméből, nemcsak a sorok közül lehet kiolvasni az ily értelmű tartalmat, hanem a törvények betüiből is.

c) Az 1560: 19. tcz. 15. §-ában ki is van fejezve, hogy „a tanintézetekben ne eretnek, ne gyanus, hanem katolikus tanítók alkalmaztassanak;“
„ . . . in quibus juvenus sub Praeceptore non haeretico aut suspecto, sed Catholico ad profectum Religionis Christianae erudiatur“.

d) A tanulmányi alapot képező javaknak azon része tehát, mely a jezsuitáknak adományoztatott, és ezeknek megszüntetése után a tanulmányi alapra átruháztatott, a jezsuiták részére történt adományozás előtt birt katholikus jellegét és rendeltetését megtartotta. S miután —

e) ezen javak a jezsuitáknak adományoztattak, előbbi jellegüket és rendeltetésüket nem veszítették el, — amely állításunk igazolása végett, elég hivatkozni Rudolfnak fentebb említett diplomájára.

Ezek szerint a tanulmányi alap javainak katholikus jellegi és rendeltetési folytonosságát bebizonyítottuk látjuk a jezsuita rend eltörléséig.

Az a kérdés most már: vajjon megtartották-e a kérdéses javak kath. jellegi és rendeltetési folytonosságukat akkor, midőn Mária Terézia azokat a tanulmányi alapba beolvasztotta?

Minthogy e kérdéssel a tanulmányi alap tulajdoni jogainak kérdéséhez jutottunk, — eddigi elveinkhez híven a szerzés eredetét és gyökerét kell vizsgálat alá vennünk. — A szerzés eredete és gyökere pedig föltalálható Mária Teréziának azon diplomájában, amelylyel 1780. évi márczius hó 25-én a kérdéses javakat a tanulmányi alap tulajdonába bocsájtotta.

A szerző jogi személy: a tanulmányi alap; a megszerzett tulajdon: az 1548: 12. tczikkben említett javak, illetőleg az eltörölt jezsuita rend vagyonsága; az adományozó: Mária Terézia, mint a magyar kath. egyház főkegyura.

1. Mária Terézia ugyanis, alapító oklevelében hivatkozással a magyar királyok főkegyuri joga-

sitványaira, kijelenti, hogy intézkedéseit legfőbb kegyuri jogánál fogva, — „pro supremo Patronatus Nostri jure, quo ut Rex Hungariae . . . pleno Iure fruimur,“ teszi; tehát intézkedéseinek jogcímét egyházi eredetű jogában látván, nem fölségjogot gyakorolt, következőleg: kizárólagosan katolikus és nem állami ügyben intézkedett.

2. A királynő az alapító okiratban kijelenti, hogy a tanulmányi alapnak első sorban az elhagyott apátságok, prépostságok és kolostoroknak azon javait adományozza, melyekről elődei, jelesen I. Ferdinand és az 1548: 12. tcz. — „sensu etiam et dictamine praecitati Articuli 12-mi 1548“ — által a karok és rendek intézkedtek. Minthogy pedig — mint fentebb láttuk, — e tényezők az elpusztult egyházak birtokait tisztán a kath. egyház érdekeinek szolgáló iskolák fentartására kívánták fordítani, kétségtelen, hogy a tanulmányi alap létesítése által Mária Terézia is egy, a kath. vallás érdekeinek szolgáló, tehát katolikus intézményt alkotott meg.

3. Határozottan kijelenti végül a királynő, hogy a jezsuiták eltörlése után fenmaradt vagyonságokat ugyanazon célból, ugyanazon rendeltetésre adományozza a tanulmányi alapnak, a melyből és a melyre a jezsuiták birták: „az említett tanulmányi alapnak . . . épen úgy adjuk, adományozzuk, átruházzuk és átengedjük, a mint az eltörölt társaság élvezte és birta örök alapítványképen.“¹⁾

¹⁾ „ . . . pro praefato publico Studiorum fundo per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas eo prorsus

4. Ezeken kívül bizonyítja még a tanulmányi alap kath. jellegét és rendeltetését az a körülmény is, hogy Mária Terézia a tanulmányi alapot képező javak után, az egyházi jellegűkhöz képest fizetendő várerősítési költségeket is kiróttá, illetőleg adományához ezen terheket is hozzákapcsolta. Márpedig hazánkban csak az egyházi- és az ezekkel egyenlő tekintet alá eső javak fizettek ily című költségeket.

Mária Terézia halála után II. József császárnak szándéka volt a magyar tanulmányi alap értékét a birodalmi pénztárnak átadni. Azonban az akkori udvari kancellária a tanulmányi alapot férfias bátorsággal megvédte a császár önkénye ellen. Az 1791: 23. és 26. tcz. 12. §. pedig utját vágta mindazon föltevéseknek, melyek a tanulmányi alap kath. jellegének, jogi természetére és rendeltetésére sérelmesek lehetnének.

Megemlítve még, hogy a tanulmányi alap tulajdonjoga mellett bizonyít az elbirtoklás és telekkönyvezés is, — mindazt elmondottuk, a mi ezen kizárólagosan kath. alap tulajdonjoga mellett jogbiztosító tényezőként szerepel. S mindaddig, míg e tényezők hatályukat bírják, a tanulmányi alapnak kath. jellegét és rendeltetését kétségbe vonni nem lehet. Hatályukat pedig mindaddig birni fogják, míg a helyes

Modo, quo per abolitam Societatem usuata possessa fuerunt, Iure utenda, possidenda, tenenda pariter et habenda, . . . Titulo — uti praemissum est, — Dotis et fundationis perpetuae clementer damus, donamus, conferimus et concedimus.“

jogrend és igazság helyét a forradalom és erőszak joga nem veszélyezteti. Épen azért vissza kell utasítanunk még azon elnevezést is, mely a kath. vallás-, illetőleg a kath. tanalmányi alapot közalapoknak vagy közalapítványoknak tünteti föl. Vissza kell utasítanunk, mert ez az elnevezés ellenkezik az 1790/1: 26. tcikkben foglalt alaptörvénynyel is, a melyre már I. Ferencz hivatkozik, midőn 1793. évi aug. hó 13-án kelt 19632. számú királyi rendeletében határozottan megtiltotta, hogy ezen alapok közalapítványoknak, közalapoknak neveztesse. ¹⁾

3. KATH. EGYETEMI ALAP.

Az egyetemi alap, mely a magyar katolikusoknak jogszerű és törvényes tulajdonát képezi, a következő részekből áll:

¹⁾ „Suam majestatem Sacr. benigne percipisse: ut cum in actis de aerario litterario et religionario sonantibus observare fuerit, pias has fundationes, et respective eorum fundos, pro fundis publicis nominari, quin tamen nomenclatio haec, seu per b. resolutiones regias, seu per legum dispositionem admissa haberetur, deinceps fundi hi, velut in pios fines destinati, et de natura sua altissimae suae maj. ss. inspectioni ex supremo jure patronatus existentes, cum s. d. fundis publicis, quorum art. 21. meminit, nullum nexum habentes, ac sensu art. 26. 1791. unice pro catholicis deservire, ac etiam praecise ad illorum rationem converti debentes, haud alio nominis vocabulo, quam fundi fundationales, veluti suprema auctoritate unice dependentes in actis publicis compellentur.“

1. Pázmány Péter bibornok-érsek 100000 forint tőkéje, melylyel 1635. évi májushó 12-én a nagyszombati katolikus egyetemet alapította.

2. Lósy Imre és Lippay György érsekeknek, a nagyszombati egyetem jogi karának felállítására 30000 forint hagyománya.

3. A Jézus-társaság felosztatásával a nagyszombati kollégium után bevont tőkékből, házakból, nemesi és polgári földterületekből, gazdasági szerelvényekből s egyéb ingó vagyonból alakult pénzérték, melyet Mária Terézia 1775. évi februárhó 13-ki és 1780. évi márcziushó 25-ki kegylevelei folytán tulajdoni joggal az egyetemi alapra ruházott.

4. Azon összegek, melyek részint az egyetemnek Nagyszombatból Budára történt áthelyezése után, részint utóbbi időkben eladott házak, fekvőségek, gazdasági szerelvények stb. árából befolytak.

5. Azon ingatlan javak, melyek ugyancsak a jezsuita rend eltörlésével, Mária Terézia 1775-iki február 13-án és 1780-iki márczius 25-én, valamint Ferencz király 1804-iki augusztushó 17-én kelt adományozásaik, illetőleg csere intézkedéseik következtében, az egyetemi alap birtokába átmentek.

6. Azon egyházi javak, melyek egyes apátságok vagy prépostságok be nem töltése után, Mária Terézia által részint 1769. évi júliushó 17-én, részint 1780. évi márcziushó 25-én az egyetemnek adományoztattak. Az egyetem fekvő birtokai jelenleg: a pécsváradi, dunaföldvári, znió-váraljai és vágsellyei uradalmak.

7. A most jelzett ingatlan javak után az elvesztett urbériségekért kiutalványozott földtehermentesítési

kötvények s a bíróilag vagy egyezségileg megállapított maradék földváltásági tőkék.

8. Az ugyanezen ingatlan javakra vonatkozó szőlőváltásági papirok.

9. A hontmegyei bozóki prépostság félértéke, a volt budai csillagda értéke, a körmöczi papirgyár, továbbá a liptómezei három-szlécsi és nyitramegyei szolkai majorsági területek elárusításából bejött összegek, valamint az egyetemi telepekbe és épületekbe eszközölt egyenmely beruházások.

10. A Nagyszombatban hátrahagyott épületekért előbb Budán, utóbb pedig Pesten cserébe adott zárdák és egyéb vallásalapú helyiségek, s az újabb időkben emelt vagy bővített közművelődési épületek s tanintézetek.

Mily jogszerű és törvényes módon illeti meg az itt felsorolt törzsvagyont, illetőleg az egyetemi alapot a katolikus jelleg és rendeltetés, — kitűnik a következőkből. (Érveléseinket a felsorolt törzsvagyonrészek sorrendjéhez fűzzük, hogy könnyebben beláthassuk, miszerint az egyetemi alap kezdettől fogva, eredetilegesen kath. vagyoni minőséggel bír.)

A mi Pázmány Péter, Lósy Imre és Lippay György alapítványait illeti, kétségtelen, hogy katolikus jellegű vagyont képeznek. Mert Pázmány Péter az általa alapított nagyszombati egyetem főczéljául a kath. vallás emelését tűzte ki. Az egyetemet tisztán kath. szellemben szervezte; az egyetemi tanügy vezetését a jezsuitákra bízta; az egyetemre való felügyeletet pedig utódaira, az érseki szék üresedése esetén pedig az esztergomi főkáptalanra ruházta. Pázmány az ő

alapítványát minden időközön keresztül katolikus czélokra kívánta fordíttatni, mert alapítólevelében kifejezte, hogy azon esetre, ha az egyetem megszűnnék, alapítványa papnevelőintézetek javára adandó. Miután pedig az 1790/1: 23. tcz. a fenálló alapítványokat alapítványi céljuk szerint rendeli kezeltetni, s miután az 1790/1: 26. tcz. 12. §-a a katolikus alapítványokat kizárólag kath. czélokra engedi igénybe venni: kétségtelen, miként a jelzett érseki alapítványok alapítványi céljuktól el nem vonhatók s jellegükből ki nem vetköztethetők.

Katolikus jellegű azon pénzérték, mely a nagyszombati jezsuita kollégium feloszlataása után, a bevont tőkékből, házakból, épületekből, nemesi és polgári földterületekből stb. alakulva, tulajdoni joggal, adomány czimén az egyetemi alapra ruháztatott. Mert: a nagyszombati kollegium bevont tőkéi, házai, kisebb nemesi telkei és polgári fekvőiségei mind oly vagyonságok voltak, melyeket nem kir. adomány vagy zálog után nyertek, se nem pénzen vettek; következőleg még az 1498: 55. 65. szerzést-tiltó törvényekkel sem ellenkeztek nagyon, a mennyiben a szerzést-tiltó törvények különösen a királyi adomány s a pénzen vett és zálogos nemesi javak szerzését tiltották. A jezsuiták tehát alapítványi tőkéket, házakat, nemesi udvartelkeket és polgári fekvőiségeket nem csak szerezhettek, hanem azokat tulajdoni joggal birhatták is. Miután pedig a kollegium megszűnt tulajdonos lenni, javai, a jelleg megtartása mellett ruháztattak az egyetemi alapra. — A mi pedig a nagyszombati kollegium azon vagyonságait illeti, a melyeket a jezsuiták az 1498. évi

szerzést-tiltó törvények ellenére birtak, föltéve, hogy azokat, — a fehéregyházi s egyéb apró nemesi fekvőségek, — teljes úri joggal nem birtokolhatták, de az másrésről kétségtelen, hogy ezen fekvőségek eladásából befolyó pénznek tulajdonosai maradtak, annál inkább is, mert ezen fekvőségeket mint alapítványokat szerezték. Az el nem adott ingatlanokhoz pedig hozzácsatolva marad az alapítványi cél s épen azért Mária Terézia is az eredetleges czállal ruházta azokat az egyetemi alapra.

Azon összegek, melyek az egyetemnek Nagyszombatból Budára történt áthelyezése után, az eladott fekvőségek, gazdasági s egyéb szerelvények árából befolytak, tekintve, hogy az ingó forrás és törzsvagyony, melyekből keletkeztek, katolikus alapítványok voltak, jellegüket és eredetüket, természetüket akkor sem változtatták meg, midőn pénzértékké alakultak.

S minthogy „a rész az egészhez tartozik, — *accessorium sequitur principale*“, az egyetemi ingatlan javak után járó földtehermentesítési, maradékföld és szőlőváltásági kötvények jogi természete is világos. Katolikus jellegű javak tartozékai lévén, ugy jelleükre mint céljukra kizárólagosan kath. vagyonnak tekintendők.

Az a kérdés már most, vajjon a jezsuita rend eltörlése következtében, az egyetemi alapnak adományozott dunaföldvári és pécsváradi apátsági, továbbá a bozóki és turóczi prépostsági javak kath. tulajdon gyanánt tekinthetők-e?

E kérdés megfejtésében is a javak eredetleges minősége az irányadó.

A dunaföldvári apátságot a kath. hit védváraul alapította Szent István a bold. Szűz tiszteletére s a gazdagon felszerelt monostorba a benedekrendet vezette be. Később II. Béla látta el ismét bő javakkal.

A pécsváradi apátságot, mint fentebb láttuk,¹⁾ szintén Szent István alapította a benedekrendiek számára. Ezen apátságot Szent László elődei iránt való kegyeletből, II. Béla pedig a monostor iránt való hálából jelentékeny javakkal gyarapították.

A hontmegyei bozóki prépostságot Lampert gróf és neje Zsófia, maguk és Miklós fiuk lelki üdvéért, a keresztény vallás emelésére és Szent István első magyar király tiszteletére emelték s javakkal gazdagon ellátták. A prépostságot a premontreieknek adták át.

A turóczi prépostságot, mely jelenleg a znióváraljai és sellyei uradalmakból áll, alapította IV. Béla 1254. év körül a vidék lelki előnyére, a közművelődés és a bold. Szűz tiszteletének előmozdítása céljából s a monostorban a premontrei rendet helyezte el.

E négy monostort tehát a kath. vallás érdekeinek előmozdítására részben fejedelmek, részben magánosok alapították; minélfogva azok az alapítási célnál fogva egyházi eredetűek. A mohácsi vész után e monostorok feldulattak s részben elhagyattak s ekként az egyházi birtokok azon osztályához tartoznak, melyek az 1548: 12., 1550: 19. s az 1560. évi egyforma szellemű törvénycikkek által katholikus iskolák felállítására és tanárok javadalmazására jelöltettek ki.

Látjuk tehát, hogy a mohácsi vészig az apátságok s prépostságok javai az egyház valóságos tulaj-

¹⁾ Lásd a 137. l.

donát képezték, a mennyiben ugy a királyok mint a magánosok teljes tulajdoni jogokkal ruházták át adományait.

Mily irányban rendelkeztek a most említett törvények az elpusztult egyházak javaival, — fölösleges újból fejtegetnünk. Vessünk inkább egy pillantást azon jogi viszonyokra, melyek közé a jelzett javak a mohácsi vész után jutottak.

Miután a dunaföldvári és pécsváradi apátságok feldulattak, világi kezekre jutván, a világi urak kezéből perrel vagy egyezséggel visszavétettek. Azonban a királyok azokat sem a maguk számára le nem foglalták, se hiveiknek el nem adományozták, hanem állandóan egyházi tulajdonul tekintették, újból apátságokká alakították s egyházi férfiaknak adományozták mindaddig, míg Mária Terézia az apátságok javait 1769. julishó 17-én, illetve 1750. évi marcziushó 25-én az egyetemnek nem ajándékozta.

A bozóki prépostság szintén világi kezekre került s annak javait fele részben Fánchy János, fele részben pedig Fánchy Pál világi főurak birták. Szelepcsényi György esztergomi érsek az 1567. évi 31. tcz. alapján, a prépostság felét Fánchy Jánostól beváltotta, a másik felét pedig Fánchy Páltól szerezte meg. Miután azonban a bozóki vár és uradalom Fánchy Pált illető részét a tulajdonos Szelepcsényi primásra, utóbb pedig özvegye Balassa Mária Szidónia, a ki a férje javaiban való intézkedésre végrendeletileg szintén jogosítva volt, a jezsuitákra vallották föl, a mely bevallásokat Szelepcsényi javára I. Lipót 1669. július 30-án, — később pedig Kollonich Lipót bibornok föllépése, elő-

terjesztése és birói ítélete folytán 1697. évben a jezsuiták javára erősítette meg, — a javak pörösekké váltak. S bár a Fánchy-féle, illetőleg a bozóki prépostsági javak ekként pör alatt állottak, mindazonáltal egyházi célokra szolgáltak, mert a prépostságnak Fánchy János-féle részét Szelepcsényi hagyományosa, a nagyszombati papnevelő, — a Fánchy Pál-féle részt pedig a jezsuiták birtokolták. Ekként a kérdéses uradalmon egyidőre a papnevelő, vagyis az egyház, valamint a katolikus iskolák, illetőleg a jezsuiták osztoztak meg. Ennélfogva a bozóki prépostság ingatlanja az 1548: 12. és az 1550: 19. tczikk értelmében mindaddig egyházi és kath. tanügyi célokra szolgáló alapítványul tekintetett, míg annak Fánchy Pál-féle felerészét Mária Terézia 1775. február 13-án az egyetemnek adományozta.

A turóczi prépostság javaiból a 16. század első felében újból prépostság alakítottatott. Javait előbb Radetius István egri püspök birta; ennek halála után Rudolf király 1586. máj. 19-én a jezsuitákra ruházta. Majd, — midőn a jezsuita rend az ingatlanok szerezhetésétől és megtarthatásától elesett, — Forgách Ferencz, utóbb Pázmány kezére került, míg III. Ferdinánd 1637. május 1-én ismét a jezsuitáknak adományozta. Ezek szerint a turóczi prépostság is mindaddig, míg azt Mária Terézia 1775. febr. 13-án az egyetemre ruházta, — állandóan egyházi jellegű birtok volt.

Ezek után meggyőződhetünk, hogy e két apátság és prépostság javai a mohácsi vész után is megőrizték katolikus jellegüket. Az a kérdés már most: mily jelleggel adományozta ezen javakat Mária Terézia az egyetemnek?

Válaszunk: kath. jelleggel adományozta; mert adományleveleiben hivatkozik intézkedéseinek jogosultsága mellett főkegyuri jogaira; kifejezi, hogy adományozásait az 1548: 12. törvénycikkre alapítja; hivatkozik a kegyeletes alapítványok körül fenálló legfőbb felügyeleti hatáskörére; hozzácsatolt adományaihoz oly terheket, a melyeket csak egyházi birtokok fizettek.

Röviden megjegyezzük végre, hogy azon pénzösszeg, mely 1874. febr. 21-én, a bozói prépostság fele részének az esztergomi papnevelő részére történt eladásból befolyt, szintén kath. egyetemi alap, a melyben ezen összeg az eladott ingatlan természetét vette föl. H. K. I. R. 28. cz. Valamint kath. egyetemi alap azon pénzösszeg is, mely a gellérthegyi csillagda, a körmöczi papirgyár, a háromszlécsi és szolkai birtokok elárusításából tömörült össze. Ugyanis:

A gellérthegyi csillagda a magyar királyi udvari korrátnokság 1813. szept. 3. és 1814. ápr. 6. kibocsájtott rendeletei nyomán az általános egyetemi alaptól építettett;

a körmöczi papirgyár ugyanazon főkormányosok 1802. szept. 28-án kelt intézkedése folytán a nyomda jövedelmeiből vétetett meg; s végül a —

háromszlécsi és szolkai eladott birtokok a znióváraljai uradalom kiegészítő részei voltak.

Mindezen tételek tehát oly fekvő javak származékai, melyek eredetlegesen kath. forrásuak s közvetkezőleg az elárusításokból befolyt összegek is az ingatlanok természetét vették föl, — tehát kath. jellegűek.

VII.

AZ EGYH. VAGYON RENDELTETÉSE.

„A mi bármely társaságnak célja és rendeltetése, az tekintendő közvetlenül a társasági jogoknak is mintegy legfőbb törvényeül és szabályozó mértékeül.“
Martin.¹⁾

Az egyházi vagyon rendeltetését az egyház célja, rendeltetése, küldetése szabja meg. Tekintve az egyházi vagyon fogalmának bőséges terjedékét, — az egyházi vagyon tömegéhez tartozó ingó és ingatlan dolgokat, értékeket föloszthatjuk olyanokra, a melyek részint közvetve, részint közvetlenül szolgálnak az egyház céljaira. E szerint —

az egyházi javak rendeltetésökhöz képest kétfélék:

1. Szent dolgok, — *res sacrae*, — melyek az istentiszteletnél vagy más szent ténykedésnél közvetlenül használtatnak, s vagy ünnepélyesen a püspök által felszenteltetnek, (*res consecratae*) mint a templo-

¹⁾ „Quod societatis cujuscunque finis et scopus, sit immediate jurium socialium tanquam suprema lex et norma consideranda.“ Martin: *De Leg. Nat. posit.* 667.

mok, oltárok, kelyhek, kehely tányérek, vagy csak egyszerűen megáldatnak, (res benedictae,) mint pl. az áldoztató kelyhek s általában a templomi készletek. Ezek a közönséges forgalomból ki vannak véve.

2. A közönséges vagy egyszerű egyházi javak, (res ecclesiasticae) melyek csak közvetve szolgálnak az istenitisztelekre, közvetlenül pedig az egyház szükségleteinek fedezésére, a javadalmazások fõntartására rendelvek, milyenek a különféle jövedelmek, javadalmak és templomjavak. Ezen osztályba tartoznak az egyházi felügyelet alatt álló ajtatos és kegyes célra (pia causa) tett mindennemû alapítványok is. Mindezek ugyan nincsenek a közforgalomból kivéve, de különös felügyelet alatt lévén, elidegenítésök meg van nehezítve.¹⁾

Az egyházi vagyon rendeltetése tehát általában e két pontban van összefoglalva, a mennyiben a vagyon célja és rendeltetése az egyház céljának és rendeltetésének szolgálatában áll.

A magyar kath. egyház célja, rendeltetése nem lehet más, mint az egyetemes egyházé: Isten dicsõségének és az emberiség földi és örök boldogságának elõmozdítása. Ez az egyház érdeke, célja és rendeltetése. A századok hosszú folyama alatt ezeknek szolgálatában állott. Hirdette és hirdeti a keresztyénység tanait s ezzel nemesítette, megtisztította az emberiséget eszméiben és törekvéseiben. Nevelte, oktatta, tanította a

¹⁾ Szeredy: Egyházjog. II. k. 1569. l.

népeket, nemzeteket, s ily módon fölavatta őket a polgárosult államok sorába.

A kath. egyház nevelője a magyar nemzetnek is. Mint jó anya védte, oltalmazta megtámadója ellen; a nyugalmas napokban kiárasztotta a béke áldásait, úttörője a nemzeti közművelődésnek ápolója a tudományoknak, áldoz a művészetek oltárán is s küldetésének teljesítésében természetes fejlesztője a nemzeti nyelvnek.

E czélok szolgálatában felhasználta s megragad minden rendelkezésére álló eszközt; felhasználta s érvényesíti szellemi és anyagi erőit; erre fordította s költi gazdagságának, vagyonának legnagyobb részét.

Tettek beszélnek. Nemes, magasztos tettek, melyeket kétségbevonni nem lehet, mert a história följegyezte; mert hatásukban szemlélhetők. Nagyszerű alkotások hirdetik a magyarországi kath. egyház bőkezűségét, érdemeit az ősi vallás és a nemzeti művelődés terén. A magyar egyházirend jótékonyságát hirdetik a századok és hazafiságukról beszél a multnak minden emléke.

.

A vagyonnak miként való használata nem tartozik a tulajdonjog keretébe, a mennyiben a vagyon élvezete nem képezi ismért a tulajdonjognak. Tekintve azonban az egyházi vagyon rendeltetését, a vagyonhoz kapcsolt czélokat, nem lesz érdektelen a történelem alapján bebizonyítanunk, hogy a magyar kath. egyházi vagyon tulajdonosai a vagyonhoz kötött nagyszerű czélokat az ősök szentséges val-

lásának szellemében, a haza üdvére, javára, a haza boldogságára — mindenkor betöltötték.

A kath. papság Magyarországon mindenkor magyar volt, a nélkül, hogy kath. jellegét megtagadta volna, vagy éppen mivel ehhez hiven ragaszkodott, szívvél-lélekkel magyar volt. Mert éppen katolikus volta mindenkor az az arany hid, melyen találkozik mult és jelen, a szent hajdan és a ma. Az iskolák, melyeket vagyonának jövedelmeiből alapított, az intézetek, melyeket állított, — katolikusok, de ép oly magyarok is. S midőn egy részről ápolója volt a nevelésnek és oktatásnak, — támasza, oltalmazója a magyar hazának akkor is, midőn azt várak építése s katonaság állítása, sőt saját életének föláldozásával is védelmezte a külső ellenség ellen.

. . . Kard és kereszt.

„Sehol jobban nem ismerték az európai hadak állását és harczmodorát, mint a püspökök udvaraiban s a monostorok czelláiban. Innét váltak ki a diplomata-k, kik országról-országra, udvartól-udvarhoz jártak békét közvetíteni vagy szövetséget kötni. Ennek sikere vagy eredménytelensége szerint állítottak azután a hadtanácsból, — hol az övék, a legjobban informáltaké volt többnyire az első szó, — a hadak élére, mint a legjártaabb, legkészültebb vezérek, kik ugyis zászlóaljokat, banderiumokat vezettek, hadakat tartottak kézen birtokaikon. S a többen is még többet áldoztak és áldozhattak, mert költséggel és kincscsel birtak, megtakarítva arany és ezüst egyházi- és más mű- és disz-tárgyaikban. A várerőd- és az erődítés

tudománya és művészete is így természetesen náluk keletkezik magasabb tökélyben először bazilikáik és dómjaikon, a monostorokon és várpalotákon. Csak ezek előtt áll meg Pannonhalmán, Székesfehérvárt, és Esztergomban a tatár, melynek nem képes falait, mint a városok többi falalánk kerítéseit feldulni és elégetni.“¹⁾

Ezeknek átalánosságban való előrebocsájtása után, lássuk csak nagyjából is, mennyit áldozott a magyar kath. egyházirend a vallásos nevelés, oktatás, tudomány és irodalom terén, továbbá a haza jólétének emelésére.²⁾

a) A kereszténység felvétele beigtatta a magyar nemzetet Európa polgárosult államai, népei közé. A magyarok buzgó térítői gondoskodtak azon eszközökről is, melyek a kereszténység újabb hajtását minden veszélytől megóvják. Ilyen célra szolgáló eszközök voltak a nemzet nevelését és oktatását előmozdító intézetek. Fényes templomok, gazdagon alapított püspökségek, káptalanok, monostorok hirdették a nemzeti királyok vallásos lelkiületét és áldozatkészségét. E püspöki székek, káptalanok, monostorok mellett keletkeztek hazánkban az első iskolák, a melyekben kizárólag egyházi férfiak voltak a nemzet ifjúságának tanítói, nevelői; s az ifjúság nemcsak a hazából, hanem idegen országokból is ezen iskolákba sereglett kellő kiképeztetés végett.

¹⁾ Ipolyi A.: A Magyar Hadtörténelem Tanulmánya. 39. l.

²⁾ V. ö. Pauer: Az egyházirend érdeme Magyarország történetében. — Egyetemes Magyar Encyclop. Alapítvány.

Nem szólunk itt a nagyszámu elemi iskolákról, melyek előkészítésül szolgáltak a magasabb iskolákra; itt csak közép és felső iskoláinkról emlékezünk, a melyekről egykoru okleveleink szólnak.

Árpádkori középiskoláink sorát a székesfejevári nyitja meg. A káptalan gondozta; növendékei csakhamar nagy hírnévre tettek szert.

Dicsérettel említik régi emlékeink a csanádi iskolát, melyet e megye első püspöke és apostola sz. Gellért alapított. Vezetésével Walter szerzetest bizta meg. Ez iskolát nemcsak a magyar, hanem a lengyel, cseh, német és franczia ifjúság is nagy számmal látogatta.

Hasonló iskolák keletkeztek az esztergomi, valamint a pécsi székesegyházak mellett. Bonipert pécsi püspökről azt olvassuk, hogy már 1009-ben Hilduin nevü papját Franciaországba küldötte a szükséges könyvek beszerzése végett.

Főlemlítjük a Zobor-hegyi iskolát is, mely Zoerard szigorú vezetése alatt állott.

Győrött az Árpádok idejében két középiskola virágzott; egyik a székesegyház mellett, másik a dömések vezetése alatt.

Budán szintén két iskola volt e korban: a káptalané és a döméseké.

A szepesi káptalan szintén gondoskodott az ifjúság felsőbb képzéséről.

Közre munkáltak az ifjúság oktatásában az Árpádok alatt különösen a benczések iskolái; nevezetesen a somogyvári és tapolczai, a melyekről egyik történet-

írónk azt mondja, hogy az erényeknek és tudományoknak lakóhelyei voltak. A sz. Mártonról nevezett benczés főmonostor iskolája Pannonhalmán virágzott.

Magasabb rendű hittani iskolák voltak Esztergomban; egyiket az érsek és káptalan, a másikat az ágostoniak tartották fön.

Az Árpád-korban virágzott hazai tanintézeteink sorát a híres veszprémi egyetem zárja be; a melyben különösen a jogtudomány műveltetett, a mint IV. Lászlónak egyik, 1276-ban kiadott adománylevelében olvassuk: „Cultus justitiae ad regni jura conservanda inibi obtineat principatum.“ — „A hazai jogtudomány művelése foglalja el ott az első helyet.“ Ezen egyetem a káptalan gondozása alatt állott. Nevezetes könyvtárral birt; tanárai közül tizenöt az összes törvények tudora volt.

Az Árpád-korban nemcsak az ifjak, hanem a leányok nevelése is kiváló gondoskodás tárgya volt. Leghíresebb az ily leánynevelő intézetek között a veszprémvölgyi apácák monostora; továbbá a klariszszák budai, nagyszombati, pozsonyi intézetei és a dömés apácák nyulak-szigeti monostora, hol különösen a főranguak leányai részesültek oktatásban.

A magyar kath. egyházirend nemcsak az Árpádok korában, hanem vegyesházi királyaink idejében is szíven viselte a nemzeti nevelés és oktatás ügyét. E téren való érdemeinek tagadása a történelem meghamisítását jelentené. A meglévő iskolákat fentartotta, gazdagította; újabb fényes akadémiákat emelt s nemes áldozatkészséggel s gazdag alapítványokkal biztosította azoknak jövőjét.

Nagyban előmozdította e korban a nemzeti nevelés ügyét az 1309. évi esztergomi zsinatnak azon határozata, a mely elrendelte, hogy minden székesegyház mellett iskola emeltessék és az ifjak ingyenes oktatásban részesüljenek.

E korban a tanintézetek közül főlemlítjük a következőket:

A nagyváradai iskolát, a pécsi akadémiát, a melynek fölvirágoztatására Vilmos pécsi püspök 1372-ben házat, évenként hatszáz aranyforintot és egy helységet adományozott.

Az 1388-ban felállított budai egyetemre a káptalan viselt gondot. Vitéz János esztergomi érsek fölvirágoztatta a pozsonyi iskolát; Esztergomban pedig oly fényes könyvtárt emelt, mely Mátyás király könyvtárával vetekedett. Mint váradai püspök alapított Nagyváradon iskolát s ugyanő volt az, ki hazánkban az első csillagászati intézetet berendezte.

Báthory Miklós püspök Váczott alapított főiskolát. Dóczy Orbán pedig mint győri, utóbb mint egri püspök áldozott sokat a nevelés ügyében.

A gymnasiumok nagy részét is egyháziak alapították. Az egri hajdan Jézus-társasági atyák vezetésére bizott gymnasiumot Széchenyi György a boldogságos Szűzről nevezett schavnikai prépostság javait megváltván, (60,000 frton) alapította, a kollegium és gymnasium épületét építette; gyarapították Fánchy Pál, Fenesy György, ki szántóföldeket adott a kollegiumnak, és Telekessy István püspökök, Foglár György, Varga János, Vagner József, Handler

Ignác, Kalmár János kanonokok. E kollegium és gymnasium jószágai, miután a jezsuiták eltöröltettek, a schavnikai apátság birtokain kívül, melyek a szepesi püspökségnek adattak, áruba bocsáttattak s a tanulmányi pénzalapot 103,000 frttal nevelték; a kollegium és gymnasium pedig a cisterci-rendnek adatott át. A székesfejérvári gymnasiumot, a törökök elűzése után a jezsuiták építették fel, kiknek eladott javaiból a tanulmányi vagyonhoz 116,000 frt járult. Az aradi gymnasiumot minoriták nyitották kolostorukban; de a szerzetes rendek eltöröltetésekor II. József császár világi tanárookra bízta, míg 1816-ban a minoriták visszanyerték. Bártfán a Salvatorianusok nyitottak gymnasiumot. Bazinban Polentári Ferencz nagyváradi kanonok házat építvén, 20,000 frt alaptőkével kisgymnasiumot alapított. Belényesen Vulkán Sámuel nagyváradi görög katolikus püspök alapított gymnasiumot, melynek alapítványi tőkéjét Erdélyi Vazul nagyváradi görög-katolikus püspök 20,000 frttal gyarapította. Breznóbányán I. Lipót királyunk egyházi javakból, és Szelepcsényi György primás alapítanak algymnasiumot. Budán a jezsuiták kollegiumát és akademiáját 1687-ben Széchenyi György primás százezer frttal, és nagy házakkal alapította. Az épületeket vagy ingyen, vagy csekélyáron a kincstár foglalta el, az eladott javakért befolyt 250,000 frt. a tanulmányi pénzalaphoz csatoltatott. Korponán 1720-ban Olasz Pál cz. püspök esztergomi kanonok alapított algymnasiumot, s azt a kegyes tanító-rendre bízta. A kassai Jézus-társaság kollegiumának s gymnasiumának javai eladatván, 170,000 frt. folyt a tanulmányi pénzalapba.

A kalocsai gymnasium gr. Batthyány József kalocsai érsek, b. Patachich Ádám és Klobusiczky Péter érsekek alapítványaiból alakult. A rév-komáromi gymnasiumot, és a Jézus-társaság residenciáját 1637-ben Jakusich György szerémi püspök és pozsonyi nagyprépost Veréb, Pázmánd, Pákozdi, Sukoró, Etyek, Gyúró, Sós-kút helységek, Vál, Agárd és Barátháza puszták adományozásával alapította. A jezsuiták eltörlése után, eladott javaikból a tanulmányi pénztár 223,000 pfttal gyarapodott. A gymnasiumot sz. Benedek szerzetesei vették át. Kőrmöczön Lippay György alapított 1649-ben, Csornán a premontreiek nyitottak gymnasiumot. A debreczeni kegyes tanítórendiek házat és gymnasiumát 1719-ben Bakó János makariai címz. püspök és nagyvárad kanonok alapította, Csáky Imre püspök pedig a házat építtette. Eperjesen gróf Kollonich Lipót alapította meg a már Telekessy István egri püspök által ápolt gymnasiumot, Mochnya falut, és a várostól megváltott Nyási sz. Dömötör alapítványt szentelvén reá, melyet Mattyasovszky László nyitrai püspök 20,000 frttal gyarapított. Érsekújváron a sz. Ferenczrendi szerzetesek Pázmán Péter bibornok által épített, Széchenyi György által 30,000 frttal segített házukban, Eszéken a kapisztránusok nyitottak gymnasiumot. Kőszegen Széchenyi György primás alapított 60,500 pfttal Jézus-társasági kollegiumot és gymnasiumot. A jezsuiták eladott vagyonából a tanulmányi pénzalap 42,927 frttal növekedett. Gyöngyösön Lippay György esztergomi érsek alapított gymnasiumot s a Jézus-társaságnak adta át, kik Hevenesy Gábor jezsuitától, Petrik András és Vagner

József kanonokoktól több alapítványt kaptak, úgy a város és magán katolikus hivektől is; javaik eladotván, a tanulmányi vagyont 50,000 frttal szaporították. A győri Jézus-társaságra bizott gymnasium eladott javaiból 322,309 frttal gyarapodott a tanulmányi vagyon. Kaposvárott 1817. Kurbelyi György veszprémi püspök 4000, Vinkler Mihály pécsi kanonok 4000, Király József püspök, Juranics Antal győri, Kopácsy József veszprémi püspökök 6000 frtnyi, Babics veszprémi kanonok, s több magános jótevő alapítványaiból alakult gymnasium. Keszthelyen a premontreiek saját vagyonukból nyitottak gymnasiumot, melynek Fejér György prépost s nagyvárad kanonok 10,000 frt. alapítványt adott át szegény tanulók segélyezésére. Lőcsén Hetesi Pethe Márton kalocsai érsek és szepesi prépost, megvevén a menedékkő (lapis refugii) jószágait, alapított gymnasiumot, melynek vagyont Széchenyi György esztergomi érsek a pénzen vett Boldogkő birtokkal növelte. Eltöröltetvén a jezsuiták, a tanulmányi pénz-alap 43,802 frtot kapott eladott javaiból. Lugoson a minoriták nyitottak gymnasiumot. A nagyvárad iskolákban tanító jezsuiták megszüntetése után eladott javakból 133,000 forint folyt be a tanulmányi pénz-alapba. Mohácson gr. Nesselrode Vilmos pécsi püspök alapított kis-gymnasiumot, melyben a kapisztránusok tanítottak. Nagybányán a Jézus társaságnak rezidenciáját és gymnasiumát Mattyasovszky László nyitrai püspök 55,000 pfttal alapította, mely összeg szintén a tanulmányi pénzalaphoz csatoltatott. Később az egri püspök minoritákra bízta a gymnasiumi tanítást. A nagykárolyi gróf Károlyi Sándor által alapított

gymnasium alapját Lajcsák Ferencz nagyváradi püspök 25,000 frttal gyarapította. Beszterczében a jezsuiták által birt ház és gymnasium javai eladatván, 44,000 frt. jutott a tanulmányi vagyonnak, — később ismét, a püspökök a tanulmányi pénztárból fizetendő 5100 frt. évenkénti tanárdijazásért magokra vállalták a gymnasium ellátását, mely Belánszky József püspöktől 50,000 frt. alapítványt kapott szegény tanulók segélyezésére. A nyitrai gymnasiumot 1701. évben Mattyasovszky László nyitrai püspök 24,000 frttal alapította, s alapítványait ugyanő 6000 arannyal, több nyitrai kanonok szép összegekkel, Fuchs Ferencz püspök 16,000, Kluch József 100,000 frttal gyarapították. Pozsegán Babics János skardonai cz. püspök Kutjevó uradalmat adván alapítványul, szervezett gymnasiumot. A jezsuiták pozsonyi háza és iskolái többnyire főpapok által tett alapítványi vagyona eladatván, az épületeken kívül 242,000 frt. jutott a tanulmányi vagyonnak. A pécsi — Széchenyi György primás által alapított — Jezsuita-kollegium és gymnasium javai eladatván, a tanulmányi vagyon 112,068 frtot kapott. A rozsnyói — Lippay György esztergomi érsek által alapított — Jezsuita-kollegiumot és gymnasiumot, melyet Barkóczy Ferencz esztergomi érsek újra épített, s Matheides János szepesi kanonok a két felső osztállyal bővített, megszűnván a jezsuiták, eladott vagyonából a tanulmányi pénzalap 20,000 frttot kapott. A szombathelyi gymnasium első alapját Birhányi István kövesdi plebános vetette meg 3500 frt. tőkével, melynek kamatjából a sz. Ferenczrendiek ellátták a gymnasiumot; második alapítója gr. Zichy Ferencz győri püs-

pök, ki alkalmas házat épített, és az alapítványt gyarapította. Szent-Györgyön Szelepcsényi György primás alapított gymnasiumot. A sárospataki jezsuita-gymnasium eladott vagyonából 13,000 frt. járult a tanulmányi alaphoz. A selmeczi jezsuita-kollegium és gymnasium javai eladatván, a tanulmányi vagyon 20,000 frttal gyarapodott. Zsolnán Szelepcsényi György primás alapított 30,000 forint tőkével kis-gymnasiumot 1687-ben; de a jezsuiták eltöröltetvén, eladott vagyonukból a tanulmányi pénzalap 5100 frttal szaporodott. A soproni jezsuita-kollegium és gymnasium eredeti alapja a Krisztus teste című és 14 segítő vallásos társulat vagyona volt, melyhez Draskovich György győri püspök a pornói apátság birtokát csatolta 40,000 frt. tőkével együtt. Megszűnván Jézus-társasága, vagyonából a tanulmányi pénzalapnak 150,470 frt. jutott. Esztergomban Széchenyi György primás alapított 1687-ben 50,000 frttal a jezsuitáknak rezidenciát, s ehhez gymnasiumot, melynek alapítványát magánosok tetemesen növelték. Megszűnván a jezsuiták, a tanulmányi vagyonnak 55,000 frt. jutott. Esztergom városa 1774-ben magára kérvén átruháztatni a jezsuiták vagyonát, a helytartó-tanács megtagadta kérését, minthogy a gymnasium érseki alapítvány. A szabolczi gymnasiumot Lippay György esztergomi érsek a jezsuitáknak adta át, Szelepcsényi György primás pedig 95,000 frt. alapítvánnyal gyarapította. Megszűnván a jezsuiták, a tanulmányi vagyon 140,000 frtot kapott. A gymnasiumot a Czobor-család alapította, melyet a sz. Ferenczrendiek vettek át, és a roskadozó kolostort alamizsnából építették fel. Szatmárt Pázmán Péter telepíté

meg Jézus-társaságát, és az évenként két ezer forintot jövedelmező „Krisztus teste“ kápolnája javait adván nekik, házat épített számukra. A jezsuiták eltörlése után a tanulmányi vagyon 14,000 frttal gyarapodott vagyónukból. 1806-ban br. Fischer István szathmári püspök fáradozása következtében, a megyei papság hozzájárulásával ismét megalakult a gymnasium, s a szathmár-megyei papság gymnasiumának neveztetett, melynek csökkent alapítványát Kovács Flórián püspök kiegészítette. Hám János püspök bölcsészeti osztályt alapított. Szent-Miklóson 1733-ban kis-gymnasiumot Okolicsányi János novii püspök alapított 13,500 frt. tőkével, melyet Ghilányi György tinnini püspök 5000 frttal szaporított. Szolnokon az Üdvöztőről nevezett sz. Ferencziek nyitottak gymnasiumot, melynek alapítványait Lajcsák Ferencz, nagyvárad püspök gyarapította. Trencsényben Püsky János nyitrai püspök alapított 1644. a jezsuitáknak kollegiumot és gymnasiumot, melynek alapítványát Szelepcsényi György esztergomi érsek a sz. Háromság oltárnak jövedelmeivel, Lippay György esztergomi érsek több telken kívül 121,000 frttal gyarapította; Széchenyi György esztergomi érsek végre 40,000 frttal és több fekvő birtokkal finöveldét csatolt hozzá. A jezsuiták eltávolittatván, a tanulmányi vagyonnak 212,000 frt. jutott. Azután kegyesrendiek nyitottak algymnasiumot, melyhez Prileczky Béla kanonok 17,000, Kluch József nyitrai püspök 6000 frt. alapítványa is tartozik szegény ifjak segélyezésére. Az Ungvárott létezett jezsuita-kollegium és gymnasium magán-alapítványokból keletkezett vagyonából a tanulmányi vagyon 68,000 frttal gyarapodott. Vácson

Kollonich Lipót bibornok alapított 20,000 frttal gymnasiumot, s Mária Terézia királyné 12,000 forinttal, több magános jötevő 1800 frttal gyarapította az alapítványt. Migazzi bibornok pedig bölcsészeti osztályt csatolt hozzá, és szegény tanulók segélyezésére 56,000, Arbai prépost 5000, Berkes András prépost ezer, Szapannosy Márton prépost 4500, Mártonyi Pál kanonok 1000 frt. alapítványt tettek. Egyházi vagyonból keletkezett a károlyfejérvári, a Bab János gör. egyesült fogarasi püspök által alapított balázsfalvi, szebeni, kolozsvári, csiksomlyói, kántai, medgyesi, udvarhelyi gymnasium is, valamennyi a kolosmonostori apátság javaiból keletkezett erdélyi tanulmányi vagyonból tartatván fenn. — A főpapok által finöveldekre tett 286,000 frt és 6000 aranyra rugó alapítványok, miután II. József császár a finöveldeket megszüntette, ösztöndijakra fordíttatnak. A többi egyháziak által tanulók ösztöndijazására tett alapítványok mintegy 850,000 frtra rugnak.¹⁾

Az 1848-ig létezett tanítóképző-intézeteket is főpapok és egyháziak alapították. Névszerint: Szepes-Várallyán és Egerben Pyrker János László szepesi püspök, utóbb patriarcha s egri érsek, Pécssett b. Szepes Ignác püspök, Esztergomban Kopácsy József primás. A rozsnjóit Kollárcsik István, a szepesit Zabojszky László püspök ösztöndij-alapítványokkal gyarapították. Erdélyben Haynald Lajos erdélyi püspök alapított a megyebeli papság élénk részvételével Brassóban és Csiksomlyón tanítóképzőt. A nagyváradi

¹⁾ Lásd bővebben: Hamar, Vélemény a tanulmányi alap jogi természete kérdésében, 71 s k. l.

Szaniszló Ferencz latin szertartásu nagyváradai püspök nagy alapítvánnyal gyarapította. Végre a tanítók sorsa javítására: Püspöky Ferencz 10,000, Miklószy Ferencz nagyváradai püspök 137,131, Lajcsák Ferencz nagyváradai püspök a nemzeti iskolák elemi tanítója fizetésére 11,696, Büky József egri kanonok a gyöngyöspatai iskolára 19,000; Mészáros János székesfehérvári kanonok 12,638, Okolicsányi János novii cz. püspök 13,000, Ghilányi György tinnini püspök 5500, Bajzáth József veszprémi püspök 10,500 frtot, ... stb. stb. szenteltek vagy hagyományoztak ilyen czélokra. Ekkép a jótékonságnak egy ága sincs, melyre a főpapok s egyháziak áldozatokat nem hoztak volna.

b) A magyar kath. egyházirend kiváló érdemeket szerzett magának a tudomány és irodalom terén is. Jókorán fölismerte ugyanis az utat, melyen a nemzet szívéhez férhetett s azon volt, hogy a nemzet Krisztus igéit nemzeti nyelvén hallgathassa. Így történt azután, hogy mindenütt magyar szó hangzott s az egyház idegen nyelvet nem erőszakolt senkire sem. A magyar papság nemcsak a keresztény hitnek volt zászlóvivője, hanem uttörője is egyszersmind a tudományosságának és irodalomnak. Emlitjük sz. Gellért csanádi, Mór pécsi püspököket. Walter szerzetest, István veszprémi, Bonipert pécsi püspököt. Emlitjük az életrajzíró Hartvikot, Alberik szerzetest, ki a magyar törvények fordításával szerzett dicséretes érdemeket; Anonymust, Béla királynak jegyzőjét; Rogeriust, a „Carmen miserabile“ szerzőjét; Kálan pécsi püspököt, ki 1215 körül Attila életét írta meg; Tamás főesperest, a tatár járás történetíróját; boldog Margit életének névtelen íróját,

Kézai Simon mestert; Pál domonkos szerzetest, a törvények doktorát; Ugrin császmái prépostot, a hirneves tudóst; Gerardot, a hirneves orvost és csillagászt. Számtalanokat lehetne még főlemlíteni a régebbiek közül, de mellőzzük őket Pázmánynyal, Káldyval, Révayval, Verseghyvel, Katonával stbekkel együtt.

c) Fentartván az iskolákat, terjesztvén, ápolván a nevelést, közművelődést, tudományosságot, közvetve polgári érdemeket gyűjtött magának az egyházi rend. Más téren azonban közvetlenül is közremunkált a király és nemzet, a haza boldogságának előmozdításában. Értjük a honfiúi kötelmek hű teljesítését.

Mily fontos szerepet töltöttek be az egyházi férfiak, midőn mint a királyok képviselői külföldön követségben jártak s mély bölcseséggel és tapintattal elejét vették sok viszálynak; vagy akkor, midőn mint törvényhozók és legfőbb tanácsadók a királyok oldalai mellett működtek, — nem tartozik tárgyunk keretébe. Inkább megfelelünk arra a kérdésre; mennyit áldozott a magyar kath. egyházirend a századok folyamán a haza védelmének biztosítására?

Hazánk Európának védőbástyája lévén, gyakran ki volt téve az ellenség támadásainak. Ilyenkor lehetett tapasztalni, minő fontos szolgálatot tesznek az erős várak. Tapasztalták ezt főleg a tatárjárás idejében. IV. Béla lángoló lelkesedéssel látott hozzá a hon megmentéséhez; példáját követték a hazafiás főpapok. Ince pápa 1247. évben maga szólította föl a kath. érsekeket, hogy a többi püspökökkel együtt megyéikben erősségeket, várakat emeljenek.

Nevezetes és fontos szerepet játszott hazánk történetében Budavára; ennek alapját a budai prépost vetette meg.

Hat erős várról emlékezik a történelem, melyek a kunok betörései ellen védték az országot. Mindezeket a keresztes vitézek emelték II. Endre idejében.

A veszprémi püspöki megyében, 1245-ben Zalánd pozsonyi prépost, ki szemtanuja volt a tatárok pusztításainak, — építette az alsó és felső tátikai várakat.

1240. év körül Olivér veszprémi püspök emelt megyéjében erősséget.

A tatárpusztítás után Lambert egri püspök épített várat Kerekkőn.

János pilisi apát, a pozsonyi vár építéséhez járult nagy összeggel.

1249. évben Mátyás szepesi prépost építtette Szepesvárat.

Jakab, pannonhalmi apát a Balaton mellett emelt várat a XIII. században; a vár utóbb Szigliget nevet nyert.

1260. körül Fülöp zágrábi püspök Szlavónia határán építtette Medve-várat.

Péter, erdélyi püspök, 1276-ban a vidék biztonságára a filesdi erősséget emelte.

Lodomér esztergomi érsek 1279 körül a mostani Margit szigeten épített erősséget és védőtornyot, hová veszély idején menekülni lehessen.

Az ellenség betörései ellen az erdélyi káptalan saját jószágán Szent Mihály várát építtette.

Szabács és Nándorfehérvár falainak megerősítésére Zsigmond pécsi püspök 10000 aranyat hagyott.

Nagyváradot János püspök vette körül hatalmas bástyával, a várat pedig újból fölépítette.

Gábor, kalocsai érsek, a Dráva környékén emelt várat. Vác városát Báthory Miklós püspök erősíti meg. Kalocsai érsek építtette Barich és Tatha várakat. Esztergom, Nyitra, Földvár, Szent-Dömötör, Szegszárd, Pannonhalma, Tihany stb. mind egyháziak által erősíttetnek meg.

Szakmári György esztergomi érsek a végvárak visszaváltására végrendeletében 60000 aranyat hagyott. Ágoston győri püspök pedig 3000 aranyért váltotta vissza Győr várát.

De nemcsak várak építése és erősítése által, hanem fegyveres erővel és saját vérével is védelmezte a magyar kath. papság hazáját. Így például a tatárok betörésekor Mátyás esztergomi és Ugrin kalocsai érsekek voltak a legserényebbek dandáraik kiállításában s e válságos napokban legtöbbet tettek a haza megmentésére. S midőn a muhi pusztán elesett a nemzet színe, virága, hősi halállal haltak meg az esztergomi és kalocsai érsekek, a győri, erdélyi és nyitrai püspökök is.

A hon védelmére maga a pécsváradi apátság állandóan 200 főnyi sereget tartott.

A pannonhalmi erősséget s azzal sokaknak életét, a tatárok öldöklő fegyvere elől Uros apát rendületlen bátorsága védte meg; ugyanő IV. Bélának hadi célokra 800 márka aranyat is adott. S maga IV. Béla említi, hogy sokat köszönhet a templomos lovagoknak.

Róbert Károly idejében, Bazarád oláh vajda elleni harczban, 1330-ban, a király oldala mellett estek el:

András székesfejérvári prépost, Mihály pozsegai prépost és többen az egyháziak közül.

Nagy Lajos Uros bosnyák fejedelem ellen Miklós esztergomi érseket és Kont nádort küldé.

1395-ben Ulászló lengyel királyt, midőn Magyarországba betörni készült, Kanizsa János esztergomi érsek fegyveres ereje tartóztatta vissza.

A törökök elleni harczokban az orániai perjel és a zágrábi püspök egy-egy bandériumot adtak. Temesvár védelmére a kalocsai, váradi püspökök egy-egy bandériumot tartottak. Erdély oltalmára az erdélyi püspök 400 lovast, Posonyvár védelmére a veszprémi és győri püspökök 50—50 dzsidást, a pannonhalmi apát pedig huszonötöt tartott.

Az országpusztító csehek ellen az esztergomi érsek és az egri püspök két bandériumot, azaz 1600 fegyverest adott. Rozgonyi püspök két bandériumot tartott. Dóczy Crbán egri püspök egy ízben 5000 vitézzel, pénzzel és a sereg számára élelemmel segítette meg Mátyás királyt. Eberhard zágrábi püspök négy főnemes kiváltására 1402-ben 65000 aranyforintot ajánlt föl. Várday Pál kalocsai érsek 1490-ben Ulászló király ellenségei ellen 200 sisakost, 100 könyű lovast s később 1000 lovast adott.

Midőn pedig 1498-ban Bajazet török szultán fenyegeté hazánkat, a magyar kath. egyházirend nagyszámu fegyveres állításával sietett hazája védelmére. Az esztergomi érsek 800, a kalocsai érsek 400, az egri püspök 800, a nagyváradi, a pécsi, erdélyi, zágrábi, püspökök egyenként 400—400, a győri, veszprémi váci püspökök 200—200, a szerémi 50, a

nyitrai püspök 50 lovast állítottak a harciba. A pécsváradai és pannonhalmi monostorok, a karthauziak, továbbá az esztergomi, egri, erdélyi, pécsi káptalanok egyenként 200—200 lovast, az orániai perjel 400, a szegszárdi apát 100, a zobori apát 50, a bácsi káptalan 50, a székesfejervári káptalan a kispréposttal együtt 100, a titeli prépost pedig 50 lovast állítottak a haza védelmére. Kell-e végre emlitenünk, hogy Mohácsnál 1526-ban szintén a püspökök seregei voltak az elsők, melyek a király oldala mellett megjelentek.

d) Midőn a magyar kath. egyházirend a történelem tanúsága szerint minden időn keresztül nagyszerű anyagi áldozatot hozott a haza oltárára s a hazát életével, vérével védelmezte a megpróbáltatás napjaiban, — nem feledkezett meg oly emberbaráti intézmények alapításáról sem, melyeknek áldásaiban a szegények, árvák, betegek stb részesültek.

„Akarjuk — ugymond Szent István törvénye,¹⁾ — hogy a világiak engedelmeskedjenek a püspököknek a szegények és árvák védelmében.“ E szavakból következtetjük, hogy az egyház már Szent István idejében gondozta a szegényeket, árvákat, özvegyeket. Valóban, akár a magyar zsinati határozatokat olvassuk, akár az oklevéltárakat tanulmányozzuk, be kell látnunk, hogy a magyar kath. egyházirend mindenkor a legmesszebbmenő áldozatkészséget tanusította az emberi nyomor enyhítésében.

Az 1112. évi esztergomi zsinat határozottan meghagyta a püspököknek, hogy jövedelmeiket egyházi

¹⁾ II. k. 2. f.

célokra fordítsák s a szegényeket gyámolítsák. Ugyanezen zsinat kötelességévé teszi az apátoknak, hogy rokonaikat a szegények fölött ne részesítsék előnyben. III. István beleegyezését adta ahhoz, hogy a megüresedett püspökségek jövedelmeinek egy részét a szegények javára fordítsák. Az 1279. évi budai zsinat pedig elrendelte, hogy a papokra rótt birságokból befolyó jövedelmeket az inségben lévők között oszszák szét. Hogy pedig az egyháziak pártfogása alatt már ebben az időpontban nyilvános kórházak is keletkeztek, — a történelem bizonyítja.

Ugrin kalocsai érsek a szegények és betegek ápolására érsekségének első éveiben — 1218. — kórházat alapított Bácsban. Egerben a sz. Jánosról nevezett jeruzsalemi vitézek megtelepedésük után mindjárt kórházat nyitottak, a melyet 1240-ben Kilit egri püspök állított helyre. Ugyanezen rend nemes önfeláldozással gyakorolta a felebaráti szeretetet hazánk több részében. Kórházzal birtak Budán, Kelenföldön, a meleg fürdőknél, Székesfejérvárott, Uj-Udvardon, Csurgón, Esztergomban, Varasdon stb. 1292-ben pedig a szebeni kórházat is gondjaikra birták. Pozsonyban, Szepesváralján, Uj-Bányán, Nagy-Bányán, Pécssett, Győrött, Egerben stb szintén egyházi férfiak alapítottak kórházakat.

Árva-nevelő intézetek keletkeztek Nagyváradon, hol Salamon József örkanonok 12 nemes s ugyanannyi polgári származásu árva-gyermekek neveltetésére házat épített, és nagy alapítványt tett le. Ez intézetet Püspöky Ferencz kanonok 2000, Simón János kanonok 15,000, Láng Ferencz kanonok, ki házáat tulajdon költségén nagyobbítá, 15,000, Molnár József

kanonok 20,500, Thesarovich Gábor kanonok 9000 frttal gyarapították. Posegán Alagovich Sándor az elhagyott jezsuita-kolostort megvevén, 24 árva fiu és 6 leány nevelésére 105,000 frt. alapítványt tett. Egerben báró Fischer István érsek, Komáromy János és Györgyényi Ignác kanonokok létesítettek árvaházat; Pécsen Paffán Ignác kanonok 20,000 frtot hagyott árvák nevelésére. Kalocsán Klobusiczky Péter érsek alapított árvanevelő-házat, míg élt évenként 3000 frtot szentelt, s végrendeletében 35,000 frt. tőkét hagyott rá. Kőszeghen Kelcz Imre jezsuita fáradozása által keletkezett az árvaház, melyre Adely Antal a dunántuli kerületi tábla elnöke 70,000 frt. alapítványán kívül Kelcz Imre kanonok végrendeletében 67,000, Czuppon György szombathelyi kanonok 30,000, Török József kanonok 15,000 frtot hagytak; Szily János szombathelyi püspök pedig épületet emelt, és 3754 frtot adott. Veszprémben Koller Ignác püspök 9400 frttal állított árvaintézetet. Zsolnay Dávid cz. püspök, Hornyik János és Hertelendy Gáspár kanonokok alapítványiból pedig a Davidicum keletkezett. A zsolnai árvaház Vurum József püspök alapítványából, s reá végrendeletileg is 250,000 frtot hagyott, melyben több mint 80 árva neveltetik. Keszthelyen Fejér György prépost és nagyváradi kanonok árvák nevelésére 100.000 frt. alapítványt tett.

Tehát nem szűnt meg soha a holtkéz áldást osztani. Még akkor is, midőn a folytonos török háborúk és belvillongások között az egyházi javak nagy része bitorlók hatalmába került, a magyar főpapok jövedelmeik egy részét magoktól elvonva, hasznos

alapítványokat tettek a kath. vallás, a nemzeti közmívelődés érdekeinek előmozdítására és emberbaráti intézetek föntartására. Ezen alapítványok oly mértékben gyarapodtak, a mint az egyháziak mindinkább visszanyerték ősi javaikat. Az esztergomi érsekségben — csak a nevezetesebb alapítványok, melyek Pázmány, Lósy, Lippay, Szelepcsényi, Széchenyi, Eszterházy, Csáky, Barkóczy, Batthyányi, Rudnay, Kopácsy érsektől származnak, 5,179,783 forint összegre rugnak. A kalocsai érseki megyében, a hol a török pusztítás után az érseki javak sokáig idegen kézen voltak, Csáky Imre, Patachich Gábor, Csáky Miklós, Batthyányi, Patachich Ádám, Klobusiczky érsekek alapítványai és adományai 842,000 frtot tesznek ki.

Az egri egyházmegyében Kisdy, Telekessy, Barkóczy, Eszterházy püspökök, Fuchs, Fischer, Pyrker érsekek, Rajner, Pánthy nagyprépostok nevezetesebb, közmívelődési és emberbaráti célokra tett adományai és alapítványai 4,214,500 frtra rugnak. S hogy némi fogalommal birjunk arról is, mennyit áldoz az egyházi rend egyes érseki, püspöki székhelyeken lévő gymnasium tanulóinak ösztöndíj, pénzsegély, jutalom, teljes ellátás és élelem czimén, főlemlitjük az egri cisterci rend kath. főgymnasiumát, a melynek növendékei közül 44 év leforgása alatt 5975 tanuló 553,729·08¹/₄ forintnyi jótékonyágban részesült. ¹⁾

Ugyanezen célokra Széchenyi és Vilt győri püspökök 587000 frtot áldoztak. A nagyváradi egyház-

¹⁾ A Cisterci Rend Egri Kath. Főgymnasiumának Értesítője az 1895—96. isk. évről, 115. l.

megye főpásztorai közül: Benkovich, Csáky Imre, Kalatay, Miklósy, Lajcsák három millió forinton felül tettek alapítványokat. Maga Lajcsák püspök 2,047,754 frtot áldozott az egyházmegyei iskolák jobb karba helyezésére, mindkét nemű ifjúság nevelésére, ösztöndíjakra stb. Gusztinyi, Kluch, Vurum nyitrai püspökök említésre méltóbb közjótékonyosságai 1,104,000 forintra rugnak. Klimó, Király, Szepessy, Szcitovszky pécsi püspökök különösen tanügyi czélokra 1,043,000 frt alapítványt tettek. Pázmány neve ott van az 1741: 43. tcz. tábláján. Egyik kortársa azt mondja róla: „Nem tudni, vajjon nem Szent István jobbjá-e az, mely áldott keze által működik.“ Szepessy pécsi püspök érdemeiről beszél az 1836: 24. tcz.; Foglár György egri kanonok áldozatkészségét az 1741: 44. tcz. hirdeti.

A legujabb idők magyar főpapjai közül említjük Simort, Haynaldot, Samassát, kiknek gondviselészerü, áldásos életéről a nagy számok beszélnek.

Simor 1874-től 1885-ig nevelési czélokra adományozott 810,352 frtot; árvák nevelésére 375,000 frtot; templomokra, monumentális alkotásokra, kórházakra, a tudomány, irodalom, művészet, festészet, építészet, szobrászat, régészet czéljaira több millió forintot.

Haynald kalocsai érsek 1888. végéig adományozott:

Egyházi czélokra: 1,463,772 frtot.

Hazai czélokra 163,735 frtot.

Tan- és nevelésügyi czélokra 1,309,868 frtot.

Tudomány, irodalom és közművelődés czimén 227,293 frtot.

Jótékonyág czimén 361,238 frtot.

Közgazdasági stb, czélokra 953,821 frtot.

Közcélokra tett adományainak összege tehát 1888. végéig 4,200,727 forint; és így érsekségének egy-egy évére 200,000 frt. esik.

Eger nagy főpapjának adományaiból főlemlitünk néhány adatot: ¹⁾

Károsult vagy inségre jutott községeknek	60941 frt.
Irodalom és sajtó támogatására . . .	66431 „
Templomok, plebániák építésére stb. . .	128534 „
Papságának segélyezésére	164346 „
Egyesek s családok segélyezésére . . .	301899 „
Általános művelődési s közcélokra . .	366062 „
Nevelési, oktatási czélokra	599069 „

Mindez csak néhány adat. És az áldott kéz fárad az áldásban; ritkán tudja a bal, mit cselekszik a jobb.

. . . Facta loquuntur. Tettek beszélnek.

Nem létezik hazánkban intézmény, mely az egyházi javakból hasznót ne látott volna. Hasznót huzott a nép, a társadalom, minden közintézet, az egész nemzet. A holt kéz él, a holt kéz a legelevenebb, a holt kéz a legáldásosabb.

A magyar kath. egyházi rend az egyházi vagyon rendeltetését sohasem tévesztette szem elől. Áldozott az egyháznak és hazának egyaránt. Áldozott a hazának önkénytesen, szeretetből és viselte a rá rótt ter-

¹⁾ Lásd: Emléklapok Dr. Samassa József Egri Érseksége Huszadik Évfordulójának Megünnepléséről. 166. l.

heket is. De valamint abból, hogy az ország zászlósa, nemesei, testületei a haza érdekében különös terhek rovattak, nem következik az, hogy azoknak javai nem az ő tulajdonaik voltak: ugy abból, hogy az egyház javaira is ily terhek rovattak, nem következik, hogy azok nem egyházi javak, hanem az állam javai.

A magyar kath. egyházi vagyonnak lényege és alakja — katolikus. Ép oly kevésbé tarthatnak ahhoz igényt a protestáns felekezetek, mint a felekezetlen állam. Az adományos vagy alapítványi javakban az adományozó, illetőleg az alapító intenciója képezi az egyházi javak lényegét; az adományozási vagy alapítási cél pedig kijelöli az egyházi javak alaki tulajdonosságát. S minthogy különösen az alapítványi oklevelekben világosan ki van tüntetve az adomány hova fordítása, mindaddig, míg az adományozó által kitűzött cél betöltése lehetséges, addig törvény és igazság szerint az adományozó akaratának is szentnek, sérthetetlennek kellvén lennie, a cél elérésére adományozott javak is, az egyháznak elidegeníthetetlen, más célra nem fordítható javai. A magyar királyok és magán adományozók katolikusok voltak, érzelmök, életök, egész valójuk távol volt minden olyasmitól, a mi a katolicizmus lényege ellen lehetett volna irányozva. Az alapítás idejekor léteztek az egyházon kívül álló felekezetek is: görög keletiek, zsidók, izmaeliták s különböző eretnekek, sőt egy ideig pogányok is. A vegyes- és osztrákházi királyok alatt is voltak, valamint napjainkban is vannak különböző vallást követők Magyarországon. De az adományok és alapítványok öntudatosan, a

katholicizmus öntudatával tétettek mindenkor; tétettek az egyház iránt érzett különös kegyelettel. Szent István fiának adott intelmeiben nem is akar hallani más hitről, mint a katholikusról; lelkére köti, hogy e hitben maradjon s a kath. egyházat védelmezze. Ha tehát a vallás örének birtokokat adott, ez alatt nem érthető más, mint a kath. egyházirend.

A fejedelmek által kiadott adománylevelek is azt mutatják, hogy a királyok az egyházi javadalmakat, javakat az Isten dicsőségére, a kath. vallás terjesztésére, az üdvösség elnyerésére, atyáik lelki nyugalma végett, — tehát nem közönyös szándékkal alapították. Mint katolikus fejedelmek egyedül a kath. egyházban remélték üdvösségök megnyerését; ha tehát birtokokat adtak, azokat a kath. egyháznak adták.¹⁾

Nem lehet tehát föltételezni, hogy az adományozók és alapítók egy, századok múlva bekövetkezett szellemi forradalomra gondolva, az egyházból kilépőket, távozókat is befoglalták volna az adományos javak élvezetébe. Annál kevésbbé, mert az adományozók és alapítók buzgó katolikusok lévén, saját fiaikat is ugy kárhoztatták volna az eretnekség miatt, mint kárhoztatták azon hitbeli tévedéseket, melyek az alapítók korában léteztek. S midőn az alapító ősökről tudjuk, hogy az egyházból kilépő fiaik cselekedetét kárhoztatták volna, nem lehet föltenni, hogy adományaikkal a fiak rossz lépését elősegíteni akarták; sőt adtak, tettek adományokat, alapítványokat a katholi-

¹⁾ V. ö. Religio, 1867. I. 128.; Osztovics: A Magyarországi Egyházi Javak. 97. l.

cizmus ellenségei ellen. Nem változtat állításunkon az a körülmény, hogy a mai protestánsok kath. ősei is tettek kath alapítványokat; mert a protestánsok javaiból sem kérték vissza a részt azon alapítók unokái, kik a kath. hitre visszatértek. Sőt II. Rákóczy Ferencz és Báthory Zsuzsanna visszatérvén a kath. vallásra, visszaakarták vonni egyszersmind a protestánsok számára tett adományait is; de a protestánsok ellenszegültek s nem adták vissza azokat azoknak sem, a kik tették.

Ha az új egyház, — mondta már II. Ferdinand király, — földi javak nélkül fen nem állhat, abból még nem következik, hogy az ő s egyháznak javait elveheti, ép oly kevéssé, mint nem lehet senkinek a mások javait csak azért eltulajdonítani, mert azok nélkül nem élhet. A napnál világosabb, hogy a katolikus alapítványok csak katolikus alakban létesültek, és a protestánsok bizonyára nem tűrnék, ha más vallásfelekezetek az ő javaikat elvennék.

A mi az egyházi javaknak alaki oldalát általában, részletesen pedig a királyi és magán adományokat, továbbá a más czimen szerzett javakat illeti, kétségtelen, hogy mindezen javak katolikus célokkal hozattak összefüggésbe; vagyis rendeltetésük: a kath. egyház érdekeinek minden irányban való szolgálata az egyház kormányzásában, a tan- és nevelőintézetek fentartásában, az istentisztelet fényének emelésében, templomok s egyházi épületek fentartásában, az egy-

ház minden rendű és rangu szolgáltnak ellátásában. S midőn ezen czélok határozottan ki is vannak fejezve az adománylevelekben, következik, hogy nem a protestánsok számára adattak ama czélokhöz kötött javak, hanem a kath. egyház részére, mely a kikötött czélokat nemcsak teljesítheti, hanem hatalmánál fogva végre is hajtja.

Egyébként ha jogi tekintetben szembeállítjuk a kath. egyház javait a protestánsok javaival, vagy akár a görög keletiek egyházi javaival, azt kell mondanunk: a mi ez utóbbiaké, az nem a kath. egyházé és viszont, Ha a protestánsok és görög keletiek jogszerű és törvényes szerzési czimekre hivatkoznak: úgy a magyar kath. egyház tulajdoni jogainak eredetét és kérdését mindenkor visszaviheti törvényes és jogszerű szerzési módokra, — mint fentebb kimutattuk. Ha az egyházi vagyon tömegében egy részt a királyok adományai képeznek, — nem kell felednünk, hogy ők birtak magán vagyonnal, ha pedig a korona joghatósága alá tartozó javakat is adományoztak, el kell ismernünk, hogy arra hazai törvényeink által jogosítva voltak, épen úgy, mint jogosítva voltak az ily természetű javakból magánosok, világi főuraknak és nemeseknek és — a protestánsoknak is adományozni. Ha pedig az egyház vagyonszerzési jogait a még fenmaradó szerzési czimeken hatályra emelte és folyósította, — nagyon természetes, hogy ezt csak a maga javára tette. Ily értelemben mondhatjuk, hogy a magyar kath. egyház és a felekezetek vagyoni jogviszonya a *sum cuique*, — mindenkinek a magáét! — elvén alapulhat. Harmadik út nincs. Az enyém, tied, övé már osztozkodás

lenne; ez pedig ellenkezik a kath. egyházi vagyon rendeltetésével, más részről pedig az osztozkodás egyenlő volna a kath. egyházi vagyon tulajdonjogának feladásával. Ez ellen pedig a századok is tiltakoznak. Azért tehát csak tiszteljük azokat a törvényeket, a melyek áthidalhatatlan mélységet képeznek a katholikus és nem-katholikus javak között, mint pl. az 1536: 9.; 1537: 19.; 1542: 3.; 1545: 1. 2. 4. 53. 54.; 1546: 45.; 1548: 5. 6. 8. 9. 10.; 1550: 12. 16. 18.; 1552: 7.; 1553: 7.; 1554: 7.; 1556: 25.; 1563: 20. 31. 32. törvénycikkek; továbbá a bécsi-és nikolsburgi békekötés, nemkülönben az 1647: 14.; 1790/1: 26. stb. törvénycikkek. Ez utóbbiakra protestans véreink szeretnek különösen hivatkozni, tehát értsék is meg a törvények betűjét és szellemét a katolikusok jogainak védelmében is.

VIII.

A FŐKEGYUR JOGVISZONYA AZ EGYHÁZI VAGYONHOZ.

A magyar királyi főkegyuri jog tartalma az egyházi javak tekintetében, — eltekintve tehát a javadalmakhoz (beneficium) és a javadalmak adományozásához való jogviszonyától, — a következő jogosítványokat foglalja magában:

1. Hogy az egyházi javak mindenkor épségben fentartassanak és senki által jogtalanul el ne idegenítenessenek, — ez a magyar királynak, mint a magyar kath. egyház főkegyurának legfőbb felügyeleti kötelessége.

2. A magyar király mint főkegyur felügyeleti jogot gyakorol kiválóan a vallás-, tanulmányi- és egyetemi alapok és alapítványok kezelésében.¹⁾

3. Ha a bármely rendű és rangu javadalmasok egyházaikat, vagy javadalmaikat elhanyagolják, vagy javaikat állagukban megcsonkítják, az egyházi épületeket, a gazdasági beruházást pusztulni engedik, — a

¹⁾ Lásd az 1715: 74. és 1723; 70. törvénycikkeket.

főkegyurnak jogában áll ezen javakat, illetőleg javadalmakat zár alá venni és a jövedelmet az okozott kár pótlására fordítani. A javadalmas halála esetén, a kártérítést eszközölheti a javadalmas tömegének terhére is.¹⁾

4. A legfőbb kegyuri jog gyakorlásának körébe tartozik a beleegyezési jog az egyházi javak esetleges megcserélésénél és okszerű elidegenítésénél vagy megterheltetésénél.

5. Jogosítvánnyal bir az egyházkormányzói székek üresedése idején azoknak javadalmait az illetékes egyháziakkal — káptalan — kezelni és a jövedelmeknek valamely egyházi célra való fordítása iránt intézkedni.

6. A vallás-, tanulmányi és egyetemi alapok és alapítványok jövedelmeit a kath. egyházi és iskolai célok körén belül megosztani.

7. A magyar király mint főkegyur, jogosítvánnyal bir, a kánoni jogszabályokkal összhangzásban, a püspökökre oly irányu befolyást gyakorolni, hogy jövedelmeiknek azon részéből, mely rangjukhoz illő ellátásuk után fönmarad, áldozzanak a papnevelőintézetek alapítására vagy fentartására, az elaggott papok ellátására, a szegényebb lelkészek segélyezésére vagy más kegyes célokra. Végül —

8. joga van az elpusztult zárdák, monostorok, testületek s intézmények javait kath. egyházi, kath. tanügyi célokra fordíthatni.

¹⁾ Lásd idevonatkozólag az 1715: 60.; 1723: 71.; 1741: 16. törvényczikkeket,

Mindezen jogosítványok a koronázott magyar királynak kizárólagosan egyházi eredetű és személyes jogbőségét képezik. Nagy részben fel vannak sorolva Werbőczy Hármaskönyvének I. R. 11. czimében, melyet a magyar kath. egyház Magna Chartájának méltán tekinthetünk, mert a főkegyuri jogra nézve úgy a magyar közjognak, mint a magyar egyházi jognak sarkalatos tételét képezi.¹⁾

¹⁾ Jegyzet. Királyaink a főkegyuraság súlypontját az egyházi vagyon megoltalmazásának kötelességére helyezték. Azonban a magyar kath. egyházi javakat, — mint bármely más magán tulajdont, — hazai törvényeink is minden időben a sérthetetlenség biztosítékaival védelmezik. Helyén valónak tartom az ide vonatkozó törvényczikkeket könnyebb utána való nézhetés szempontjából csoportosítani: 1435: 21; 1439: 21; 1444: 15. (Kovachich, Sylloge, I. 83.); 1445: 14. §§. 1. 2. 3. 4. (Ugyanott, 103. l.); 1446: 2. (Ugyanott 109. l.); 1447: 56. (Kovachich, Codex Juris, I. 248.) 1453: 7. (Ugyanott, 249. l.); 1458: 1; 1458: 3. (Sylloge, I. 142.); 1486: 37; 1498: 55; 1536: 9. (Codex Juris I. 250.); 1536: 13. (Ugyanott, 251. l.); 1539: 15; 1542: 3; 1543: 6. (Cod. Juris, 251. l.); 1548: 8. (Ugyanott.); 1550: 17; 1557: 10; 1557: 11.; I. Ferdinandnak 1560. évi királyi rendelete az elzálogosított, adományozott, eladott vagy bármikép elidegenített egyházi javak tárgyában. — 1567: 31, 32. (Cod. Jur., 250. l.); 1613: 2; 1622: 6. (Cod. Jur., 250. l.); 1630: 46. (Ugyanott.); 1701: 4. Stb.

IX.

TULAJDONJOG ÉS VILÁGIASÍTÁS.

Világiasítás — vagy mint mondani szokták szekularizáció — alatt, röviden meghatározva, értjük az egyházi vagyonnak, de különösen az egyházi ingatlan javaknak az államhatalom által való erőszakos elkobását, melyekért az állam évjáradékszerű kárpótlást nyújt az egyháznak és egyháziaknak. Minthogy fentebb előadott fejtegetéseinkben a magyar kath. egyházi vagyon tulajdonjogát beigazoltuk, röviden összegezzük a szekularizációval szemben elfoglalt álláspontot.

Tekintettel ugyanis arra, hogy:

1. úgy az egyházjog mint hazai jogunk és törvényeink az egyházi vagyonnak mindennemű elidegenítését és csorbitását tiltják;

2. hogy a magyarországi kath. egyházi vagyon tulajdonjoga jogszerű és törvényes kellékekkel van fölruházva;

3. hogy ezen egyházi vagyon a magán tulajdon ismérveivel bír;

4. hogy a királyi adomány-javakat az egyház a szerzés gyökös jogán szerezte és bírja s azok a nemesi javakkal egyenlő jogi természetűek;

5. hogy a magánosok adománya a szerzés jog-szerü és törvényes czimén az egyházé;

tekintettel továbbá arra, hogy

6. a polgári szerzésmódokon szerzett vagyon való-ságos tulajdon, mely senkivel osztályos nem lehet, hanem minden jog elvei szerint kizárólagosan ahhoz tartozik, a ki szerezte;

7. hogy az adományos javakhoz bizonyos teher-beli kötelezettségek vannak kötve, melyek alól az ál-lamhatalomnak nincs joga fölmentvényt adni;

8. hogy az egyházi vagyon birlalói mindenkor nem szóval, hanem tettekkel bizonyították be hazafi-ságukat;

9. hogy az egyházi vagyon legnagyobb részben vallási és vallásos közművelődési czélok szolgálatá-ban áll;

10. hogy a szekularizáció a jog és törvények iránt való közbizalmat ajapjában megrendítené;

11. hogy a szekularizáció az egyház szabadságát és függetlenségét veszélyeztetné;

12. hogy a szekularizáció létjogosultsággal nem birható politikai elvek hiveinek törekvése, kikhez egyes társadalmi osztályoknak és felekezeteknek önös érdekei és irigy féltékenykedése szegődnek;

tekintettel arra,

13. hogy a magyar kath. egyház javait senki által kétségbe nem vonható becsületes úton szerezte;

14. hogy azokat századokon keresztül jogosan birta és élvezte;

15. hogy birlalásában a törvény nemcsak megerő-sítette, hanem védelmezte;

16. hogy javaiban a tulajdonjogot az elévülés jogszerű és törvényes szerzési módja útján, és telekkönyvi elbirtoklással is bírja;

17. hogy a telekkönyvi felvétel idején az egyházi vagyona tulajdoni igénykeresetet senki be nem jelentett;

18. hogy javára a tulajdonjogot maga az állam telekkönyvezte s ez által az egyházi javakat oltalma alá vette;

19. hogy az adományozók az adományos javakat senkinek másnak, hanem egyedül az egyháznak adták;

20. hogy a római szentszék a szekularizációt, az egyházi javaknak állami célokra való fordítását, eladását, vagy magán személyek között való kiosztását, szóval a világiasítás bármely nemét mindenkor kárhóztatta és ellene óvást emelt;

21. hogy a múlt és jelen század legjelesebb jogtudósai kárhóztató ítéletet mondtak a szekularizáció fölött;

22. hogy a szekularizáció az erőszakot és a tömeg hatalmaskodását nemcsak a joggal, hanem a társadalmi érdekekkel s a népek jólétével is szembe állítja; de tekintettel arra is —

23. hogy az egyházi javakból hasznót huzott és huz minden közintézet és az egész nemzet;

24. hogy az egyházi javak a nemzeti jólétnek utolsó támpontját képezik s állandó alapul szolgálnak arra, hogy a nemzet mindig képes legyen olyan áldozatokra, minőket a bizonytalan jövő minden pillanatban megkövetelhet; s tekintettel végre arra,

25. hogy a jog megsértése politikai ingatagságot szül s kérdésessé teszi a tulajdonnak, a polgári jogok és szabadságok sarkkövének ezen erős elvét, elveszván a jogalappal a jogöntudat, a jogérzet, a mi által az utolsó következményekben csak a nemzet bűnhődnek:

minden oly elvet, mely realizálásában az egyházi vagyon világiasítását, elkobzását jelentené, — kárhoztatnunk kell az egyházjog, a magyar köz- és magánjog, törvényeink, az igazság, a méltányosság, a kegyelet, a tulajdonjog szentségének elve, a magasabb nemzeti érdekek és a morál szempontjából.

Ennyiben fejezzük ki álláspontunkat a szekularizációval szemben.

Álláspontunk helyességét igazolja a történelem is, mely egyrészt bizonyítja ugyan, hogy az egyházi javak elkobzásának nyomai nem ritkák, de egyszersmind följegyezte azon szomorú következményeket is, melyek az ily szekularizációknak voltak fejleményei.

A templáriusok javai a tizennegyedik században vétettek el. Németországban, Angliában, Svédországban és Dániában a protestans uralkodók siettek kifosztani az egyházat. Luther maga is azzal kezdte meg ugynevezett reformját, hogy a kolostorokat és kath. templomokat a rablók és fosztogatók martalékául dobta oda, javaikat pedig a fejedelmek és uralkodók kezére játszotta. A westphaliai békekötés után, a francia követ, D'Avau hozta indítványba, hogy a trónvesztett fejedelmek a protestans államokban fekvő egyházi javakkal kártalaníttassanak. Azonban a kath. egyháznak az állam által való kifosztására és az ezt igazoló

szocialisztikus elméletekre tulajdonképen a francia forradalom tanította meg Európa államférfiain.

Röviden a következőkben ismertetjük az egyházi javak szekularizációját Francia-, Spanyol- és Olaszországban. ¹⁾)

1. A francia alkotmányozó gyűlés 1789. évi novemberhó 2-án 568 szavazattal 368 ellenében elfogadta Mirabeau ezen indítványát:

„Mondassék ki azon határozat, hogy: Először, az összes egyházi javak a nemzet rendelkezésére bocsátatnak, azon kötelezettséggel, miszerint illő módon gondoskodjék az istenitisztelet költségei, az egyház szolgáltnak fentartása és a szegények segélyezéséről, mindezt a tartományok utasításai alapján és felügyeletük alatt. Másodsor, az egyház szolgáltnak ellátására vonatkozó rendelkezések akként fognak történni, hogy a lelkészek dotációjának minimuma 1200 frank lesz, nem számítva be a lakást és a hozzá tartozó kertet.“ Mirabeau tehát az egyházi vagyont nem mint államtulajdont kívánta az alkotmányozó gyűlés által (Constituante) az állam pénzügyi egyensúlyának helyreállítására fordíttatni. Elismerte ő is, hogy az a vagyon nem az államé, hanem az egyházé: „Nincs itt — ugymond arról szó, hogy az egyház javait az állam adósságainak kifizethetése végett elkobozzuk Nem kincs, hanem zálog, jelzálog, hitel és bizalom kell nekünk.“ Ámde már decz. 17-én elhatározta a

¹⁾ Bővebben olvasható: „Az Egyházi Javak Saecularisatioja Francia- Spanyol- és Olaszországban.“ Pest, 1872. czimű munkában, a melyből adatainkat vettük. Továbbá Moulart idézett munkája 170. s köv. l.

constituante, hogy az egyházi vagyonból 400 millio livre értékűt elad ugyanannyi kincstári utalványt bocsát ki. Nemsokára az összes egyházi vagyon elárusítása kimondatott. E vagyon kategória értéke több milliárdra rugott s nagyon természetes, hogy ily tömeg ingatlannak áruba bocsátása első sorban a földbirtok értékének általános és teljes csökkenését eredményezte, a mely körülmény a legsiralmasabb hatással volt a vérmes reményű pénzügyi miveletre. Ehhez járult még a jobb érzésűek idegenkedése a rablott birtok vásárlásától. Mert a nemzeti vagyonnak nyilvánított javak eredetét gyűlölet terhelte s a becsületes emberek nem igen akartak elkobzott javakat venni. Azután, mert a forradalmi kormány ingatag alapokon nyugodott s így alapos volt a félelem, hogy a forradalmi kormány bukása az eladások megsemmisítését vonhatta maga után.

Nem lehet czélunk a francia egyházi javak eladásának káros következtéseit teljes részletességgel felsorolni. Legyen elég az újabb francia közgazdasági és pénzügyi irodalom leghivatottabb művelőjére Leroy-Beaulieu-re, mint tekintélyre hivatkozni, ki az eltékozolt vagyont fosztogatás eredményének minősíti, a javak eladását pedig kárhozatosnak s több kárt mint hasznot hozónak mondja. Képzelt jövedelmi forrásokkal csábította a kormányt s az alatt a valódi jövedelmi forrásokat elrabolta tőle.¹⁾

De nem haboztak kárhoytatni s szigoruan elitelni a constituante határozatát ama kor nagy szellemei

¹⁾ Lásd: Leroy-Beaulieu P., Pénzügytan. Fordította Láng Lajos. Budapest. 1879. I. köt. 99—101. l.

sem. Így például Gibbon, Anglia nagynevű történetírója, úgy fogta föl, hogy az „a társadalmakat alapjában megrázkódtatás a társadalmakat általános föl-
oszlással fenyegeti.“ S valóban napjaink fenyegető szocialistikus és kommunisztikus törekvéseit a szekularizáció édes gyermekeül kell tekintenünk. Burke, a nagy angol államférfi pedig azt mondja, hogy „ezen határozat védelmezőinek a bakó által kellene megadni a feleletet.“

S valóban. A francia egyházi javakat nyom és haszon nélkül nyelte el a forradalom örvénye. De mégis! nem nyom nélkül. Örök figyelmeztetésül a jogtalan és eszélytelen eljárásra és óvó például másoknak: fönmaradt mai napig a kultusz-szükségletek fődözésének súlyos terhe s szükségessé vált a törvényes szegényápolás behozatala. Nemzetgazdasági és erkölcsi tekintetben pedig oly sebeket okozott a társadalomnak, melyeket több évszázadnak is alig sikerül behegeszteni.

Már az alkotmányozó gyűlés megállapította a kultusz-budgetet, mely 1790. évi januárhó 1-től volt fizetendő és 133, 884, 800 frankra határozatott. A klérus üldözése és az istentelenség nyílt proklamációja fölmenté egy időre ezen tehertől a forradalmi Franciaországot. Azonban Napoleon, mint első konzul, fölismerve az állam érdekeit, igazságérzete által indítatva, az 1802. évi konkordátumban a francia egyháznak az állampénz-árból eszközzendő ellátását biztosította, nem fizetés, hanem kárpótlás gyanánt, elvesztett javaiért. Az ugyanazon évben alkotott „articles organiques“ szerint az érsek járulékai 15000, a püspöké

10000, a lelkészeké 7500—1000 frankban irányoztattak elő. Azonban ezen járulékok előirányzása idők folytán változott. Ugyanis míg 1803-ban a kultusbudget csak 26 millió franka ment, hatvan évvel utóbb, 1863-ban 47 millió frankban, 1867-ben 51 millióban volt megállapítva.

Egybevetve azon összegeket, melyek 1802-től a francia állami költségvetésben egyházi szükségletek czimén szerepeltek, azon eredményre jutunk, hogy az állam által fizetett összegek már 1872-ben, tehát hetven év leforgása alatt jóval meghaladták a harmadfél milliárd frankot, vagyis az 1790-ben lefoglalt s minden haszon és eredmény nélkül eltékozolt egyházi vagyon értékét. Jelenleg pedig az egyháznak és az egyház szolgálainak ellátása, a szegények törvényileg kötelező ápolása és a nevelés sokkal nagyobb összegbe kerül Franciaországnak, mint a mily összegre rugtak 1789 előtt a francia egyház összes szabad jövedelmei.

Az idő, a tapasztalás, a rideg számok igazolták a francia nemzet egyik jelesének (Taine) ezen szavait: „E vagyon, ezernégyszáz esztendőn át felhalmozva, csupán egy bizonyos czél iránt való tekintetből alakult, növekedett és tartatott fenn. Azon millió és millió nemesérszésü, bűnbánó és alázatos lélek, mely ezt összeadta, adományához szorosan meghatározott szándékot csatolt. A nevelés, jótékonyság és vallásosság előmozdítását akarták nem pedig mást. Az ő törvényes akarataikat nem szabad kijátszani. A holtaknak és élőknek egyaránt meg vannak jogaik a társadalommal

szemben; mert a holtak hozták létre azon társadalmat, melynek jótékony voltát az élők élvezik, s mi csupán azon föltétel alatt részesülünk az ő örökségökben, ha végrendeletüket teljesítjük. . . Az alapítványok négy milliárdot kitevő tőkéi s az egyházi jövedelmek kétszáz milliója meghatározott, saját rendeltetéssel bírnak. Nem az uton elhagyott aranyak halmaza ez, melyet a kincstár magának lefoglalhat, vagy a körülállóknak kiosztogathat. Ez aranytömeghez biztos jogczimek fűződnek, melyek eredetét bizonyítván, rendeltetését is meghatározzák, s egyedüli kötelességünk az, hogy örködjünk, miszerint rendeltetésére fordíttassék. Az állam nagyon is visszaél, midőn azt saját zsebébe teszi, hogy azzal saját pénztárának hiányait fedezze, hogy veszedelmes speculatioakat űzzön vele, hogy azt saját tönkrejutásával megsemmisítse, míg végre, ez óriási, — negyven nemzedék alatt a gyermekek, erőtlének, betegek, szegények, hivek számára felhalmozódott kincsből nem marad annyi, hogy egy tanítónőt, egy plebánost lehessen fizetni, hogy a kórházban a betegnek egy csésze levest lehessen nyújtani.“¹⁾

2. A spanyolországi szekularizáció siralmas következeit illusztrálja Mon kereskedelmi miniszternek 1845-ben a kortez elé terjesztett következő jelentése:

„Azon 2100 kolostor közül, — ugymond, — melyek a szerzetesrendek eltörlése alkalmával főnállottak,

¹⁾ Taine Hyppolit, A Jelenkori Francziaország Alakulása. Ford. Toldy László.

633 adatott el. A vételárból 21 millió réal¹⁾ folyt az állampénztárba; tehát egy kolostorra átlag 33175 réal esik. . . A madridi „Solar de la Victoria“ konvent, egyike a legkitünőbbeknek, eladatott 433000 réalért papirban; Nerei sz. Fülöp zárdája 73000 réalért papirban, mely összegnek értéke ércpénzben csak 31000 réal; sz. Kajetán zárdája 125000 réalért papirban, vagyis 62000-ért készpénzben; sz. Bazil zárdája 500000 réalra becsülve, eladatott 296000 réalért; a „Caballero de Gracia“ 536000 réalért papirban vagyis 238000-ért készpénzben; „Magdolna Solar“, melynek csak telke négyszegölenként 240 réal értékkel bir, 325000 réalért. Cuenca tartományban egy kolostornak 2958 réalból álló vételára oly papirban fizettetett ki, melynek tényleges értéke 177 réal. Castellon de Plana-ban egy kolostor eladatott 450 réalért papirban, vagyis 270-ért készpénzben. Marbellában eladatott egy szántóföld 297 réalért, mely 70 réal értékű papirban fizettetett ki. Medina del Campo-ban egy szántóföld eladatott 500 réalért papirban, melynek értéke 30 réal készpénzben.“

„A szerzetesrendek javai — ugymond Mon minister, — 1764 millióra voltak becsülve. Az eladásból pedig befolyt 4.206,753,308 réal papirokbán. És tudja-e a congressus, mily valódi értéket képviseltek ezen papirok? Nem többet, mint 513.000,000 réalt; miután voltak papirok, melyek alig 6% értékkel birtak. Ebben áll tehát az államkincstár összes tényleges

¹⁾ Tíz réal értéke egyenlő két koronával.

bevétele. És mily terheket vett magára az állam ezen eladás által? A szerzetesek és apácák nyugdijai évenként 50 millió reált vesznek igénybe. 513 milliót eredményezett birtokaik eladása; fönmarad 463 millió reál, és levonva azt, a mit az elmúlt években fizettünk, vagy fizetnünk kellett volna, kitünik, hogy 550 millióval többet fizettünk, mint a mennyit az egyházi javak eladásából bevettünk.“

Nem kedvezőbb az eredmény, melyet a világi papság javainak eladása által elértek. Igaz, állampapirokban roppant összegre rúgott a vételár, de ércz-pénzre redukálva, alig 445 millió reálra. „A bevétel tehát — ugymond a minister, — távolról sem elégséges azon nagy terhek fődözésére, melyek a kincstárra nehezednek.“

1841 óta az eltörölt szerzetesrendek tagjainak nyugdijain fölül, a fő- és alpapság fizetései, ugyszintén a mindennemű kultusz-szükségletek az állami költségvetésben szerepelnek és közadók által fődöztetnek. 1843-ban a kultusz-budget 250 millióban irányoztatott elő; 1869-ben 180.423,310 reálban, és ezen felül 100 millió reált meghaladó közoktatási és közjótékonyági tételt nagy részben az egyházi javak szekularizációja tett szükségessé.

Nem csodálhatni ezek után, hogy az egyházi javak szekularizációja nem segített a spanyolországi pénzügyeken s azoknak eladása nem állította helyre a közhitelt. Az államadósságok és deficitek ezután is, évről-évre, félelmes arányokban növekedtek. Így pl.

1859-ben a deficit 39 millió reál volt,

1860-ban	"	158	"	"	"
1861-ben	"	335	"	"	"
1862	"	776	"	"	"
1864	"	332	"	"	"
1865	"	733	"	"	"

3. Az olaszországi szekularizáció hasonló eredményeket tüntet föl. Az olasz kormány 1867. évi októberhó 26-tól 1873. évi decz. 31-ig 447.657,897 frank áru egyházi vagyont adott el, legnagyobbbrészt árverésen, mert a szabad kézből való eladások összege az összes eladási árban mindössze 9.422,835 frankkal szerepel. 1874. január elsején már csak 136 millió értékű rablott egyházi birtok volt az állam kezében s rövid idő alatt semmije sem maradt e rengeteg birtokból, melynek több mint 600 millió frankot kellett hoznia. Nem ismertetjük részletesen ezen szerencsétlen pénzügyi operációnak szomorú fázisait, csak Ferrara pénzügyministernek 1867. évi május 9-én tett pénzügyi előterjesztéséből vesszük ki a következő adatokat.¹⁾

Ferrara ezen pénzügyi előterjesztésében kilátásba helyezte, hogy az egyházi javak eladásából befolyó 600 millió segélyével 1869 elejéig helyreállítja az állami kiadások és bevételek egyensúlyát és 250 millió államadósságot befizetvén a nemzeti banknak, megszünteti a papírpénz kényszerfolyamát. 1870-ig nemcsak a szerzetesrendek, püspökségek, káptalanok, ha-

¹⁾ Olvasd hozzá: Leroy-Beaulieu id. m. I. k. 118. l.

nem a plebániák, templomok javai is konverzió alá bocsájtattak. Ennek daczára a deficitek egy évben sem hiányoztak, az adók és államadósságok folytonosan emelkedtek. Az állam nemcsak le nem fizette az eladott egyházi javak jövedelméből a nemzeti banknak a 250 millió államadósságot, hanem az egyházi javakra ugyanazon nemzeti banktól 222 millió előleget vett föl. Ennek folytán a papírpénz kényszerforgalma nem volt beszüntethető; sőt, míg az egyházi javak eladása előtt, 1866-ban 463 millió értékű papírpénz volt forgalomban, addig 1869-ben már 761 millió forgott, mely összeget 1871-ben egy milliárdra emeltek. „Ugy látszik, — jegyzi meg Leroy-Beaulieu, — mintha e segélyforrást talált pénznek, vagy játéknyszereségnek tekintenék, melynek az a szomoru előjoga van, hogy a nyertest pazarlásra ingerli.“ ¹⁾ Mondhatjuk azt is, hogy a Gondviselés átka fekszik a rablott vagyyonon!

Még hangosabban beszélnek az olasz kamarának beterjesztett hivatalos kimutatásokban a következő számok:

1866-ban az olasz államadósságok kamatai tettek	421,469,950 frankot,
1870-ben emelkedtek	640,691,471 frankra.
1866-ban a közvetlen adók tettek	209,337,506 frankot,
1870-ben emelkedtek	309,001,110 frankra,

¹⁾ Idézett munkája I. köt. 123. l.

1866-ban a közvetett adók

tettek	232,460,000 frankot,
1870-ben emelkedtek	278,463,000 frankra.

Meg kell itt jegyezni a nagyobb okulás kedvéért, hogy az egyházi javak eladásának eredményét a rendes évi költségvetésbe mindig fölvelték!

A számok az olasz egyházi javak eladásának, konverziójának szomorú pénzügyi eredményeiről elég meggyőzően beszélnek s igazolják, hogy az egyházi javak nem tudták megmenteni az olasz kincstárt a kölcsönöktől és deficitektől. A folyton ránehezedő csapások pedig eszünkbe juttatják a görög mesében említett sast, mely az oltárról ellopott áldozat-hússal üszköt vitt saját fészkébe, mely azt lángba borította.

Még szomorubb következményei észlelhetők e jogsírtásnak a társadalmi téren. A mozgó nagy tőke spekulatív tevékenysége folytán gazdagodott néhány üzér, mert az elidegenítés a vagyon jövedelmének csak 6-, 8- vagy legföljebb 12-szereséért történt, rendszeren nagy vevők kezeihez. Elszegényedett az egyház, s az egyházi, vallási terheket az adózó nép viseli. Ezenkívül folytonosan nagyobb tért hódít különösen ezen államokban a vagyonbiztosságot lerombolni akaró törekvés s a szekularizáció elvének számos oly hajtásai vannak, melyek megteremtői a politikai helyzet ingatagságának és a folyton megújuló társadalmi forrongásnak. Mert az államokat, társadalmakat főtartó elveknek megdöntését nyomon követi mindig az általános ingadozás és kétkedés a jog és törvények iránt, különösen akkor, a midőn maga a jog és törvény képviselője út rést azokon.

A tulajdonjog szentsége, sérthetetlensége alapelve nemcsak minden jognak, hanem az államéletnek és társadalmaknak is. Ezen elvnek általánosítása és fentartása első kötelessége a jogállamnak, mely hivatásánál fogva palládiuma a joggal bíróknak.

Ezen elvi magaslatra emelkedik az 1557:31. tcz. 7. §. is, melyben őseink az egyházi javak idegen kézre jutásának következményeit e sokat mondó szavakkal sejtetik: „... Mely visszaélések mellett az egyházi rend lassanként hanyatlik, mely ha megzavartatik, szükségszerűen más rendek megzavarását is vonja maga után.“ „... Quibus abusibus Ordo Ecclesiasticus sensim abolescit; quo confuso, necesse erit etiam alios ordines confundi.“

* * *

Befejezésül nem lehetne becsesebb sorokat írni, mint Girardin Emilnek, a hirneves francia publicisztának a párisi Liberté 1866. évi május 15-ki számában foglalt eme nyilatkozatát: „A klérus vagyona, bármely jogczimen nyerte és bármely alakban bírja, ha törvényes uton szerezte, elidegeníthetetlen tulajdonát képezi. Az állam, elvi szempontokra helyezkedve, mindig csak a tárgyra lehet tekintettel, soha a személyre, csak a birtokra és soha a birtokosra.¹⁾

¹⁾ A nemzeti politika szempontjából természetesen egészen más megítélés alá jön az a kozmopolita elv: Min-egy, akárkié legyen is a birtok. — E helyen a tulajdon föltétlen és kizáró jogának természete van hangsúlyozva.

Semmi kiváltság, semmi elnyomás: ez legyen a szabály. Az adó tekintetében minden birtoknak egyenlőnek kell lenni; más egyenlőségnek nincs helye, mint annak, melyet a birtokok különböző értéke megalapít. A birtok eredetét és birtokosát nem szabad tekintetbe venni még ha a holt kéz birtokáról van is szó.“ Mi különös figyelembe vettük tanulmányunkban a birtok eredetét is és épen a birtok eredeténél fogva nyilvánítjuk a holt kéz tulajdonjogát szentnek és sérthetetlennek.

FÜGGELÉK.

A magyarországi katolikus egyházi vagyonhoz tartozó főpapi, káptalani, nagyobb szerzetesrendi stb. birtokoknak művelési ágak szerint való megoszlása. *)

*) Az alábbi birtokstatisztika részben a m. kir. földművelésügyi miniszterium birtokstatisztikai kiadványainak alapján van összeállítva.

Tulajdonos	Szántóföld		Kert		Rét	
	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl
Esztergomi Érsekség	30284	453	268	221	9523	1451
Kalocsai Érsekség	29300	1170	119	282	6980	390
Egri Érsekség	7147	992	116	883	2212	922
Beszterczebányai Püspökség .	1888	744	31	1029	1052	818
Csanádi Püspökség	9155	1454	9	149	364	980
Győri Püspökség	5526	30	52	348	1945	241
Erdélyi Püspökség	1298	989	29	636	1098	475
Kassai Püspökség	2311	1011	49	511	1948	1401
Nagyváradí lat. szert. Püspöks.	31475	1330	120	668	4404	573
Nyitrai püspökség	6873	1075	109	1539	1515	1146
Pécsi Püspökség	5392	1299	86	767	829	700
Rozsnyói Püspökség	727	159	33	559	216	387
Szatmári Püspökség	11475	121	25	552	4239	684
Szepesi Püspökség	1597	1036	38	296	1457	1571
Székesfejérvári Püspökség . .	2916	1552	11	1051	289	1516
Szombathelyi Püspökség . . .	1947	615	14	619	580	171

Szőlő		Legelő		Erdő		Nádas		Földadó alá nem eső ter- méketlen		Összesen	
kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl
192	698	12366	136	36548	1068	392	1307	6407	941	95983	1475
21	330	13432	1074	25929	1188	4166	380	7483	93	87433	107
11	809	3282	1186	28915	1012	—	—	710	1467	42397	871
5	—	2609	58	23017	482	—	—	221	611	28825	542
2	798	2051	421	272	56	54	458	384	241	12293	1357
10	644	2218	1453	5069	263	86	1517	3965	1277	18874	973
56	323	1036	1405	8215	1515	—	—	137	44	11872	587
32	640	934	762	3261	971	73	834	425	667	9037	397
437	1151	22592	67	125892	1175	362	828	2107	785	187393	177
22	1123	1415	1041	6560	1060	10	740	261	19	16769	1343
53	350	3226	324	12682	1418	—	—	4279	780	26550	838
1	1188	783	845	5353	43	—	—	58	491	7178	472
19	—	6747	251	5293	1236	95	1152	2136	1410	30032	606
29	871	2261	1553	20686	1581	—	—	260	661	26332	1169
13	1505	732	164	3204	110	8	1528	478	1477	7656	903
—	—	787	856	3995	847	—	—	92	1178	7417	1086

Tulajdonos	Szántóföld		Kert		Rét	
	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl
Váci Püspökség	7394	696	43	619	905	826
Veszprémi Püspökség	17652	1479	163	1557	3864	1413
Gyulafejérv.-fog. g. k. Érseks.	1124	1485	42	134	394	1179
Eperjesi g. k. Püspökség . .	1388	338	25	364	511	237
Lugosi g. k. Püspökség . . .	9	—	—	550	—	—
Munkácsi g. k. Püspökség . .	782	211	8	961	689	1485
Nagyvárad g. k. Püspökség .	1350	832	5	1335	483	413
Szamosújvári g. k. Püspökség.	—	—	—	—	—	—
Esztergomi Főkáptalan . . .	21846	542	203	1506	3930	1568
Kalocsai Főkáptalan	5319	581	19	1395	2523	733
Egri Főkáptalan	36138	425	718	290	12357	500
Besztercebányai Káptalan. .	1115	21	22	631	231	703
Budapesti Papnevelő	3346	1574	30	946	1559	1476
Csanádi Káptalan	3196	1478	17	368	462	1283
Győri Káptalan	5320	13	30	19	2249	343
Gyulafejérvári Káptalan . .	1116	1193	14	1132	291	268

Szőlő		Legelő		Erdő		Nádas		Földadó alá nem eső ter- méketlen		Összesen	
kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl
20	1496	3944	1025	13952	746	64	1510	1256	514	27582	1032
17	1094	7591	1543	33301	1462	43	791	2981	1037	65618	806
34	442	425	1096	1406	1009	1	1200	243	1381	3673	1526
—	—	565	780	4242	573	—	—	243	1195	6967	287
—	—	—	—	—	—	—	—	—	550	9	1100
9	154	606	862	1455	546	14	—	287	301	3852	1320
28	1200	15350	1069	120332	564	—	—	2105	1008	139657	21
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	389	5970	757	35112	855	70	107	3735	507	70910	1431
—	—	6715	695	5532	597	1200	557	2734	1066	24045	824
114	643	40428	536	9630	1371	3657	36	2272	285	105316	886
13	1259	811	997	4776	120	—	—	125	1126	7096	57
5	32	1453	900	2785	319	—	—	141	480	9322	927
43	1263	1030	97	5150	578	—	—	302	717	10203	984
10	116	2794	1048	741	739	322	206	3231	18	14698	902
33	1042	376	347	4143	1234	25	830	21	1313	6023	959

Tulajdonos	Szántóföld		Kert		Rét	
	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl	kat. hold	□ öl
Kassai Káptalan	2662	403	15	1024	421	1521
Nagyszombati Káptalan	85	772	—	66	21	482
Nagyvárad Káptalan	26699	633	137	529	5478	423
Nyitrai Káptalan	—	—	—	—	—	—
Pécsi Káptalan	—	—	—	—	—	—
Pozsonyi Káptalan	2575	278	47	1151	84	1055
Rozsnyói Káptalan	767	1287	13	1252	144	1356
Soproni Káptalan	245	1288	1	1031	4	67
Szatmári Káptalan	8293	169	13	651	640	399
Szepesi Káptalan	—	—	—	—	—	—
Székesfejérvári Káptalan . . .	4962	1413	11	1154	501	320
Szombathelyi Káptalan	3395	176	17	1223	693	510
Vácsi Káptalan	1704	565	20	1068	176	1118
Veszprémi Káptalan	11012	1293	63	1420	2521	392
Eperjesi g. k. Káptalan	329	1203	5	1188	163	920
Munkácsi g. k. Káptalan	521	196	24	833	64	55

Szőlő		Legelő		Erdő		Nádas		Földadó alá nem eső ter- méketlen		Összesen	
kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl
13	119	596	698	357	515	115	1435	245	1466	4428	861
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1200	107	920
164	1018	9240	393	33378	140	249	55	2034	867	77381	858
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6322	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19841	—
26	805	323	1548	367	456	9	1131	82	574	3537	598
8	769	213	1399	1735	125	—	—	79	1449	2963	1237
—	—	57	313	94	60	—	—	53	961	456	520
3	360	3642	767	73	1345	7	—	426	99	13099	590
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5842	—
—	116	3489	628	579	723	1081	743	1215	123	11841	420
12	580	2341	1255	1992	243	35	580	4075	1377	12563	1144
12	358	629	890	1508	170	7	913	53	801	4112	1083
48	919	7331	78	14048	816	437	1023	19170	92	54633	1233
1	1146	181	782	1354	885	—	—	11	1205	2048	929
4	—	—	—	475	446	—	—	18	1365	1107	1295

Tulajdonos	Szántóföld		Kert		Rét	
	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl
Nagyvárad g. k. Káptalan .	20	1258	2	1460	12	998
Gyulafejevárfogarasi gör. k. Káptalan	543	290	29	271	334	1250
Pannonhalmi sz. Benedekrend	20499	1122	243	1295	475	420
Zircz-Cisterci Rend	27073	1148	278	524	3942	949
Csornai Premontrei kanon. R.	7467	520	60	1587	2077	1336
Jászóvári Premontr. kanon. R.	8802	829	114	568	3697	949
Kegyes Tanítórend	10307	278	126	603	1858	1269
Erdélyi R. K. Status.	3999	1415	155	1535	2146	1390
Vallás-Tanulmányi alap . . .	90239	78	565	1421	15027	1080
Egyetemi alapítv. birtokok. .	5711	1467	97	1223	850	1502

Szőlő		Legelő		Erdő		Nádas		Földadó alá nem eső ter- méketlen		Összesen	
kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl	kat. hold	öl
2	850	1	1353	—	—	—	—	1	970	42	489
17	1074	260	882	172	1499	—	—	9	1355	1368	221
98	734	10612	1181	19793	227	334	234	7791	1065	64848	312
89	1039	8465	504	12706	1582	186	390	1055	910	53798	646
39	1426	3477	777	3839	993	2	936	464	1292	17430	867
122	909	3981	1315	21167	856	69	275	1658	1557	39614	858
109	648	3414	1266	5060	610	32	1280	6033	447	26943	1
28	574	2798	1314	10184	821	157	1424	388	940	19860	1413
75	1498	33240	1018	65983	1596	1798	1413	14736	696	221668	800
12	348	1152	318	17527	1515	211	164	1487	917	27051	1054

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	5
Alapelvek	9
A kath. egyházi vagyon tulajdonosa	22
A kath. egyház vagyonszerzési joga	53
A szerzést-tiltó törvények Magyarországon	77
A kath. egyházi vagyon birtokczeit:	
Egyházjogi álláspont	94
Hazai jogunk álláspontja	110
Királyi adomány	114
Magánosok adománya	175
Birói ítélet	208
Peregyszég	221
Jószágcsere	225
Vétel	231
Elévülés	243
Kath. alapok és alapítványok:	
Kath. vallásalap	250
Kath. tanulmányi alap	263
Kath. egyetemi alap	272
Az egyházi vagyon rendeltetése	281
A főkegyúr jogviszonya az egyh. vagyonhoz	312
Tulajdonjog és világiatisítás	315
Függelék	331

